

Digitaliseret af | Digitised by

**DET KGL.
BIBLIOTEK**

Royal Danish Library

Forfatter(e) Author(s):	Helweg, Hjalmar.
Titel Title:	<u>Sindssygeværnsnets Udvikling i Danmark.</u>
Udgivet år og sted Publication time and place:	København : Jacob Lund. Medicinsk Boghandel, 1915
Fysiske størrelse Physical extent:	213 s. :

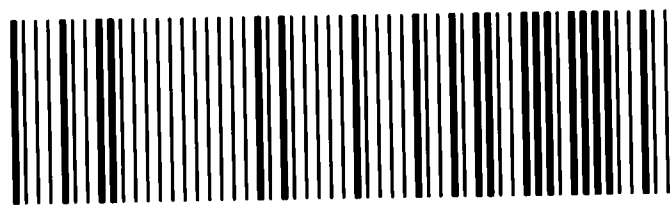
DK

Værket kan være ophavsretligt beskyttet, og så må du kun bruge PDF-filen til personlig brug. Hvis ophavsmanden er død for mere end 70 år siden, er værket fri af ophavsret (public domain), og så kan du bruge værket frit. Hvis der er flere ophavsmænd, gælder den længstlevendes dødsår. Husk altid at kreditere ophavsmanden.

UK

The work may be copyrighted in which case the PDF file may only be used for personal use. If the author died more than 70 years ago, the work becomes public domain and can then be freely used. If there are several authors, the year of death of the longest living person applies. Always remember to credit the author

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

130014109677

SINDSSYGEVÆSENETS UDVIKLING
I DANMARK

SINDSSYGEVÆSENETS UDVIKLING I DANMARK

AF

HJALMAR HELWEG

RESERVELÆGE VED ST. HANS HOSPITAL

Syge er de altsaa, syge paa Sjælen, men
den Fordring, enhver Syg med Billighed kan
gøre paa vor Deltagelse og Medlidenhed og paa
vor kraftige Bistand, den have disse dobbelt.

(Harald Selmer).

KØBENHAVN

JACOB LUND. MEDICINSK BOGHANDEL

1915

DET HOFFENBERGSKE ÆTABL. KØBEN.

Helman

Fortale.

*N*ærværende Arbejde er bleven til som en Besvarelse af Universitetets lægevidenskabelige Prisopgave for 1913. Denne Opgave, der krævede en Fremstilling af Psykiatriens Udvikling i Danmark med særligt Hensyn til Harald Selmers Livsværk, var givet i Anledning af, at Hundredaarsdagen for Harald Selmers Fødsel indtraf d. 18. Marts 1914. Det havde derfor oprindelig været min Hensigt, at Afhandlingen, der blev belønnet med Universitetets Guldmedaille, skulde have været udgivet i Jubilæumsaaret som et Mindeskrift for Selmer. Dette lykkedes imidlertid ikke, og naar Afhandlingen desuagtet nu forelægges Offentligheden uden den Motivering, som Selmers Hundredaarsjubilæum afgav, er det i Haabet om, at en og anden, der nærer Interesse for vort Sindssygeværks Udvikling, maatte kunne finde den værd at læse, og at Medicinalhistorikere, der eventuelt kunde ønske at behandle et eller andet herhen hørende Emne nærmere, maatte kunne finde noget af Værdi.

Før Udgivelsen har jeg foruden en Del mindre, uvæsentlige Rettelser og Ændringer i Teksten foretaget en Del Forkortelser, hvoraf den betydningsfuldeste er Udeladelsen af Afhandlingens to sidste Afsnit. Af disse indeholdt det ene en kort Oversigt over den videnskabelige, psykiatriske Litteratur i Danmark, en Oversigt, der i nogen Grad faldt udenfor Afhandlingens egentlige Emne, nemlig Anstaltsvæsenets Udvikling. Det sidste Afsnit omhandlede den danske Sindssygelovgivning eller rettere de Tilløb dertil, som findes i ældre og nyere dansk Lovgivning. Naar jeg efter nogen Overvejelse ogsaa har udeladt dette Afsnit, er det dels fordi ogsaa det faldt noget udenfor det egentlige Emne og oprindelig kun var medtaget

for Fuldstændighedens Skyld, og dels fordi Emnet i sig selv kunde fortjene en udførligere og mere indgaaende Behandling, end der i denne Sammenhæng kunde tilkomme det. Gennem disse Udeladelser er Fremstillingen i alt væsentligt blevet begrænset til at omfatte Sindssygeanstaltternes og Sindssygeforplejningens Historie og en noget større Afrunding af Arbejdet forhaabentlig dermed opnaaet.

Ved Afhandlingens Offentliggørelse er det mig en kær Pligt at takke de mange, der paa den ene eller den anden Maade har forsynet mig med det historiske Materiale. Særlig d'Hrr. Overlæger ved Statens Sindssygehospitaller, Hallager, Geill og A. Helweg, der foruden at meddele mig deres personlige Erindringer beredvilligt stillede de respektive Anstalters Arkiver til min Raadighed. En særlig Tak skylder jeg Hr. Distriktslæge Poulsen i Terndrup, der af sit rige Erindringsmateriale gav mig værdifulde Træk til Belysning af Selmers Karakter, samt Hr. Professor K. Pontoppidan, der ligeledes udfra sit personlige Bekendtskab med Selmer ydede mig adskillige Vink. Endelig vil jeg ikke undlade at nævne den i November 1914 i en Alder af 83 Aar afdøde Læge C. F. Funder, der var Reserve-læge paa St. Hans Hospital 1857—61 og forsynede mig med adskillige Oplysninger fra den Tid.

I.

Misforstaaelse og Miskendelse har i alle Lande og til alle Tider været de sindssyges Lod. For den menige Mand har det altid været vanskeligt eller umuligt at forstaa, at den sindssyge, den gale, der raaber uforstaaelige Ting, taler med Personer, som ingen ser og svarer paa Spørgsmaal, som ingen hører, gør meningsløse Fagter og i grundløst Raseri slaar løs paa sine nærmeste, at han er som andre Mennesker, af samme Aand og samme Fornuft, og at kun Organet, hvor hans Aand og Fornuft har Sæde, er sygt, som den haltes Ben og den blindes Øjne er syge. Fra de vilde Folkeslag, hvor den gale betragtes som en af Gud benaadet og skyes med hemmelig Gru, og til de civiliserede Nationer, hvor i Aarhundreder igennem den sindssyge af Lægmand betragtedes som djævlebesat, ja endog i vore Dage, hvor det at spørge til en sindssyg Slægtnings Befindende vel de fleste Steder vil være som at tale om Strikke i hængt Mands Hus, altid og allevegne har de ulykkelige sindssyge haft svært ved at faa deres Stilling anerkendt, ligefrem og naturlig, som den er, at de er syge, der trænger til Omsorg og Behandling.

Her i Europa er det først de sidste hundrede Aar, der har bragt nogen Forandring i denne Betragtning. Tidligere undgik man helst de gale, udviste dem endogsaa undertiden af Landet, lod dem i et og alt skøtte sig selv, og blev de for urolige, saa den overdrevne Frygt for deres Farlighed nødvendiggjorde Forholdsregler til de sundes Beskyttelse, spærrede man dem inde, hvor der var bedst og sikrest Plads, oftest i Fængslerne. I Tyskland, saavel som i andre Lande, var det ofte Raadhuskælders små tilgitrede Rum, der maatte afgive Plads for de stakkels sindssyge, og for Byens Ungdom var det da en yndet Aftenforøjelse at kigge ind til de gale, le ad deres besynderlige Opførsel, drille dem med Pinde, som man driller en uskadelliggjort Lænkehund og juble højt, naar den vanvittige fo'r op og hylende

ruskede i Vinduets Jernstænger. Lidt Mad blev stukket ind til den vanvittige, og lidt Rengøring ofrede man vel sine Steder ogsaa fra Tid til anden paa ham, men iøvrigt kunde han sidde overladt til sig selv Aar ud og Aar ind.

At man allerede i ældre Tid begyndte at samle et større Antal sindssyge i særlige Daareanstalter eller saakaldte Daarekister, medførte naturligvis ingen væsentlig Forandring i den Forplejning og Behandling, der blev de syge til Del. Saadanne Daarekister opstod i Europa henimod Middelalderens Slutning, men fandtes allerede tidligere i flere orientalske Byer, saaledes i Bagdad, Damaskus og Kairo. Til de ældste Europæiske Daareanstalter hører dem i Valencia (1409), Saragossa (1429) og Sevilla (1436). I Tyskland kan særlig fremhæves Narrehuset i Nürnberg og Wiens »Narrenthurm¹⁾», endvidere den saakaldte cista stolidorum, der var indrettet i et Taarn paa Hamborgs Bymur, men nedlagdes i Aaret 1500, da Patienterne overførtes til Helligaandshospitalet. I 1533 omdannedes Klostrene Haina, Merxhausen og Hofheim til Daareanstalter og omtrent samtidig kan man i Norden spore Reformationens Virkning ogsaa paa dette Punkt, idet en Del ledigblevne Klostre i Sverige omdannedes til Hospitaler, der ogsaa optog sindssyge. Stockholm synes at have faaet en Art Daarekiste omkring 1531, men først senere under Dronning Kristina blev det lovmæssig fastsat, at Hospitalerne skulde optage »rasende og besatte Mennesker«. Blandt de Lande, der i Midten af det 16. Aarhundrede fik særlige Daareanstalter, maa foruden Tyrkiet (1560) særlig nævnes England, hvor det gamle fra 1246 stammende Bedlam Hospital i 1547 indrettedes til Daareanstalt. Fra det følgende Aarhundrede stammer den berømte franske Anstalt Charenton (1641²⁾) samt Bicêtre og Salpêtrière (1653) med deres brogede Befolkning af Fatiglemmer, Invalider, Tugthusfanger, Vagabonder og sindssyge, kort sagt hele Bundfaldet fra Paris. I samme Aarhundrede fik Danmark (1632) sin første Daareanstalt.

Men Oprettelsen af disse og talrige andre Daarekister betød dog ikke i mindste Maade noget Fremskridt i Sindssygeplejen.

¹⁾ Se Weigandt: Irrenanstalten i Grober: Das deutsche Krankenhaus, Jena 1911.

²⁾ Dog først i 1797 særlig indrettet til sindssyge.

Thi dels bibeholdtes de gamle Anbringelsesmaader i Fængsler, Raadhuskældere o. lign., og dels var de egentlige Daareanstalter eller de til de almindelige Hospitaler knyttede Daareafdelinger ikke i nogen Henseender forskellige fra Fængsler. Deres Formaal var at lukke Patienterne inde og gøre dem uskadelige. Dette Synspunkt er raadende selv hos den varmhjertede Forkæmper for en human Behandling af Samfundets ulykkelige H. B. Wagnitz, der i Slutningen af det 18. Aarhundrede i et omfangsrigt Værk¹⁾ beskriver en Del af Tysklands Tugthuse og de med dem forbundne Daarekister og her bemærker²⁾, at medens man vanskeligt kan kombinere Tugthuse med Vaisenhouse og Fattighuse, er der intet til Hinder for at forene Tugthusfanger og sindssyge under een Institution, »da begge Klasser af Mennesker maa holdes i Forvaring.« Naar Wagnitz alligevel fraraader den saa hyppige Forening af disse to Elementer, er det mere af praktiske end af principielle Grunde, thi de sindssyge forsømmes, »idet de lever mellem Fangerne og tjener disse til Skive for Latter og Spot for derved at blive endnu mere rasende, eller de spærres inde i Indelukker, hvor ingen spørger efter dem, indtil Døden frier dem fra alt ondt og fører dem til lykkeligere Egne.« Med stor Kraft ivrer Wagnitz mod de slette hygieiniske Forhold, hvorunder de sindssyge levede i Tugthusene³⁾. Daareafdelingerne var oftest i Kælderen, hvor de syge ingen frisk Luft kunde faa, hvor de henslæbte deres Liv, Mænd og Kvinder mellem hinanden, ofte sluttede i tunge Lænker, uden Ro og samtidig uden Beskæftigelse eller Stimulans for Aandsevnerne, — thi kun enkelte Steder beskæftigede man dem sammen med Tugthusfangerne, — uden Lægetilsyn, thi de Steder, hvor der var en Læge, gjorde denne intet for at underkaste sine Patienter en individualiserende Behandling, hvorimod de stakkels afsindige idelig udsattes for generende Besøg af nysgerrige fremmede, for hvem det var en særlig pirrende Forlystelse at bese Daarekisten og lade de uvidende og raa Oppassere forevise de afsindige, tirre dem til at reproducere deres forrykte Idéer og præsentere dem i deres Raseri, som

¹⁾ Historische Nachrichten und Bemerkungen über die merkwürdigsten Zuchthäuser in Deutschland. Halle 1791—94.

²⁾ Pag. 36—39.

³⁾ Pag. 241 flg.

en Dyretæmmer præsenterer sine Dyr. Og Svøbe- og Stokkeslag var de Tugtemidler, Oppasserne havde til Raadighed overfor de uregerlige Patienter, naar man da ikke fandt det nødvendigt at lægge dem i Lænker.

Lignende Forhold som dem, Wagnitz skildrer ved Fængslerne, genfandtes ved de øvrige Daarekister. Man se blot Beskrivelsen af Augsburgs Daareanstalt i 1801¹⁾. Den bestod af 9 i en Halvcirkel byggede, snævre, smudsige Rum uden Vinduer. I Halvcirkelens Midte stod en Ovn, der »opvarmede« Cellerne, idet disses ind imod Midten vendende Vægge kun naaede halvvejs op. Patienterne laa paa Halm og maatte forrette deres Nødtørft i Halmen. Maden ræktes dem gennem et Hul i Døren.

Eller man læse Wienerprofessoren Joseph Franks Skildring af Tilstanden i de tyske Daareanstalter i 1803²⁾: »Det er skrækkeligt — skriver Frank — naar man nærmer sig et saadant Ulykkens og Jammerens Sted, naar man møder en Brølen, en Blanding af Jublen og Fortvivlelsens Hyl og da betænker, at dér bor Mennesker, der engang har udmærket sig ved Talenter og Opfindsomhed. Det er frygteligt, naar man betræder Stedet og bestormes af disse med Smuds og Pjalter bedækkede ulykkelige, medens andre af dem kun ved Lænker og Baand eller ved Oppassernes Ribbenstød lader sig afholde fra at vælte sig ind paa een. Og disse Oppassere! Ligner de ikke snarere Rakkerknægte end Sygepassere? Kan man tænke sig noget grueligere end den Vane, disse Udyr har, at oplyse de besøgende om Aarsagen, der har gjort den og den forrykt eller de Idéer, der behersker den og den og saaledes berører Streng, der aldrig burde berøres, naar Helbredelse ellers skulde være mulig. Kommer dertil en mørk, menneskefjendsk Læge, der som en Despot besøger de syge, stoler paa Oppassernes Rapporter og her straffer med Sultekur, der med Piskeslag, — ja, da er saadanne Menneskers Ulykke steget til Toppunktet.«

Wagnitz meddeler³⁾, at i 1788 var i Magdeburg 48 sinds-

¹⁾ J. D. A. Höck: Historische Nachrichten und Bemerkungen über die merkwürdigsten Irrenanstalten. Regensburg 1804.

²⁾ Joseph Frank: Reise nach Paris, London und einen grossen Theil des übrigen Englands und Schottlands in Beziehung auf Spitäler etc. Wien 1804—05.

³⁾ Historische Nachrichten, Bd. II, Pag. 197.

syge indespærrede i eet Værelse, Mænd og Kvinder mellem hinanden. I dette ene Værelse opholdt de sig hele Dagen, spiste og forrettede deres Nødtørft, ja Kvinderne sov der endogsaa om Natten paa halvt fordærvet Straa. Stanken i dette smudsige og modbydelige Lokale var ulidelig.

Naar der under disse Forhold ikke desto mindre i disse Anstalter noteredes Helbredelser, kan det kun opfattes som et Udslag af visse Sindssygdomstilfældes stærke Tendens til Helbredelse trods enhver Behandling. Thi om nogen egentlig lægelig Behandling var der ved disse Anstalter selvfølgelig ikke Tale. At Lægerne allerede i den klassiske Oldtid havde kendt Sindslidelserne og opfattet dem som Sygdomme — til Dels endogsaa som organiske Sygdomme, foreligger der vel tilstrækkelige Vidnesbyrd om i de fra den Tid kendte medicinske Skrifter¹⁾; men ned gennem Middelalderen blev det den herskende Opfattelse, at de sindssyge var besatte af Djævla og onde Aander, og Behandlingen af dem faldt fornuftigvis ganske udenfor Lægernes Omraade. I de følgende Aarhundreder beskæftiger de lægevidenskabelige Forfattere sig vel ofte mere eller mindre indgaaende med Sindssygdommene²⁾, og Opfattelsen af disse som rent sjælelige Lidelser trænger sig i Begyndelsen af det 18. Aarhundrede frem; men det er dog først ved Slutningen af dette Aarhundrede, at Interessen for Sindssygdommene egentlig vaagner, at Studiet af dem gøres til en lægevidenskabelig Specialitet, og en frodigere Udvikling af den psykiatriske Litteratur begynder.

Til Grund herfor ligger en fuldstændig Omvæltning indenfor Sindssygeplejen. Paa den Tid, da en Bølge af nye Tanker skyllede hen over Europa, var der ogsaa mange Øjne, som aabnedes for de sindssyges forsømte og ulykkelige Stilling, og dygtige og varmhjertede Mænd lagde deres Kræfter i Bestræbelserne for at skaffe Humanitet og Forstaaelse ind i Sindssygeplejen. Ved Siden af Philippe Pinel, der paa dette Omraade har erhvervet sig det største Navn, maa nævnes Daquin, hvis Arbejde i Chambéry dog ikke naaede den Berømmelse og førte

¹⁾ Se herom J. L. Heiberg: Sindssygdom i den klassiske Oldtid. København 1913.

²⁾ Oversigt over Litteraturen findes i Kornfeld: Geschichte der Psychiatrie i Puschmann: Handbuch der Geschichte der Medicin, Bd. III. Jena 1903.

til de Konsekvenser som Pinels. Endvidere Italieneren Vincent Chiarugi i Florents, og for Englands Vedkommende William Tuke i York. Den sidstnævnte grundlagde det senere saa berømte Kvækerhospital »The Retreat« ved York, og det er sagtens den Omstændighed, at Tukes Arbejde falder indenfor de engelske Kvækeres exclusive og isolerede Samfund, der gjorde, at det ikke blev ham, men Pinel, der skabte den nye Tid. Dog maa Tukes og Kvækernes Arbejde kort omtales, da »the Retreat« er den første Sindssygeanstalt her i Europa, ved hvis Opførelse der fra første Begyndelse og i første Instans blev taget Hensyn til, at Patienterne skulde behandles human.

Der fandtes paa den Tid et meget stort Antal Anstalter i England. En Del var offentlige, saasom de to berømte London-Hospitaler, Bedlam og St. Lucas Hospital; men desuden fandtes et overordentligt stort Antal private Anstalter, og medens enkelte af disse, saasom den af Præsten Willis ledede ejendommelige Familieplejeinstitution i Greatford, havde et særdeles godt Lov paa sig, var de fleste dog bekendte som Hjemsteder for talrige Misbrug. For Eksempel opdagede man saa sent som i 1813 ved en Undersøgelse i York lunatic asylum¹⁾, at Anstaltens Ledelse i henimod 30 Aar havde udsendt falske Helbredelses- og Dødslistes, saa at Mortaliteten kun syntes det halve af, hvad den virkelig var. Ialt var 100 døde Patienter opførte som helbredte, og flere var sporløst forsvundne, rimeligvis ryddede af Vejen med Forsæt. Da man begyndte at faa Lys i Sagen, brændte Anstalten under Omstændigheder, der gjorde Ildspasættelse utvivlsom. Personalet reddede sig, men en Del af Patienterne brændte inde, og det blev godtgjort, at een af Embedsmændene havde søgt at hindre Slukning.

Saa galt var det vel ikke alle Vegne, men de engelske Anstalter havde intet godt Rygte, og dette i Forbindelse med Kvækernes Ulyst til at leve sammen med Mennesker af andre Religionssamfund bevægede d. 28. Juni 1792 Vennernes Samfund med William Tuke (f. 1732, d. 1822) i Spidsen til at beslutte Opførelsen af en egen Daareanstalt for 30 Patienter, saavel fri-ske som kroniske Tilfælde, dog ikke fødte Idioter. Anstalten blev færdig i Maj 1796, men maatte allerede 2 Aar efter udvides.

¹⁾ Begivenheden refereret efter Selmer: Daareanstaltens Bygningsforhold i Tyskland og England. Bibl. f. Læger, III. Række, 4. Bd.

Denne Anstalt, der er beskrevet af Tukes Sønnesøn, Samuel Tuke¹⁾, var visselig fra første Færd en ren human Foranstaltning. William Tuke var ikke Læge, og en fast Læge ansattes overhovedet ikke ved Anstalten. En Læge fra den nærliggende By York aflagde Besøg nogle Gange ugentlig, medens Institutionen iøvrigt lededes af Lægmænd af Vennernes Samfund. Alligevel betegner the Retreat i saa mange Henseender et Brud med Fortiden, at det er berettiget at nævne den som et af de allerførste Tegn til den Strømkæntring i Opfattelsen, der snart skulde forvandle Daarekisten til et Hospital. Alene den Omstændighed, at Optagelsen gjordes afhængig af Lægeerklæring, og at man fastsatte en Præmie af et Aars Behandling for nedsat Betaling for den, der lod sig indlægge i Sygdommens første, for Behandling mere tilgængelige Stadium, tydede paa, at Hensigten var ogsaa i lægelig Henseende at opnaa noget mere end den Indespærring, der hidtil havde været Anstaltens Hovedformaal. Man lagde stor Vægt paa Patienternes Beskæftigelse i fri Luft, og Anstalten besad 11 acres Land til dette Brug. For de Patienter, der maatte holdes indespærrede, var der indrettet Spadseregaarde, hvis fængselagtige Udseende man søgte at mildne ved at befolke dem med Kaniner og Fjerkræ og ved at anlægge dem paa et nedadskraanende Terræn, saa den omgivende Mur laa lavt og tillod fri Udsigt fra Gaardens højere liggende Punkter. Patienterne var adskilt efter Køn, desuden for hvert Køn i en rolig og urolig Afdeling. Dørene i begge Afdelinger holdtes laasede, men den rolige Afdeling var forsynet med ordentligt Møblement og rigtige Vinduer, og end ikke i den urolige Afdeling, hvor Vinduerne var smaa og højtsiddende, fandtes Jernstænger. Patienterne havde særskilte Opholds- og Sovestuer, og alle Værelserne kunde opvarmes. Kælderlokaler benyttedes aldeles ikke til Patienter.

Alle disse Fortræffeligheder var vel tidligere ikke ukendte hver for sig, men intet Steds havde man før gjort et saa gennemført og gennemtænkt Forsøg paa at skabe et saa vidt muligt behageligt og sundt Opholdsted uden unødigt Tvang for de sindssyge.

Det samme Synspunkt gjorde sig gældende i Behandlingen af Patienterne, hvor man saa vidt muligt søgte at undgaa

¹⁾ Description of the Retreat. York 1813.

Tvangsmidler; kun Spændetrøjen og i Nødsfald Binden fast til Sengen brugtes; Lænker og korporlige Straffe var overhovedet aldrig kendt paa the Retreat. Fra første Færd lagde man særlig Vægt paa den psykiske Behandling, og Behandlingen opfattedes i det hele som en Art Opdragelse til Orden og Disciplin. Man var klar over, at talrige Uroanfald hos de syge var fremkaldt ved uhensigtsmæssig Behandling og kunde undgaaes. Nysgerige Gæster fik selvfølgelig ikke Adgang, og selv med Besøg af Patienternes Paarørende var man meget tilbageholden. Til Underholdning for Patienterne arrangeredes derimod paa Anstalten smaa selskabelige Sammenkomster.

Efterhaanden som Kvækerne blev bekendt med Pinels og den berømte engelske Sindssygelæge Haslams Skrifter, bestyrkedes de i disse Synspunkter, og Anstalten vedblev i de følgende Aar tier at bevare sin Plads som en anerkendt og velkendt Mønsterinstitution, ikke blot i sit Hjemland, men ogsaa i Tyskland¹⁾.

Den egentlige Fader til den Reformbevægelse indenfor Sindssygebehandlingen og den voksende Interesse for Psykiatrien, der fra Frankrig bredte sig over Tyskland og derigennem til Danmark, var imidlertid som nævnt Philippe Pinel (f. 1755, d. 1826). Ganske vist er Pinels Fortjenester i Tidens Løb bleven noget overdrevne, idet det ikke var ham, der for første Gang løste de sindssyge i Bicêtre af de Lænker, de ellers bestandig var sluttede i; denne Befrielseshandling, der er bleven betegnet som det afgørende Vendepunkt, der indledte hele den moderne Sindssygebehandling, foretoges af Bicêtres administrative Direktør Pussin d. 23. Maj 1798 (4 prairial Aar VI). 3 Aar efter, at Pinel havde forladt Anstalten, hvor han kun var Læge i Aarene II og III²⁾. Om nogen fuldstændig Afskaffelse af Tvangsmidler var der selvfølgelig heller ikke fra Pus-

¹⁾ Tukes ovennævnte Beskrivelse af the Retreat er saaledes udtogsvis oversat og forsynet med kritiske Noter af Maximilian Jacobi i »Sammlungen für die Heilkunde der Gemüthskrankheiten«. Elberfeld 1822.

²⁾ At Legenden med Urette har tillagt Pinel Æren for denne Handling samt henlagt Begivenheden til et forkert Tidspunkt (1793) er nylig uimodsigeligt paavist af Overretssagfører Skjold Tang i Ugeskr. f. Læger, Nr. 7 1915. Han støtter sig helt igennem til Pinels egen Skildring i hans *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale*, II. Edit. Paris 1809. Pag. 201 flg.

sins Side Tale. Pinel skildrer selv, hvorledes Pussin, der uafhængig af Lægen synes at have været eneraadende med Hensyn til Anvendelsen af Tvangsmidlerne, brugte den stramme Spændetrøje med ikke ringe Energi. Hovedsagen var imidlertid, at man løste de fængselsagtige Jernlænker, lod Patienterne slippe ud af deres mørke, uhyggelige Celler ud i frisk Luft og Solskin, og at man konstaterede, at dette kunde lade sig gøre. Ja, i Virkeligheden viste det sig, at Patienterne paa denne Maade blev langt mere medgørlige.

Muligt er det, at det ogsaa i nok saa høj Grad var den menneskekærlige Pussin, der tog Initiativet til Frigørelsesværket paa Salpêtrière, hvor Pinel senere var ansat.

Selv om den egentlige Ære for at have løst de sindssyges Lænker altsaa maa berøves Pinel, staar han ikke destomindre for Samtiden og Eftertiden med Rette som Hovedmanden i den Reformbevægelse, der fulgte efter, idet han i sit berømte Værk — *»Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale«* — for første Gang kraftig slog til Lyd for den friere Behandling af de sindssyge og søgte at sætte denne i System. I Pinels Værk finder man derfor den moderne Anstaltsbehandlings Rod, og oplevede Pinel end ikke selv at se en Anstalt opført, hvor — som han udtrykte sig — Arkitekten ikke havde haft de vilde Dyrs Bure til Forbillede, saa trak han dog Anstaltsbehandlingens Grundlinier op i en Form, der ikke senere er bleven væsentlig ændret.

Det var saaledes klart for Pinel, at det først og fremmest kom an paa at fjerne Patienten fra det tilvante Milieu og anbringe ham i Omgivelser, der var særligt afpassede efter det syge Sind; og da disse Omgivelser bør være forskellige efter de forskellige Sygdomstilstande, er Anstaltens væsentligste Opgave at tilvejebringe forskellige Afdelinger, i hvilke Patienterne kan klassificeres efter deres Tilstand. En nødvendig Forudsætning for, at disse forskellige Afdelinger ved deres særlige Karakter kan udøve den fornødne Virkning paa de sindssyge er, at der overalt hersker den strengeste Orden og Disciplin, og det er derfor uomgængelig nødvendigt, at Ledelsen centraliseres i een Mands Haand. At denne ene Mand bør være en Læge, stod derimod ikke Pinel ganske klart. Frem for alt bør man lægge Vægt paa at beskæftige Patienterne, og Pinel hævder, at

»kun meget faa sindssyge selv i deres Raseristadium bør fuldstændig berøves Arbejde.«

Disse Grundsætninger: Anbringelsen af de sindssyge paa særlige Anstalter, hensigtsmæssig Klassifikation i forskelligartede Afdelinger, centraliseret Styre, Beskæftigelse af Patienterne og først og sidst en gennemført human Behandling, hvis Basis ikke var Tvang og Vold, men Forstaaelse og forstandig Disciplin, disse Grundsætninger gav Pinel direkte i Arv til sin berømte Elev J. E. D. Esquirol (f. 1772, d. 1840).

Esquirol var ansat som Læge ved Charenton, havde desuden en mindre Privatanstalt og beskæftigede sig indgaaende med Anstaltsvæsenet, især efter at Regeringen, foranlediget ved Pinels Bestræbelser, i 1819 havde henvendt sin Opmærksomhed paa Sagen og i 1821 havde nedsat en Kommission, der skulde ophjælpe Frankrigs stærkt forsømte Daarevæsen. Der fandtes — ligesom i Tyskland — spredt over Landet et stort Antal (ialt 59) Daareanstalter, ofte i Forbindelse med og under samme Administration som Fængsler og Fattighuse¹⁾. I 1818 var kun 8 Anstalter bestemt alene til sindssyge. De fleste Anstalter var — i Modsætning til i England — offentlige, og de var næsten alle anbragte i gamle, fugtige og daarlige Bygninger, hvor sindssyge og Fanger mellem hinanden fandtes fastlænkede²⁾ næsten nøgne i usle, smudsige Rum, hvor de ofte manglede Seng, oftere endnu Sengeklæder.

Foruden efter bedste Evne at bringe Charenton i Overensstemmelse med sine Principer, udkastede Esquirol tillige en fuldstændig Plan for en ny Sindssygeanstalt, som han tænkte sig gjort til Type for det store Antal Anstalter, der maatte bygges i Frankrig. Som det i det følgende vil ses, blev hans Plan om end ikke i sit fulde Omfang første Gang bragt til Udførelse i 1820 i Slesvig. Senere benyttedes Planen i Charenton, Rouen og flere Steder.

I Esquirols Skrifter³⁾ findes den Tanke udtrykt, som senere

¹⁾ I Bicêtre og Salpêtrière havde de sindssyge dog en særlig Afdeling med sin selvstændige Administration.

²⁾ Paa et af de smukke Kobberstik, der ledsager Esquirols Værk »Des maladies mentales« fremstilles en saadan Patient sluttet i Lænker og anbragt paa en Brix i et usselt Kælderrum, hvis Vindue er tilgitret med tykke Jernstænger.

³⁾ Esquirols Anskuelser og Erfaringer er fremsat dels i hans Hoved-

blev den bærende i Sindssygebehandlingen, at Sindssygehospitalet ikke er et Hospital i almindelig Forstand, ikke blot et hensigtsmæssigt Lokale til Forplejning og Behandling af Patienter, men at Sindssygehospitalet i sig selv er Psykiatriens vigtigste Helbredelsesmiddel »det kraftigste therapeutiske Agens mod Sindssygdommene¹⁾«. Ikke desto mindre vedblev Anstaltvæsenet endnu længe i Frankrig og i endnu højere Grad i England at blive betragtet som en væsentlig human Foranstaltning, medens det blev Tysklands Læger, der gennemførte Betragtningen af Sindssygeplejen som et lægeligt Anliggende og gennem en ivrig Experimenteren udviklede Anstaltvæsenet til en betydelig Højde.

Som et Overgangsled mellem de gamle Daarekister og de nye Hospitaler maa nævnes den i 1797—1801 opførte Daareanstalt i Neu-Ruppin i Brandenburg²⁾. Denne Anstalt var vel indrettet efter det gamle fængselsagtige System, omgivet af høje Mure med Jernstænger for Vinduerne og smaa Kælderaflukker til de mest rasende Patienter; Lænker var i Brug, og de uroligste Patienter blev spændt til Sengen med Læderremme. Anstalten bestyredes af Fattigvæsenet, og Optagelse saavel som Udskrivelse bestemtes i sidste Instans af Generaldirektionen for Fattigvæsenet. Ved Siden deraf tydede andre Ting paa, at nye Synspunkter var i Færd med at trænge sig frem. Saaledes krævedes der Lægeerklæring for at blive optaget, og en paa Anstalten bosat Kirurg havde en Stemme med ved Afgørelsen af, hvem der skulde optages og udskrives. Man havde udskilt de fødte aandssvage, der slet ikke optoges. Man lagde Vind paa Iagttagelsen af Patienterne, og til den Ende var Patientværelserne anbragte 2 og 2 med en Oppasser boende i et mellemliggende Værelse, hvorfra han gennem Ruder i Væggen kunde overse de to Sygestuer. Mænd og Kvinder var ganske adskilte, og hos de sidste var der kvindelig Betjening. Man tilstræbte en Klassifi-

værk »Des maladies mentales considérées sous les rapports médical, hygiénique et médicolegal«, Paris 1838, dels tidligere i forskellige Artikler i »Dictionnaire des sciences médicales« (Artiklerne Délire, Bd. VIII, Demence, Bd. VIII, Démonomanie, Bd. VIII, Folie Bd. XVI, Maison d'aliénés og Manie, Bd. XXX, Monomanie, Bd. XXXIV.

¹⁾ Des maladies mentales II, Pag. 398 og 421.

²⁾ Se J. D. A. Höck: Historische Nachrichten o. s. v.

cation af Patienterne efter Sygdomsart, og det var Kirurgen, der afgjorde, hvor Patienterne skulde anbringes. Og tydeligt ser man de nye Tankers Frembrud i de Bestræbelser, der gjordes for at beskæftige Patienterne med Husgerning, Brændesavning o. s. v., og ifølge Regulativet skulde der ved disse Arbejder ses paa Patientens Tarv fremfor paa Anstaltens.

Anstalten i Neu-Ruppin forfaldt senere og fik i det hele ikke synderlig Betydning i Udviklingen. I højere Grad præget af den nye Opfattelse af de sindssyge var derimod den berømte Anstalt Sonnenstein, som den sachsiske Regering ved et kgl. Rescript af 6. Febr. 1811 bestemte skulde oprettes i det ved den lille By Pirna beliggende gamle befæstede Slot¹⁾. Sonnenstein optog Patienterne fra den gamle i 1716 oprettede Straffe- og Daareanstalt i Waldheim og det i 1730 oprettede Fattig- og Vaisenhus i Torgau, hvor de sindssyge tidligere havde henlevet blandt Fanger og Fattiglemmer under Militærbevogtning. Inden Omdannelsen af Sonnenstein til Daareanstalt, havde man i nogen Grad Opmærksomheden henvendt paa en gammel Institution, der fra denne den moderne Sindssygeplejes første Morgen til de seneste Dage har vakt megen Opmærksomhed, nemlig Familieplejen i Gheel²⁾. Denne Form for Sindssygepleje, til hvilken der i det følgende gentagne Gange skal hentydes, stammede fra det 7. Aarhundrede og bestod i Korthed sagt deri, at de sindssyge anbragtes i Pleje hos private Familier, oprindeligt for at de skulde søge Helbredelse ved Helgeninden Dimpnas undergørende Grav, men senere fordi Befolkningen var bleven opøvet i Omgangen med de sindssyge og behandlede dem relativt godt. Efter 1449 var Forholdet bleven ordnet af Øvrigheden, og den lille belgiske Landsby tiltrak sig en ikke ringe Opmærksomhed hos alle den humane Sindssygeplejes Forkæmpere, f. Eks. Esquirol, der i sit Hovedværk skænker Gheel en udførlig Omtale.

Foreløbig dristede dog ingen sig til at efterligne denne frie paa Aarhundreders Hævd hvilende Institution, og da Sachsen gik i Spidsen for Ordningen af Sindssygevæsenet i de tyske

¹⁾ Nostitz und Jänckendorf: Beschreibung der königl. sächs. Heil- und Verpflegungsanstalt Sonnenstein. Dresden 1829.

²⁾ Dengang bl. a. omtalt i Bibliothèque britannique. Tome VIII. 1798.

Lande, valgte man altsaa at begynde ved det, der kunde betegnes som den modsatte Ende, den lukkede Anstalt.

Sonnensteins første Overlæge, Pienitz, maa nævnes som den første, der pointerede Nødvendigheden af at adskille de friske Tilfælde fra de uhelbredelige. En saadan Adskillelse var ganske vist tidligere tildels gennemført i Paris, hvor Charenton benyttedes som Optagelsesanstalt, hvorfra Patienterne, naar de gik over i det kroniske Stadium, overflyttedes til Bicêtre og Salpêtrière; men Pienitz hævede Sagen til et Principspørgsmaal og søgte — uagtet Sonnenstein til at begynde med var anlagt i Lighed med alle ældre Anstalter, der optog friske og kroniske Tilfælde uden Forskel — at hidføre en gennemført Sondring ud fra den Grundsætning, at kun de helbredelige sindssyge burde behandles paa egentlige Hospitaler, medens de uhelbredelige, der her kun virkede skadeligt, burde fjernes og overlades til den rent humane, ikke lægelige Omsorg. Dette Princip fik stor Betydning og lagdes i de følgende Aar til Grund for de fleste nye Anstalter i Tyskland¹⁾ og gik, skønt da allerede forældet, over i det danske Sindssygevesen, da Reformbevægelsen 30—40 Aar senere naaede til os.

Pienitz søgte tillige at udskille Rekonvalescenterne, som han anbragte udenfor den egentlige Anstalt i et særligt Hus under Anstaltpræstens Opsyn og under friere Forhold; men denne Foranstaltning vandt ingen Tilslutning i Samtiden. Pienitz, der iøvrigt fik stor Betydning som Lærer for adskillige af Tidens Sindssygelæger, saasom Jessen i Slesvig, Flemming i Schwerin, Roller i Heidelberg og fra Danmark Reservelæge ved St. Hans Hospital Kofoed Marcher, var i sin Betragtning af sindssyge og deres Behandling ikke upaavirket af den Retning i Tyskland, der anført af den berømte Reil havde tilstræbt en videre Udvikling af Psykiatrien som Videnskab og af Anstaltsvæsenet som videnskabelig begrundet Therapi.

For Pinel og Esquirol, saavel som for Englænderne, var Psykiatrien en Erfaringsvidenskab. Pinel fastslog dette, idet han hævdede, at man ikke gennem Spekulation, men »ved kun at holde sig til de Veje, hvormed Sygdommen i det ydre giver sig til Kende og ved i Behandlingen kun at bruge den solide Erfarings Resultater, vil følge Naturvidenskabens almindelige Vej.«

¹⁾ En Undtagelse danner Slesvig; se senere.

Og Esquirol udtaler sig i samme Retning i de berømte Ord, hvormed han indleder sin Psykiatri, og hvor han erklærer kun at ville fortælle Kendsgerningerne, som han har set dem, og kun undtagelsesvis forsøge at forklare dem, men holde sig borte fra Systemer, »der er mere daarende ved deres Glans end nyttige i deres Anvendelse.« Den Inddeling af Sindssygdomsformerne, som Pinel og Esquirol benyttede, udmærkede sig derfor ogsaa ved stor Simpelhed og Klarhed. Pinel opstillede 4 Hovedgrupper, fundamentale Former, karakteriserede ved deres Symptomatologi, nemlig:

1. Mani, karakteriseret ved Begrebsforvirring paa næsten alle Bevidsthedsomraader, forbunden med psykisk Exaltation og Raseri.
2. Melankoli, der særkendes ved en til et enkelt Omraade begrænset Begrebsforvirring og en deprimeret Stemning.
3. Demensen, den almindelige Svækkelse af Intelligensen, og
4. Idiotien, den fuldstændige Forstandsødelæggelse, der enten kunde være medfødt eller erhvervet gennem langvarig Sindssygdom.

Esquirols System adskiller sig væsentligst fra Pinels ved at udsondre den medfødte Idioti som noget for sig, noget fra Sindssygdom forskelligt. Iøvrigt indfører Esquirol Begrebet Monomani og opstiller følgende Former:

1. Lypémanien (de gamles Melankoli), Vrangforestilling (délire) paa eet bestemt eller et mindre Antal Forestillingsomraader, forbunden med en overvejende deprimeret Sindsstemning.
2. Monomanien, Vrangforestillinger, begrænsede til et enkelt eller ganske faa Punkter, ledsaget af Excitation og en overvejende expansiv Stemning.
3. Manien, hvor Forvirringen omspænder alle Bevidsthedens Felter og ledsages af Excitation.
4. Demensen, den fuldstændige Tilintetgørelse af Forstandsevnerne, fordi Tankens Organ har mistet den til sin Funktion nødvendige Energi.

I disse Systemer var optrukne de store klare Linier, der var det umiddelbare Resultat af en nøgtern realistisk Iagttagelse, og det samme empiriske Grundsyn, der senere bibeholdtes i den franske Psykiatri, gaar igen i Pinels og Esquirols Reformarbejde indenfor Anstaltsvæsenet, idet begge de berømte Fransk-mænd simpelthen lod sig lede af en naturlig, menneskelig Be-

tragtning, der søgte at arbejde sig bort fra Fortidens Tvangs- og Straffemidler i saa stor Udstrækning som muligt. Hvad de beholdt af Tvang og Tugt var kun, hvad de mente foreløbig var uundværligt.

En anden Retning gjorde sig imidlertid snart gældende hos de spekulative Tyskere, og som dens fornemste Repræsentanter maa nævnes Reil, Hoffbauer og Heinroth.

Johan Christian Reil (f. 1759 — d. 1813), der var Lærer i Medicin ved Universitetet i Berlin, fortjener at nævnes som Udgiver af det første psykiatriske Tidsskrift »Magazin für die psychische Heilkunde«, som han i Forening med Kayssler udgav i 1805. Det fik ingen lang Levetid, men Reil startede det igen i 1808 i Forening med Hoffbauer under Navnet »Beiträge zur Beförderung einer Kurmethode auf psychischen Wege« og søgte i begge disse Tidsskrifter at udvikle de Tanker, der var nedlagt i hans Hovedværk »Rhapsodien über die Anwendung der psychischen Kurmethode auf Geisteszerrüttungen«¹⁾. Reil viser sig vel heri ikke at være saa langt borte fra den hos Franskmændene praktiserede klinisk empiriske Synsmaade som den af Kants spekulative Filosofi stærkt paavirkede Ikke-Læge C. Hoffbauer (f. 1766 — d. 1827). Thi medens denne sidste theoretisk inddelte Sindssygdommene efter de sjælelige Elementærfunktioner — Erkendelse, Følelse eller Vilje, — der maatte antages at være afficerede, lægger Reil til Grund for sine Betragtninger en Inddeling, der i Virkeligheden ikke fjerner sig saa overvættes langt fra den Pinel'ske, ligesom ogsaa Reil i sidste Instans opfatter Sindssygdommene som Lidelser i Nervesystemet. Det blev Heinroth, der gennem sin Opfattelse af Sindssygdommenes Oprindelse og Væsen kom til at staa som den egentlige Repræsentant for den saakaldte psykiske Retning indenfor Psykiatrien. Forberedt er denne Retning imidlertid ved Reils energiske Bestræbelser for at indføre sin berømte psykiske Kurmethode, der danner et saa interessant Kapitel i de menneskelige Vildfarelsers Historie.

Reil saa tilfulde den utaalelige Tilstand, Daarevæsenet hidtil havde været stedt i, og var utvivlsomt ledet af en sand menneskelig Følelse, men ikke desto mindre betegner hans Kurmethode en Genopstaaen af saa godt som alle de Tvangs- og

¹⁾ 1. Udgave Halle 1803. 2. Udgave 1818.

Torturmidler, man tidligere havde benyttet overfor de sindsyge, suppleret med nye, der i Raffinement overgik alle hidtil kendte; og den Reil'ske Idealanstalt, der heldigvis aldrig blev oprettet i sin fuldstændige Skikkelse, vilde være bleven en Rædselens Bolig trods nogen af Fortidens Daarekister.

Der findes, hævder Reil, tre Arter af Kurmetoder: 1. de medicinske, 2. de kirurgiske og 3. de psykiske, der navnlig finder Anvendelse overfor Sindssygdomme. De psykiske Kurmidlers Særkende er, at de virker paa Sjælen, og de var allerede kendt i Oldtiden, ligesom de med Held praktiseredes af den før omtalte Willis i England. Methodens Anvendelse fordrede nøje psykologisk Kendskab til Patienterne, hvorfor en faguddannet Psykolog var en ligesaa nødvendig Embedsmand ved en Sindsygeanstalt som Lægen, medmindre da Lægen selv var Psykolog. Midlerne virker, lærer Reil, paa Nervesystemet, dels gennem Almenfølelsen, dels gennem Sanserne. Fra Nervesystemet forplanter Virkningen sig direkte til Forestillings- og Følelseslivet, indirekte til Begæret. Hvad Midlernes Art angaar, skelnes mellem de negative og de positive. De førstnævnte virker ved at fjerne alle ydre Indtryk, og her er fuldkommen Isolation i mørkt Værelse det vigtigste. De positive psykiske Midler er af irriterende Art og deles i 3 Klasser: De, der ved direkte Virkning paa Legemet søger at tilvejebringe en behagelig eller ubehagelig Sindstilstand, de, der ved at præsentere Syn, Hørelse og Følelse særlige Sanseobjekter secundært fremkalder Bevægelse i Fantasi, Lidenskab og Begæringer samt endelig den især for lettere Tilfælde og Rekonvalescenter egnede 3die Klasse af Midler, der ved Tale og Skrift søger at sætte Patienternes Forestillingsliv og Dømmekraft i Bevægelse.

Indenfor de legemlige Irritamenters Gruppe udfolder Reil en livlig og uhyggelig Fantasi. De behagelige Midler er saadanne som Vin, Valmuesaft, Varme, Kildren, Gniden med Haanden eller med en Børste, lunkent Bad, dyrisk Magnetisme og som det stærkest virkende Udøvelse af Samleje. Til de Midler, der fremkalder fysisk Ubehag, regnes Brækmidler, dels i store, Opkastning fremkaldende Doser, dels i mindre, kvalmende Doser. Endvidere Sult og Tørst, »to mægtige Følelser, der snart gør tamme uden at have noget Skær af lidenskabelig Grusomhed«. Endvidere Nysemidler (Gummi, Guajak, Euphorbium), blæretækkende Midler, Moxer, Simer, glødende Jern, smeltet Bly,

dryppet i Haandfladen, altsammen kraftigt virkende Midler, som det ofte er tilstrækkeligt at true med. Men ikke synderlig mindre Fynd er der i Midler som Piskning med Brændenælder, energisk Kildren under Fodsaalerne, Lopper, Myrer, Indpodning af Fnatt, Dryppebad paa den afregede Isse, Mus anbragt under en Klokke paa Patientens Underliv, samt Overraskelsesbadet, hvor et Kar Vand uformodet kastes over Hovedet paa den gale, eller denne uventet gennem en Lem i Gulvet styrtes i Vandet (anbefalet af Willis). Som et Middel, der særlig virker paa Fantasien, anbefales uformodet at kaste Patienten ned i en Beholder med levende Aal, og som et relativt simpelt, særlig paa Æresfølelsen virkende Kurmiddel nævnes Pisk med en Læderrem.

Mindre barbariske, men derfor ikke mindre fantastiske er Kurmidlerne af den Art, der gennem særlige Sanseindtryk søger at fremkalde psykiske Bevægelser. Arsenalet paa dette Omraade er saare righoldigt, fra Byggeklodser, der anvendes til en Art Anskuelsesundervisning, til blanke Pengestykker, der præsenteres den gerrige, glødende Jern, der forevises den frygtagtige, imiterede Lyn, Tordenskrald, bølgende Havflader o. s. v. Indtryk paa Lugtesansen kan tilvejebringes ved et velassorteret Parfumelager, Øret bearbejdes med Trompeter, Pistol og Kanonskud, 32 Fods Orgelpiber, tyrkisk Tromme o. s. v., og Indtryk af mere sammensat Art kan frembringes ved hele Teaterforestillinger og Tableauer, hvor man kan præsentere Læger, Skarprettere, Engle, opstandne døde, Drager og Uhyrer og saa fremdeles efter Patientens Behov. Særlig Vægt lagde Reil paa, at Patienten straks ved Ankomsten til Anstalten skulde føle sig fuldstændig hjælpeløs, for at han desto villigere kunde kaste sig i Armene paa den frelsende Læge. Til den Ende skulde Patienten modtages paa grufuld og fremmedartet Maade, helst af Negre, der talte et fremmed Sprog o. s. v..

I andre Henseender var Reils' Anskuelser mindre fantastiske og udøvede ved den store Autoritet, han besad, en ikke ringe Indflydelse. Saaledes var han den første i Tyskland til energisk at slaa til Lyd for, at Sindssygeanstalterne skulde være offentlige, ligesom Adskillelsen af helbredelige og uhelbredelige, der i Praksis først udførtes af Pienitz, teoretisk var hævdet af Reil. Hans Skrifter indeholder i Virkeligheden ved Siden af alle Uhyrlighederne talrige nyttige Vink, der paa den Tid var nye

i Tyskland, f. Eks. hans stærke Fremhæven af, at man burde beskæftige Patienterne og af Orden og regelmæssigt Livs Betydning.

Uagtet den Reil'ske Idealanstalt, som nævnt, aldrig kom til Opførelse, spores Virkningen af hans Lærdomme dog rundt omkring, og i de følgende Aartier ser man i Tyskland megen god Opfindsomhed anvendt paa Konstruktionen af »psykiske Kurmidler«. Som den eneste Undskyldning for disse Torturredskaber tjener, at de ikke som Fortidens Tvangsmidler anvendtes af samvittighedsløse Oppassere for at uskadeliggøre ustyrlige Patienter, men i den bedste Mening af Verden for at retlede det syge Sind.

En konsekvent Tilhænger af den psykiske Kurmethode finder vi saaledes i E r n s t H o r n, der i 1806 blev ansat som Læge ved Berlins Charité¹⁾, i hvis usle, urenlige og forsømte Daareafdeling han gjorde et stort og betydningsfuldt Reformarbejde²⁾. Han indførte Orden og mere Renlighed, adskilte Patienterne efter Køn og efter Tilstand, oprettede en særlig Modtagelsesafdeling, søgte at udskille de uhelbredelige og faa dem overført til andre Anstalter, bestræbte sig for gennem de indlæggende Læger at faa ordentlige Oplysninger om Patienterne og sørgede selv for ordentlig Journalføring. Men ved Siden af disse og andre fortjenstfulde Bestræbelser indførte han de Reil'ske Kurmidler, ja supplerede dem med andre af lignende Beskaffenhed, dels af egen Opfindelse, dels hentede fra ældre Forfattere. Han var saaledes en Tilhænger af alle Former af Overraskelsesbade, Styrtebade³⁾, Indgnidninger med Brækvinstenssalve paa Hovedet, indtil Knoglen blottedes; og af Tvangsmidler havde han et stort Udvalg, fra Spændetrojen, der af alle Datidens Sindssyglæger ansaas for uundværlig, til Tvangsstolen, hvori Patienten

¹⁾ Bygget 1710. I 1799 blev en Del af den indrettet til Daareanstalt.

²⁾ E. Horn: Oeffentliche Rechenschaft über meine zwölfjährige Dienstführung. Berlin 1818.

³⁾ At det ikke var Styrtebade i Form af en moderne blid Regndouche, det drejede sig om, ses af Jacobis Beretning (Sammlungen, Pag. 108) om Patienter, der fik 2—300 Spande koldt Vand over Hovedet daglig, eller fik en saa kraftig Straale rettet mod Issen, at Hovedhuden løsnedes i stor Udstrækning.

Interessante Afbildninger af alle disse Torturmidler findes i Horns foran nævnte Værk.

holdtes fastspændt i maanedsvi¹⁾, og Tvangsopstillingen, hvis gennem flere Timer tvungne staaende Stilling sagdes at berolige de heftigste Raseriparoxysmer. Særlig Tiltro havde Horn til »Sækken«, en stor Lærredssæk, hvori Patienterne lukkedes inde, og end ikke den Omstændighed, at en Patient engang fandtes død inde i Sækken, kunde svække hans Tillid til dette Apparat. Som et fortrinligt Kurmiddel anbefaler Horn ogsaa Drejemaskinen. Oprindelig anbefalet af den bekendte Kratzenstein²⁾ var dette Apparat indført i Sindssygebehandlingen af Englænderen John Mason Cox og spillede en ikke ubetydelig Rolle. I liggende, siddende eller staaende Stilling anbragtes Patienten paa en Art Centrifuge og drejedes rundt med ret stærk Fart, hvorved frembragtes en »modbydelig og ganske ejendommelig Følelse af Rystelse i hele Nervesystemet, Kvalme, Svimmelhed, ikke sjælden Brækning.« (Horn). Det hævdedes af Modstandere, og er egentlig troligt nok, at dette Apparat havde dræbt adskillige Patienter.³⁾

Endogsaa Arbejdet, der af Reil var anbefalet som et ypperligt Kurmiddel, lykkedes det Horn ved ufrugtbar Teoretiseringen at bringe ind under forskruede og latterlige Former. Arbejdet maatte, hævdede han, helst ikke interessere Patienten og ikke være nyttigt. Derfor lod han konstruere en stor, tung Vogn, i hvilken 4—5 Patienter tog Plads, medens 25—30 andre trak den rundt i Gaarden; han lod Patienterne grave Grøfter, som de den næste Dag kastede til igen, eller han lod dem foretage militære Exercerøvelser, eventuelt med Tornystre, fyldte med Sand, noget, der særlig egnede sig for Kvinder af bedre Stand, for hvem det var »ganske nyt, uvant og modbydeligt«.

I hvor høj Grad den Tids Sindssygelæger i Tyskland var hildede i den Betragtning, at man gennem Tvangsmidler — Korrektionsmidler — skulde retlede det syge og rebelske Sind, ses deraf, at den varmhjertede og menneskekærlige Læge ved Plejeanstalten i Waldheim, D. Hayner, i et Skrift⁴⁾, hvori han ivrer

¹⁾ Jacoby: Sammlungen, Pag. 107.

²⁾ E. G. Kratzenstein: Novum medicinae genus nimirum vim centrifugam ad morbos sanandos adplicatam. Havniae 1765.

³⁾ Jacoby: Sammlungen, Pag. 108.

⁴⁾ D. Hayner: Aufforderung an Regierungen, Obrigkeiten und Vorsteher der Irrenhäuser zur Abstellung einiger schweren Gebrechen in der Behandlung der Irren. Leipzig 1817.

mod de endnu mange Steder anvendte Lænker, Tvangsstole og Prygl, samtidig varmt anbefaler Spændetrøjen og det uhyggelige Autenrieth'ske Pallisadeværelse¹⁾, et Tremmebur, hvor Patienten sad overladt til sig selv, medens Maden ræktes ind til ham gennem et Hul. Ja, Hayner optraadte endogsaa selv som Opfinder af et meget anset Torturmiddel, det saakaldte hule Hjul, en kort, med Tremme-Endestykker forsynet Cylinder, hvori den syge blev puttet ind, og hvor han idelig maatte arbejde for at holde Ligevægten i det rullende Hjul. Efter 36 Timers Forløb sagdes dette Apparat at have faaet Bugt med det værste Raserianfald og den mest haardnakkede Spisevægring.

Alle disse Indretninger og adskillige flere, som det vil føre for vidt at opregne, anføres endnu i 1824 i Joseph Schneiders Oversigt over den psykiatriske Therapi²⁾, og endnu saasent som i 1841 saa Danskeren Hübertz Trædehjulet i Brug i Eberbach og Psykikeren Ideler i Berlin anvende et saa barbarisk Middel som den Autenriethske Maske, en Blikmaske, der fastgjordes i Nakken og som fortil havde to Udskæringer for Øjnene og en Trætap, der stak ind i Munden og hindrede Patienten i utidig Raaben og Skrigen.³⁾

I nøje Sammenhæng med denne paa theoretiske Betragtninger begrundede Therapi, stod den psykiske Skoles Anskuelse om Sindssygdommenes Aarsag og Væsen. Som denne Skoles fornemste og mest yderliggaaende Repræsentant staar J. Chr. A. Heinroth (f. 1773, d. 1843), hvis Lære findes fremsat i hans »Lehrbuch der Störungen des Seelenlebens oder der Seelenstörungen und ihre Behandlung«.⁴⁾ For Heinroth var Sindssygdommene en ren sjælelig Lidelse, det var den syges Sind og Tanker, der var i Ulave, og Aarsagen hertil maatte altid søges i den paagældendes Syndighed. Mennesket kom bort fra Gud og gav sig det onde i Vold. Konsekvensen var uundgaaeligt, at

¹⁾ Autenrieth: Versuch für die prachtsche Heilkunde an den klinischen Anstalt von Tübingen. Tübingen 1807.

²⁾ Peter Joseph Schneider: Entwurf zu eine Heilmittellehre gegen psychische Krankheiten. 2. Bd. af Medicinisch practische Adversarien am Krankenbette. Tübingen 1824.

³⁾ J. R. Hübertz: Bemærkninger om Daarevæsenet anstillede paa en Rejse i Danmark og Tyskland i Aarene 1841—42. Bibl. f. Læger 1844.

⁴⁾ Leipzig 1818.

Sjælelivet kom i Uorden. »Mennesket« — siger Heinroth — »er uden at være sig det bevidst indviet til Guddommen, saasnart det betræder Verden, og Fornuftslivet fører det til Guddommen. At dette kun sjældent sker, er Menneskets egen Skyld, thi af Synden udspringer alle dets Onder, ogsaa Sjælelivets Sygdomme. Udviklingen af Sindssygdom kan sammenlignes med en Avling. Moderen i denne Familie er aabenbart Sjælen selv, thi i den og af den udvikler sig disse Livets Pseudoprodukter. Faderen er heller ikke vanskelig at paavise; det er altid det onde, hvormed Sjælen parrer sig, idet det nærmer sig den i mangfoldige Skikkelser. Sjælen forener sig med det onde ved Kærlighed og giver sig dette i Vold. Saasnart den er bleven det ondes Ejendom, har den unddraget sig fra Lysets Rige og er bunden i Mørkets Lænker. Det Øjeblik, da dette sker, er Af-sindigheden undfanget«. Om nogen Nedarvning af Sindssygdom kunde der følgelig ikke være Tale.

De ejendommelige Konsekvenser af denne Lære var Heinroth blind for, eller han søgte med spidsfindige Ræsonnementer at bortforklare den, ganske vist ubestridelige Kendsgerning, at ofte de bedste og gudfrygtigste Mennesker bliver sindssyge, medens de største Kæltringer uantastet bevarer deres Forstand.¹⁾

En saadan Betragtning af Sygdommens Væsen maatte ogsaa i systematisk Henseende vise sig højst ufrugtbar, og — skøn at skue paa Papiret — var den Heinroth'ske Inddeling af Sindssygdommene ogsaa i høj Grad uanvendelig i praktisk Klinik. Og uagtet den psykiske Retning vandt betydelig Tilslutning og var kendt ogsaa udenfor Tysklands Grænser — som f. Eks. i Danmark —, blev det da ogsaa dens diametrale Modsætning, den saakaldte s o m a t i s k e S k o l e, der i Længden som den rene Linie, Fortsættelsen af Pinels store Værk, gik sejrende ud af Uklarheden.

¹⁾ Pudsigt nok finder man hos en lidt senere Psykiater, der ogsaa nærmest regnede sig for hørende til den psykiske Skole, nemlig Jessen i Slesvig, den stik modsatte Opfattelse gjort gældende. Jessen hævder nemlig (i et Foredrag, holdt i de tyske Naturforskeres og Lægers Forening i Kiel d. 21. Sept. 1846, ref. af Giersing i Ugeskr. f. Læger, II. Række, 7. Bd., Pag. 185), at det kun er de gode Mennesker, de, hvem Naturen har begavet med et dybt, rigt og ædelt Sind, der kan bære Spiren til Sindssygdom i deres Indre. De kolde Forstandsmennesker, de hjerteløse Naturer, som mangler enhver dybere Følelse, kan ikke let blive sindssyge.

Som denne Skoles betydeligste Repræsentant staar M a x i m i l i a n J a c o b i (f. 1775, d. 1858), der gennemført betragtede alle psykiske Lidelser som Udslag af pathologiske Organforandringer. »Uden sygelige Forandringer i Organerne findes der ingen psykiske Forstyrrelser, som Lægen kan anerkende«, skriver Jacobi¹⁾, men han gaar i denne Betragtning — om man vil — endnu videre end Franskmændene. Thi medens Pinel ansaa Sindssygdommene for Hjernesygdomme, og Esquirol vaklede mellem at anse Hjernen eller dens Hinder for Lidelsens egentlige Sæde, hævdede Jacobi, at Hjernelidelsen, der ganske vist var de psykiske Symptomers umiddelbare Aarsag, kun var et secundært Fænomen, fremkaldt ved Lidelser omkring i Legemets forskellige Organer. At Menneskenes Synder skulde være Sindssygdommens Rod, anser Jacobi for modbevist af den praktiske Erfaring, og for saa vidt Sindssygdom overhovedet fremkaldes af psykiske Aarsager, hvad Jacobi ikke nægter kan ske, da fremkalder disse i hvert Fald først legemlige Lidelser, som det ganske vist ikke altid er muligt at paavise .

Denne Betragtning, der, i det mindste hvad Kernen i den angaar, blev den ubetinget sejrende og blev Bæreren af Fremtidens Psykiatri, medførte naturligvis baade en fra den psykiske Skole forskellig Systematik og et andet Syn paa Behandlingen. Med forskellige mindre væsentlige Variationer opstillede Somatikerne Systemer, der stærkt nærmede sig Esquirols og lagde det kliniske Billede til Grund for Inddelingen.

I therapeutisk Henseende mødtes Somatikerne med Psykikerne i at hævde Anstaltsbehandlingen som den eneste mulige Vej. Det centrale i Anstaltsbehandlingen var Indretningen af det hensigtsmæssige Milieu, det rolige, regelmæssige Liv, hvor Verdens Storme holdtes ude og Tiden optoges af nyttigt Arbejde. Psykikernes talrige kunstlede Midler til Fremkaldelse af virksomme Sanseindtryk og de barbariske Torturmidler forka-stede Somatikerne ganske, og omend de naturligvis ingenlunde fuldstændigt kunde frigøre sig for Tvangsmidler, fordi Sinds-syggebehandlingens Teknik endnu ikke var fuldt udviklet, saa var dog baade Jacobi og hans Tilhængere, naar de benyttede Spændetrøjen, Autenrieths Pallisadeværelse og de relativt faa øvrige Tvangsmidler, de bevarede, fuldstændig klare over, at det

¹⁾ Sammlungen Pag. 36.

var Tvangsmidler, Nødhjælp overfor uregerlige Patienter og ikke Kurmidler, hvorved man kunde lede det syge Sind ind i sunde Baner.

Det blev Englænderen John Conolly, der den 20. Sept. 1839 i Middlesex-Asylet i Hanwell for anden Gang brød de sindssyges Baand og ved den fuldstændige Afskaffelse af alle mekaniske Tvangsmidler gav Signalet til Indførelsen af det saakaldte »no-restraint« System.

Væsentlig ledet af Somatikerne gennemgik det tyske Anstaltsvæsen i det 19. Aarhundredes første Trediedel en meget betydelig Udvikling, og der opstod en — i det mindste efter Datidens Forhold — meget omfattende Litteratur om dette Emne. Det foran citerede Skrift af Nostitz og Jänckendorf om Sonnenstein er saaledes et omfangsrigt Værk paa over 1200 Sider og giver Oplysning om enhver tænkelig Detail; og talrige andre Læger beskrev i lignende Værker deres Anstalter og meddelte med ægte tysk Grundighed deres store og smaa Erfaringer.

Af de betydeligste Anstalter fra den Tid kan — foruden Sonnenstein — nævnes Jacobis Anstalt Siegburg i Rhinprovin-¹⁾sen¹⁾. Den var i 1822 indrettet i et gammelt Slot, og trods de til Formaalet til Dels meget uegnede Lokaler lykkedes det her Jacobi at gennemføre en Anstaltsbehandling, der i lang Tid nævntes som mønstergyldig. Det gamle Slots brede Korridorer gav bl. a. Jacobi Idéen til at indrette en Afdeling for urolige Patienter, hvor Korridoren benyttedes til Ophold om Dagen, medens Cellerne kun brugtes til Natteleje; og uagtet denne Celleafdeling, der gennem Prageranstalten gik over i Anstalten ved Aarhus, ikke blev almindelig efterlignet, var den dog et bevidst Forsøg paa at komme bort fra den sædvanlige Skik, at sætte de urolige Patienter i eensomt Cellefængsel.

Siegburg maatte i sine første Aar optage en Del uhelbredelige Patienter, men Jacobis Ideal var iøvrigt med Reil og Pienitz den rene Helbredelsesanstalt, og han søgte at omforme Siegburg efter dette Princip. Ogsaa Winnenthal, der i 1834 oprettedes i Würtemberg og lededes af Zeller, var en Helbredelsesanstalt og maa ved Siden af Flemmings Anstalt Sachsenberg ved Schwerin nævnes blandt dem, hvor det

¹⁾ M. Jacobi: Ueber die Anlegung und Einrichtung von Irren-Heilanstalten. Berlin 1834.

moderne Anstaltsliv voksede frem. Straffen afskaffedes, den religiøse Opbyggelse, som i Begyndelsen blandt mange andre ogsaa Pienitz havde tillagt en enorm Betydning, modereredes, nyttigt regelmæssigt Arbejde, om muligt i Have og Mark, og forstandig Undervisning optog Tiden, og man fik Øjnene op for, at moderate Forlystelser, Koncerter, Smaaselskaber, ja selv Baller, hvor Mænd og Kvinder kom sammen, kunde forløbe uden Mislyd og indgaa som et ikke betydningsløst Led i Anstaltslivet. Samtale med Patienterne, ikke paa en Idelers moraliserende Façon, men forstaaende og individualiserende blev en væsentlig Del af Lægens Gerning, og lidt efter lidt lærte man Anstaltsbehandlingens vanskelige Kunst. Forvandlingen var dermed sket fra den gamle Daarekistes hylende Helvede til Sindssygehospitalets lille aflukkede Verden med sit stilfærdige, lovbundne Liv.

At Interessen for de sindssyges Vel virkelig var levende, og at man ikke skyede betydelige Ofre for at naa det gunstigste Resultat, fremgaar bl. a. af Forholdene i Baden, hvor man indtil 1830 kun havde haft en slet Anstalt i Forbindelse med et Hospits for uhelbredelige, legemlig syge saavel som sindssyge. I den Hensigt at benytte Patienterne til klinisk Undervisning flyttede man hele Anstalten til Heidelberg og installerede den i et gammelt Kloster; men da man blev klar over, at en gammel Bygning, der oven i Købet laa midt i en By, ikke kunde bruges til en moderne Anstalt, besluttede man, uagtet der allerede var ydet betydelige Pengeofre, resolut at opgive det hele og bygge en hel ny Anstalt paa Landet. Denne kom til at ligge ved Illenau ved Achern og indrettedes til ca. 400 Patienter saavel helbredelige som uhelbredelige.

Man havde herved naaet et nyt Stadium i Udviklingen. Thi medens man i England og til Dels ogsaa i Frankrig som i gamle Dage vedblev at behandle friske og kroniske Tilfælde sammen og i det hele — navnlig i England — lagde Hovedvægten paa den rent humane Omsorg for Patienterne, Komforten, prøvede man sig i Tyskland frem og fulgte successivt forskellige Principer.

Med Helbredelsesanstalterne, hvorfra Patienterne fjernedes, naar de ikke inden en vis Tid var bleven raske, mente man at have gjort et stort Fremskridt ved at befri de endnu helbredelige for det formentlig skadelige Samvær med de kroniske, der

kun tiltrængte Pleje og ikke Lægehjælp; men i Trediveerne begyndte man at faa Øjnene op for, at ingen af Parterne opnaaede de tilsigtede Fordele. De uhelbredelige led ved Savnet af den sagkyndige psykiatriske Behandling, der alene kunde lede deres Liv i de bedst mulige Baner; og de helbredelige var saa langt fra at tage Skade af Samværet med de uhelbredelige, at disse sidste tværtimod i mange Henseender kunde yde en mægtig Støtte under Behandlingen ved at danne den faste Ramme, hvis uforanderlige Tilstedeværelse gjorde det langt lettere at faa de nyankomne disciplinerede. Naar dertil kom, at Adskillelsen mellem helbredelige og uhelbredelige i Praksis viste sig saare vanskelig, laa det nær atter at søge en Forening af de to Elementer.

Resultatet blev de saakaldte relativt forbundne Helbredelses- og Plejeanstalter, idet man vel bevarede en skarp Skillelinie mellem de to Afdelinger, men anbragte dem i hinandens umiddelbare Nærhed og forenede dem under samme Administration og specielt under samme Overlæge. Man blev derved i Stand til at opnaa alt, hvad man tidligere havde opnaaet ved Adskillelsen, samtidig med, at Ulemperne ved denne forringedes til det mindst mulige. Blandt de mest bekendte Anstalter af denne Art kan nævnes Anstalten ved Halle (opført 1842—44), der ledes af den egentlige Fader til de relativt forbundne Anstalters Princip, von Damerow, og den førnævnte Anstalt Illenau under Ledelse af C. F. W. Roller, hvis fortrinlige Skrifter¹⁾, der maa regnes blandt de ypperste Værker i den Periodes rige Anstaltslitteratur, udøvede en overordentlig Indflydelse paa det danske Sindssygevæsens Reorganisator, Harald Selmer, og var det Grundlag, hvorpaa han i første Linie opbyggede sin Mening om moderne Sindssygebehandling.

Synderlig længe blev man rigtignok ikke staaende ved de relativt forbundne Anstalter. Netop den relative Forbindelse aabnede Sindssygelægernes Øjne for den Kendsgerning, at man aldrig burde have forsøgt den i Praksis saa vanskeligt gennemførlige Adskillelse mellem de helbredelige og de uhelbredelige,

¹⁾ Die Irrenanstalt in allen ihren Beziehungen. Karlsruhe 1831.
Grundsätze für Errichtung neuer Irrenanstalten, insbesondere der Heil- und Pflegeanstalt bei Achern. Karlsruhe 1838.

thi begge Klasser trængte til psykiatrisk Behandling, og det var den øjeblikkelige Tilstand og ikke den større eller mindre Mulighed for Helbredelse, der burde være bestemmende for Behandlingens Art. Det næste Skridt var derfor — ganske vist under helt forandrede Former — en Tilbagevenden til det oprindelige Princip, den blandede Anstalt, hvor friske og kroniske Tilfælde behandledes sammen og Grænsen mellem dem ganske bortfaldt.

De relativt forbundne Helbredelses- og Plejeanstalter var imidlertid det Standpunkt, man i Tyskland var naaet til, da Ilden, Pinel havde tændt, omsider naaede frem til Danmark, og Sindene ogsaa her begyndte at fænge.

II.

I Danmark har Sindssygdommene ligesaa vel som andre Steder været kendt fra Oldtiden¹⁾ og omtales ikke sjældent selv i Sagaerne, ligesom ogsaa senere Henrik Harpestrengs »Urtebog« og »Stenbog« indeholder Anvisning paa Midler mod Afsindighed. I Eriks sjællandske Lov, der var gældende Ret fra Midten af det 13. Aarhundrede til 1683, er i Kapitel 36 truffet en særlig Bestemmelse vedrørende de sindssyge²⁾. Det hedder her:

»Hænder det sig, at nogen har en Broder eller nær Frænde, som mister sin Forstand, og han har Jord eller Gods, som hin nødig vilde, at han skulde afhænde, da skal han tage de bedste Mænd af Bygden, som kjende hans Frænde, med sig til Tinge og der lyse, at hin ikke er ved sin fulde Forstand, og at han vil svare til hans Gerninger; naar dette er skeet, maa han ikke afhænde sit Gods, og ikke skal han give Bøde for nogen Kjøbslutning, hvad enten den saa er stadfæstet med Haandslag eller Skjødning. End slaar eller hugger eller dræber han nogen, da skal den, som tinglæste sig som hans Værge bøde ligesaa fuldt derfor, som om han selv havde gjort det. Bliver han saa gal, at han ikke kan styre ham uden at binde ham, da skal han lyse det til Tinge og med Tingmændenes Samtykke holde ham fast. Bliver han saa gal, at han ikke kan bringe ham til Tinge uden ved at binde ham, da skal han paa lovlig Maade binde ham og drage til Tinge og der lade Mænd udnævne af Tinget for at se hans Tilstand, og sige de ligeledes, at Nøden tvang ham til at binde ham, da bøde han hverken til den, han bandt eller til Kongen.«

Disse til Dels meget forstandige Bestemmelser viser, at selv om Almuens Forestillinger om Sindssygdom sikkert har været

¹⁾ Se Finnur Jónsson: Lægekunsten i den nordiske Oldtid. Kbhvn. 1912, Pag. 46—50.

²⁾ Kolderup Rosenvinge: Samling af gamle danske Love II, Pag. 265. Kbhvn. 1821.

ligesaa uklare her som andetsteds, var dog i det mindste Lovgiverne paa det rene med, at de gale var syge, og som Følge deraf utilregnelige, og at de behøvede et Værn mod Menneskenes Haardhed. Og omend der ikke i egentlig Forstand kan tales om nogen Psykiatri i Danmark før langt ind i det 19. Aarhundrede, har dog ogsaa i ældre Tid enkelte Læger beskæftiget sig med Sindssygdommene og skrevet om dem, uden at nogen selvstændig Opfattelse dog nogetsteds kom frem. Da de agtede, rasende sindssyge maatte uskadeliggøres, spærres inde i en Daarekiste, hvor i Reglen ingen Læge var ansat, var det navnlig de roligere Former, Melankolien og den med Sindssygdom beslægtede Neurose, Hypochondrien, der kom til Lægernes Behandling.

Johannes Isacius fra Helsingør beskriver i 1601 i en Afhandling for Doktorgraden i Basel¹⁾ 3 Former af Melankoli, eftersom de sorte og tykke Vædske, der formentlig fremkalder Melankolien, slaar sig ned i Milten og Naboorganerne, i Hovedet eller i alle Legemets Væv. I første Tilfælde opstaar Hypochondri, i andet den primære Melankoli og i tredje Tilfælde de særlige Melankolier, der ledsager undertrykt Menstruation eller Hæmorrhoidalblødning. Den primære Melankoli, af hvilken Beskrivelsen er laant fra Trallianus og Galen, opfattes iøvrigt ikke som en ren depressiv Lidelse, idet den beskrives saaledes, at nogle græder, andre leer, nogle optræder som Spaamænd og lover store Ting i Fremtiden, nogle mener sig at være mægtige, andre tror, de er omskabte i en ny Skikkelse og efterligner Hanners og andre Dyrs Stemmer.

Med ligesaa stor Afhængighed af Klassikerne beskriver Frederik Arnisaeus²⁾ de sværere hypochondert farvede Depressionstilstande under Navn af melancholia hypochondriaca, og under samme Navn omtaler Bleker i Kiel³⁾ Tilstande, der er karakteriserede ved Forvirring af Forstanden, for det meste Angst og Bedrøvelse, men uden Raseri og uden Feber. Som Behandling anbefaler begge de nævnte Forfattere Afføringsmidler og Aareladninger.

Paulus Brand (De malo hypochondriaco. Hafniae 1676)

¹⁾ De affectu hypochondriaco Theses. Basel 1601.

²⁾ Disputatio medica de melancholia hypochondriaca. Hafnia 1653.

³⁾ Georgius Fredericus Bleker: De melancholia hypocondriaca. Kielliae 1673.

kalder melancholia hypochondriaca for de lærdes Sygdom, forudsætter hereditær Disposition og synes nærmest at have haft neurastheniske Depressionstilstande med dyspeptiske Symptomer for Øje. Som Middel anbefales de sædvanlige Aareladninger, Afførings- og Brækmidler samt Adspredelser, særlig Musik, som David vidstes at have anvendt overfor den formentlig af denne Lidelse plagede Saul.

Enkelte af Kieleruniversitetets Doktorander har i Tidens Løb valgt Sindslidelserne til Emne for deres Disputatser, uden at noget originalt kan siges at være fremkommet. Nævnes kan Nicolaus Dohrn¹⁾, der adskilte Melancholien fra Hypochondrien. Melancholi er ligesaavel som Moria og Hypochondri karakteriseret ved en fix Vrangforestilling; men medens Patienter, der lider af Moria, gerne er muntre og livlige, er Melancholikerne deprimerede; og medens Hypochondristernes Vrangforestillinger drejer sig om deres eget Helbred, er af flygtig Natur og kun er til Stede, naar de fordøjer, er Melankolikerne Vrangforestillinger bestandig til Stede, er yderst haardnakkede og drejer sig om alle mulige Ting.

I Kongeriget beskæftigede omtrent samtidig C l e m e n s T o d e sig i enkelte Smaaafhandlinger med Hypochondrien; ligesaa den bekendte J o h. H. S c h ø n h e i d e r, der desuden har givet en kortfattet Beskrivelse af et Tilfælde af puerperal Mani²⁾.

Af samlede Fremstillinger af Sindssygdommene er det kun ganske enkelte, der indtil det 19. Aarhundredes Midte har set Lyset indenfor Danmarks Grænser. Fra det 18. Aarhundrede findes Nicolai's interessante lille Skrift om Sindssygdommene³⁾, hvor disse og deres enkelte Symptomer, saasom Hallucinationerne, der udførligt beskrives, udledes af Bevægelser i Nervesaften. Naar Nervesaften af en eller anden Aarsag bringes i een bestemt Bevægelse, der under normale Forhold svarer til eet bestemt Sanseindtryk, tror Individet at modtage dette Sanseindtryk, og vi har da en Hallucination. Melankoli skyldes Sejghed, Skarphed og langsom Bevægelse i Nervesaften, medens Manien fremkommer, naar Tilblandingen af skarpe

¹⁾ De cognoscenda et curanda melancholia. Kiliae 1815.

²⁾ Observationes circa maniam. Collect. societ. med. Havniens II. Havniae 1775.

³⁾ Ernst Anton Nicolai: Gedanken von der Verwirrung des Verstandes, dem Rasen und Phantasieren. Kopenhagen 1758.

Stoffer til Nervesaften naar en vis Styrkegrad og virker irriterende. Sygdomsformerne deles iøvrigt af Nicolai i dem, der ledsages af Feber, og dem uden Feber. De sidste er Mani, der er karakteriseret ved Vrede og Raseri, og Melankoli, der kendes paa den deprimerede Stemning. En særlig Underart af Melankolien er Nostalgien, der navnlig forekommer hos Bjergboere (Schweizere), der kommer ned i Slettelandet, hvor deres Nervesaft bliver tyk. Det bedste Middel er derfor atter at sende dem op i Bjergenes tynde Luft eller i Mangel deraf op i et Taarn, hvis man da ikke foretrækker at give dem sammenpresset Luft at spise i Form af Krudt. Til Sindssygdommene regnes tillige Raseriet, der opstaar ved gale Hundes Bid og ved Tarentelstik. Særlig forstandigt er det, naar Nicolai fraraader at prygle de rasende eller spærre dem inde i Kachotter, hvor de — overladte til sig selv — nok snart skal blive rasende, hvis de ikke er det i Forvejen. Iøvrigt omtaler han kun een Gang, at en Patient er bleven anbragt i et Hus, der er »bygget til at indeslutte saadanne Mennesker«, men der synes ikke at have været knyttet noget Haab om Helbredelse til denne Anbringelse.

En anden ganske kortfattet Oversigt over Sindssygdommene findes i en Doktorafhandling fra Kiel fra Aaret 1804, hvor Forfatteren, Chemnitz¹⁾, opstiller følgende Former: 1. Dementia eller Moria. 2. Mania, begge fremgaaede af en øget Sjælevirk-somhed. 3. Melancholia og 4. Amentia, Svækkelse, opstaaet som secundært Stadium af de øvrige Former. Iøvrigt giver Chemnitz en udførlig Liste over Sindssygdommenes Aarsager, der deles i de legemlige og de sjælelige. De legemlige falder atter i de prædisponerende og Lejlighedsaarsagerne. Til de første hører talrige Tilstande, saasom Drikfældighed, Ensomhed, Overanstrengelse, tung Luft, nedarvet Disposition, mørkt Haar, fast Legemsbygning, robust eller melankolsk Temperament o. s. v.. Lejlighedsaarsagernes Tal er legio, fra Hjernelæsioner til Kvægsølvsmisbrug, Alkohol, Hede, Kulde, Fødsel og Barselseng, Atmosfærens Indflydelse, Undertrykkelse af menses eller Hæ-morrhoidalblødning, Helbredelse af Fnat og andre Hududslet, acute Febersygdomme o. s. v., o. s. v.. De psykiske prædisponerende Aarsager er væsentlig forkert Opdragelse og Overtro, me-

¹⁾ Matthaeus Christianus Chemnitz: Ad theoriam alienatae mentis symbolae. Kiliae 1804.

dens saa at sige enhver Affekt, særlig ulykkelig Kærlighed, kan være psykisk Lejlighedsaarsag.

Som en Mand, der uden selv at producere noget egentligt psykiatrisk Arbejde dog interesserede sig meget for Sindslidelserne, særlig de hysteriske Fænomener, kan nævnes Joachim Dietrich Brandis (f. 1762 i Hildesheim, d. 1845), der i 1803 blev Professor i Kiel og i 1810 kaldtes til København som Dronningens Livlæge. Hans eget bekendte Værk om de psykiske Lægemidler¹⁾ handler — stærkt præget af den tyske Naturfilosofi, som det er — om de hysteriske Fænomener, dyrisk Magnetisme, Hypnose og Clairvoyance. Megen Interesse viste Brandis ogsaa Spørgsmaalet om de sindssyges Tilregnelighed, hvor han søgte at hævde deres Uansvarlighed, da deres Forbrydelse ofte kunde skyldes en uimodstaaelig Trang, der havde sit Udspring i medfødte Anlæg eller i en ren legemlig Lidelse (f. Eks. Askarider²⁾). Nogen Mulighed for at værne de sindssyge Forbrydere ad Lovgivningens Vej mente Brandis dog ikke, man kunde finde; man maatte hjælpe sig med Benaadninger, der burde uddeles efter Lægernes Vejledning.

Det samme Spørgsmaal blev omtrent samtidig behandlet af F. G. Howitz, der i en filosofisk-psykologisk Afhandling om Viljens Frihed³⁾ gjorde opmærksom paa, at man burde underkaste Forbrydere, om hvis psykiske Tilstand der var Tvivl, en længere Observation under gunstigere Betingelser end dem, Arresterne bød. Desuden hævder Howitz, at en delvis Tilregnelighed, hvor alt Ansvar ikke er udelukket, kan findes i visse Tilstande, der staar paa Grænsen mellem Sindssygdom og Sundhed.

Endnu maa i Forbindelse med de tidligere Tidens sparsomme psykiatriske Litteratur omtales et lille Skrift, der er forfattet 1821 af en fynsk Præst O. D. Lütken⁴⁾. Det har, uagtet Forfatteren ikke er ubelæst og flittigt citerer Reil, vel ikke nogen større psykiatrisk Interesse, skrevet som det er blot for at med-

¹⁾ Ueber psychische Heilmittel und Magnetismus. Kopenhagen 1818.

²⁾ Se saaledes Brandis' Fortale til det af ham udgivne Skrift af Anton Theodor Brück: Beiträge zur Erkenntniß und Heilung der Lebensstörungen mit vorherrschend psychischen Krankheitserscheinungen. Hamburg 1827.

³⁾ Om Afsindighed og Tilregnelighed. København 1824.

⁴⁾ De afflictionibus spiritualibus. Hafniae 1821.

dele Kolleger nogle iøvrigt udmærkede Raad til Brug i Omgangen med de sindssyge, som Præsterne ikke kan undgaa at komme i Berøring med. Derimod giver den lille Bog, der, for at Patienterne ikke skal føle sig pinligt berørt ved at se sig omtalt paa Tryk, er skreven paa et rigtignok noget ubehjælpssomt Latin, et ikke uinteressant Indblik i de Udveje, man havde til Forplejning af sindssyge. De Sindssygdomsformer, Lütken omtaler, er nemlig kun Melankolier og lignende Tilfælde af mere rolig Natur, men ikke Manier. Exciterede Patienter synes han slet ikke at kende. De roligere Patienter tænkte nemlig ingen paa at sende til Daareanstalterne. Disse var saa sparsomme og Optagelsen saa kostbar og vanskelig, at man kun i yderste Nødsfald, d. v. s. naar det paa Grund af Patientens Voldsomhed var fuldstændig umuligt at have ham hjemme, greb til denne Udvej. Og for den Patient, der sendtes til Daarekisten, var alt Haab om Redning udelukket. Ved de fleste Daarekister var der ikke engang en Læge, og det var derfor kun de roligt forløbende Sygdomsformer, der overhovedet kom til lægelig Observation.

Som i det øvrige Europa var det nemlig ogsaa i Danmark den totale Mangel paa ordentlige Daareanstalter, som blot nogenlunde kunde tilfredsstille Behovet og skaffe Studiemateriale for Lægerne, der var Aarsagen til, at Psykiatrien i saa ringe Grad havde fanget Lægernes Interesse og aldeles ikke havde udviklet sig til Specialfag.

Blandt Danmarks offentlige Institutioner til Forvaring og Forplejning af sindssyge er St. Hans Hospital ved Roskilde den ældste. Allerede i 1527 og 28 omtales det¹⁾, at der i København blev oprettet en Stads-Daarekiste. Det har sandsynligvis været et Træskur af samme Art som det i Helsingør, der senere er beskrevet. Denne Stads-Daarekiste omtales ikke senere, men

¹⁾ Ref. efter Villads Christensen: Københavns Hospitalsforhold i ældre Tid. K. M. Nielsen og E. A. Tscherning: Københavns Kommunehospital 1863—1913. Udg. af Københavns Kommunalbestyrelse. Kbhvn. 1913. Pag. 12.

i 1620 blev det saakaldte Pesthus benyttet til Opbevaring af afsindige. Pesthusets Oprindelse maa søges i Forbindelse med det gamle Helligøjsthus. G a d, der har skrevet St. Hans Hospitals Historie¹⁾, fører Pesthusets Oprindelse tilbage til det gamle St. Jørgens Hospital eller St. Jørgensgaard, der allerede omtales 1261 som Spedalskhedshospital og var beliggende udenfor Byen ved St. Jørgens Sø²⁾. Dette Hospital gik imidlertid 1530 op i Helligøjsthuset, der ved samme Tid ligeledes opslugte det af Klaus Denne omkring 1520 opførte St. Anne Hospital³⁾. I det egentlige, store Helligøjsthus indespærredes imidlertid ikke afsindige; her forplejedes syge og affældige og under Navn af Vartov gik det efterhaanden helt over til at blive en Plejestiftelse for gamle. I Forbindelse med det egentlige Helligøjsthus stod imidlertid det lille Helligøjsthus ud mod Niels Hemmingsensgade; det benyttedes som Epidemihospital for pestsmittede og husede tillige afsindige, der indlagdes for Fattigvæsenets Regning⁴⁾.

I 1630 blev det i en Forordning om Fattigvæsenets Indretning paabudt, at Pesthuset skulde flyttes udenfor Byen, og i dette nye Pesthus indrettedes i 1632 en Daarekiste, samtidig med, at Bygningen udvidedes og forbedredes »for at der kunde gøres Forskel paa de med smitsom Sygdom befængte og andre fattige syge Mennesker.«⁵⁾. Ikke mange Aar efter blev hele Stiftelsen flyttet til den gamle Ladegaard udenfor Nørreport, der allerede i 1508 var bleven skænket til Hospitalet af Kong Hans og senere (1621) solgt til Christian IV., der paa Grunden opførte den befæstede Københavns Slots Ladegaard. 1651 blev Grunden imidlertid udstykket og Bygningen brugt til »St. Hans Hospital for afsindige, pestsyge samt Folk, der lider af andre smitsomme Sygdomme«. Allerede i 1658 blev dog Pesthuset ligesaavel som det da udenfor Byens Volde liggende store Vartov Hospital ødelagt af Svenskerne⁶⁾, og blev først 6 Aar senere genopført, men nu længere borte fra Byen paa Vester Fælle og nærved Kalle-

¹⁾ St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse. Kbhvn. 1866.

²⁾ Edv. Ehlers: Danske St. Jørgensgaarde. Bibl. f. Læger. 1898.

³⁾ Sml. Hoffmanns Fundatser, hvor Pesthuset angives opført 1522 af Claus Dehn.

⁴⁾ Villads Christensen l. c., Pag. 12.

⁵⁾ Pontoppidan: Origines Hafnienses.

⁶⁾ Origines Hafnienses.

bostrand (det senere Belvedere). Bygningen bestod af 4 sammenbyggede Længer og Opførelsen kostede 4000 Rdl. Pesthuset eller »det gamle Pesthus«, som det senere gerne kaldtes, begyndte ved denne Tid at faa Navnet St. Hans Hospital. Af og til synes det iøvrigt ogsaa at være bleven kaldt St. Jørgens Hospital; Stiftelsens Velgører, Claudi Rosset¹⁾ omtaler saa sent som i 1766, at Pesthuset »ellers er kaldet St. Hans eller St. Jørgens Hospital.«

Hvorfra Navnet St. Hans Hospital skriver sig, er usikkert. G a d²⁾ anser det for sandsynligt, at Hospitalet har faaet dette Navn efter Johannitter- eller Hospitalsbrødrene og mener, uagtet denne Orden ikke vides at have haft noget med Hospitalets Bestyrelse at gøre, at Navnet kan være brugt for at betegne Stiftelsens Bestemmelse, at optage syge i Lighed med andre St. Hans Hospitaler og i Modsætning til St. Jørgens- (St. Georgs-) Hospitalerne, der var bestemt for spedalske, og Helliggejsthuse, der mest var Plejestiftelser for fattige. Dog nævner Gad ogsaa den Mulighed, at Hospitalet, hvis Brug i Tidens Løb har været meget vekslende, i en Periode kan have været benyttet til at optage de af St. Johannesplagen angrebne. Denne Epidemi omtales 1527 af Poul Eliesen og er rimeligvis identisk med den mærkelige Danseepidemi, St. Johannes Dansen, der i det 14. Aarhundredes Slutning hærgede Mellemeuropa. Navnet St. Johannes- eller St. Hans Hospital har da muligvis her sin Rod.

Det gamle Pesthus ved Kallebostrand brugtes i over 100 Aar til en Plejeanstalt for vanvittige, fattige og Krøblinge. Daarekamrene synes dog først at være bleven indrettede i 1697. Efter H o f f m a n n var der 30 Daarekister³⁾, der var byggede ud over Vandet og næsten altid var fulde af »slige taabelige Mennesker, som tildels bliver indsatte af Københavns civile Stand og tildels kommer baade fra Sjælland og andre Provinser derind.« Saadanne Patienter ude fra Landet maatte betale for Opholdet, hvad enten det nu var Amterne eller for de mere velhavende

¹⁾ Chr. Brandt: Københavns Pesthus' Historie. Kbhvn. 1768. Pag. 9.

²⁾ l. c.

³⁾ Foundationes. 1765. Pontoppidan (Danske Atlas 1764) angiver mere ubestemt Tallet paa Daarekisterne til en halv Snes. 1748 anfører Thurah (Hafnia hodierna), at St. Johannes Hospital sædvanlig har 200 Lemmer og særlig Indretning til 12 afsindige.

Patienters vedkommende Slægtninge, der udredede Betalingen.

De Kaar, man i den gamle Stads-Daarekiste og i det lille Helligøjsthus havde budt de sindssyge, har sikkert været saa usle, at man nu kun vanskeligt gør sig en Forestilling derom. Den fuldstændig barbariske og hensynsløse Maade, hvorpaa man paa den Tid overalt indespærrede de sindssyge, har sikkert ogsaa præget Københavns gamle Daarekiste. Og synderlig bedre har Forholdene ikke været paa Pesthuset ved Kallebostrand. Da Landet iøvrigt var saa godt som blottet for Daarekister, er det naturligt, at Pesthuset var stærkt søgt; det var altid overfyldt, og da Forplejningen desuden var slet og Bygningerne i Tidens Løb blev mere og mere forfaldne, er det forstaaeligt, at Opholdet i Anstalten var alt andet end en Velgørelse mod de syge. Idelige Klager var uden Virkning, og at der i 1711 oprettedes et Legat (Peder Tønnesens) for Stiftelsens Beboere, frembragte heller ikke nogen Forandring.

Det var derfor en haardt tiltrængt Velvilje, der i Midten af det 18. Aarhundrede vistes Stiftelsen af den førnævnte *Claudi Rosset*, en rig, fra Frankrig indvandret katholsk Galanterihandler, der i 1749 af sin efter Datidens Forhold store Formue besluttede at skænke 10,000 Rdl. til dem, som han af alle elendige og ulykkelige ansaa for de mest trængende, nemlig »det herværende Pesthusets Lemmer, hvilken Stiftelse — skriver Rosset i Legatets Fundats — jeg gennem mange Aar har kjendt, og over hvis skrøbelige, aldrende og højnødlidende Lemmer, hvoraf de fleste have manglet baade Klæder og Senge, mine Indvolde ofte have rørt sig.« For Renterne af Legatet skulde 70 Lemmer klædes og forsynes med Senge; hvad der blev tilovers, skulde lægges til Kapitalen, som derved i de følgende 10 Aar voksede til 11,500 Rdl.

Paa dette Tidspunkt kom Rosset — til Held for Stiftelsen — paa Kant med sin Datter og eneste Arving, og han skænkede derfor i de følgende Aar efterhaanden hele sin Formue til St. Hans Hospital. For denne store Gave, der tilsidst ved paaløbende Renter af de først skænkede Beløb kunde opgøres til 41,396 Rdl., fastsattes en Fundats af 1. Aug. 1766, hvorved det bestemtes, at Legatet kun maatte anvendes til »de allerældste, svageste, usleste og forladte Vanføre, Krøblinge, taabelige og incurable af civil Stands Fattige«, og kun til deres Forplejning

og Forsyning med Klæder og Sengetøj. En Del af Renterne skulde desuden anvendes til Lønning til en »Sygetrøster« og en Tilsynskone, til Gratiale til Inspektøren, Bogholderen og Revisoren, og endelig skulde aarlig 150 Rdl. lægges til Kapitalen. Derimod maatte Pengene under ingen Omstændigheder anvendes til Reparation eller Udvidelse af Hospitalets Bygninger, »meget mindre udenfor Pesthuset, og under det helligste Skin,« og en Overtrædelse af Fundatsens Bestemmelser berettigede den katholske Menigheds Fattigvæsen til at gøre Fordring paa hele Gaven.

Som Anerkendelse af denne usædvanlige Gavmildhed blev det efter Rossets Ønske i Christian VII's Konfirmation paa Gavebrevet¹⁾ bestemt, at Institutionen fremtidig skulde bære Navnet »St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse«.

Ligesom Fundatsens minutiøse og paa lidet Fremsyn tydende Bestemmelser, der forpligtede Lemmerne til at bære een bestemt Slags Huer, Strømper o. s. v., snart maatte overtrædes, varede det heller ikke mange Aar, før den Bestemmelse, der bandt den skænkede Kapital til det gamle Pesthus, ikke længere kunde overholdes. Den gamle Bygning var ubrugelig og i 1769²⁾ flyttedes hele St. Hans Hospital tilbage til Ladegaarden. Denne havde siden 1733 været »Krigshospital«, havde forøvrigt ogsaa rummet enkelte Daarekamre og havde haft Præst fælles med St. Hans Hospital. Fattigvæsenet købte den nu af Landmilitæretaten for 22,100 Rdl. courant og her sondredes Stiftelsens Beboere i 2 Klasser: 1. de afsindige og Tossede og 2. Almisselemmer med ulægelige og gyselige Sygdomme (Kræft o. lign.), hvortil endnu i 1772 kom en 3die Klasse, de veneriske.

Takket være Bygningens uheldige Beliggenhed paa en opfyldt Mosegrund, en stærk Overfyldning med Patienter samt Forsømmelse og Slendrian fra Administrationens Side blev Forholdene paa Ladegaarden snart lige saa slette, som de havde været paa det gamle Pesthus, og at Hospitalet i 1781 lagdes ind under Københavns Magistrat, synes ikke at have hidført nogen Forandring heri. Det var derfor ikke uden Grund, at Historikeren Niels Ditlev Riegels i sit satiriske Tidsskrift »Kjø-

¹⁾ Samtlige de til den Rosset'ske Donation knyttede Dokumenter findes aftrykte i Brandt: Københavns Pesthus' Historie.

²⁾ Riegels har 1764, hvilket sikkert er forkert, da Rossets Fundats er fra 1766.

benhavns Skilderi«¹⁾ gennem en Artikel, betitlet »Pesthuset som det er og som det skulde være«, samt gennem et Par senere, mindre Skrifter²⁾ henledte Offentlighedens Opmærksomhed paa de bestaaende usle Forhold. Riegels havde selv besøgt Pesthuset og hans Skildring giver et malende Billede af Tilstanden. Huset var »raaddent og faldefærdigt«, saa at det »ikke alene er Nøgenhed og Sult, de ovenpaa hinanden pakkede Lemmer, der alle er syge og skrantne, skulle have at kæmpe imod, men de er ogsaa saa at sige husvilde«, idet »faa af de 12 Stuer, Stiftelsen haver til Lemmerne, er saaledes, at disse kan ligge der i Skjul for Regn og i Ly for Vind.« Ogsaa Inventaret var i en elendig Forfatning. Der manglede Klæder, Sengetøj, Medicin, kort sagt alt. Personalet var slet og utilstrækkeligt; i Daarekisten fandtes indtil 1803 kun 3 Opsynsfolk. Forplejningen var daarlig og mangelfuld. »Spisemesteren — skriver Riegels — gør sit bedste, men for 4 Skilling om Dagen kan man ikke ernære Folk, der kan spise for 16 Skilling«. Om nogen lægelig Behandling var der ikke Tale. Vel var der ansat en Medicus, som »for i godt Vejr at gøre en Spadseretur til Hospitalet, som kunde gerne undværes« oppebar 300 Rdl., og en Chirurg, som »for sin utrolige Møje« indkasserede 200 Rdl.; men de havde begge anden Virksomhed og tog sig saa lidt som muligt af Pesthuset.

Under disse Forhold levede ca. 500 Lemmer, hvoraf de 324 var afsindige, tossede, Drukkenboldte og Almisselemmer, medens 180 var veneriske. Nogen fuldkommen Adskillelse mellem de forskellige Kategorier eksisterede ikke; de uroligste sindssyge, de »bindegale«, laa i nogle usle Huler, hvor de, nøgne og elendige, førte en fuldstændig dyrisk Tilværelse. De roligere sindssyge, de »vanvittige«, var samlede i et Antal af 30 i en særlig Afdeling; men nogen skarp Sondring overholdtes ikke. Disciplinen blandt Lemmerne var yderst slet; naar de paa visse

¹⁾ Sept.-Okt. 1788.

²⁾ Riegels: Pesthusets Historie fra 1788—1796. Fornuftens og Menneskehedens Rettigheders Arkiv Nr. 9.

Sammesteds: En Sammenligning mellem Pesthus-Haandlægen og Kareth-Lægen.

Endvidere: .

Riegels: Dog noget om og kuns lidet om St. Hans Hospital. Kbhvn. 1800.

Dage havde Tilladelse til at gaa i Byen, hørte det til Reglen, at de vendte berusede hjem.

For at raade Bod paa Elendigheden appellerede Riegels til den private Godgørenhed, ja, fremkom endogsaa med et originalt Forslag til en frivillig Forlystelsesskat (2 Skilling for hvert Parti Billard, 4 Skilling for hver Ridehest og saa fremdeles). Riegels' Ord var heller ikke uden Virkning. Vel var der allerede før hans Virksomhed i Tidsrummet 1772—88 skænket enkelte Legater til St. Hans Hospital, men nu tog det Fart, saaledes at der indtil 1795 ialt indkom ca. 100,000 Rdl. i Gaver. Vel var alle disse Penge ikke øjeblikkelig disponible, men Stiftelsens Midler blev dog betydeligt forøgede, saa at Riegels med Rette i 1796 kunde tage skarpt til Orde mod Magistratens Fattigdirektion, under hvem Stiftelsen sorterede, fordi der, udover at Hospitalets Inspektør, Madsen, havde faaet indrettet en lille Arbejdsafdeling, endnu saa godt som intet var gjort.

Planer til Forbedring havde dog dengang allerede i flere Aar været under Overvejelse. En større, specielt til Nybygninger bestemt Gave paa 26,000 Rdl. gav i 1792 Magistraten Anledning til at indlede en Korrespondance med Kancelliet, under hvilken der — som rimeligt var — kun var »een Mening om Stiftelsens Trang til Forbedring.« Derimod kunde man ikke blive enig om Midlerne og forhandlede derom i 2 Aar, indtil der endelig den 27. Nov. 1794 nedsattes en Kommission, bestaaende af 7 Medlemmer, hvoriblandt een Læge, Stadsfysicus Mangor¹⁾. Denne Kommission skulde overveje, hvad der kunde gøres for at forbedre Patienternes Kaar og for at skaffe mere Plads, det sidste dog uden at overskride den til Nybygninger disponible Sum, der iberegnet Værdien af de gamle Bygninger nu kunde beregnes til 50,000 Rdl.. Kommissionen fandt, at Stiftelsens højst forskelligartede Beboere dels af Hensyn til den forøgede Bekostning ved en Adskillelse og dels af Hensyn til de forskellige Fundatser, specielt den Rosset'ske, burde bevares samlede i eet Hospital. For at skaffe Plads burde derfor et nyt Hospital opføres paa Kommunens Grund paa Nørre Fællø. Et af Kommissionens Medlemmer, Hofbygmester Harsdorff, udarbejdede Planer til Bygningen; men da disse havde den Fejl at koste 107,000 Rdl.

¹⁾ Collegialtidende 1802, Pag. 431.

eller over det dobbelte af det tilladelige, og da imidlertid flere af Kommissionsmedlemmerne døde og Københavns Brand desuden lagde Beslag paa den almindelige Opmærksomhed, gik Sagen i Staa.

D. 5. Marts 1802 rekonstrueredes Kommissionen, tog straks fat med Energi og afgav 10. Juli samme Aar sin Betænkning. Uagtet Byggefonden, takket være en ny stor Gave paa 120,000 Rdl. (Supercargo Ruchs Legat), nu var betydelig forøget, var dog samtidig Priserne paa Byggematerialer steget saa stærkt, at Harsdorffs Plan stadig var uoverkommelig. Kommissionen tilraadede derfor at opføre en ny Bygning for 100 afsindige paa Ladegaardens Vænge ved St. Jørgens Sø og indrette de gamle Bygninger til 100 veneriske og 250 Fattiglemmer. For at faa Byggeplanerne saa gode og tidssvarende som muligt, satte Kommissionen sig i Forbindelse med forskellige udenlandske Etablissementer, bl. a. det berømte St. Lucas Hospital i England. Saa vidt var Arbejdet drevet med Energi; men da den kongelige Approbation var opnaaet, lagde Kommissionen sig til Hvile, og endnu var Byggearbejderne ikke begyndt, da Englændernes Angreb i 1807 kulkastede alle Planer.

Under Belejringen søgte de angribende Englændere Dækning bag Ladegaardens Mure, og Danskerne paa Volden saa sig nødsagede til at rette Kanonerne mod Hospitalet, hvorved »de gennemstreffende Kugler — som det hedder i Samtidens Beretning¹⁾ — satte dets usle syge og elendige afsindige i vedholdende Forbavselse, fordi de idelig truedes med Kvæstning og Død.« Englænderne, der først havde nægtet Tilladelse til at lade Patienterne fjerne, fandt snart selv disses Nærværelse besværlig og gav Ordre til, at de skulde føres bort inden Udløbet af nogle faa Timer. Man maatte derfor i Huj og Hast anbringe de over 400 Patienter og Lemmer i Frederiksberg Kirke, for senere at føre dem til Frederiksborg, hvor de indlogeredes i Stalde og lignende Steder; enkelte førtes endogsaa helt til Frederiksværk. Al Inventaret gik tabt, deriblandt 1500 Par nye Lagener, over 3000 Stykker Linned og Sengeklæder til 150 Senge m. m., alt anskaffet i de 3 foregaaende Aar og Resultatet af Kommis-

¹⁾ Ove Malling: Beretning om St. Hans Hospitals og Claudi Rossets Stiftelses Forflyttelse til Bidstrupgaard. Kbhvn. 1808.

sionens mangeaarige Reformbestræbelser. Tabet ansloges til 30,000 Rdl.¹⁾.

Da Krigsfaren var ovre, førtes Lemmerne tilbage og indkvarteredes foreløbigt igen i Ladegaarden; men Forholdene var nu værre end nogensinde. Inventar, Sengeklæder, alt var røvet af Fjenden, og Kanonkuglerne havde ikke gjort Bygningerne mindre utætte, end de var i Forvejen, saa en Flytning til nye Lokaler var paatrængende nødvendig. Magistraten fik desuden snart ad anden Vej Kniven paa Struben, idet det viste sig, at Ladegaardens Grund skulde benyttes til de paatænkte nye Fæstningsanlæg, og i April 1808 maatte man derfor bestemme sig til at flytte Ladegaardens Beboere. De 174 Syphilitikere, der af Hensyn til den kliniske Undervisning maatte bevares i Byen, flyttedes til Almindeligt Hospital, medens de 73 afsindige og 274 Almisselemmer skulde anbringes paa Bistrupgaard ved Roskilde. Og dermed begynder et nyt Afsnit af St. Hans Hospitals Historie.

Bistrupgaard²⁾ var oprindelig bygget som befæstet Slot af Biskop Absalon og havde i Tidens Løb ført en meget omskiftelig Tilværelse; blev saaledes, efter at være nedbrændt af Lybækkerne og senere kommen under Kronen, opbygget igen af Frederik III i 1583, atter nedbrudt af Christian IV, der skulde bruge Materialet til Reparation af Roskilde Slot. Først i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede blev Bistrupgaard atter opført. Da Københavns Borgere i 1658—60 havde forsvaret Byen og skaffet Frederik III Enevoldsmagten, viste Kongen sin Erkendtlighed for denne ikke ringe Tjeneste ved at skænke Staden København hele Roskilde Len, og under Navn af Bistrup Gods bestyredes det senere af Magistraten. I 1795, da Byen efter den store Brand trængte til Penge, solgtes Godset, men d. 19. Maj 1808 købte Københavns Fattigvæsen atter de nylig opførte Bygninger og de dertil hørende 647 Tdr. Land tilbage for dér at anbringe Ladegaardens husvilde Lemmer.

Fattigvæsenet fulgte heri et Forslag, der allerede flere Aar tidligere var fremsat af Riegels, som i det hele er den første, der her i Danmark offentlig har slaaet til Lyd for en humanere

¹⁾ F. Thaarup: Om St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse. Penia 1821. Sml. Penia 1807.

²⁾ Efter Gad rettelig Bistrup og ikke Bistrup, formodentlig af Biskopstorp.

Behandling af de sindssyge. Riegels havde i een af sine Artikler¹⁾ tilraadet Fattigvæsenet at købe en Herregaard, hvor saavel Fattiglemmerne som de afsindige kunde bo under sunde, frie, landlige Forhold i smaa Huse spredt over Gaardens Terræn. Tiden var vel endnu langt fra moden til at realisere denne Tanke i dens Enkeltheder; men en Herregaard købtes, og de fornødne Udvidelser og Tilbygninger samt Overflyttelsen af Patienterne paabegyndtes. Da imidlertid de Befæstningsanlæg, der havde nødvendiggjort Ladegaardens øjeblikkelige Flytning, atter blev opgivne, og det ikke længere havde saa stor Hast, fortsattes Indretning og Ombygning i de følgende Aar med den Sendrægtighed, der saa længe var et Særkende for alle Foranstaltningers Udførelse paa St. Hans Hospital, og der hengik 8 Aar, inden alt var bragt til en blot foreløbig Afslutning.

Da Fattigvæsenet i 1808 overtog Bistrupgaard, bestod denne af det saakaldte Slot, en toetages Bygning, smukt beliggende paa en Høj med Udsigt over Roskilde Fjord. Paa Vejens modsatte Side i et lavere Terræn laa en Del Avlsbygninger, Stalde og Lader. Paa dette Grundlag var det oprindelig Fattigdirektionens Mening at oprette dels en Daareanstalt for hele Sjælland, dels en storartet Fattigkoloni og Plejestiftelse, hvor Lemmernes Arbejdskraft skulde udnyttes til Jordbrug og industrielle Foretagender. Udførelsen kom ikke til at staa ganske paa Højde med Idéen, men det lykkedes dog at skabe en Anstalt, som i det mindste i nogle faa Aar kunde maale sig med de bedste i Europa og som i omtrent et halvt Aarhundrede var den eneste Institution her i Landet, der i nogen Maade fortjente Navn af et Sindssygehospital.

Indretningen af den gamle Herregaard til Hospital og Lemmestiftelse lededes af L. F. Conradsen, der siden efter til sin Død i 1840 var Anstaltens Inspektør. Omdannelsen udførtes paa den Maade, at Størstedelen af Jorderne bortforpagtedes, hvorefter de gamle Avlsbygninger omdannedes til Lemmestiftelse for vanføre, blinde, Epileptikere og ganske sløve sindssyge. For at skaffe Plads blev en af Bygningerne forsynet med en ny Etage, der fortjener at fremhæves, fordi den er betegnende for hele den yderliggaaende Økonomi, hvormed Fore-

¹⁾ Fornuftens og Menneskehedens Rettigheders Arkiv Nr. 9.

tagendet iværksattes. Etagen gjordes nemlig saa lav, at et Menneske af Middelhøjde næppe kunde staa oprejst i Lokalerne, og da man lod det oprindelige Tag blive staaende, som det stod, blev Rummene i den ny Etage paa en besynderlig og højst uheldig Maade gennemkrydset af de gamle Tagspær. Den øvrige Del af Avlsbygningerne undergik kun de nødtørftigste Omdannelser. Pladsforholdene paa denne Lemmestiftelse, der til at begynde med ingeniunde var gunstige, forværredes fra Aar til Aar og blev snart rent ud fortvivlede. I 1843 havde hver af de 225 Lemmer kun $5\frac{1}{2}$ —13 Kubikmeter Luft til Raadighed paa Sovestuerne. Mænd og Kvinder sov vel i hver sin Etage, men var under Arbejdet, i Spadseregaarden og overhovedet alle andre Steder end netop paa Sovestuerne sammen, hvorfor Lemmestiftelsen ogsaa snart erhvervede sig et slet Ry som Hjemsted for megen Uterlighed.¹⁾

Medens i Begyndelsen kun $\frac{1}{3}$ af Lemmestiftelsens Beboere var sindssyge og de $\frac{2}{3}$ var Invalider og Fattiglemmer, et Forhold, der vel i Tidens Løb forandredes noget, idet Fattiglemmerne døde ud og nye ikke kom til, hvorimod uhelbredelige sindssyge stadig overflyttedes, blev Hovedgaarden eller Sygehospitalet, som det fremtidig kaldtes, fra første Færd udelukkende benyttet til Sindssygeanstalt. Den toges først i Brug 1814, da den efter at være underkastet nogen Ombygning og Udvidelse modtog 18 rolige Patienter, 9 Mænd og 9 Kvinder, næste Aar 8 Mænd og 6 Kvinder og saa fremdeles. I 1816²⁾ opførtes der ved den østlige Gavl af Hovedbygningen en vinkelret paa denne beliggende enetages Sidefløj, der i det følgende Aar blev belagt med mandlige Patienter. Denne Bygning rummede en Række Værelser, stødende op til en Længdekorridor, samt i en mindre Tværfløj et Par Opholdsstuer og en Sovestue for rolige Mandspatienter. De ved den lange Korridor beliggende Værelser var dels Fællesstuer med fra 4 til 6 Senge for rolige

¹⁾ Jensen: Bidstrupgaards Helbredelses- og Plejeanstalt for sindssvage. Bibliothek for Læger, 1844.

²⁾ Bistrupgaards oprindelige Indretning, væsentlig beskrevet i Hübertz: Om Daarevæsenets Indretning i Danmark. Kbhvn. 1843.

Gad: St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse. Kbhvn. 1866.

J. Chr. Wendt: Meddelelser om Anstalter for afsindige i Tyskland og Danmark. Kbhvn. 1827.

Ole Jørgen Rawert: Er Danmark tilstrækkeligen forsynet med Sygehuse og er disse, som de bør være. Penia 1821.

Patienter og Rekonvalescenter, dels 4 Enkelt- og 4 Dobbeltceller for urolige og voldsomme. Cellernes Vægge var beklædt med Planker, og Celledørene, der var ført ud fra den gamle Ladegaard, var forsvarligt og fængselsagtigt laasede med Skodder og Jernstænger. Vinduerne, der var forsynede med Jernstænger, sad meget højt, noget der bl. a. var nødvendiggjort ved en snæver Korridor, der som en lang, lav Udbygning strakte sig langs hele Bygningens udvendige Side. Fra denne Korridor udtømtes Klosetterne, hvorefter der var eet i hver Celle.

Symmetrisk med denne Fløj fuldførtes i 1827 en vestlig Sidefløj for Kvinder. I denne, der iøvrigt indrettedes efter samme System, Sovestuer langs en Korridor og Opholdsstuer i en særlig Tværfløj, byggedes mærkeligt nok ingen Celler. Derimod installeredes en Badeindretning.

Som fælles Spadsereplads havde man den af de 3 Bygningsfløje indesluttede Gaard, der først senere afdeltes i 2 Halvdele, een for hvert Køn; i daarligt Vejr skaffede man Patienterne Motion i de to lange Korridorer, og her saavel som i Spadseregaarden ophørte naturligvis enhver Sondring mellem Patienterne; de mest maniakalske og urenlige færdedes, forsaavidt de ikke altid holdtes indelukkede i Cellerne, mellem rolige Patienter og Rekonvalescenter. Korridorerne saavel som Opholdsstuerne var opvarmede, og omkring Kakkelovnene var anbragt Trægitre for at hindre Patienterne i at komme til Skade.

Disse to Afdelinger, Lemmestiftelsen og Sygehospitalet, var imidlertid i Virkeligheden to helt forskellige Institutioner. Lemmestiftelsen blev drevet som Fattighus og Arbejdsanstalt, hvor en Del kronisk sindssyge ganske vist var indlogerede uden dog at sætte noget Præg paa Stiftelsens Fysiognomi. Inspektøren, der paa Sygehospitalet udførte det administrative Arbejde under Lægens Overledelse, var paa Lemmestiftelsen den øverste Myndighed. Lægen tilkaldtes kun, naar nogen blev legemlig syg. Maniakalske Udbrud hos de sindssyge Lemmer behandlede ofte paa egen Haand af Inspektøren med Tvangstrøje eller nogle Dages Indespærring i et Par mørke Kachotter, Lemmestiftelsen havde til dette Brug. Kun yderst sjældent flyttedes en meget urolig Patient tilbage til Sygehospitalet.

Paa dette var Lægen den ledende. Det er før omtalt, at der allerede i Slutningen af det 18. Aarhundrede ansattes en Læge ved Pesthuset. Det var oftest en yngre Kirurg, der samtidig

var Distriktslæge for Nørre- og Vesterbro. Den lille Gage (300 Rdl.) tillod ikke Stillingens Indehaver udelukkende at hellige sig de sindssyge og Lemmerne, og Embedet betragtedes i det hele nærmest som et »Ben«. End ikke den bekendte og højtbevandede J o h a n H e n r i k S c h ö n h e i d e r (f. 1744, d. 1831), der i 1772 deltog i Stiftelsen af medicinsk Selskab og i 1773 til sine øvrige Embeder fjøede Posten som Læge ved St. Hans Hospital, dannede nogen Undtagelse fra denne Regel, og der rejste sig berettigede Klager over hans forsømmelige Embedsførsel. Først lige efter Aarhundredskiftet kom der en Læge, P. S. S e i d e l i n, der vistnok under Paavirkning af Pinels Skrifter viste nogen Interesse for Psykiatrien, og Sønnen, J o h a n H e n r i k S e i d e l i n, der fra 1805 var Faderens Assistent, helligede sig ganske denne Specialitet. I Januar 1816 udnævntes han til Overlæge paa Bistrupgaard, og først fra dette Aar kan St. Hans Hospital egentlig siges at have virket som Sindssygeanstalt.

De Forhold, Seidelin havde at virke under, var ingenlunde særlig gunstige. Vel blev Hospitalet, efterhaanden som de nye Fløje opførtes, indrettet ret tidssvarende, men saa meget desto større Vanskeligheder beredte de administrative Forhold. Det er omtalt, at Seidelins Virksomhed paa Lemmestiftelsen indskrænkede sig til lejlighedsvis Besøg, naar Inspektøren sendte Bud; men ogsaa paa Sygehospitalet var Overlægens Myndighed paa mange Maader indskrænket og dens Grænser ikke skarpt afstukne. Værre var det dog, at Hospitalets øverste Ledelse, nemlig en under Københavns Fattigvæsen sorterende Kommission, bestaaende af de 3 administrerende Fattigdirektører og Stadslægen, kun viste Hospitalet ringe Interesse, saa ringe, at Stadslægen først i 1820 besøgte Anstalten; men desuagtet blandede Fattigdirektionen sig i alle Detailler og forbeholdt sig Ret til at tage Bestemmelse om en Mængde Enkeltheder, der rettelig burde henhøre under Overlægens Afgørelse. En endnu større Hemsko paa Seidelins Bestræbelser for at udvikle Hospitalet var den strenge Økonomi, der kendetegnede Ledelsen og vel var en naturlig Følge af de Synspunkter, der maatte gøre sig gældende indenfor en Fattigdirektion, hvor det at forsørge saa billigt som muligt altid maatte staa som Hovedsagen. Hvor vidt denne Sparsommelighed dreves, fremgaar af en Undersøgelse, der foranstaltedes af Generalprokurør Anders Sandøe Ørsted, og som bragte for Dagen, at flere Patienter i indtil 100

Dage var bleven holdt i Sengen — fordi de manglede Gangklæder.

Trods disse administrative Vanskeligheder, der, som det skal ses, tilsidst bidrog til at undergrave Seidelins Stilling, lykkedes det ham dog at udføre et betydningsfuldt Arbejde paa St. Hans Hospital. Det haabløse Kaos, der havde hersket paa Ladegaarden, hvor Lemmerne og Patienterne kunde gøre og lade ganske som de havde Lyst til, afløstes af Orden og Regelmæssighed. Med megen Ihærdighed gennemførtes en Renlighed, der fra alle Sider omtales som noget usædvanligt, ja af Thaarup betegnes som »næsten utrolig« og af den berejste Wendt fremhæves stærkt i Modsætning til Tilstanden i Heinroths og Pienitz' berømte Anstalter. Patienternes Linned skiftedes hver Uge, Lagerne hver 3die Uge og hos de urenlige Patienter saa ofte, det behøvedes. Ogsaa Kosten var god og tilstrækkelig, og for Patienterne af de bedre Klasser dækkedes ordentlig Bord med Dug, et hidtil ukendt Eksperiment, der først gennemførtes paa Kvindeafdelingen, senere paa Mandsafdelingen.

Det var derfor ikke uden Grund, at Fattigdirektionen i 1818 i sin Indberetning til Kancelliet udtalte sig i begejstrede Udtryk om den overordentlig gunstige Virkning, Flytningen til Bistrupgaard havde haft paa Patienterne. »Det bekvemmere, større og lysere Lokale og den udmærkede Plads, hvorpaa de afsindige kunne bevæge sig i fri Luft samt den større Lejlighed til Legemsarbejde bidrager fornemmelig til, at de have vundet i Sundhed, Kraft og muntrere Udseende, hvilket og betydeligen har indvirket paa Karakteren af deres Galenskab, der i Almindelighed saaledes er modereret, at Lægen sjældnere har set sig nødsaget til at anvende Irettesættelse eller Straffemidler.« I den samme Beretning omtales imidlertid, at man paa Bistrup med Held søgte at anvende »de i den nyere Tid saa meget anpriste psykiske Kurmetoder«, og omend det med Anerkendelse indrømmedes, at den paa den berlinske Charité benyttede Drejemaskine og de militære Exercerøvelser ikke kom til Anvendelse paa St. Hans Hospital, viste det sig dog senere, at adskillige andre af den psykiske Kurmethodes uhyggelige Midler blev brugt. Seidelin¹⁾ var en yderst samvittighedsfuld, men tillige en haard og streng Mand, og een Gang hildet i den

¹⁾ Sml. Steenbergs Aarsberetning fra St. Hans Hospital 1885.

psykiske Kurmethodes Garn er det intet Under, at han indførte dens kraftige disciplinariske Straffemidler; Ørefigen, Styrtebade, Tvangsstol, Tvangstrøje, Sult, Tørst, Kvalmemixtur, spansk Flue o. s. v. var anvendte Kurmidler, og ligefremme Piskninger med Riis brugtes endog overfor voksne Kvinder som Straf for Urenlighed og Ødelæggelseslyst.

Den i Begyndelsen moderate Anvendelse af disse Straffe tiltog efterhaanden, og hertil bidrog utvivlsomt en vis Irritabilitet hos Seidelin, fremkaldt ved det uheldige Forhold overfor Inspektøren, hvis Magtomraade var saa slet afgrænset overfor Overlægens, at idelige Smaakævlerier og Fortrædeligheder maatte blive Følgen. Værre endnu blev det efter 1825, da der mod Seidelins Ønske ansattes en Reservelæge med 4-aarig og en Kandidat med 2-aarig Ansættelsestid. Disse sluttede sig til Inspektøren, og Kløften mellem denne og Overlægen uddybedes. I den følgende Tid fremkom der idelige Klager over den tiltagende Anvendelse af legemlige Revselsler mod Patienterne, og gennem en rigtignok meget overdreven og fejlagtig Klage fra en tidligere Patient naaede Sagen omsider frem til Kancelliet og foranledigede dette til at nedsætte en Kommission. Denne, der nedsattes 1830 og bestod af 6 Medlemmer, hvoriblandt 3 Læger, fik den dobbelte Opgave, dels at undersøge de Forhold angaaende hvilke der var indgivet Klage, dels at stille Forslag angaaende Anstaltens Omdannelse til et Sindssygehospital for hele Riget.

Den første Del af Opgaven løste Kommissionen hurtigt; det blev klargjort, at de omtalte Straffemidler var bleven benyttede, og trods Seidelins store Fortjenester, og uagtet han kun havde fulgt en af Tysklands fremragende Autoriteter doceret Kurmethode, fik Kommissionen ham dog afskediget. Reservelægen og Kandidaten afskedigedes ligeledes, og Direktørerne fik en alvorlig Irettesættelse. Seidelin indrømmede man dog Pension, og han blev senere Distriktslæge i Roskilde.

Til Seidelins Efterfølger udnævntes i November 1831 A. Göriche, der tidligere havde været Læge ved Daareanstalten i Odense. Göriche, hvis Personlighed og over 30-aarige Virksomhed paa St. Hans senere skal omtales nærmere, var Seidelins diametrale Modsætning. Hans elskværdige og hjertensgode Sindelag gjorde det naturligt for ham at bryde fuldstændigt med den psykiske Kurmethode, og han har Æren af at have

indført en menneskekærlig og forstaaende Behandling af de sindssyge paa St. Hans.

Den anden Del af Kommissionens Arbejde, Undersøgelse af Muligheden for, at Bistrupgaard kunde omdannes til en Anstalt for hele Riget, udførtes med stor Langsomhed. Hertil bidrog ikke lidt den overordentlige Mangel paa Imødekommenhed, der udvist fra Fattigdirektionens Side; en af Kommissionen begæret simpel Oplysning angaaende Regnskaberne kunde Fattigdirektionen saaledes være Aar og Dag om at fremdrage af den kaotiske Forvirring, hvori alt dens Regnskabsvæsen befandt sig. Kommissionens Arbejde paa dette Punkt og det fuldstændig negative Resultat, den efter 10 Aars Anstrengelser naaede til, skal imidlertid omtales i et senere Afsnit.

Blandt Danmarks Sindssygeanstalter i det 19. Aarhundredes første Halvdel indtog St. Hans Hospital en Særstilling. Ved Flytningen til Bistrupgaard havde det naaet en Størrelse og en Organisation, der i det mindste for en Tid stillede det nogenlunde paa Siden af Udlandets nyere Anstalter, og fulgte det end ikke med Tiden, saa at det i 1852, da Aarhusanstaltens Aabning betegnede den nye Tids Begyndelse, nærmest kunde kaldes en Fortidslevning, indtog det dog i en Aarrække en ubestridt Førsteplads blandt Landets Daareanstalter og var til lige det eneste Sted, hvor Læger kunde søge speciel psykiatrisk Uddannelse. Hvad der ellers fandtes i Landet af Indretninger til Forvaring af sindssyge var saa primitivt og i enhver Henseende utilstrækkeligt, at man kun kan undre sig over den Sendrægtighed, hvormed Reformbevægelsen banede sig Vej.¹⁾

Ligesom St. Hans Hospital fra sin tidligste Begyndelse var en kommunal Institution, i første Linie beregnet paa at optage de sindssyge fra København, saaledes var ogsaa de øvrige Daareanstalter kommunale. Tanken om en fælles statslig Ordning af hele Landets Sindssygevæsen var endnu aldeles ikke opkommen; hver Kommune sørgede for sine egne sindssyge, som den sørgede for sine fattige.

¹⁾ Der ses her bort fra Slesvigs Sindssygeanstalt, der omtales for sig selv og sluttede sig nærmere til det tyske Sindssygevæsen.

Nødvendigheden af offentlige Foranstaltninger til sindssyges Forvaring fremgik (efter 1683) tydeligvis af Landets Lov, der paabød¹⁾, at »findes nogen rasende eller galind, da maa hvem der vil hannem binde og føre hannem til Tinge og tilbyde hans Frænder hannem, og de er pligtige at forvare hannem, saafremt de have Middel dertil. Hvis ikke, da bør Øvrigheden at sætte hannem i Forvaring.« Uagtet det altsaa ingenlunde var store Fordringer, der stilledes til Frænderne, idet man ansaa deres menneskelige og borgerlige Pligter for opfyldte, naar blot de spærrede den sindssyge inde og sikrede Naboerne mod Overlast, har selv dette Forlangendes Opfyldelse sikkert været uoverkommeligt for mange, og de urolige og voldsomme afsindige af de ubemidlede Klasser har vel som Regel været henviste til Øvrighedens Omsorg. De Lokalteter, Øvrigheden raadede over til dette Formaal, var Fattiggaarde og Arrester, og til de ustyrige og rasende Patienter blev fortrinsvis de sidste benyttede. Der foreligger fra ældre Tid Vidnesbyrd om, at dette ogsaa før ovennævnte Lovparagrafs Ikrafttræden var den almindelige Praxis. Saaledes omtales²⁾ i 1596, at en Borger i Aalborg i nogen Tid havde siddet i Fængsel, fordi han var bleven afsindig og i sin Afsindighed havde fortørnet sine Medborgere. Da han var kommen til sin Fornuft igen, bad han om at blive løsladt, og det blev paalagt den paagældende Øvrighedsperson at undersøge Sagen og løslade ham, hvis han var kommen til sin Forstand, saa han ikke kunde tilføje nogen Skade.

I Længden optog de afsindige imidlertid Pladsen i Arresterne for Tyve og andre Misdædere, som det dog ogsaa var risikabelt at lade gaa løse omkring, og ved Rescript af 29. Juli 1709 blev det derfor paalagt Stiftsøvrighederne i det mindste ved hvert Hovedhospital at lade indrette »et eller to Værelser« til afsindige, »saaledes at de deraf ej lettelingen skal kunne udbyde, hvorhos der skal gøres den Anstalt, at de af Hospitalerne deres fornødne Underholdning og Tilsyn nyde og bekomme.«

Rescriptets beskedne Fordring til disse Daarekamres Indretning viser tydeligt, at man udover Indespærring og Uskadeliggørelse ikke har skænket de sindssyges Tarv synderlig Inter-

¹⁾ Chr. V. danske Lov, Kap. XIX, § 7.

²⁾ Laursen: Kancelliets Brevbøgers Bd. 10, Pag. 636.

esse. Men trods de moderate Krav, der stilledes til Stiftshospitalerne, gik det dog smaat med Indretningen af Daarekamrene. Rescriptet maatte Gang paa Gang gentages og indskærpes¹⁾ og endnu 100 Aar efter det første Rescript maatte man mange Steder nøjes med Arresterne, Kamre indrettede i Raadhusene, »hvor disse var grundmurede« og lignende uhensigtsmæssige Lokaler.

Blandt de Smaaanstalter for sindssyge, der saaledes i Slutningen af det 18. og Begyndelsen af det 19. Aarhundrede oprettedes rundt omkring i Kommunerne, var der een, nemlig Anstalten i Odense, der lidt efter lidt forbedredes og udvidedes saa meget, at den hævede sig noget op over det almindelige Lavmaal og indtog en Mellemstilling mellem Bistrupgaard og de øvrige.

Daareanstalten i O d e n s e²⁾ udgjorde en Del af Graabrødre Hospital, der i 1539 var indstiftet af Christian III i det gamle Graabrødre Kloster. Hospitalet var ved det 19. Aarhundredes Begyndelse i en sørgelig Forfatning, og Ole Jørgen Rawert, der i Sommeren 1819 besøgte det, skildrer i drastiske Vendinger, hvorledes Afdelingen for veneriske, der laa oppe under Taget, var opfyldt af en saa frygtelig Stank, at han kun naaede at stikke Hovedet ind, konstatere, at en Høne med Kyllinger spadserede rundt paa Gulvet, for derefter skyndsomst at styrte ud af Værelset. En Badeindretning havde man tidligere haft ved Hospitalet, men den var afskaffet som unyttig. I det egentlige Sygehus var Værelserne vel ret ordentlige, men Daareafdelingen stod oprindelig ikke synderlig over den veneriske. Den

¹⁾ Foruden 29. Juli 1709 tillige 13. Novbr. 1716, 14. Juli 1736, 25. Oktbr. 1737, 3. Jan. 1738, 22. Juni 1742, 14. Sept. 1742, 31. Decbr. 1790, 11. Novbr. 1791, 25. Aug. 1798, 22. Decbr. 1798, 22. Jan. 1817, 30. Juli 1817, 8. Novbr. 1826, 6. Juli 1828, 8. Juli 1828, 20. Oktbr. 1830, 23. Aug. 1831.

²⁾ Se: C. T. Engelstoft: Odense Hospital eller Graabrødre Hospitals Historie. Samlinger til Fyns Historie og Topografi (Odense 1871), Bd. V, Pag. 1 og 175.

H. P. Mumme: Bidrag til Odense Bys Historie. Odense 1857, Pag. 210—213.

Göriche: Det i Odense oprettede Hospital for Afsindige. Bibl. f. Læger 1831, Pag. 81.

Bremer: Medicinalpersonalet og Medicinalanstalterne. Kbhvn. 1840. Viborg Stændertidende 1844 og 46.

Samt Hübertz' og Rawerts anførte Skrifter.

var oprettet efter Udstedelsen af Rescriptet af 29. Juli 1709 og havde fra en ganske ringe Begyndelse arbejdet sig op til at have Plads i en selvstændig Bygning, der laa i Hospitalets Gaard og rummede 15 smaa Huller for »de rasende«, medens »de fjantede« og rolige afsindige færdedes blandt de øvrige Lemmer. Senere blev Anstalten gentagne Gange udvidet og forbedret, saaledes blev der ifølge kgl. Rescript af 30. Juli 1817 opført endnu en Bygning, der rummede 16 Celler. Disse laa alle langs en Korridor, og kun een af dem havde Trægulv, den var formodentlig bestemt for en fornemmere Patient. Stengulvet i de øvrige Celler skraanede ned mod Ydermuren, i hvilken der var en Aabning, for at Urenlighederne kunde løbe af. Renligt var der iøvrigt ingenlunde, og det hele var — skriver Rawert — »ikke uligt den Maade, hvorpaa jeg i Tyskland har set Svinstier indrettede.« Paa Korridoren saa man det i disse Anstalter sædvanlige Armamentarium af Lænker og Tvangstrøjer hænge beredt til Brug, og i et særligt Værelse fandtes en Maskine til Dryppebad. Til denne Bygning, der rummede de urolige og voldsomme Patienter, var der en særlig Spadseregaard, der vendte ud til en aaben Gade og var omgivet af saa lav en Mur, at Patienterne med Lethed kunde kravle over den, noget, de ogsaa sagdes at gøre. I den gamle Bygning opbevaredes nu kun de rolige og uskadelige sindssvage, der gik frit omkring blandt de andre Lemmer. Begge Steder var Behandlingen imidlertid ussel, og de ulykkelige Patienter blev endog »foreviste ved Markederne for haardhjertede Mennesker, der her kun vilde tilfredsstille deres Nysgerrighed og troede i Menneskene at se vilde Dyr.« (Göriche).

I de følgende Aar undergik Daareanstalten betydelige Forbedringer, takket være den store Interesse, der vistes den af Christian VIII, der dengang var Guvernør paa Fyen. Han opmuntrede idelig Direktionen til at tage sig af Sagen og anmodede den saaledes (i en Skrivelse af 4. Maj 1813) om at komme med Forslag til Forbedringer, saa at Patienterne kunde faa det ligesaa godt som paa Bistrupgaard. Saadanne Forslag blev, efter at Stiftsfysicus' Betænkning var indhentet, ogsaa udarbejdede, og et væsentligt Punkt i dem var — foruden Nybygninger —, at der skulde træffes Foranstaltninger til at opvarme hele Anstalten. Den høje Guvernør arbejdede med Iver for Sagen og skaffede bl. a. den nødvendige kongelige Tilladelse til

at benytte ret betydelige Summer af Stiftelsens Midler. Den Udvidelse, der endelig — ifølge Rescript af 8. Novbr. 1826 — foretoges, bestod i, at der i Gaarden opførtes en 45 Meter lang og 10 Meter bred Bygning. I denne foretoges en Adskillelse af Mænd og Kvinder, idet hvert Køn fik sin Halvdel af Bygningen og sin egen Spadseregaard. Hver Halvdel rummede 6 Celler, desuden en større Sovestue med 8 Senge, en stor Arbejds- og Opholdsstue samt Køkken, Badeværelse og Værelse til Opsynsmanden. Cellerne var solide og indvendig afklædte med Brædder; i hver fandtes en fastskruet Seng og et Kloset, der kunde renses udefra. Alle Lokalerne kunde opvarmes. I Kvistetagen fandtes desuden 2 Kamre med 3 Senge for Rekonvalescenter eller fornemmere Patienter. Der var Plads til 28 Patienter, en Overopsynsmand samt een mandlig og een kvindelig Oppasser. I den sidst opførte af de to ældre Bygninger indlagdes et centralt Varmeapparat, og her anbragtes en Del uhelbredelige, urenlige, epileptiske Patienter o. lign., medens de roligere sindssyge blev fordelt paa Hospitalets Lemmestuer.

Det var ved denne Anstalt, at den senere Overlæge paa St. Hans Hospital, Adolph Wilhelm Theodor Göriche i en kort Tid (1830—31) var Læge. Efter hans Tid undergik den endnu en betydelig Forbedring og Udvidelse, idet den nys beskrevne Bygning gik over til kun at blive benyttet til incurable, medens man i Henhold til Cancelliskrivelse af 3. Juni 1837 nedrev den gamle Bygning, der endnu stod, og i dens Sted opførte en ny grundmuret Bygning for de under Kur værende syge. I dette Kurhus, hvortil var lagt en egen Have, fandtes 2 store Arbejdssale, 2 Sovesale til 8 Senge, 4 enkelte Værelser og 2 Værelser til Opsynspersonalet. Desuden fandtes der, fuldstændig isoleret fra det øvrige Hospital, en Afdeling, bestaaende af 8 smaa, solide Celler, bestemte for Personer, der var »dømte til at være under Opsyn formedelst Forbrydelser begaaede i formentlig ufri Tilstand.« Ogsaa til dette lille Kriminalasyl hørte der en egen Spadseregaard. Paa Kurafdelingen saavel som i Afdelingen for uhelbredelige overholdt man en komplet Adskillelse mellem de to Køn; der herskede Ro og Orden, og man søgte at beskæftige Patienterne (bl. a. ved Fletning af Sivmaatter). Efter de forskellige Udvidelser naaede Antallet af Pladser efterhaanden op paa 60—70. Fra 1832—48 indlagdes ialt 262 Patienter, hvoraf 119 udskreves som helbredte og 49 døde.

Daareanstalten i Odense var den eneste paa Fyen, og den kunde vel med en vis Ret betegnes som et Hospital for sindsyge. De øvrige Anstalter i Provinserne kunde derimod i ingen Henseende fortjene Navn af andet end rene Detentionsanstalter.

Paa Sjælland fandtes — foruden Bistrupgaard — forskellige mindre Daareanstalter. I Frederiksborg fandtes der i Slottets Portbygning ligeoverfor Fængslerne 5 Kamre for vanvittige. Hvert Kammer var forsynet med et tilgitret Vindue samt i Væggen en stor Aabning, lukket med et Trægitter; gennem denne Aabning opvarmedes Kamrene af en Jernovn, der var anbragt i et mellemliggende Rum. Det er formodentlig dette primitive Centralvarmeapparat, der har forledt Rawert til i 1820 at betegne »Anstalten« som en af de bedste Indretninger for vanvittige her i Landet. Da Arresterne senere overflyttedes til det nye Raadhus, udvidedes Anstalten med et rummeligere Værelse, saa at der i 1840 var 10 Patienter, og der ansattes en særlig Opsynsmand. Men om nogen Behandling udover Indespærring var der naturligvis ikke Tale. Der synes ikke at have været Lægetilsyn.

I Helsingørs Hospitals Gaard fandtes et Skur af Planker, og i dette var der 9 Huller for vanvittige. Hvert Hul bestod af et firkantet Rum, ikke meget højere, end at den syge netop kunde staa oprejst deri. Lys og frisk Luft fik Rummet igennem en liden Aabning i Døren og i Væggen, og »ihvorvel de vanvittige — skriver Rawert — skal kunne udholde større Kulde end friske Mennesker, synes man dog i Danmark i Almindelighed at gaa for vidt med at prøve, hvor megen Kulde de kunne udholde, thi her, ligesaa lidt som paa de fleste Steder, hvor de her i Landet indespærres, erholde de Varme om Vinteren.« Denne sørgelige Anstalt nedlagdes først efter Rescr. af 17. Aug. 1856 omtrent samtidig med, at Oringe-Anstalten aabnedes.

I Næstved¹⁾ fandtes Præstø Amts Sygehus, der var opført 1817, og i hvilket der var indrettet nogle Daarekamre. Selve Sygehuset var relativt velindrettet, men Daarekamrene var meget kummerlige; de laa i Bygningens ene Ende, ved Operations-

¹⁾ Foruden de anførte Skrifter af Hübertz, Rawert og Bremer, se Guldberg: Udsigt over Virksomheden af Præstø Amts Sygehus som Helbredelses- og Bevaringsanstalt for sindssvage fra 1817—1840. Bibl. f. Læger, II. Række, 5. Bd.

stuen adskilt fra Sygestuerne. De var 3 i Tallet og Skillevæggene imellem dem var kun af Træ. I Væggen fandtes et lidet, højtsiddende Vindue, og i Loftet et Hul til Ventilation. I 1840 (efter Rescr. af 7. Juli 1840) ombyggedes denne Daareanstalt fuldstændigt og forlagdes til en Bagbygning. Den kom da til at bestaa af 2 Fællesstuer, 1 for Mænd og 1 for Kvinder, samt 8 Celler; disse var $1\frac{1}{2}$ Meter brede, godt 3 Meter lange og 3 Meter høje; de opvarmedes 2 og 2 ved Bilæggerovne. I Næstved-Anstalten, der stod under Tilsyn af Sygehusets Læge, forsøgte i nogen Maade en hospitalsmæssig Behandling. Man forlangte ved Patienternes Indlæggelse et Skema med Oplysninger, og man førte — omend kun mangelfulde — Journaler, saaledes at man dog i Tidens Løb indhøstede visse Erfaringer. F. Eks. omtaler Guldborg i den anførte Beretning, at man havde iagttaget intercurrente Sygdommes helbredende Virkning paa sindssyge Patienter. Som Behandling brugtes venlig Tiltale, Sysselsættelse med Husgerning, Haandarbejde og Arbejde i Have og Mark samt Igler og Aareladning; af Tvangsmidler brugtes Spændetrøje, temporær Indespærring, Styrtebade, Sultekur, Berøvelse af Tobak o. lign. De roligere Patienter og Rekonvalescenterne blev anbragt paa Sygestuerne blandt de andre Patienter.

Ved Slagelse Hospital fandtes i ældre Tid en saakaldet Daarekiste, bestaaende af 3 »afskyelige Huller« uden Luft eller Lys. De var dog ikke i Brug efter 1816.

Endelig fandtes paa Sjælland de to nyere Anstalter i Holbæk og Sorø, der oprettedes efter Rescriptet af 7. Juli 1840 samtidig med, at Næstved-Anstalten udvidedes. At disse to ikke i nogen væsentlig Henseende adskilte sig fra de ældre Detentionsanstalter, fremgaar af Hübertz' Beskrivelse af Sorø-anstalten i 1843. Daarekamrene fandtes i Bagbygningen af det kombinerede Amtssyge-, Daare- og Arbejdshus. Cellerne, hvoraf der fandtes 8, der udgjorde hele Anstalten, var godt 2 Meter brede, $3\frac{1}{2}$ Meter lange og knap 3 Meter høje; de var forsynede med almindelige Vinduer, der dog i Reglen var lukkede med Skodder, hvorfor der ogsaa var Belysning gennem et Tagvindue. De 4 af Cellerne kunde opvarmes, de andre 4 ikke.

Paa Lolland og Falster fandtes der for 100 Aar siden ingen Daareanstalter; derimod var der ved Stege paa Møen indrettet en saadan i Tilknytning til det derværende Tugthus. Ved

kgl. Resolution af 21. Nov. 1794 blev det tilladt ved Tugthuset at indrette Lokaler for saadanne, som i Møens Tugthus og Landets øvrige Straffeanstalter mistede deres Forstand, og i det følgende Aar opførtes til dette Formaal en Bygning, hvori dog ogsaa optoges uhelbredelige Patienter udefra for en Betaling af 120 Rdl. aarlig. Anstalten bestod af 12 større og mindre Celler, beliggende paa begge Sider af en Korridor, der ventileredes kunstigt. De fleste af Cellerne, men ikke alle, kunde opvarmes. Bremer beskriver Cellerne som lyse og luftige; men den mere kritiske Hübertz omtaler med Afsky det fængselsagtige Indtryk, det hele gjorde paa ham; der var saaledes Hængelaas paa adskillige af Dørene, og Patienterne gik klædt omtrent som Tugthusfangerne. Kosten var ogsaa utilstrækkelig. Der var Plads til 18 Patienter og befandt sig i Reglen 12—14; de beskæftigedes med forskelligt Arbejde, dels indendørs, dels i Haven, og der tildeltes dem for Arbejdet en lille Fortjeneste, hvorfor de kunde anskaffe sig Smaaafornødenheder. Der var Adgang til Strandbade, og det angives, at de blev brugte. Distriktslægen fik 30 Rbd. aarlig for at tilse Tugthuset og Daareanstalten; den daglige »Sygepleje« paa denne sidste udførtes af Tugthusfanger.

Vender man sig nu til Jylland, fandtes der ogsaa dér en Række Daareanstalter af forskellig Størrelse og Kvalitet, uden at nogen af dem dog naaede paa Højde blot med Odenseanstalten.

I Ribe fandtes i ældre Tid ved det til Hospital omdannede Catherine Kloster nogle usle Daarekamre. De var anbragte i Kælderen og de ulykkelige sindssyge kom aldrig ud af deres Rum, ja maatte endogsaa forrette deres Nødtørft i en Kasse, som man skubbede ind til dem. I nogle af Kamrene var der Vinduer, i andre ikke. Ved Canc. Skrivelse af 12. Marts 1836 blev det tilladt at indrette 8 nye Daarekamre, samtidig med at de i Kolding Daarekiste værende Patienter flyttedes derhen; og i de følgende Aar blev der i Ribe med Bidrag fra Kolding Hospital ikke alene indrettet en hel ny Anstalt, men de sindssyges Kaar blev — særlig ved Justitsraad Randrups Bestræbelser — betydelig forbedrede. Den nye Anstalt gennemførte fuldstændig Adskillelse af Mænd og Kvinder i hver sin Etage. I Mandfolkenes Etage fandtes en Del Enkeltceller og nogle 2- og 3-Sengsstuer samt 2 større Forsamlingsværelser,

ialt 20 Rum. Desuden fandtes Badeanstalt og en ret rummelig Spadseregaard til Patienterne. Disse holdtes ikke i den strenge Indespærring, som i de fleste af de andre Anstalter, og man bestræbte sig for at beskæftige dem. Hübertz betegner Ribe-Anstalten som den bedste, der fandtes i Jylland, og adskillige Patienter udgik i Aarenes Løb helbredte fra den. Der var i 1839 18 Patienter, i 1841 20, men der var Plads til 25. Betalingen var ca. 100 Rbd. aarlig.

I Aarhus fandtes i Begyndelsen af forrige Aarhundrede i det til Frue Kirke knyttede Hospital en Daarekiste, der var et værdigt Sidestykke til Helsingøranstalten. Rawert erklærer, at det er den skrækkeligste, han har set, og beskriver den saaledes: I et stort Rum var der ved den ene Ende gjort nogle Aflædninger eller Aflukker til de sindssvage. Gulvet i disse Aflukker var hævet noget over Salens Gulv, saa der førte et Par Trin op til Døren. I det derved fremkomne Rum mellem Salens og Aflukkernes Gulv var indrettet Hønsesi. I Døren til Aflukkerne var anbragt en lille firkantet Aabning, og kun gennem denne kunde den syge faa Lys og Luft. Paa Gulvet var udbredt Halm, der fornyedes hver 14de Dag. I et af disse Huler fandt Rawert en syg, en fordums Degn, der havde opholdt sig der i 22 Aar. En velhavende Bondekone havde dog faaet en noget bedre Pleje, hendes Værelse var lyst og kunde opvarmes om Vinteren. I Trediverne blev denne Daarekiste sat lidt i Stand, der indrettedes 6 smaa Celler, som 2 og 2 opvarmedes ved Bilæggerovne. For Opholdet her betaltes 100 Rbd. aarlig. Denne Anstalt saavel som de to følgende nedlagdes først efter Rescript af 11. Marts 1862.

I Horsens fandtes ingen Daareanstalt, kun var der ved Byens Sygehus indrettet et Kvistværelse til Indespærring af sindssyge, og ved Amtets Sygehus, der iøvrigt var saa pauvert udstyret, at det i 1819 kun ejede eet Haandklæde, fandtes ligeledes et med Jernstænger for Vinduerne forsynet Kvistværelse. Distriktslægen tilsaa de syge, naar han blev tilkaldt af Opsynet.

I Randers fandtes en Daareanstalt, der tidligere kun havde været ubetydelig, men i 1839 udvidedes til at rumme 29 Patienter. Den bestod af 2 adskilte Bygninger, hvoraf den ene indeholdt 5 mindre Celler for rasende afsindige. De kunde ikke opvarmes. Desuden fandtes i dette Hus et Badeværelse. I den

anden Bygning fandtes der Sovestuer til 2 eller flere Senge. De kunde opvarmes ved et Par store Kakkelovne, der stod paa Korridoren. Kønnene var fuldstændig adskilte, havde hver sin opvarmede Forsamlingsstue og sin Spadseregaard. Der var ansat en Læge ved Hospitalet, og som Detentionsanstalt betragtet var Randersanstalten en af de bedre; men Selmer erklærer dog, at den i Virkeligheden ikke var andet end et Fængsel, et Indtryk, man modtog, straks man traadte ind i Mandfolkeafdelingen og saa »det til de afsindiges Antal aldeles uforholdsmæssige og i Sandhed formidable Apparat af Tvangstrøjer, Tvangsbælter, Tvangsskjorter, Tvangshandsker, Muffer o. s. v. o. s. v., som der er ophængt til Skue paa en lang Knagerække, ligesom Seletøj i en Hestestald.« Betalingen i Randers-Anstalten var høj, 104 Rdl. alene for Kosten.

I Viborg Tugthus fandtes nogle i 1779 (Rescr. af 14. Okt.) indrettede Lokaler for afsindige. Det var 4 smaa Kælderrum med Stengulv, tykke Mure, hvælvet Loft og højtsiddende Vinduer. »De syntes — skriver Bremer — ikke at være meget fugtige, men havde ingen Varmeindretning.« Paa den Tid, Bremer besøgte dem (1840), benyttedes de væsentlig til Kachotter for Forbrydere, der havde begaaet mindre Forseelsr.

Endelig fandtes i Aalborg en Daareanstalt, der er bemærkelsesværdig derved, at en af det danske Sindssygevæsens første Mænd, Jens Rasmussen Hübertz, i flere Aar (1838—44) var ansat som Læge ved det Hospital, hvortil den var knyttet. Daareanstalten bestod, før den i 1831 fuldstændig ombyggedes, af 8 smaa Kamre. De to havde ingen Vinduer, men fik kun et sparsomt Lys gennem en med Gitter forsynet Aabning i Døren, der oven i Købet kunde lukkes med en Klap. De øvrige 6 Værelser var lyse og ordentlige; 2 Gange om Ugen blev der gjort rent, og Søndag Formiddag fik de gale Tilladelse til at spadserere i Gaarden. Cellerne brugtes undertiden ogsaa til Fængsler. I 1831 opførtes to nye enetages grundmurede Bygninger, der stødte sammen under en ret Vinkel og indesluttede en Spadseregaard. Lokalerne bestod af 8 Celler, alle med egen Indgang fra en gennem hele Bygningen fortløbende Korridor. Cellerne var ret rummelige ($3\frac{1}{3}$ Meter lange, ligesaa brede og $3\frac{1}{4}$ Meter høje) og fik Lys fra et med svære Jernstænger forsynet Vindue. En Ulempe var den stærke Lydbarhed, der hidrørte fra, at Cellerne indvendig var beklædt med Træ og at Skil-

levæggene mellem dem kun var af Træ. Anstalten opvarmedes ved et Varmluftapparat, der imidlertid var saa ufuldkomment, at kun de nærmeste 2 Celler kunde blive varme. Anstalten kunde med sine 8 Celler og ellers ingen Hjælpemidler naturligvis kun byde paa det samme som de øvrige Daarekister, Indespærring; men den hørte i denne Henseende til de bedre¹⁾. Kosten var god og tilstrækkelig. Prisen 80 Rbd. aarlig, hvilket dog ikke dækkede stort mere end Halvdelen af Hospitalets Udgifter pr. Patient. Den største Vanskelighed bestod i at skaffe Beskæftigelse til Patienterne, og de synes at have tilbragt en stor Del af deres Tid med at sidde i Vindueskarmen og lade Benene dingle ud mellem Jernstængerne.

Det er allerede antydnet, at Forplejningen og Behandlingen af Patienterne i Provinsernes smaa Daareanstalter var højst forskellig de forskellige Steder. Gennemgaaende var Kosten dog utilfredsstillende, fordi Økonomen tillige var Opsynsmand, og da en effektiv lægelig Kontrol de fleste Steder ganske manglede, var Opsynsmanden tillige Herre over Patienternes øvrige Behandling. Lænker gik vel efterhaanden af Brug i Daareanstalterne, hvorimod de lige til henimod det 19. Aarhundredes Midte brugtes de Steder (navnlig Roskilde, Ringsted og Thisted), hvor man i Mangel af Daareanstalt maatte indsætte de afsindige i Arresterne. Derimod anvendte Opsynsmændene ved Daareanstalterne hyppigt og paa egen Haand Tvangstrøjer, Læderbælter, der bandt Patienten til Sengen, strængere Indespærring og lignende Foranstaltninger og det vel at mærke ogsaa uden at Patienten eller hans Sygdoms Forløb gav Anledning dertil, men kun dikteret af Bekvemmelighedshensyn. Saaledes fortæller Hübertz, at han i en Anstalt havde set Opsynsmanden, hvergang han i et eller andet Ærinde fjernede sig, binde en urolig afsindig med et Reb, som man binder et Dyr. Ligeledes erklærer Hübertz, uden dog at anføre sin Hjemmel, at han kender flere Eksempler paa, at Opsynskarlene paa Anstalterne paa egen Haand havde pryglet Patienterne.

Et grumme uheldigt Forhold var ogsaa den mange Steder tilstedeværende Mangel paa Sondring mellem Mænd og Kvin-

¹⁾ Bremer betegner den endogsaa som hensigtsmæssig, et Udtryk, der blev anholdt af Selmer, hvorfor Bremer oplyste, at det kun skulde forstaas paa samme Maade, som naar man sagde: »Af en pukkelrygget at være er du ganske hensigtsmæssig.«

der. Meget uterligt Forhold var Følgen, og det skal — efter Hübertz — end ikke have været uden Eksempel, at kvindelige Patienter blev frugtsommelige.

Kun de færreste Steder gjorde man noget alvorligt Forsøg paa at beskæftige Patienterne, ja adskillige Steder undlod man endogsaa enhver Bestræbelse for at skaffe de stakkels sindssyge Bevægelse i frisk Luft. Man lod, for at bruge Selmers fyndige Udtryk, »Patienterne sidde hver i sin Celle og fordrive Tiden efter bedste Evne, indtil Tiden omsider fordrev dem.«

Naar endvidere nævnes, at Renligheden oftest lod meget tilbage at ønske, og Lægetilsynet, saafremt et saadant overhovedet fandtes, var utilstrækkeligt og lidet effektivt, vil det forstaas, at den sædvanlige Pris, der, som det er nævnt, var ca. 100 Rdl. eller derover, var en urimelig høj Betaling for de Gode, der ydedes¹⁾, og at Forplejningen i de smaa Daareanstalter var uforholdsmæssig dyr. Aarsagen hertil maa sikkert søges netop i Anstalternes ringe Størrelse, thi om nogen Udbytning fra Stiftshospitalernes Side af private og Kommunerne har der næppe været Tale. At en saadan derimod langt fra var udelukket ved de private Opbevaringssteder for sindssyge vil fremgaa af det følgende.

Med de foran opregnede var Rækken af offentlige Daareanstalter endt. Vil man intet Hensyn tage til disses forskellige Kvalitet, men kun rent numerisk undersøge, hvilke Muligheder Befolkningen havde for at faa de sindssyge, som det var umuligt at have hjemme, anbragt i sikker Forvaring, viser det sig, at Forholdene var overordentlig ugunstige. Omkring Aaret 1840, da den første Tælling af de sindssyge foretoges af Hübertz²⁾, fandtes der at være 1257. Om dette Tal er for det første at sige, at det afgjort var for lille. Oplysningerne var samlede ad privat Vej og var fra adskillige Egne indløben ufuldkomment. Dernæst maa man medregne 1141 Idioter, da der paa den Tid aldeles ikke foretoges nogen Distinktion mellem sindssyge og aandssvage, og det afgørende Kriterium for, om en Patient

¹⁾ Til Sammenligning tjener, at Betalingen paa Bistrupgaard i 1860 efter Opførelsen af det nye Kurhus sattes til 197 Rdl. 68 Sk. aarlig for Patienter fra København, og paa Aarhusanstalten for uformuende Patienter til 50 Rdl. aarlig, hvilket formentes at ville dække Halvdelen af Driftsomkostningerne pr. Patient.

²⁾ Se nedenfor Pag. 81 flg.

skulde anbringes paa en Daareanstalt eller ej ikke var det videnskabelige Skøn over Sindslidelsens Natur, men den syges større eller mindre Voldsomhed og Uregerlighed. Det samlede Tal paa det Klientel, der var henvist til Daareanstalterne, var altsaa mindst 2398, sandsynligvis en Del mere. Til dette Antal fandtes af Pladser for det første paa Bistrupgaard 386, hvoraf dog Fattiglemmerne optog en Del Pladser paa Lemmestiftelsen, saa man næppe kunde regne med mere end 250. Desuden i Frederiksborg 10, i Helsingør 9, i Næstved ca. 20, i Holbæk og Sorø hver ca. 8, i Stege 18 og i Odense ca. 60. I Jylland fandtes i Ribe 25 Pladser, i Aarhus 6, i Horsens 2—3, i Randers 29, i Viborg 4 og i Aalborg 8. Det vil sige, at der i alt fandtes knap 500 Pladser i Landet, hvor sindssyge kunde anbringes. Omtrent de $\frac{4}{5}$ af de sindssyge og Idioterne eller ialt henved 2000 Mennesker var derfor henvist til privat Forplejning, og uagtet man naturligvis i første Række anbragte de urolige og voldsomme Patienter paa Anstalterne og beholdt de rolige, de stille, sløve, de melankolske o. lign. hjemme, var der dog udover dem, der kunde faa Plads i Daarekisterne, adskillige, som man var nødt til at indespærre.

Hertil benyttedes de berygtede private Daarekister eller saakaldte Indplankningsrum. Disse fremkom simpelthen derved, at en Familie eller en Kommune havde en urolig sindssyg, som man ikke kunde faa anbragt nogetsteds, hvorfor man »beplankede« den ulykkelige, d. v. s., at man af Planker byggede et lille Bur eller en stor Kiste, som anbragtes i en fjern Krog af Huset, dels for at man ikke skulde generes af den syges Larm, dels for at undgaa Ubehageligheder fra den iøvrigt ikke særlig nøjeregnende Øvrigheds Side. At der ikke anvendtes nogen Overdaadighed paa Udstyrelsen af disse Beplankningsrum, fremgaar af den bekendte Regning og Kvittering fra 1740, som Hübertz meddeler i »Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus«, og hvoraf det fremgaar, at en Snedker fik udbetalt 2 Rigsdaler for at forfærdige »et Appartement af Bretter til en afsindig Mand«, der havde løbet nogen om paa Gaden, hvorover Naboerne havde beklaget sig. Naturligvis kunde det ogsaa hænde, at man ligefrem benyttede et afsides liggende lille Værelse til deri at indespærre det sindssyge Familiemedlem; men hvadenten dette var Tilfældet, eller man havde ladet forfærdige et Beplankningsrum, hændte det ofte, at Familien, naar den

oprindelige Beboer var død, udlejede Rummet til andre og paa-
tog sig at levere Patienten det nødtørftigste Underhold. At det
her drejede sig om en slet og ret Forretning, hvor man uden
falsk Humanitet tilstræbte det mest mulige Udbytte, ses af de
Priser, der forlangtes. For den uslest tænkelige Behandling var
80—120 Rbd. aarlig den sædvanlige Pensionspris i et Beplank-
ningsrum. Af saadanne fandt Hübertz ved sin Opgørelse i 1841
i Sjællands Stift 37, i Lolland-Falsters Stift 8, i Fyens Stift 25
og i Jylland 49, som, da Optællingen skete, enten var eller lige
havde været i Brug. Desuden paa Als og Ærø 9 og paa Island
5, altsaa ialt 133, hvilket dog ikke var det fulde Antal, da ad-
skillige forsætlig holdtes skjult. Hübertz opdagede selv senere
5 til.

Levevilkaarene i disse private Daarekister var selvfølgelig
yderst elendige. I Stænderforsamlingen 1838¹⁾ fortalte Provst
Birch, at man kunde se »disse ynkværdige Mennesker, enten
hensatte i et saakaldet Bur eller i Tvångstrøje og Lænker, lige-
som smedede til en ussel Seng, til Dels berøvede Pleje og Ren-
lighed og alt, hvad ellers den syge trænger til i sin Elændighed
og Jammer.« Hübertz anfører adskillige Eksempler paa, at
Patienterne blev bunden med Reb eller lagt i Lænker, og endnu
saa sent som i 1844 meddeler han et Par Tilfælde²⁾, som i deres
drastiske Grufuldhed er velegnede til at give en Forestilling om
hine Tidens Sindssygepleje, hvorfor de i Korthed skal meddeles:

»Jeg har selv nylig — skriver Hübertz — besøgt en Landsby
meget nær Hovedstaden, hvor der findes 2 Individuer indespær-
rede, af hvilke den ene har været holdt saadan omtrent 20 Aar;
den anden i omtrent 30 Aar. Man foreviste mig uden Vanske-
lighed den første. Jeg fandt Patienten, en Pige, i et Kammer,
man havde indrettet til hende i et Sidehus. Sengen var i høj
Grad smudsig, Lergulvet var urent af samme Grund, som det
er Tilfældet i en Stald, og næsten forvandlet til en Pøl, »for
jeg skal sige Dem, hun er saa meget vanvittig, at hun ikke
vil betjene sig af denne Fjerding, vi have sat ind til hende,
men sætter sig paa Gulvet.« Det er sandt, der stod en Fjerding
uden Baand foroven, og det forekommer mig ikke saa galt end-
da, at hun havde Sky for de skarpe Staver. Hun kommer ud

¹⁾ Roskilde Stændertidende 1838.

²⁾ Hübertz: Den jyske Stænderforsamling af 1844 og Daarevæsenet,
Dansk Folkeblad 1844, Nr. 29.

hver 14de Dag, for at der kan gøres rent under hende. Da jeg attraaede at se den anden, blev dette mig nægtet.«

Da Præsten var fraværende, henvendte Hübertz sig til Politimesteren, men hverken denne eller en der paa Stedet i 21 Aar ansat Politibetjent anede noget om den ulykkelige indespærredes Tilstedeværelse. Ved deres Hjælp fik Hübertz imidlertid Adgang og forefandt »et Menneske saa usselt, at hun, om hun kunde sanse det allermindste, maatte misunde mangt et Dyr. Det var Gaardens Ejerinde, der i sit 34te Aar havde maattet gøre Plads for sin Datter og vandre ind i dette Indelukke, hun siden sjældent forlod.«

I selve Hovedstaden konstateredes et Tilfælde, hvor en ung Mand, der tidligere havde været paa Bistrup, men var bleven hjemsendt som uhelbredelig, i 8 Maaneder holdtes indespærret af sin Fader i et Tagkammer, hvis Vinduesaabning kun var dækket af nogle Brædestumper. I et Sengested var der kun noget Hø samt Resterne af en gammel Madras. Patienten havde kun en Skjorte paa og laa der i 8—9 Graders Frost, indtil hans Jamren bevægede Naboerne til at hente Politiet. Faderen, der troede, at hans afsindige Handlinger skyldtes Ondskab, gennempryggede ham jævnlige med et Spanskrør. Det var den Behandling, han fik.

Det ligger i Sagens Natur, at denne Forplejningsmaade eller rettere Interneringsmaade, Indespærring i et afsides liggende Værelse, som den, der naturligt tilbyder sig, har været benyttet, længe før man begyndte at indrette særlige Daareanstalter; og der foreligger ogsaa i Danmark Vidnesbyrd herom. Saaledes omtales det i 1562¹⁾, »at de højlærde ved Universitetet have berettet, at de ikke længere kunne tage Vare og underholde deres Medbroder M. Eyler, der er gaaet fra Forstanden, hvorfor Abbeden (i Soer) skal skaffe ham et Kammer og Underhold i Klostret og en Person til at passe paa ham. Bliver Sygdommen heftigere, skal han passe nøje paa, at han ikke slipper ud og gør Skade.«

En lignende Bekymring for, at den sindssyge skal slippe løs, træffes i en Sag fra 1594²⁾ angaaende den forhenværende Borgmester i Vejle, Hendrik Ditmar, der var bleven holdt fængslet

¹⁾ Laursen: Kancelliets Brevbøger, Bd. III, Pag. 135.

²⁾ Sammesteds Bd. 10, Pag. 372.

paa Koldinghus for forskellige Forseelser. Men da det viste sig af hans Tale og Vandel, at han var fra Forstanden og aldeles forrykt i Hovedet, blev han paa Kongens Befaling løsgivet og paa hans Hustrus Begæring sendt til Vejle, for at han kunde blive indsat i et Kammer i sit Hus, indtil han var kommen til sin rette Fornuft igen, og hans Hustru skulde imens forestaa hans Hus. Det paalægges den Embedsmand, til hvem Skrivelserne er stilet, at have Tilsyn med Hendrik Ditmars Hustru, at hun »holder sin Husbonde i god Forvaring, saa han ikke kommer ud og gør Skade, samt at hun forsørger ham med tilbørligt Underhold.«

Denne primitive Fremgangsmaade, at private Folk selv internerede deres sindssyge Slægtninge, holdt sig længe efter, at Udviklingen af det moderne Sindssygevæsen var begyndt. Sindssygeanstalterne viste sig i lang Tid — ja, viser sig den Dag i Dag utilstrækkelige til at optage alle, der begærer Plads, og endnu langt hen i det 19. Aarhundredes sidste Halvdel kunde man hist og her paa Landet træffe en »gal« indelukket i et afsides liggende Værelse i en Bondegård, forsynet med Mad og Klæder af Gaardens Folk, men iøvrigt overladt til sin haabløse Ensomhed.

I det foregaaende er omtalt Sindssygeplejen i det egentlige Danmark fra ældre Tid og indtil det Tidspunkt, da den fra Frankrig udgaaede Reformbevægelse trængte frem til os.

En særlig Omtale maa i Tilknytning hertil skænkes Slesvig-Holstens Sindssygevæsen, der ganske vist i hele sin Udvikling er uafhængigt af det tilsvarende danske og slutter sig langt nærmere til Tyskland, men som dog fortjener Opmærksomhed, ikke alene fordi Slesvig-Holsten dengang tilhørte Danmark og var det første Landomraade i det danske Monarki, der fik en moderne Sindssygeanstalt, men ogsaa fordi denne Anstalt i flere Henseender frembyder Interesse og var det Sted, hvor een af det danske Sindssygevæsens Reorganisatorer (Steenberg) fik sin Uddannelse.

I det 18. Aarhundrede opbevaredes de farlige sindssyge i Hertugdømmerne i Tugthuset i Neumünster og senere i den til Straffeanstalten i Glückstadt knyttede Daarekiste. De rolige og

ufarlige afsindige indespærredes — for saa vidt Indespærring var nødvendig — rundt omkring hos private eller i smaa af Kommunerne indrettede Daarekamre, og Forplejningen her har sikkert næppe i noget Punkt adskilt sig fra den, der var gængs i Kongeriget.

Allerede i 1805¹⁾ var det bestemt, at der skulde bygges en ny Daareanstalt ved Kiel; men Krigen med England hindrede Planens Udførelse. At den atter blev genoptaget, skyldtes i første Række Fysicus i Slesvig, Etatsraad, Ridder af Dannebroke, Dr. C. Suadiciani. Han kendte af Selvsyn Forholdene og var i stor Yndest hos Frederik VI, ligesom han overhovedet var den mest ansete Læge i Hertugdømmerne. Ved hans utrættelige Arbejde udvirkedes omsider, at der den 7. Juni 1817 udstedtes et allerhøjeste Patent, hvorefter den med Straffeanstalten i Glückstadt forbundne Daarekiste skulde lukkes og en ny Sindsygeanstalt for Hertugdømmerne opføres. Anstalten skulde anlægges ved Slesvig paa en Plads, der var udvalgt af Suadiciani, uagtet det slesvig-holstenske Sundhedskollegium af Hensyn til Universitetsundervisningen foretrak Kiel. Suadiciani fik ligeledes Sæde i Byggekommissionen, hvis Planer d. 30. Aug. 1817 blev approberede af Kongen.

Man havde ved Anstaltens Indretning nøje fulgt en Anvisning, man i Sagens Anledning havde forskaffet sig fra Esquirol, og dennes Anstaltsplan kom saaledes her til Udførelse adskillige Aar før den blev benyttet i selve Frankrig. Anstalten, der var frit beliggende i Slesvig Bys nordlige Ende i et smukt, couperet Terræn, var anlagt som 4 sammenhængende Fløje, der indesluttede en kvadratisk Gaard. Den forreste Fløj var toetages, de øvrige havde kun een Etage. Det samme var Tilfældet med en halvcirkelformet Cellefløj, der byggedes til den bagerste Fløj i Kvadraten og med denne indesluttede en halvrund Gaard. Cellerne havde meget højtiddende Vinduer og var i Lighed med Cellerne paa Bistrup anbragt mellem to Korridorer, een udvendig, der tjente til Kommunikation, og een indvendig i Halvcirklen, der tjente til Udtømning af Klosetterne. De øvrige 4 Fløje indeholdt Værelser for roligere Patienter, den for-

¹⁾ Se Johannes v. Schröder: Geschichte und Beschreibung der Stadt Schleswig. Schleswig 1827.

J. Rüppell: Summarische Bericht über die Irrenanstalt bei Schleswig den Zeitraum von 1820 bis 1870 umfassend. Hamburg 1872.

reste toetages Fløj tillige — foruden Rekonvalescentafdelinger — Bolig for Overlægen samt Økonomi- og Administrationslokaler. Den lukkede firkantede Gaard fik sit Særpræg ved de Esquirol'ske aabne Arkadegange, der løb næsten hele Gaarden rundt, og som til Spadsereplads for Patienterne i Regnvejrkunde være meget gode, men som ved at berøve de bagved liggende Værelser en stor Mængde Lys viste, at man havde anvendt lovlig lidt Kritik ved Overførelsen af Esquirols franske Planer til det solfattige Norden. At en Mængde af Sygestuerne vendte direkte mod Nord var ligeledes en Foranstaltning, der fortrinsvis egnede sig for Sydens varme Klima. Uagtet Slesvig-Anstalten selvfølgelig var et umaadeligt Fremskridt, var dens Bygningsplan i det hele ikke synderlig hensigtsmæssig. Esquirols Tanke fordrede konsekvent to Karréer, een for Mænd og een for Kvinder, og det viste sig ogsaa i Slesvig, at en fuldstændig Adskillelse af de to Køn var vanskelig. Hübertz anker over, at Mændene fra deres Spadseregaard kunde kigge ind i Kvindernes Sovesale.¹⁾

Anstalten i Slesvig kostede 85,600 Rbd., der tilvejebragtes ved en Plovskat i Hertugdømmerne. Den aabnedes d. 1. Okt. 1820, og til dens første Overlæge udnævntes Peter Willers Jessen, der var født i Flensborg 1793 og havde studeret Medicin og specielt Psykiatri i Berlin, hvor Heim og den berømte Horn havde været hans Lærere. Slesvig-Anstalten lededes i administrativ Henseende af en kongelig udnævnt Direktion paa 3 Medlemmer. I den første Direktion havde Suadican Sæde. Anstalten virkede fra sin første Begyndelse som blandet Helbredelses- og Plejeanstalt, og heller ikke indenfor Anstalten ses nogen principiel Adskillelse mellem helbredelige og uhelbredelige at have fundet Sted. Allerede i det første Aar optoges 90 Patienter, og da der ikke fandtes nogen Mulighed for Evakuering blev Anstalten hurtigt overfyldt. I 1834 var der allerede 182 Patienter, uagtet der egentlig kun var Plads til 120, og man maatte skride til Udvidelse. Denne kom efter Jessens Forslag til at bestaa af en ny Bygning til 120 Patienter. Den indrettedes efter det dengang eneraadende Korridorsystem; Cellerne, af hvilke der var 12 i to særskilte Smaafløje, byggedes oprindelig med

¹⁾ Hübertz: Bemærkninger om Daarevæsenet, anstillede paa en Rejse i Danmark og Tyskland i Aarene 1841—42. Bibl. f. Læger, II. Række, 10. Bd.

Ovenlys, men moderniseredes senere og fik rigtige Vinduer. Denne saavel som de følgende Udvidelser under Overlæge Rüppell bekostedes af Anstaltens Overskud. Takket være den gode Udnyttelse af Patienternes Arbejdskraft og den ret høje Betaling, der udrededes — navnlig af en Del velhavende Patienter fra Kongeriget og fra Udlandet —, var Anstalten nemlig ikke blot i Stand til at dække sine løbende Udgifter¹⁾, men kunde endogsaa give et ret betydeligt Overskud, der anvendtes til Udvidelser²⁾.

En særlig Interesse viste Jessen Spørgsmaalet om Patienternes Beskæftigelse ved Friluftsarbejde. Allerede 1828 foreslog han, at Anstalten skulde købe en Landejendom i en ringe Afstand for der at oprette et større Landbrug, der skulde drives ved Patienternes Hjælp, men Forslaget blev afvist af Regeringen. Jessens Eftermand indbragte atter Forslaget i 1849, men uden Held. I Tidens Løb havde dog saavel han som Jessen selv dels købt, dels lejet mindre Landstrækninger i Anstaltens Nærhed, og Arbejdsafdelinger, hvor Patienterne levede under meget frie Forhold, var oprettede paa Slesvig-Anstalten flere Aar før Griesingers Reformforslag bragte denne Sag frem andre Steder. Hvad Jessens øvrige Behandlingsprinciper angaar, da synes han ikke at have været upaavirket af sin Lærer, Horn i Berlin. Den mangelfulde Renligholdelse var maaske en Reminiscens fra Berlin, og at man som Tvangs- og Straffemiddel foruden Frihedsindskrænkning og Nægtelse af de sædvanlige Smaabegunstigelser tillige brugte ikke alene Tvangstrøjen og kolde Styrtebade, men ogsaa Tvangsopstillingen, viser, at Jessen ligesom den samtidige Seidelin paa Bistrupgaard ikke havde frigjort sig for den psykiske Kurmethode. Ja, selv den berygtede Drejemaskine anvendtes i Slesvig-Anstalten, »dog kun som Kurmiddel, ikke som Straffemiddel«. Trædemøllen og Tvangsstolen, der benyttedes i Anstaltens første Aar, blev derimod afskaffede af Jessen i 1828, og Prygl var strengt for-

¹⁾ Se Regeringsrescript af 1820.

²⁾ Dog modtog Anstalten i sine 4 første Aar et Tilskud fra Finantserne paa 5000 Rbd. årlig (Collegialtidende 1825) og endnu i 1841 opføres i Budgettet 1723 Rbd. 16 Sk., som Anstalten skylder Finantserne, men paa hvis Tilbagebetaling man ikke vil insistere.

Et større Tilskud (60,000 Thaler) fik Anstalten først i 1866 efter at være bleven skilt fra Danmark.

budt; selv den mindste Mishandling foranledigede, at Oppasseren straks afskedigedes.

I 1845 tog Jessen, der i 1832 var bleven udnævnt til Professor, sin Afsked og oprettede ved Kiel en privat Helbredelsesanstalt for sindssyge. Til Minde om sine to Lærere kaldte han den Hornheim. For den videnskabelige Psykiatri nærede Jessen megen Interesse og forskellige mindre Arbejder udgik fra hans Haand. Særlig maa nævnes hans Doktordisputats¹⁾, en lille Monografi over den stuporøse Melankoli eller melancholia attonita, et Sygdomsbillede, der var kendt fra ældre Tid (omtalt f. Eks. af Felix Plater 1620), og som selvstændig Form var beskrevet af Sauvages. Jessen dvæler især ved Trægheden af saavel de legemlige som de sjælelige Symptomer.

Jessen døde 1875. Hans Efterfølger i Slesvig, J. R ü p p e l l, gennemførte flere større Udvidelser af Anstalten. I 1847 opførtes en stor toetages Pavillon til Kvinder, og i 1853 nye Økonomibygninger samtidig med, at den gamle Esquirol'ske Bygning fuldstændig ombyggedes; de sydlandske Arkadegange blev til dels lukkede, og Værelserne saavidt muligt ført ud til Solsiden. I 1863 samt i 1866 og 67 fortsattes Udvidelserne i ret stor Maalestok; men paa dette Tidspunkt var Anstalten gaaet ud af dansk Besiddelse. Slesvig-Anstalten vedblev, som den var begyndt, at være en blandet Anstalt, men efterhaanden, som den udvidedes, fulgte den iøvrigt med den almindelige Udvikling, og Patienterne sondredes ud i talrige Afdelinger for nyankomne, rolige, urolige, legemlig syge, Epileptikere, Rekonvalescenter o. s. v. I 1870 var der 16 Mandsafdelinger og 12 Kvindeafdelinger. Tvangsmidlernes Anvendelse var paa dette Tidspunkt stærkt indskrænket, men ikke helt ophørt.

Sindssygeanstalten i Slesvig fik ikke nogen Betydning som det første Grundlag, hvorpaa Danmarks Sindssygevæsen byggede videre. Dens praktiske Betydning for Kongeriget indskrænkede sig i det hele væsentlig til, at den i lang Tid modtog en Del Patienter af de højere Samfundslag, som i deres Hjemland ikke fandt noget passende Opholdssted.

¹⁾ De melancholia attonita. Kiliae 1847.

III.

Ved Roskilde Stænderforsamlings Møde d. 4. Okt. 1838¹⁾ forelagde den deputerede fra Helsingør, Etatsraad Steenfeldt²⁾ et af ham selv indbragt Forslag, der gik ud paa en Udvidelse af Bistrupgaard og en Omdannelse af denne til en Sindssygeanstalt for Sjællands og Lolland-Falsters Stifter samt Færøerne, Island og Kolonierne. Det er i forrige Afsnit omtalt, at den oprindelige Plan, at gøre Bistrup til en Daareanstalt for hele Sjælland, ikke realiseredes. Bistrupgaard tilhørte Københavns Kommune, og hvis Patienter fra det øvrige Land ønskede Optagelse, kunde det for det første kun ske efter langvarige og besværlige Forhandlinger og mod en betydelig højere Betaling, og dernæst blev de kun optagne paa Prøve³⁾; viste de sig uhelbredelige, blev de sendt hjem igen og maatte anbringes i de provinsielle Daareanstalter eller i privat Forplejning. Disse to Forplejningsmaader ansaa Steenfeldt imidlertid med Rette for inhumane, og da han af Hensyn til Bekostningen ikke turde tilraade Opførelsen af en helt ny Anstalt for Sjælland og Lolland-Falster og desuden nærede Ængstelse for, at der ikke skulde kunne opdrives en specialuddannet Læge til en saadan Anstalt, mente han, at den Trang til nye Pladser og bedre Forplejning af de sindssyge, som han var bleven opmærksom paa, bedst kunde afhjælpes ved en Udvidelse og Omdannelse af Bistrupgaard som den foreslaaede. De Udgifter, Udvidelsen vilde medføre, mente Steenfeldt passende kunde paalignes de Kommuner, der ønskede at sikre sig Ret til at indlægge Patienter

¹⁾ Roskilde Stændertidende 1838.

²⁾ Jacob August Steenfeldt, f. 1783, d. 1858, Assessor i Landsover- samt Hof- og Stadsretten, siden 1813 Politimester og Byfoged, siden 1821 Borgmester i Helsingør. 1835—45 var han Stænderdeputeret, dels valgt i Helsingør, dels kongevalgt.

³⁾ Kancelliskrivelse 25. Marts 1817.

for den samme Betaling, som hidtil havde været forbeholdt København.

Nogen Betænkelighed kunde man ganske vist nære ved at fremkomme med et saadant Forslag paa et Tidspunkt, da Kommissionen af 1830 endnu ikke havde afsluttet sit Arbejde; men Stænderforsamlingen blev dog enig om, at en Petition fra denne mulig vilde kunne virke som en Stimulans paa samme Kommission, og at en saadan Stimulans næppe kunde anses for overflødig. Et Udvalg blev derfor nedsat og kom til at bestaa af Steenfeldt, Justitsraad Povelsen og Amtmand Neergaard. Denne sidste, der allerede under de foreløbige Forhandlinger havde røbet en paafaldende Mangel paa Forstaaelse af de humane Krav, der var det centrale i Steenfeldts Forslag, gik ogsaa i Udvalget imod Forslaget, og medens Udvalgets Flertal varmt anbefalede at indgive den af Steenfeldt foreslaaede Petition, afgav Neergaard en Minoritetsbetænkning, der gik ud fra den Forudsætning, at de bestaaende Forhold i Grunden var ret tilfredsstillende, og Bistrupgaard tilstrækkelig god og stor til at optage alle de h e l b r e d e l i g e sindssyge, noget den ogsaa altid var villig til, naar blot den fik Sikkerhed for Betalingen. Og skulde der være nogen, der ikke kunde finde Plads paa Bistrup, henviste Neergaard dem til »Hovedstadens øvrige vel udstyrede Helbredelsesanstalter« eller »private Lokaler«. At der derimod kunde være nogen Trang til Pladser for u h e l b r e d e l i g e, indrømmede Neergaard og foreslog derfor, at der oprettedes en Anstalt for saadanne for Øerne undtagen Fyen og Præstø Amt, der maatte anses for at være tilstrækkelig forsynede. Under Forhandlingerne (15.—22. Dec. 1838), der iøvrigt langt mere drejede sig om Sagens økonomiske end om dens humane Side, vandt Neergaard Stemning for sin Opfattelse, og hans Forslag vedtoges med 32 Stemmer mod 26; ja, i Præmisserne til den Petition, der indsendtes til Regeringen, bemærkedes endda udtrykkelig, at man ikke havde villet foreslaa et almindeligt Hospital for alle — helbredelige saavel som uhelbredelige sindssyge — »dels af finansielle Hensyn, dels fordi man ikke antog, at der til en saadan Anstalt gaves en paatrængende Nødvendighed med Hensyn til de helbredelige sindssyge.«

Denne Stænderpetition, der vel røbede en begyndende Interesse for Sindssygevæsenet, men som paa den anden Side viste, at man endnu aldeles ikke havde faaet Øjnene op for, hvor store

de Krav var, der paa dette Punkt stilledes til Staten og dens Omsorg for de ulykkelige i Samfundet, forfejlede ikke sine Virkninger. Bistrupgaardkommissionen, der virkelig synes at have trængt til denne Impuls, fuldendte nu sit Arbejde og afgav i 1840 sin Betænkning. Kommissionen var efter sin tiaarige Undersøgelse kommen til det Resultat, at de til de talrige Legater knyttede fundatsmæssige Bestemmelser og først og fremmest den Rosset'ske Fundats var en absolut Hindring for, at St. Hans Hospital kunde omdannes til en Anstalt for hele Riget eller en større Del af dette; den var nu og for stedse knyttet til Københavns Kommune. I nøje Overensstemmelse hermed og med Stændernes Petition kom kort efter den kgl. Resolution af 7. Juli 1840, hvorefter det fastsloges, »at det paa Bistrupgaard indrettede Hospital for afsindige fremdeles som hidtil betragtes og behandles som en Københavns Kommune alene tilhørende Indretning; men ligesom det bør modtage de Udvidelser og Forbedringer, der er fornødne, for at det fuldkomment kan svare til sin Hensigt, saaledes forvente vi og, at det drager Omsorg for, at ogsaa afsindige, der ikke hører under Fattigvæsenet i København, mod passende Betaling der kunne modtages til Kur og Pleje. Herom har vort Kancelli at korrespondere med den administrerende Direktør for Københavns Fattigvæsen og siden at indhente Magistratens og Borgerrepræsentanternes Erklæring. Saa bifalde vi og, at der for Sjælland og Møen samt Lolland-Falsters Stift oprettes een eller efter Omstændighederne flere Anstalter for de sindssvage, der bør tages under offentlig Forvaring og Forsorg, og som ikke egne sig til Optagelse paa Bistrup Hospital. Angaaende Maaden, hvorpaa dette hensigtsmæssigst kan udføres, have vedkommende Amtmænd indbyrdes at konferere og om fornødent samles i Næstved eller et andet bekvemt Sted for derefter at afgive deres allerunderdanigste Betænkninger.«

Denne Resolution blev i flere Henseender skæbnesvanger for Sindssygeværnsnets Udvikling i de nærmeste Aar. Dels sattes der ved den frimodige Henvisning af de helbredelige sindssyge til det overfyldte Bistrup foreløbig en Bom for Bestræbelserne for at faa en Helbredelsesanstalt oprettet, og dels gav Resolutionen Stødet til, at der i Holbæk og Sorø oprettedes to nye småa Detentionsanstalter for uhelbredelige samt at Anstalten i Næstved udvidedes, hvorved disse forældede og uhensigts-

mæssige Institutioner øgedes og deres Udryddelse vanskeligjordes. Og sidst, men ikke mindst, skabte Resolutionen et højst uheldigt Præcedens ved at overlade Planernes nærmere Udformning til Amtmændene og ganske forbigaa de virkelig sagkyndige, Lægerne, et Fejlsyn, der i den følgende Tid jævnlig mærkedes i Administrationen¹⁾. Bebrejdelserne herfor maa imidlertid i ikke ringe Grad rettes mod selve Lægestanden, indenfor hvilken der endnu ikke var fremstaaet nogen, der i særlig Grad interesserede sig for Psykiatrien og vilde paatage sig det store grundlæggende Arbejde, der fordredes for at ordne det saa sørgelig forsømte Daarevæsen. Blandt Lægerne begyndte kun netop en Forestilling at dæmre om, at en ny lægevidenskabelig Specialitet var vokset op i Udlandet og nu ogsaa herhjemme trængte sig frem med sine Opgaver og sine Krav.

Den, der formentlig var nærmest til at tage Opgaven op, den, der stod som Psykiatriens eneste Repræsentant i Danmark, var Overlægen paa St. Hans Hospital, Adolf Wilhelm Theodor Göriche²⁾. Født d. 1. Febr. 1798 i Paris, hvor hans Fader var Præst ved den danske Legation, kom han i 12 Aars Alderen til København, hvor han blev Student fra Metropolitanskolen og i 1822 tog den medicinske Embedseksamen. To Aar senere erhvervede han den medicinske Doktorgrad i Kiel³⁾ og foretog derefter en længere Studierejse i Tyskland, Frankrig og England. Efter Hjemkomsten nedsatte han sig som praktiserende Læge i Odense, hvor han efter 3 Aars Forløb ansattes som Læge ved Graabrødre Hospitalets Daareafdeling. Her bestræbte han sig for at indføre en bedre Behandling af de sindssyge, men kaldtes snart derfra (15. Nov. 1831) for at overtage Overlægeposten ved St. Hans Hospital, som Seidelin nødtes til at fratræde. Det er allerede omtalt, at Göriches Tiltræden betegnede et fuldstændigt Omslag i Behandlingen af Patienterne. Hvor der før havde hersket den strengeste Orden og en paa haarde Straffemidler baseret ubønhørlig Disciplin, indførte Göriche

¹⁾ F. Eks. udbad Kancelliet sig 25. Febr. 1845 — med Forbigaaelse af Fysici — Amtmændenes og Stiftsøvrighedernes »motiverede Betænkning« angaaende »Hensigtsmæssigheden og Tilstrækkeligheden af de i Jylland trufne Foranstaltninger for vanvittige«.

²⁾ Se Jul. Petersen i Biografisk Lexicon, Steenbergs Aarsberetning for St. Hans Hospital 1885 samt Erslews Forfatterlexicon.

³⁾ Semiotica morborum pectoris a thorace hausta. Kiliae 1824.

Mildhed og Overbærenhed, der var et saa naturligt Udslag af hans elskværdige, menneskekærlige Sindelag; Straffemidlerne afskaffedes næsten ganske, og Göriche færdedes blandt sine Patienter venlig og ligefrem, behageligt konverserende de dannede blandt dem og gemytligt spøgende med alle uden Strengthed og uden Forsøg paa at indgyde Respekt. Göriches godmodige, men noget svage Naturel medførte imidlertid, at Skridtet fra den Seidelin'ske Disciplin toges for langt til den modsatte Side, og Tøjlerne saavel overfor Patienterne som overfor Personalet efterhaanden slappedes vel meget, noget der senere gjordes til Genstand for en ubarmhjertig Kritik fra Selmers Side. Men desuagtet maa den humane Behandlingsmaade, som han herhjemme var den første til at indføre, og som utvivlsomt udsprang fra en naturlig og umiddelbar personlig Elskværdighed, altid regnes Göriche til Fortjeneste. En anden Sag er, at det næppe var en grundig videnskabelig Forstaaelse af de sindssyges Tarv og de moderne Principer for deres Behandling, der ledte Göriche til at bryde med det Seidelin'ske System. Göriche kunde gøre det, som var i god Samklang med Fortiden, men absolut stridende mod sand psykiatrisk Tankegang, nemlig straffe en genstridig Patient med Prygl. Det var den Omstændighed, at Göriche var en godmodig og elskværdig Mand, der gjorde, at han blev den første; men Foregangsmand manglede han Kraft og Myndighed til at blive. Og de Forventninger, som den nys opvoksende Psykiatri og det hidtil saa stærkt forsømte Daarevæsen kunde nære til Landets eneste Sindssygelæge, skuffede Göriche ganske. Enkelte Tidsskriftartikler, omhandlende Anstalter og deres Organisationsforhold, nogle kortfattede Aarsberetninger samt et Par kasuistiske Meddelelser¹⁾ uden Originalitet eller større Interesse udgik vel fra hans Pen; men nogen Betydning fik denne Produktion aldrig; og hvad Ordningen af Daarevæsenet angaar, saa var Göriche vel ikke ukendt med eller upaavirket af de moderne tyske Strømninger og lod ogsaa lejlighedsvis sin Mening komme til Orde²⁾; men det var uden Vægt, og det var ikke alene andre, der maatte

¹⁾ Hospitalsmeddelelser Bd. III og VI.

²⁾ Nogle Bemærkninger om Indretningen og Organisationen af en Anstalt for Afsindige. Bibl. f. Læger, II. Række, 2. Bd.

Bør man tillægge de større eller de mindre Hospitaler for afsindige Fortrinet. Bibl. f. Læger, II. Række, 6. Bd.

skaffe de nye Tanker Indpas i det øvrige Land, men ogsaa Københavns Anstaltsvæsen omordnedes væsentlig uden Göriches Medvirkning. Han var ikke Banebryder og saa helst, at alt gik sin tilvante rolige Gang. End ikke Bistrupgaards uheldige Forhold til Fattigvæsenet og de fortvivlede indre Administrationsforhold gjorde han noget Skridt til at faa ændrede. Göriche tav derfor ligesom alle Landets øvrige Læger i 1838, da Stænderforsamlingen røbede sin Mangel paa Forstaaelse af Daarevæsenet, og han tav i 1840, da Resolutionen af 7. Juli foretog et Skridt i en Retning, som af enhver kyndig maatte erkendes at være forkert. Og da Sagen endelig vakte Lægernes Opmærksomhed, var det andre og fremfor alle Jens Rasmussen Hübertz og Harald Selmer, der tog Kampen op og ryddede Grunden for Sindssygevæsenets nye Bygning.

Uagtet Harald Selmer af disse to var den, der strengt kronologisk taget først fremtraadte for Offentligheden med et Indlæg om de sindssyges Behandling, idet hans lille Skrift: »Om Psykiatriens Tilstand i Danmark« udkom allerede 1841, var det dog den 20 Aar ældre Hübertz, der udførte det første Pionerarbejde, og Selmers Arbejde, skønt originalt og selystændigt, er tydeligvis en Fortsættelse af Hübertz', saa det vil falde naturligt først at omtale denne.

Jens Rasmussen Hübertz¹⁾ var født i Aalborg d. 5. Sept. 1794, og efter at være oplært til Handelen fik han en Plads som Kontorist i Norge, hvorfra hans Fader stammede. Han følte sig dog ikke tilfredsstillet ved denne Virksomhed, men søgte tilbage til Danmark for at studere. Det lykkedes ham at erhverve sig en kongelig Understøttelse til dette Forehavende, og i 25 Aars Alderen tog han examen artium. I 1824 tog han medicinsk Embedsexamen med laudabilis og gjorde derefter Kandidattjeneste paa Frederiks Hospital. I Vinteren 1826—27 fungerede han som Epidemilæge under en Dysenteriepidemi i Hornsherred, og sine Erfaringer herfra meddelte han dels gennem en Artikel i Bibliothek for Læger, dels i en Afhandling²⁾, hvorved han i 1828 erhvervede sig den medicinske Doktorgrad

¹⁾ Se Jul. Petersen i Biografisk Lexicon. Erslews Forfatterlexicon. Rolsted: Aandssvageanstalten paa Gl. Bakkehus. Kbhvn. 1905.

Bibl. f. Læger, IV. Række, 8. Bd., Pag. 248.

Ugeskr. f. Læger, II. Række, 23. Bd., Pag. 432.

²⁾ De rationibus causalibus dysenteriae epidemicae. Kiliae 1828.

i Kiel. I de følgende Aar indtil 1838 praktiserede han som Læge dels i Ærøskøbing og dels i Aarhus. Begge Steder beskæftigede han sig desuden med historiske og historisk-topografiske Studier, der — ligesom Statistik — altid i høj Grad fangede hans Interesse. Hans Arbejder i denne Retning¹⁾, der var udførte med en overordentlig Flid og Omhu og med en stor Kærlighed til Emnet, skaffede ham desværre ikke en tilsvarende Anerkendelse og kun ringe Indtægt, saa han altid levede under meget slette økonomiske Forhold.

I 1838 blev Hübertz ansat som Læge ved Fattigvæsenet og Hospitalet i Aalborg samt ved den til Hospitalet knyttede Daareanstalt. I denne Stilling, som han beklædte indtil 1844, fattede Hübertz Interesse for de sindssyge, og det stod ham straks klart, at Trangen til energisk Reformerer her var stor. Han greb Opgaven an med sædvanlig Grundighed og besluttede først at danne sig et Skøn over, hvor mange sindssyge der overhovedet fandtes i Landet. Det er Hübertz' store Fortjeneste at have paataget sig det besværlige og noget utaknemlige undersøgende og forberedende Arbejde i Daaresagen, og hele hans Syn paa den foreliggende Opgave og Arbejdsplanen findes klart udtrykt i de Ord af Esquirol, som han selv satte som Motto over en af sine Artikler: »Det er først — skriver Esquirol — naar man nøjagtig har fastslaaet det Antal af sindssyge, der findes i hvert Land og hvert Distrikt, naar hver enkelt Patients Levevilkaar er nøje undersøgt, naar den enkeltes og det heles Trang er bestemt præciseret, naar de lokale og offentlige Hjælpekilder er vel kendte, med eet Ord, det er først, naar man dristigt har sonderet dette Samfunds-Saar i dets fulde Udstrækning, at man kan have Lov til at angive Midler til at afhjælpe Nøden. Da først kan man love virksom Hjælp mod en Skade, der truer de i Civilisation videst fremskredne Nationer.« Disse Ord gjorde Hübertz til sine, og flittig og uegennyttig, som han var, viste han sig som en værdifuld Arbejder i Sagens Tjeneste.

Ved Henvendelse til Præsterne lykkedes det ham at faa tilvejebragt en Optælling af de sindssyge og Idioterne i Nørrejyllands 3 nordligste Amter, og samtidig henvendte han sig til

¹⁾ Beskrivelse af Ærø. Kbhvn. 1834.

Et Blik paa Staden Aarhus og dens almindelige Historie. Kbhvn. 1837.

Aktstykker vedkommende Staden og Stiftet Aarhus 3. Bd. Kbhvn. 1845—46.

Sundhedskollegiet for mulig at interessere dette for Sagen. Sundhedskollegiet gav atter en Henvisning til Bistrupgaardkommissionen af 1830, der i sin Virksomheds 2 første Aar havde ladet foretage en Optælling af de sindssyge og Idioterne i hele Landet og havde opgjort deres samlede Antal til 1000. Ved nu at sammenligne de Tal, han selv havde fundet ved sin Tælling i det nordlige Jylland, fandt Hübertz, at hans egne Tal var dobbelt saa store som de, der ca. 8 Aar i Forvejen var funden i de samme Landsdele. Dette Forhold bevægede Hübertz til at søge iværksat en ny og omhyggeligere Tælling i det mindste over hele Jylland. Efter at han forgæves havde henvendt sig til Lægerne, lykkedes det ham ved Amtmændenes og Præsteskabets Hjælp at faa Tællingen iværksat, og han fastslog, at der alene i Jylland fandtes ligesaa mange afsindige og Idioter, som Bistrupgaardkommissionen havde fundet i hele Landet.

Hidtil havde Hübertz arbejdet for egen Regning og kun ledet af en utrættelig Interesse for Sagen; hans daarlige økonomiske Forhold tillod ham dog ikke at fortsætte paa denne Maade, og han henvendte sig derfor til Sundhedskollegiet med Tilbud om at ville foretage en Optælling af de sindssyge over hele Landet, naar Kollegiet vilde bekoste Trykningen af Spørgeskemata. Dette uegennyttige Tilbud blev modtaget, og Hübertz begyndte paa Arbejdet, der varede 1½ Aar, og hvis Resultat offentliggjordes 1843¹⁾.

Dette Optællingsarbejde fortjener en nærmere Omtale, ikke blot fordi det er den første nogenlunde paalidelige Tælling af de sindssyge, vi har, men ogsaa fordi Hübertz her som den første i Danmark bestræbte sig for at gennemføre en Adskillelse mellem Idioterne og de sindssyge. Naar begge Kategorier opførtes paa Spørgeskemaerne, hvis Form Hübertz laante fra Jacobi, der i 1825 foretog en Optælling i Rhinprovinsen, var det vel ikke saa meget, fordi Hübertz ventede, at de ikke-lægekundige Autoriteter, han henvendte sig til, skulde kunne foretage Distinktionen, som snarere for at være sikker paa at faa alting med; men i sin endelige Opgørelse af Resultaterne opfører han dog stadig Tallene i to adskilte Kolonner, Idioter og afsindige. Ganske klar har Forskellen til at begynde med næppe været ham selv; han definerer »Idioter og vanvittige« som »saadanne,

¹⁾ Dansk Ugeskrift, II. Række, 2. Bd., Nr. 42—44.

der var født med ufuldkomne Sjæleevner og de, som gennem en lang Række af Aar paavirkede af Sindssygdom var falden i en Art af Sløvhed, der satte dem i Nærheden af Dyret«; medens han ved afsindige forstaar »mest dem, der har været i Besiddelse af Fornuftens fulde Brug, men som have mistet den«; hvorefter man maa antage, at en Del kroniske sindssyge i dyb Demens er bleven regnet til Idioterne, navnlig da han et andet Sted betegner »vanvittige« som »de imbecille, der tidligere har haft Forstandens Brug«. Resultatet af Tællingen var, at der i Danmark foruden Hertugdømmerne og Island, men indbefattet Bornholm, Færøerne, Als og Ærø fandtes 1141 Idioter og 1257 sindssyge, hvilket i Forhold til Befolkningen svarede til 1 til hver 549 Indbyggere. Hübertz bearbejdede ogsaa i anden Henseende det indvundne Materiale og mente blandt andet at kunne konstatere, at i Danmark kun 10 Procent af de sindssyge blev helbredte, hvilket var langt under, hvad man i Udlandet havde opnaaet¹⁾; men iøvrigt var Hübertz ganske paa det rene med, at han endnu ikke havde opnaaet at faa en nøjagtig Optælling. Optællingen var sket ad Frivillighedens Vej, og omend de fleste Egne af Landet havde stillet sig imødekommende, var der dog adskillige Steder — bl. a. København —, hvor Oplysningerne var bleven ydet trægt og ufuldstændigt. Hübertz henvendte sig derfor straks efter at være kommen hjem fra en Udenlandsrejse, som han foretog i 1842, til Kancelliet for at formaa dette til at lade foretage en officiel Tælling ved Præsternes Hjælp. Kancelliet vilde dog foreløbig ikke bruge sin Mynighed til dette Formaal, og Hübertz' Plan blev først udført i 1847, efter at der i Mellemtiden genneem Skolelærerne og i Byerne gennem Husværterne var foretaget en Optælling af de sindssyge samtidig med Folketællingen i 1845. Ved Kancelliets Tælling i 1847, der foretoges ved Præsternes Hjælp, fandtes 1995 Idioter og 1761 sindssyge, ialt 3756²⁾).

¹⁾ Sandsynligvis begrundet paa en mindre streng Kritik overfor Begrebet Helbredelse var man paa den Tid tilbøjelig til at opstille overordentlig gunstige Statistiker. Til de mest moderate hørte Slesvig, der fandt 33,6 pCt. helbredte af alle Indlæggelser, 67 pCt. af alle friske Tilfælde (3 Maaneder gamle); men i Retreat fandtes 85 pCt. og i Boston 92 pCt. Helbredelser af friske Tilfælde.

²⁾ Materialet bearbejdet af Hübertz: De sindssyge i Danmark efter Undersøgelsen af 1. Juli 1847. Udgivet af statistisk Bureau. Kbhvn. 1851.

Hübertz' Udenlandsrejse, som han foretog med Statsunderstøttelse i 1841 og 42, og en Rejse rundt i Danmark, som han — ligeledes med Statsunderstøttelse — foretog straks efter Hjemkomsten, var det næste Led i hans Bestræbelser for at tilvejebringe det Materiale, paa Grundlag af hvilket Reformarbejdet indenfor det danske Sindssygevæsen kunde tage sin Begyndelse. Paa sin Udenlandsrejse¹⁾ gik han som altid grundigt og omhyggeligt til Værks. Han besøgte Slesvig samt de mest bekendte tyske Anstalter, Sonnenstein, Sachsenberg, Siegburg, Winnenthal o. fl., og opholdt sig paa adskillige af dem i Uger, ja indtil Maaneder for nøje at sætte sig ind i Anstaltslivets Detailler, en Fremgangsmaade, der dengang var ret ukendt og krævede ministeriel Tilladelse i de paagældende Lande. Adskillige af de berømteste Sindssygelæger, saasom Flemming, Jacobi, Roller, Zeller og Jessen, gjorde han Bekendtskab med, forelagde dem de Spørgsmaal angaaende Danmarks Daarevæsen, som syntes ham de vigtigste, og vendte hjem med disse Autoriteters skriftlige Udtalelser.

Paa sin Rejse i Danmark besøgte Hübertz de fleste af de smaa Detentionsanstalter, saaledes den i Stege, Næstved, Sorø, Odense og Ribe; og de private Plejesteder, Indplankningsburene og de andre lignende Indretninger opsøgte han og søgte at tilvejebringe en saa vidt mulig nøjagtig Fortegnelse over deres Antal. Særlig Opmærksomhed viede han Bistrupgaard, hvis Forhold han nøje undersøgte under et længere Ophold i Anstaltens umiddelbare Nærhed, hvortil han, der altid søgte at arbejde i Forstaaelse med Autoriteterne, erhvervede sig Regeringens Bemyndigelse og Fattigdirektionens Tilladelse. Nogen synderlig Imødekommenhed mødte han ganske vist ikke hos den lidet reformivrige Overlæge Görliche, der indskrænkede sig til at lade Hübertz følge med paa Stuegangen og besvarede de Spørgsmaal, der direkte rettedes til ham, men ikke røbede nogen Tilbøjelighed til selv at gøre den kritiske Gæst opmærksom paa Hospitalets mange Brøst, ja ikke engang tillod Hübertz udenfor Stuegangen at færdes paa egen Haand blandt Patienterne, noget, der overalt paa de tyske Anstalter var bleven ham tilladt. Trods denne Uvilje hos Görliche, der imidlertid kunde undskyldes med, at han saa kort i

¹⁾ Beretning herom i »Om Daarevæsenets Indretning i Danmark« og i den foran citerede Artikel i Bibl. f. Læger, II. Række, 10. Bd.

Forvejen havde været udsat for Selmers hensynsløse og personlige Kritik¹⁾, fik Hübertz dog ved Sammenligning mellem tyske og danske Forhold Øjnene op for det sørgelige Standpunkt, Daarevæsenet stod paa her hjemme, og han samlede derfor sine Erfaringer i Form af en Forestilling til Kongen, som blev indbragt 19. Aug. 1842.

Imidlertid var Interessen for Daaresagen begyndt at vaagne. Stændernes Forhandling og Resolutionen af 7. Juli 1840 havde henledt Opmærksomheden paa de afsindige; Hübertz' Arbejde var ganske vist paa den Tid endnu ikke offentliggjort, men var dog kendt af adskillige, og i 1841 begyndte det af københavnske Læger bestaaende Selskab, Philiatrien, at fatte Interesse for Daaresagen, en Interesse, der resulterede i, at Selskabet 4. Maj 1841 udsatte en Prisopgave om »hvilke Foranstaltninger man maa ønske trufne saavel fra det offentliges Side som af private for at tilvejebringe en bedre Behandling og Forplejning af de sindssvage i det egentlige Danmark«. Prisen var 300 Rdl. Hübertz omredigerede sit til Kongen indgivne Skrift og indsendte det som en Besvarelse af Opgaven; men Bedømmelseskomitéen, der bestod af B. Hoppe, Fenger og M. Djørup, fandt ikke denne den eneste indkomne Besvarelse værdig til Prisen. De væsentligste Indvendinger var, at Hübertz saa godt som ganske havde forbigaaet Spørgsmaalet om privat Forplejning af sindssyge, samt at de Beregninger, han havde opstillet med Hensyn til Antallet af de Pladser, der skulde skaffes, og navnlig med Hensyn til den Bekostning, hvormed de kunde tilvejebringes, var unøjagtige og slet dokumenterede. Denne Indvending var visselig ikke uberettiget; navnlig havde Hübertz i sine Bestræbelser for at gøre sit Reformforslag tillokkende bedømt de nødvendige Udgifter overordentlig sangvinsk; men man kunde dog maaske mene, at Bedømmelseskomiteen i Betragtning af det uhyre Arbejde, der var lagt i Forundersøgelserne, og de særdeles mange nye og værdifulde Oplysninger, Afhandlingen bragte, er faret frem med unødig Strenghed. I Betragtning af Afhandlingens gode Sider tilstodes der dog Hübertz en Belønning af 100 Rdl., saafremt Bogen blev trykt.

Uagtet Hübertz følte sig dybt krænket over denne formentlig uretfærdige Behandling, lod han dog sin Afhandling trykke med

¹⁾ Se Pag. 91 flg.

faa uvæsentlige Ændringer, og ledsaget af en skarp mod Bedømmelseskomiteen rettet Antikritik udkom den i 1843 under Titlen »Om Daarevæsenets Indretning i Danmark«. Dette Skrift, der indeholder en stor Mængde Oplysninger om den Tilstand, Daarevæsenet paa den Tid befandt sig i, og som i det foregaaende ofte er benyttet som Kilde, røbede rigtignok ikke det overlegne, klare Blik paa Forholdene og det sikre Greb til at vælge det rette, der senere udmærkede Selmer, ligesom Hübertz heller ikke var klar over, at det, der tiltrængtes, var et fuldstændigt Brud med Fortiden, en Omskabning af Sindssygevæsenet efter nye Principer, og at Forbedringer, der udførtes i Flugt med den hidtil fulgte Plan, altid vilde være som nye Lapper paa et gammelt Klædebon. Derfor er det Afsnit i Hübertz' Bog, der bringer Oplysning om de da bestaaende Forhold, i det mindste for Eftertiden det interessanteste; men ogsaa det svagere Afsnit, der meddeler Planer til Forbedring af Forholdene, bringer dog talrige rigtige og i Danmark nye Synspunkter.

Basis for Sindssygevæsenet, mener Hübertz, bør være tre Helbredelsesanstalter, een for Sjælland og Lolland-Falster, een for Fyen og tilhørende Smaaøer og een for Jylland. Hübertz hyldede de Anskuelser, som havde været raadende i Anstaltbyggeriets første Tid i Tyskland, og som fordrede en fuldstændig Adskillelse mellem de helbredelige eller rettere de friske Tilfælde og de kroniske, uhelbredelige; ja han anser det for heldigst, at Plejeanstalten for uhelbredelige fjernes langt fra Helbredelsesanstalten, da denne derved bedst undgaar det odiøse Skær, der ellers hviler over Daareanstalten. Som Hovedfordringer til en Helbredelsesanstalt opstiller Hübertz en smuk Beliggenhed, helst i Nærheden af en mindre By og ved Havet samt i god Forbindelse med Oplandet; Stedet skal frembyde gode Betingelser for Vandforsyning, og der bør være saa stort et Jordtilliggende, at Anstalten kan faa Haver og Marker, hvori Patienterne kan beskæftiges. Lokalerne bør være rummelige og frembyde Mulighed for en fuldstændig Adskillelse af de to Køn og indenfor disse af de forskellige Grupper sindssyge. I denne Henseende opstilles 3 Grupper: 1. Urenlige og urolige Patienter, der bør være i Celleafdelinger, og overfor hvem Forvaring er Hovedsagen; 2. rolige og renlige Patienter, der kræver meget Tilsyn, men for hvem Forvaring dog ikke er det vigtigste Moment. I den for denne Kategori bestemte Afdeling bør der være støbte Jernsprosser

i Vinduerne. Der bør tillige findes nogen Mulighed for at adskille Patienterne efter Stand. 3. Afdelingen for rolige Patienter, der kun behøver lidt Tilsyn, og som af Sikringsmidler højst behøver et Staaltraadsgitter for Vinduerne. En særlig Underafdeling for Rekonvalescenter kunde her være aaben ud mod Omverdenen, hvorimod et eget Rekonvalescenthus — som paa Sonnenstein — fraraades af Hensyn til den organiske Sammenhæng i Bygningsanlægget. Denne organiske Sammenhæng er et Punkt, hvorpaa Hübertz lægger overordentlig megen Vægt. Den er ønskelig af Hensyn til Patienternes bekvemme Omflytning fra Afdeling til Afdeling, men navnlig i høj Grad nødvendig af Hensyn til Opsynet med det underordnede Personale; med det til Raadighed staaende upaalidelige og uøvede Personale kunde en betryggende Garanti for, at Patienterne behandledes godt kun tilvejebringes ved en stadig skarp Kontrol fra oven, og en saadan kunde ikke være effektiv, naar Overlægen for at komme fra den ene Afdeling til den anden maatte passere Gaarde og aabne Pladser, hvor hans Ankomst kunde observeres.

Hübertz' Plan gik nu ud paa, at Bistrupgaard skulde overtages af 1ste Distrikt (Sjælland og Lolland-Falster). Det forkastelige Forhold til Københavns Fattigvæsen tænktes da løst paa den Maade, at Distriktet overtog Anstalten, og Fattigvæsenet beholdt Legaterne, der formentes knyttede til Lemmerne og ikke til Bistrupgaard. København kunde da af Legaterne betale for sine fattige sindssyge paa Distriktets Anstalt. Bistrupgaard maatte for at gøre Fyldest som Helbredelsesanstalt for hele Distriktet ombygges og udvides. Den organiske Sammenhæng i Bygningsanlægget maatte tilvejebringes ved Sammenbygning af de tre Fløje; mere Plads, der muliggjorde bedre Klassifikation, kunde skaffes ved Opførelsen af en ny Etage og Tilbygning af en Afdeling med 30 Celler, der formentes at svare til et Patientantal paa 150—200. Til denne Afdeling leverede Hübertz et Udkast, hvorefter alle Cellerne tænktes anbragt paa Rad langs en Korridor i en lang 5-leddet Bygning, der omsluttede en Spadseregaard. Yderligere burde der til Helbredelsesanstalten lægges en Have paa 50—80 Tdr. Land, hvor Patienterne kunde arbejde.

Plejeanstalten for første Distrikt tænkte Hübertz at indrette i Bistrupgaards gamle Lemmestiftelse, som kunde udvides ved at omdanne en gammel, tom Lade til Patientlokaler, hvorved der maatte kunne blive Plads til 200 uhelbredelige. Forplejningen og

Lokalerne paa en Plejeanstalt — skriver Hübertz — bør være »anstændige«, men iøvrigt kan Hensynet til det økonomiske her indrømmes en større Berettigelse.

For andet Distrikt — Fyen og Smaaøer — tænkte Hübertz sig at sørge ved at udvide Anstalten i Odense, saa den kunde optage 30 friske og 50 kroniske Tilfælde. Desuden burde den forsynes med et Jordtilliggende. For i saa stor Udstrækning som muligt at benytte de bestaaende Indretninger og undgaa stor Bekostning fraviger Hübertz altsaa selv i sit Forslag sine Grundsætninger om de ved en større Afstand adskilte Helbredelses- og Plejeanstalter.

Kun i 3die Distrikt — Jylland — gennemføres det, idet Hübertz her tænker sig en ny Helbredelsesanstalt, til hvilken han leverer Udkast (tegnet af Bindesbøll), opført i Nærheden af Aarhus, i hvilken Egn Hübertz' statistiske Undersøgelser formentlig godtgjorde Tilstedeværelsen af forholdsvis faa sindssyge, og hvor Jordbunden derfor maatte antages at være særlig gunstig. Til de uhelbredelige i Jylland burde der derimod indrettes en Plejeanstalt i en ledig Kasernebygning i Horsens, eller Anstalten i Ribe kunde udvides og bruges til dette Formaal. De øvrige Smaaanstalter skulde da nedlægges.

Foruden disse Planer giver Hübertz i sin Bog Anvisning paa Ordningen af de sindssyges Forsørgelse. Det bestaaende Forhold, at de sindssyges Forsørgelse paahvilede Kommunerne, hvis Patienten var ufarlig, men Amtet, hvis Patienten var farlig¹⁾ for Omgivelserne, var højst uheldigt, da det indeholdt en indirekte Opfordring til Kommunerne til at tilsidesætte Forsigtighedsregler for derved at dokumentere Patientens Farlighed. At Sindssygeplejen overalt var slaaet sammen med Fattigforsørgelsen, var ogsaa meget misligt, og Hübertz foreslaar derfor, at de til de sindssyges Forplejning nødvendige Udgifter paalignes de 3 Distrikter.

Hvad Administrationen angaar, foreslaar Hübertz, at den lægelige Ledelse af Anstalterne lægges i Hænderne paa en Overlæge, hvem det efter Anstaltens Størrelse fornødne Antal Hjælpe-læger attacheres. Desuden burde der ved hver Anstalt være en Kontrolkommission paa 3—5 (ulønnede) Medlemmer, og endelig

¹⁾ Circulære til Amtmændene d. 6. Nov. 1830 angaaende Resol. af 20. Okt. 1830.

burde der ansættes en særlig Embedsmand som øverste kontrollerende Myndighed over samtlige Anstalter. Desuden maatte Oprettelsen af et Docentur i Psykatri paa Videnskabens daværende Standpunkt anses for en Nødvendighed.

Muligheden af at anbringe Patienter i privat Forplejning behandler Hübertz som før nævnt i stor Korthed og tillægger den i hvert Fald kun Betydning overfor de uhelbredelige, som der af Hensyn til Vanskeligheden ved at skaffe det tilstrækkelige Antal Anstaltspladser kunde være Anledning til at søge anbragt i Pleje hos Familier efter den i Gheel og enkelte andre Steder anvendte Methode.

Derimod bestræbte Hübertz sig for udførligt at belyse det ogsaa i økonomisk Henseende uheldige i de bestaaende Forhold, idet han nemlig ud fra Beregninger, der i Modsætning til hans Overslag over Nybygningerne fik Lov til at staa uimodsagte, godtgjorde, at den almindelige Forplejning af de sindssyge saavel i de smaa Detentionsanstalter som i de private Indplankningsrum var uforholdsmæssig dyr. Ja selv paa Bistrupgaard var den Forplejning og den — efter Hübertz' Mening — utilstrækkelige Kost, der leveredes, aldeles ikke svarende til Bekostningen, noget, Hübertz mener for en stor Del var begrundet i det uheldige Forhold, at Økonomen tillige for en Del var Leverandør. Hele dette Spørgsmaal behandlede Hübertz tillige i en Artikelserie, som han omtrent samtidig skrev i Fædrelandet¹⁾.

Hübertz' Planer fortjener Opmærksomhed som det første Forsøg paa at opstille et Reformprogram for hele Rigets Daarevæsen; men de kom kun i meget ringe Grad til at danne det direkte Grundlag for de følgende Aars Reformarbejde. Andre Planer, der mere var paa Højde med de nyeste Erfaringer paa Anstaltsvæsenets Omraade, dukkede op, og Hübertz' Planer og Overslag lagdes ubenyttede til Side. Men de omhyggeligt indsamlede Oplysninger om de sindssyges Antal, Fordeling, Levevilkår o. s. v., der af Selmer betegnedes som saa nøjagtige, som en Privatmand kunde skaffe sig dem²⁾, benyttedes i stor Udstrækning og befriede de senere Reformatorer, fremfor alle Selmer, for et stort og besværligt Arbejde.

¹⁾ »Bistrupgaard«, Fædrelandet 1843, Nr. 1450—51—52—56.

²⁾ I Anmeldelse af »Daarevæsenets Indretning i Danmark«, Ugeskr. f. Læger, 9. Bd.

Paa den Tid, da Hübertz' Skrift kom frem og for en kort Tid gjorde ham til den største Autoritet paa Daarevæsenets Omraade, var den 29-aarige Harald Selmer¹⁾ imidlertid allerede bleven en ret bekendt Mand og var i Færd med at arbejde sig frem til Førerskabet indenfor Sindssygeværket. Han var født i Vejle d. 18. Marts 1814. Han hørte til en gammel fra Holsten stammende over Danmark og Norge vidt forgrenet Slægt. Hans Forældre var tidligere Amtmand i Bratsberg Amt, siden 1803 Amtmand i Vejle Johan Henrik Selmer (død i Vejle d. 21. Novbr. 1831) og Inger Marie, f. Møller (død i Vejle d. 29. Juni 1828). Sønnen Harald blev i sit 10ende Aar sat i Huset hos Præsten i Hedensted Hans Hatting Laurberg for efter dennes Død i 1827 at blive sat i Horsens lærde Skole, hvor han gik i tre Aar. Hans Skoleuddannelse fuldførtes dog ved Privatundervisning af hans ældre Broder Hannibal Peter Selmer (f. 1802), der dengang var Kancellist under Direktionen for Universitetet, Sorø Akademi og de lærde Skoler, senere blev Kontorchef og Justitsraad og i det hele gjorde sig bekendt som Personalhistoriker samt ved sine ikke altid lige heldige Bestræbelser for at rense det danske Sprog for fremmed Tilblanding. Af denne Broder blev Harald Selmer privat dimitteret med laud. i Aaret 1831; Aaret efter tog han 2den Eksamen ligeledes med laud. og kastede sig straks over det medicinske Studium. Han var Volontair paa Frederiks Hospital og tog i 1838 medicinsk Embedseksamen med laudabilis. I den paafølgende Vinter var han Kandidat paa Fødselsstiftelsen, søgte og fik derefter den 2-aarige Kandidatplads paa St. Hans Hospital paa Bistrupgaard, hvor han var fra 1. Marts 1839 til 1. Marts 1841.

Bistrupgaard, der siden 1816 var bleven mere og mere overfyldt, men i andre Henseender var bleven staaende uforandret paa samme Standpunkt som ved sin Grundlæggelse, var, da Selmer tiltraadte, mindst af alt en Mønsteranstalt; men een Ting var der dog, som den ihærdige unge Kandidat kunde bruge, og som forgæves søgtes andre Steder i Landet, nemlig et psykiatrisk Bibliothek, der takket være Göriches i denne Henseende over-

¹⁾ Jul. Petersen i Biografisk Lexicon.

H. P. Selmer: Stamtavle over Familien Selmer.

Erslews Forfatterlexicon.

Nekrolog i Hospitalstidende, II. Række, 7. Bd., og Bibl. f. Læger, VI. Række, 10. Bd.

ordentlig prisværdige Bestræbelse var vel forsynet med de nyere faglige Skrifter. Selmer studerede med Iver Pinel, Esquirol, Guislain og de berømte Tyskere Reil, Hoffbauer, Heinroth, Jacobi og flere, men benyttede desuden sin Tid til ved flittig og omhyggelig Iagttagelse af Patienterne at uddanne sig til psykiatrisk Kliniker. Han var ikke længe om at opdage, at Bistrupgaards hele Indretning og den Maade, hvorpaa den blev ledet, ingenlunde var i Overensstemmelse med de Fordringer, den nye Videnskab stillede til en god Daareanstalt; og Göriches Ledelse, der mere lagde an paa facil Elskværdighed i alle Forhold end paa en maalbevidst Kurplan og et systematisk klinisk Arbejde, og som lod mangt og meget gaa sin skæve Gang, fordi der manglede Initiativ og Energi til at rette det, gav — for at bruge Hübertz' Udtryk — Selmer Lejlighed til mangan god Ærgrelse.

Det var utvivlsomt ogsaa under Paavirkningen af Ærgrelse og Indignation, at Selmer i Begyndelsen af Aaret 1841 i Løbet af kort Tid forfattede det lille Skrift, hvormed han for første Gang traadte offentlig frem. »Om Psykiatriens Tilstand i Danmark med særligt Hensyn til St. Hans Hospital paa Bistrupgaard« var Skriftets Titel; det udsendtes som Brochure, men Selmer havde forinden søgt at faa det optaget i Bibliothek for Læger, hvis Redaktion dog, inden den optog dette usædvanlige Arbejde, ønskede at forelægge det for Udgiverne¹⁾. Da Selmer imidlertid ikke ønskede at staa Skoleret for nogen, valgte han selv at udgive sit Skrift. Dette var saavel ved sit særdeles flydende og velformede Sprog som ved sit Indhold godt egnet til at vække Opsigt, idet det næsten fra først til sidst var et overordentligt skarpt og personligt Angreb paa Göriche og hans Ledelse af Bistrupgaard. Selmer hævder vel med stor Vægt, at der ikke ligger nogen personlig Animositet mod Göriche bag Arbejdet, og det Ræsonnement, der har bevæget ham til at give det en saa personlig Adresse, findes allerede antydet i Bogens Titel. Var Göriche nemlig den eneste Sindssygelæge i Landet, og det var han, maatte han staa som Psykiatriens Repræsentant, og et Skøn over Psykiatriens Tilstand kunde da erhverves »ved at undersøge, hvad der paa Bistrupgaard egentlig virkedes i praktisk Henseende for Patienterne og i theoretisk for Videnskaben« og »om Overlægen paa Bistrup er sin Plads voksen eller ikke«.

¹⁾ Direktionen for det Classenske Litteraturselskab.

Med al Respekt for Göriches Belæsthed og litterære Dannelse, hans hjertensgode og menneskekærlige Karakter hævder Selmer, at Grundfejlen paa St. Hans Hospital er Overlægens Mangel paa Fasthed, der gør, at saavel Opsynspersonalet som Patienterne er yderst slet disciplinerede. Det hændte, at Patienterne forlod Hospitalet i halve Dage, uden Lægernes eller Opsynets Vidende, tog imod Invitationer hos Bekendte flere Mil borte, arrangerede Theselskaber paa selve Sygehospitalet og i det hele opførte sig ganske, som de havde Lyst til. Undvigelse var ogsaa overordentlig hyppige; i de to Aar, Selmer var ansat, var der 21 saadanne¹⁾. Uanset om man vilde betragte Göriche som Psykiker eller Somatiker, var den psykiatriske Behandling slet. Göriche kunde »gantes med en Melankoliker paa samme lette, intetsigende Maade, hvorpaa han nylig fjasede med en Maniacus, og i næste Øjeblik vender han sig til en anden Patient med skæmtefulde Bemærkninger om hans fixe Ideer eller driller den ene unge Pige med Kæresten og den anden med spøgende Allusioner til tidligere Forhold«. Og omtrent lige saa planløs var den somatiske Behandling, der lededes uden Forsøg paa nøjagtige Indikationer; ja end ikke Diagnostikken dyrkedes rationelt. »Naar Pulsen er følt, Tungen beseet, nogle hypothetiske Bemærkninger om Patientens Habitus, Disposition o. s. v. er henkastede, og denne Scene allenfals gentaget nogle Dage i Rad, da faar mangel Gang Diagnosen at staa eller falde«. Ligesaa ufuldstændige og illusoriske var de Bestræbelser, der gjordes for at skaffe et brugeligt anamnestisk Materiale. Det Spørgeskema, der i udfyldt Stand skulde følge med Patienten ved Indlæggelsen, var meget forældet og mangelfuldt og udfyldtes i Reglen ikke af Lægen, men af Slægtningene paa en skødesløs og ufuldstændig Maade.

Trods denne ubarmhjertige Kritik af Göriches personlige Arbejde, var Selmer dog ikke blind for, at Arbejdsvilkaarene var højst uheldige, og ved at fremdrage et enkelt Tilfælde, hvor Fattigdirektionen havde tilladt sig at ændre Overlægens Afgørelse med Hensyn til hvilke Bøger, der skulde anskaffes til Patienternes Bibliothek, viste Selmer, hvorledes Fattigdirektionen

¹⁾ I Tidsrummet fra 1816 til Anstaltens Reorganisation i 1860 var der 227 Patienter, der undløb og ikke bragtes tilbage, medens i samme Tidsrum kun 457 udskreves paa regulær Vis (Gad).

i den daglige Ledelses Detailler idelig overskred sin Kompetence og besværliggjorde Arbejdet for Göriche. Men alle anerkendende og mildnende Ord kunde dog ikke udslette det Indtryk, Selmers Skrift maatte gøre af at være et hadefuldt Angreb paa navngiven Mand, og man kan egentlig kun undre sig over, at dette i sin hensynsløse Ligeformhed ret enestaaende Stridsskrift ikke vakte kraftigere Indsigelse fra besindige Bedsteborgeres Side, end det gjorde.

Med megen Indignation, men uden Dygtighed kastede Reservekirurg A. G. Drachmann sig over den ungdommelige Forfatter¹⁾, men opnaaede ved at fremdrage et Par formentlige Unøjagtigheder i Selmers Bog kun at kalde denne frem paa Arenaen for gennem et Par ypperlige Artikler²⁾ at paavise disse Indvendingers Betydningsløshed i Sammenligning med Hovedspørgsmaalet. Og synderlig mere Vægt var der ikke i et Angreb³⁾, der rettedes mod Selmer af hans Forgænger i Kandidatposten paa Bistrup, J. Blicher, overfor hvem Selmer ubetinget hævdede sit Standpunkt og sit trods det personlige Angreb ganske upersonlige og ideelle Formaal⁴⁾. Fra anden Side⁵⁾ mødte Selmer imidlertid fuld Tilslutning og ikke mindst fra Hübertz, der i den ovenfor citerede Artikel i Fædrelandet⁶⁾ erklærede, at Selmer i de allerfleste Tilfælde har fuldkommen Ret«. Og omend Hübertz mere ser Aarsagen til det ringe videnskabelige Resultat af Bistrupgaards Virksomhed i de umulige Administrationsforhold end i Göriches Person, understreger han dog yderligere Selmers Paastand ved at erklære, at »Bistrupgaard med 3—400 Patienter i 40 Aar ikke har leveret videnskabeligt Resultat af en Avnes Værdi.«

Medens Skriftet om St. Hans Hospital gjorde Selmers Navn bekendt, havde han selv efter i et Par Maaneder at have praktiseret i Stege, hvor han havde Lejlighed til at se den derværende Daareanstalt, ladet sig engagere som Læge ved Glasværket Kon-

¹⁾ Bibl. f. Læger, II. Række, 5. Bd.

²⁾ Ugeskr. f. Læger, 5. Bd.

³⁾ Københavnsposten 1841, Pag. 970.

⁴⁾ Københavnsposten 1841, Pag. 1026.

⁵⁾ Ugeskr. f. Læger (Redakt.), Bd. 5.

Sml. Svar af Selmer sammesteds.

Københavnsposten (Redakt. F. Hansen) 1841, Pag. 947.

⁶⁾ »Bistrupgaard«, Fædrelandet 1843.

radsminde ved Nørlund i Hobroegnen. Psykiatrien bød paa det Tidspunkt ikke sine Dyrkere nogen Avancementsmulighed, og Selmer, der under sit Ophold paa Bistrupgaard var bleven forlovet med Julie Frederikke Bodenhoff, en Datter af Forpagteren paa Parcelgaarden ved Bistrup og Datterdatter af Skuespilleren Michael Rosing, ønskede snart at skabe sig en Livsstilling¹). Den store Afstand fra København, der med Datidens Samfærdselsmidler lagde betydelige Hindringer i Vejen for at følge Hovedstadens Liv, svækkede dog ikke Selmers Interesse for Daaresagen, og foruden at han med Iver deltog i den offentlige Drøftelse, som »Psykiatriens Tilstand i Danmark« gav Anledning til, viste han gennem flere Bladartikler og først og fremmest gennem sin Oversættelse af Prichards Psykiatri, som han fuldførte i Nørlund, at han stadig betragtede Psykiatrien som sit egentlige Felt.

Oversættelsen af Prichard, der tilligemed Selmers øvrige Oversættelsesarbejder i et følgende Afsnit skal omtales nærmere, var vel ikke det originale Værk om Psykiatri, som adskillige havde ventet fra Selmers Haand, men maa desuagtet som det første moderne paa dansk foreliggende Værk om Psykiatri betegnes som Grundlaget for Psykiatriens Udvikling som lægevidenskabelig Specialitet her hjemme.

Gennem Hübertz' og Selmers Skrifter var Interessen for Daaresagen efterhaanden bleven levende, og i 1844 bragtes Sagen atter frem i Stænderne, først i den nørrejydske Stænderforsamling og nogle Maaneder senere i Roskilde. I Stænderforsamlingen i Viborg forelagdes samtidig (d. 30. Juli) to Forslag angaaende Oprettelsen af en Helbredelsesanstalt for sindssyge i Jylland. Det ene var indgivet af Apotheker K ø s t e r, det andet, der tillige omfattede Forslag om en Daarelov, stammede fra Justitsraad With. Begge Forslag behandledes under et og fik en saare krank Skæbne. Der viste sig ganske vist fra forskellig Side Stemning for Forslaget, og til det Udvalg, der nedsattes, valgtes foruden With og Køster tillige Biskop T a g e M ø l l e r, der havde stillet sig særlig velvilligt, men da Udvalget forelagde et

¹) Efter Nedsættelsen i Nørlund giftede han sig d. 10. Okt. 1842.

Forslag, der var sammenarbejdet af de to oprindelige, blev det paa det ynkeligste lemlæstet efter en udførlig Forhandling, hvorunder Amtmanden fra Thisted, Baron Rosenkrantz, blandt andet gjorde sig bemærket ved at betvivle, at der overhovedet var nogen Trang til en Sindssygeanstalt. I Stedet for at foreslaa Oprettelsen af en ny Helbredelsesanstalt vedtog man med stor Majoritet (39 Stemmer mod 12) at andrage om, at Regeringen efter at have indhentet Erklæringer fra Amtsraad og Kommunalbestyrelse vilde overveje, om en Helbredelsesanstalt overhovedet var nødvendig, og hvorledes Midlerne til dens eventuelle Opførelse skulde skaffes samt forelægge et Forslag desangaaende for den næste Stænderforsamling. Desuden vedtoges det med endnu større Majoritet (49 mod 2) at andrage om, at det maatte paalægges de Hospitaler, hvor der ingen »Opbevaringssteder for vanvittige« fandtes, at indrette saadanne »i Forhold til deres Midlers Størrelse«. Forslaget om en særlig Daarelov forkastedes endelig ganske.

Resultatet af de oprindelig gode Forslag blev altsaa, at Spørgsmaalet om en ny Anstalt i Jylland foreløbig udsattes og henvises til de ikke-lægekyndige Amtmænds Bedømmelse, og dernæst, at der kunde ventes Oprettelse af flere nye smaa Detentionsanstalter, ved hvis Indretning man at dømme efter Petitionens Ordlyd kunde vente, at der toges mere Hensyn til Hospitalernes Pengekasse end til de sindssyges Tarv.

Denne Stænderpetition fik da heller ikke Lov til at gaa saa ubemærket hen som Østifternes i 1838. Selmer tog straks til Genmæle i Ugeskrift for Læger¹⁾ og paaviste, at Stænderpetitionen egentlig var et Tilbageskridt, fordi den forhalede og hindrede Udførelsen af det ene rette, som for Jyllands Vedkommende var Opførelsen af en samlet Anstalt for helbredelige og uhelbredelige. Endvidere var det en stor Fejl, at Daarevæsenets Ordning henvises til Amts- og Sogneraadene, da Daarevæsenet rettelig burde være en Statssag og ikke en kommunal Sag.

Ogsaa Hübertz tog til Orde²⁾ og protesterede med Energi mod de smaa Detentionsanstalter, som vel kunde tolereres, til den nye Plejeanstalt aabnedes, men ingenlunde burde udvides. De

¹⁾ Daarevæsenet i de jydske Stænder. Ugeskr. f. Læger, II. Række, 1. Bd. (12. Okt.).

²⁾ Dansk Folkeblad 1844, Nr. 29.

smaa Detentionsanstalter var principielt forkastelige saavel fra et videnskabeligt som fra et økonomisk Synspunkt. I første Henseende maatte man især vende sig imod det ensomme Cellefængsel, Patienterne i de smaa Anstalter oftest fordømtes til; »man indretter — skriver Hübertz — i denne Tid ensomme Fængsler for Forbrydere og er derved ikke uden Frygt for, at disse kunne bidrage til at gøre Forbryderne afsindige, uagtet man beskæftiger dem, og uagtet flere Embedsmænd regelmæssigt besøger dem hver Dag; men den afsindige, der er ubeskæftiget, og som kun modtager daglige tildels sjældne Besøg af Oppasseren og maa-ske af Hospitalsforstanderen, ham stikker man hensynsløst ind i et ensomt Fængsel og lader ham blive saa afsindig, som han kan«. Videnskabeligt set stod de smaa Anstalter »i den fuldkomneste Modsigelse med Lægevidenskabens Fordringer«, og hvad endelig det økonomiske angaar, paaviser Hübertz endnu engang, at de smaa Anstalter saavel i Anlæg som i Drift var uforholdsmæssig dyre, og at saafremt Hospitalerne skulde bygge Daarekamre »i Forhold til deres Midlers Størrelse«, vilde man i Jylland kunne vente at faa højst 48 nye Pladser, det vil sige, at »Provinsen faar 48 Uslinge ud af Øje og af Sind«.

Samtidig med at disse Protester offentlig fremkom, indgav Philiatrien i Slutningen af Oktober 1844 et Andragende til Østifternes Stænderforsamling. I dette Andragende gjorde et videre Synspunkt sig gældende end de, der tidligere havde været de raadende, og man søgte gennem Forslaget at faa ledet Drøftelsen af Daaresagen ind i nye Baner. Den uheldige Tilbøjelighed, der havde været dels til at omgaa Sagkundskaben, dels til at gøre Forplejningen af de sindssyge til noget, hver Kommune sørgede for, som den bedst kunde og vilde, søgtes modarbejdet gennem Philiatriens Andragende, der gik ud paa, at et Forslag til Forbedring af hele Landets Daarevæsen skulde forelægges den følgende Stænderforsamling, at sagkyndige Læger maatte tages med paa Raad ved Forslagets Udarbejdelse, og at Forslaget endelig inden Forelæggelsen maatte blive offentliggjort gennem Trykken. Endelig burde det fastsættes, at de smaa Detentionsanstalter foreløbig ikke maatte udvides.

Uagtet Philiatriens Forslag fandt en energisk og dygtig For-svarer i Professor D a v i d, blev Resultatet dog endnu fattigere end i Viborg Stænder, idet Forslaget rent ud forkastedes. Skylden herfor falder for en væsentlig Del paa H a n s C a r l S a g e r,

der foruden at være deputeret tillige var Medlem af Københavns Fattigdirektion og af Bistrupgaards Bestyrelse. Sager havde med en i og for sig anerkendelsesværdig Flid søgt at sætte sig ind i Daarevæsenet; men hans Synspunkter var uklare og lidet gennemtænkte, og idet han idelig støttede sig til Resolutionen af 7. Juli 1840, gjorde han sig til Talsmand for den Opfattelse, at Sindssygeforsørgelsen var et rent kommunalt Anliggende, der ikke kunde eller burde gøres til Genstand for en fælles Ordning fra Statens Side, og at de smaa Detentionsanstalter følgende var fuldt berettigede. Det Skin af Sagkundskab, Sager ifølge sin Stilling og sin Interesse for Spørgsmaalet havde over sig, skaffede ham en Del Tilslutning, og Forhandlingerne, hvor f. Eks. et Medlem (Scavenius) forsvarede de smaa Detentionsanstalter med den Motivering, at de sindssyge der »for en billig Pris gjordes uskadelige«, var et talende Bevis paa den ringe Forstaaelse, der endnu var af Sindssygevæsenet.

Det fuldstændigt negative Resultat af Philiatriens Andragende maatte selvfølgelig vække dette Selskab til ny Aktion, og paa et Møde d. 7. Jan. 1845¹⁾ blev der nedsat en Komité (Professor Hoppe, Dr. Djørup og cand. Brion) med det Hverv at udarbejde en Kritik af saavel de jyske som Østifternes Stænders Arbejde for Daaresagen. Efter at en saadan Kritik var udarbejdet, vedtog Philiatrien straks at offentliggøre den²⁾, uagtet det klare og oplysende, men unægtelig noget skarpe Skrift vakte en ret energisk Modstand hos et enkelt Medlem, nemlig Hübertz, der med sin store Tillid til Autoriteternes Visdom og Iver hævdede, at man burde være tilfreds med det Spor, Sagen nu efter den jyske Stænderpetition af 1844 maatte antages at være inde paa.

Kort efter (d. 29. April 1845) vedtog Philiatrien efter Forslag af den berømte Fenger, der senere mere end een Gang greb afgørende ind i Sindssygevæsenets Udvikling, at Selskabet skulde søge at udbrede populære Skrifter, der kunde bidrage til at klare Publikums Begreber om Daarevæsenet og dets Tarv. I Stedet for at udstede en Prisopgave valgte man direkte at henvende sig til Selmer og anmode ham om at forfatte et saadant Skrift, angaaende hvis Form og Indhold man opstillede bestemte Fordringer. Skriftet skulde, saafremt det var færdigt til 1. Maj

¹⁾ Se Philiatriens Forhandlinger 1845.

²⁾ Philiatriens Forh. 1845. Særtryk Kbhvn. 1845.

1846, saa det kunde trykkes, inden Stænderne næste Gang samledes, honoreres med 200 Rdl.

Selmer havde — som nævnt — mens han praktiserede i Nør-lund med Interesse fulgt Daaresagens Udvikling, og han benyttede sine grundige Kundskaber og sin klare Forstaaelse af den moderne Psykiatri til gennem forskellige Tidsskrift- og Blad-artikler¹⁾ at sprede Oplysning om Sindssygens Natur og rette Behandling, søge at tilintetgøre de Fordomme, der paa dette Omraade saa livligt florerede, og bearbejde Stemningen til Fordel for de Reformer, der var i Gære. Hans velformede, klare Stil, populære og letfattelige Sprog og hans fortrinlige Evne til at fremstille en Sag enkelt og overbevisende, saa det væsentlige traadte utvetydigt og velbegrundet frem, var derfor allerede godt kendt, og det var utvivlsomt den rette Mand, Philiatrien henvendte sin Opfordring til. Selmer viste sig da ogsaa paa den mest overlegne Maade Opgaven voksen, og det Skrift, han indleverede til Philiatrien, og som bar Titlen »Almindelige Grund-sætninger for Daarevæsenets Indretning, som fast Resultat af Videnskab og Erfaring, fremstillet for det større Publikum«²⁾, er ubetinget Selmers ypperste litterære Arbejde. Om dets For-trinlighed var der da ogsaa indenfor Bedømmelseskomiteen kun een Mening³⁾, og de Ord, hvormed Bedømmelsen ledsagedes, var yderst smigrende. »Forfatteren har — hedder det — opfattet Spørgsmaalene i deres Helhed, han har gjort dem til Genstand for en grundig Overvejelse, og han har med megen Skarpsindig-hed vidst at finde det rette Udgangspunkt for sin Argumenta-tion; hans Deduktion er klar og stringent, hans Slutninger na-turlige og præcise; i hele Fremstillingen er der et Liv, i Stilen en Friskhed og i Sproget en Korrekthed og en Ynde, som gør Skriftets Læsning yderst tiltrækkende og vil sikre det en hæ-derlig Plads i den danske Litteratur.«

Man vedtog straks at forhøje det Selmer tiltænkte Honorar

¹⁾ Særlig mærkes: Daarevæsenet i de jyske Stænder. Ugeskr. f. Læ-ger, II. Række, 1. Bd.

Om Daarevæsenet med Hensyn til Dr. Hübertz Forslag. Dansk Folkeblad, 9. Aarg., Nr. 58—59.

Om nogle gængse Vildfarelser og Fordomme betræffende de af-sindige. Dansk Folkeblad, 10. Aarg., Nr. 40—41.

²⁾ Trykt i København 1846.

³⁾ Philiatriens Forhandlinger 1846. Overordentlig Generalforsamling 19. Mai.

fra 2 til 300 Rigsdaler, og Philiatrien formaaede Selskabet til Trykkefrihedens rette Brug til at lade Skriftet trykke og omdele til Medlemmerne.

Uagtet Bogen ikke naaede at faa nogen Indflydelse paa Udformningen af det Forslag, Regeringen samme Efteraar (1846) forelagde de jyske Stænder, var det dog øjensynligt af den Modtagelse, Forslaget fik, at Bogen havde gjort sin Virkning, og at Stemningen nu var en anden end i 1844. Regeringens Forslag mødte kun Velvilje og Offervillighed, og mere end een Stændermand (bl. a. den før saa trevne Rosenkrantz) erklærede aabent at være bleven »omvendt« ved Selmers Bog. Bogen udøvede herved en saa afgørende Indflydelse paa Forhandlingens Udfald, og da desuden de moderne Anstaltsprinciper i denne Bog for første Gang klart og selvstændigt fremsættes her i Danmark¹⁾, kan Skriftet betragtes som den danske Anstaltslitteraturs klassiske Værk, hvorfor det vil være nødvendigt her at gøre Rede for dets Indhold.

Med sin sædvanlige Evne til straks at anslaa den rette Streng viser Selmer allerede i Bogens omhyggelig valgte Titel, at det, han ønsker at give, ikke er Overvejelserne for og imod, men de Principer, som han udfra sin Overbevisning finder mest egnede til at lægges til Grund for Reformerne. Bogen var beregnet paa at skulle paavirke den offentlige Mening, og det gjaldt om, at alt virkede kraftigt og overbevisende med det fastslaaede Resultats Styrke. Helt lod dette sig naturligvis ikke overholde, og Selmer kommer enkelte Steder ikke udenom en vis Argumenteren for og imod; men i det hele og store gør hans velgennættænkte Standpunkter et tiltalende og for et Agitationsskrift særdeles fordelagtigt Indtryk af at være »Videnskabens og Erfaringens« sidste Ord.

Med Hensyn til Stoffets Omfang og Behandling holder Selmer sig nøje til de specielle Fordringer, der var opstillede af Philia-

¹⁾ Selmer havde ganske vist selv faa Aar i Forvejen fremsat sine Anskuelser om Sindssygeanstalter i et Kapitel om dette Emne, som han indføjede i sin Oversættelse af Prichards Psykiatri, hvis Original ganske forbigik dette Punkt. Men dels fremtræder dette Kapitel som et supplerende Afsnit til en udenlandsk Forfatters Bog, og dels er det, hvad Selmer ogsaa anfører, ret direkte laant fra Roller, saa dette Kapitel kan kun betragtes som Forløberen for Anstaltslitteraturens egentlige Standardværk: »Almindelige Grundsatninger for Daarevæsenets Indretning.«

trien. Det første af Bogens 5 Afsnit omhandler »Daarevæsenets Mangler og rette Udgangspunkt«; og Grundskaden ved Daarevæsenets hidtidige Indretning tegner Selmer straks i skarpe Træk ved sin berømte Udtalelse, at »de afsindiges Vel har hidtil kun været en Biting for vort Daarevæsen, dets Hovedformaal derimod at bidrage til de Ikke-afsindiges Tarv ved at gøre det muligt at skaffe hine til Side uden altfor store eller i det mindste altfor iøjnefaldende Opofrelser.« Trods enkelte Forbedringer i Retning af humanere Behandling naaede man derfor endnu ingen Steder — maaske med Undtagelse af Bistrupgaard og Odense — udover en slet og ret Indespærring. Ja selv paa Bistrupgaard var det saa som saa med den lægelige Behandling endogsaa paa Sygehospitalet, hvor man kun raadede over »et indskrænket og tildels uhyggeligt Lokale, utilstrækkelige Midler til at gennemføre en principmæssig Klassifikation af de syge, et altfor ringe Opsynspersonale, en Direktion, hvis Stilling til det københavnske Fattigvæsen ofte forbyder den at handle i den Aand, hvori en Daareanstalt bør bestyres«; og om psykiatrisk Behandling var der aldeles ikke Tale paa Lemmestiftelsen, »denne store Slamkiste, hvor de mest frastødende Elementer er forenede i et Liv, hvis Glanspunkt er Sikkerhed mod Hunger og Kulde«. Aarsagen til denne fejlagtige Behandling laa i, at Daarevæsenet var bleven overladt til Politiet og Fattigvæsenet, hvis Opgave var at forebygge Uorden og afhjælpe Mangel, to Virksomhedsgrene, der vel kunde komme i Anvendelse overfor de sindssyge; men disse trængte dog først og fremmest til andet og mere, thi de var syge, de trængte til Lægehjælp. Daarevæsenet var derfor først og fremmest et Medicinalanliggende; »thi — skriver Selmer — Afsindigheden maa betragtes som en Sygdom, og enhver Behandling af Daarevæsenet, der ikke gaar ud fra dette Synspunkt, vil mislykkes i sine Resultater, som den er urigtig i sine Forudsætninger«.

Udfra dette Hovedsynspunkt udvikler Selmer i de følgende Afsnit Grundsætningerne for Daarebehandlingen. Med klare og letfattelige Argumenter godtgør han det uhensigtsmæssige i at forene Daareanstalter med almindelige Hospitaler paa Grund af de højst forskellige Krav, der maa stilles til et Hospital for legemlig syge og et for sindssyge; og da en Hovedbetingelse for overhovedet at kunne behandle sindssyge er, at man kan fjerne

dem fra det tilvante Milieu, er en Behandling i Hjemmet i de fleste Tilfælde ogsaa umulig. Oprettelsen af særlige Sindssygehospitalet er derfor en uomgængelig Nødvendighed. De Fordringer, der bør stilles til en saadan Anstalt, var i al Almindelighed allerede opstillede af Hübertz og af Selmer selv nøjere behandlede i Oversættelsen af Prichard. Spørgsmaalet tages her op til Undersøgelse med et saa sundt og nøgternt Blik for, hvad der er væsentligt, at kun lidet af, hvad Selmer her fremsætter, senere er rokket. Sindssygeanstaltens Opgave laa ikke, som tidligere antaget i en Beskyttelse af de raske mod de syge; men den skulde tvertimod isolere de syge for at værne dem mod Omverdenens forstyrrende Indtryk; gennem en hensigtsmæssig Klassifikation skulde Anstalten tilvejebringe en Række Milieuer, hvor hver enkelt Patient kunde finde de gunstigste Forhold, og gennem en passende Beskæftigelse skulde Orden og Ligevægt søges tilvejebragt i det forstyrrede Sind.

Medens Hübertz endnu sluttede sig til den ældre Skole, der ansaa det egentlig lægelige Element i Sindssygebehandlingen for repræsenteret af de rene Helbredelsesanstalter for friske Tilfælde, medens de kroniske overlodes til kommunal Forsorg i mere primitive Plejeanstalter, der var langt fjernede fra og ganske uafhængige af Helbredelsesanstalterne, var Selmer paavirket af den Bevægelse, Damerow og Roller havde rejst til Fordel for de saakaldte relativt forbundne Helbredelses- og Plejeanstalter. De to Institutioner burde vel være adskilte og indrettede efter tildels forskellig Plan, men de burde ligge i umiddelbar Nærhed af hinanden og ledes af den samme Overlæge, der kun derved blev i Stand til at drage den fulde Nytte af de talrige forskelligartede Momenter, en saadan kombineret Anstalt raadede over, paa den rette Maade sammenarbejde dens Beboere og paa talrige Omraader, navnlig ved Patienternes Sysselsættelse benytte de uhelbredelige Patienter til at danne den faste Ramme, hvori de nyankomne med Lethed lod sig indordne. Endvidere kom man ved de relativt forbundne Anstalter lettest ud over den store Vanskelighed ved Adskillelsen af de helbredelige og uhelbredelige, en Adskillelse, der psykiatrisk set ofte var umulig, og hvis Gennemførelse menneskelig set ofte var meget pinlig og kastede et Haabløshedens Skær over de isolerede Plejeanstalter. Endelig frembød den

fælles Administration af Helbredelses- og Plejeanstalter ikke uvæsentlige økonomiske Fordele.

Til en saadan Anstalt burde der naturligvis stilles de samme almindelige Fordringer, som Hübertz allerede tidligere havde fremhævet, saasom en sund og smuk Beliggenhed, helst ved Vandet og helst i Nærheden af en mindre Købstad. Beliggenheden i en større By ansaa Selmer af mange Grunde for uheldig. Dels var det vanskeligt med en rimelig Bekostning at skaffe et tilstrækkeligt Areal til Landbrug, og dels kunde man i en By ikke give Patienterne saa stor Frihed, som det var muligt under isolerede landlige Forhold; ogsaa af Hensyn til Personalet var en lidt isoleret Beliggenhed det heldigste. Dog nødvendiggjorde Hensynet til den daglige Forsyning med Fødemidler og andre Fornødenheder en ikke for stor Afstand fra en mindre By.

Hvad Anstaltens Størrelse angaar, mener Selmer, at en Helbredelsesanstalt passende bør være beregnet paa 150—200 Patienter, ikke mere, da een Mand saa vanskeligt vilde kunde overse det hele, og ikke mindre, da man derved ikke vilde faa Patienter nok til at udfylde alle de Afdelinger, en Anstalt nødvendigvis maa have for at kunne opfylde sin Bestemmelse. Ogsaa i andre Henseender var en Anstalt af den angivne Størrelse at foretrække fremfor flere mindre; dels lettedes Disciplinens Overholdelse paa en Anstalt med et stort Antal Patienter og tilsvarende stort Antal Opsynsfolk, dels opnaaede man, at den ledende Læges Stilling kunde gøres til et selvstændigt vellønnet Embede og ikke behøvede at være et sletlønnet Bierhverv for en Læge, hvis Interesse og Arbejdskraft var beslaglagt andetsteds, og endelig var det utvivlsomt mest økonomisk at bygge til et større Antal Patienter paa een Gang.

Med Hensyn til selve Anstaltens Indretning mener Selmer det absolut umuligt at indrette en hensigtsmæssig Anstalt i gamle til andet Brug bestemte Bygninger. »En Institution — skriver Selmer — der gaar ud paa at gengive Mennesket Brug af det, som først adler ham til Menneske, er af en saa ægte human Natur, at den fuldelig kan haandhæve sin Plads ved Siden af de Indretninger, som tilsigte Aandens Udvikling og Oplysningens Fremme og har en saa ophøjet Tendens, at den vel fortjener at indrømmes en anstændigere Plads end i det første det bedste Pulterkammer, som staar ledigt i Landet. Øko-

nomien har naturligvis sine Fordringer, men Daarevæsenet staar som Civilisationens fuldmodne Frugt for højt og udfylder her i Landet altfor aabenbart en væsentlig Lakune i de offentlige Humanitetsforanstaltninger til, at dets mer eller mindre hensigtsmæssige Indretning bør gøres afhængig af pekuniære Hensyn». Udfra den samme Betragtning nægter Selmer foreløbig ganske at indlade sig paa Overslag over de fornødne Udgifter. »Det nytter ikke at fremstille Bekostningerne som mindre betydelige — skriver han —, bedre er det ligefrem at tilstaa, at der behøves Opofrelser til at sætte Daarevæsenet paa en god solid Fod«.

Som en sidste, men derfor ikke mindre vigtig Hovedfordring til en Helbredelsesanstalt nævner Selmer, at den bør ledes af en specialuddannet Overlæge, der bør hellige den hele sin Virksomhed, og i hvis Hænder en meget betydelig Myndighed bør lægges, fordi Overlægen kun ved at sidde inde med en suveræn Magt er i Stand til at beherske alle Anstaltlivets Enkeltheder, hvoraf hver enkelt har Betydning for Opnaaelsen af det tilsigtede Resultat. Selmers Anskuelser herom saavel som de mange interessante Strejflys, der i hans Bog kastes over det Billede af den ideelle Anstaltsbehandling, han paa dette Tidspunkt forestillede sig og senere søgte at realisere, skal imidlertid udførligere omtales i et følgende Afsnit, hvor en Belysning af Selmers Virksomhed som Sindssygelæge og Anstaltsleder skal forsøges.

I sin Bogs 4de Kapitel omtaler Selmer Plejeanstalten. Denne kan, da dens Beboere ikke kræver den nøje daglige Iagttagelse og strengt individualiserende Behandling, uden Skade gøres noget større, nemlig paa 2—300 Pladser. De Fordringer, der stilles til Lokaler, er naturligvis i Plejeanstalten mindre strenge, fordi Afdelingerne kan gøres større, og man kan nøjes med færre Afdelinger; men i Principet er Fordringerne de samme: Hensigtsmæssige Lokaler, der yder Mulighed for en passende Klassifikation af Patienterne og et betryggende Opsyn med dem. Altsaa vil man heller ikke til Plejestiftelse kunne bruge gamle Bygninger, men maa opføre nye specielt til dette Formaal indrettede. Dette er i og for sig allerede nødvendiggjort ved den Fordring, Selmer opstiller, at Plejeanstalten skal være i nær Forbindelse med Helbredelsesanstalten.

I Bogens 5te og sidste Afsnit behandler Selmer endelig Daarevæsenet udfra et samlet Synspunkt. Med stor Vægt hævder han

her, at Omsorgen for de sindssyge ikke som hidtil bør være et kommunalt Anliggende, men en Statssag. Han anfører herfor saavel en theoretisk som en praktisk Begrundelse. Theoretisk maa man, da sindssyge kun forekommer sjældent hos vilde Folkeslag, antage, at denne Sygdom er et Produkt af Civilisationen og Samfundslivet som saadant, hvorfor det ogsaa maa være hele Samfundets Sag at sørge for dem, der bukker under i Kampen. Praktisk set vil det være umuligt ad kommunal Vej at gennemføre et ordentligt Daarevæsen; thi dette kræver, som i det foregaaende bevist, store Anstalter og tillige talrige kostbare Indretninger, der aldeles ikke lader sig skaffe i de smaa Kommuner, som derfor til liden Nytte spreder Kræfterne paa talrige smaa, uhensigtsmæssige og relativt dyre Anstalter.

Naar det nødvendige Antal Anstalter efterhaanden er opført, bør de efter Selmers Mening indordnes under en fælles Overbestyrelse, der paa det nøjeste er knyttet til de højeste Regeringsautoriteter.

»Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning« fik ikke alene i Philiatrien, men ogsaa i de lægevidenskabelige Tidsskrifter og i Dagspressen¹⁾ en begejstret Modtagelse, og da Viborg Stænder faa Maaneder senere traadte sammen²⁾ for at drøfte det Forslag til Oprettelse af en Helbredelsesanstalt i Nørrejylland, der var indgivet af Regeringen, var der foregaaet et fuldstændigt Omslag i Stemningen. Selve Forslaget, der som før nævnt i alt væsentligt var færdigt, da Selmers Bog udkom, var rigtignok ikke berørt af hans Agitation og hvilede paa det Grundlag, der var givet af Stændernes Petition af 1844. Med fuldstændig Tilsidesættelse af de lægelige Autoriteter havde Kancelliet henvendt sig til Amtmændene, og af disse havde de fleste sluttet sig til Stændernes Forslag om en Helbredelsesanstalt for 100 Patienter, medens de uhelbredelige foreløbig henvistes til de

¹⁾ Se Anmeldelse af — p — (Thornam) i Nordisk Litteraturtidende 1846, Nr. 3.

Thornam i Bibl. f. Læger, II: Række, 15. Bd.

Berlingske Tidende 1846, Nr. 154.

Nyt Aftenblad 1846, Nr. 208.

Thygesen i Allg. medicinsche Centralzeitung (Kiel), 17. April 1847.

²⁾ D. 30. Nov. 1846 og afsluttende Behandling d. 7. Dec. s. A.

smaa Detentionsanstalter. Angaaende de økonomiske Forholds Ordning var der vel nogen Dissens, men Kancelliet afgjorde indtil videre dette Spørgsmaal ved at foreslaa, at Udgifterne til Anlæg saavel som det aarlige Driftsunderskud skulde udredes af Provinsen Jylland, idet Staten midlertidig ydede Pengene som et Laan. For at tilvejebringe Overslag og Planer til en Helbredelsesanstalt paa 130 Pladser anmodedes Sundhedskollegiet om at nedsætte en Kommission, hvori bl. a. Görliche og Bygningsinspektør F r i i s, der senere fik en betydelig Indflydelse paa Anstaltsbyggeriet, fik Sæde. Spørgsmaalet om de uhelbredeliges Anbringelse stilledes foreløbig i Bero, men i Forslaget til Stænderne indsattes dog en Tilføjelse om, at Helbredelsesanstalten burde anlægges med Mulighed af Udvidelse for Øje.

I Stænderne havde Daaresagen vundet sig en ny Forkæmper i Købmand B e r n h a r d R e e, der gennem sit personlige Forhold til Selmer havde fattet Interesse for Sagen og paa en Udenlandsrejse blandt andet havde gjort sig bekendt med det tyske Anstaltsvæsen. Gennem Forhandlinger med Selmer¹⁾ havde han dannet sig en Mening om adskillige Enkeltheder og gjorde sig bl. a. til Talsmand for, at der blev tildelt den foreslaaede Anstalt et større Jordtilliggende end de 20 Tdr. Land, man havde tiltænkt den, et Areal, der vilde være altfor lille, hvis der skulde kunne drives Landbrug. I Samklang med Baron Rosenkrantz gjorde Ree tillige opmærksom paa, at man nu i Selmer havde fundet den specialuddannede Mand, der egnede sig til at være Overlæge paa en ny Sindssygeanstalt, og om hvis Existens man i 1838 havde tvivlet. Selmer var — udtalte Ree — »den Personlighed, paa hvem man maa antage, at Regeringens Opmærksomhed i dette Punkt er rettet, da det vel i det hele ved Psykiatriens Standpunkt hos os er vanskeligt, ja kan siges at høre til de største Sjældenheder at træffe en Kapacitet, som forener alle de Kræfter og Egenskaber, der udfordres baade til Anlægget af en saadan Anstalt og til dens fulde Konservering«. Ree hævdede tillige med stor Iver, at der skulde gives »den Mand, som udses til at være Anstaltens Forstander, Lejlighed til, før Anlægget sker, ved Rejser i Udlandet at gøre sig bekendt med de fortrinligere Anlæg af denne Art«, et Forslag,

¹⁾ Brev fra Selmer til Ree af 30. Okt. 1846 findes i Aarhusanstaltens Arkiv. Refereret i Hallager: Jyske Asyl, Pag. 15.

der dog ikke tiltraadtes af Stænderforsamlingen, men som senere fulgtes af Regeringen.

Den betydelige Indflydelse, Selmers Bog havde udøvet, sporedes ikke mindst i de Forhandlinger, der førtes om Udgifterne til Anstalten; thi medens Stændermændene i 1844 havde trykket sig svært blot ved Tanken om Udgifter, var man nu beredt til Ofre, der endog var større end de af Regeringen foreslaaede. Sundhedskollegiets Overslag lød paa 131,525 Rdl. 16 Sk.; men Stænderne erklærede sig villige til at gaa med til en Udgift paa 150,000 Rdl. Og tydeligst træder maaske Virkningen af Selmers Skrift frem i Stændernes Betænkning over Regeringens Forslag, hvor Forsamlingen vel tiltraadte Planen om Opførelsen af en Helbredelsesanstalt i Jylland for 130 Patienter, fordi dette Forslag nu een Gang var udarbejdet i Overensstemmelse med Stændernes Petition to Aar i Forvejen; men samtidig meddeles det i Motiverne til Betænkningen, at Forsamlingen egentlig har fraveget sit i 1844 fremsatte Syn paa de uhelbredeliges Behandling og derfor ønsker, at der ved Indkøb af Grund til den nye Anstalt tages Hensyn til, at den skal kunne udvides til ogsaa at omfatte uhelbredelige. Kun Rosenkrantz mente trods alt stadig, at de smaa Detentionsanstalter burde udvides for at kunne optage de uhelbredelige; men hans Ændringsforslag i denne Retning forkastedes med 38 Stemmer mod 6, medens dette samme Forslag i 1844 var vedtaget med 49 Stemmer mod 2. Paa lignende Maade gik det med Forslaget om Forelæggelse af en Daarelov; det var i 1844 forkastet med 43 Stemmer mod 8, men vedtoges nu med 40 Stemmer mod 4.

Da Stænderne saaledes havde tiltraadt Regeringens Forslag, og en Kommission, hvori Selmer havde Sæde, og hvis Virksomhed siden skal omtales, havde udvalgt en passende Byggegrund ved Aarhus, fastsatte Plakaten af 13. Okt. 1847 følgende:

»Der skal i Nørrejylland paa en dertil indkjøbt Plads i Nærheden af Aarhus opføres og indrettes en fuldstændig og til de ved Granskning og Erfaring bekræftede Grundsætninger angaaende afsindiges rette Behandling svarende Helbredelsesanstalt for disse ulykkelige. Denne Anstalt skal ved sin første Indretning have Plads for 130 afsindige, men der vil sørges for, at der bliver Lejlighed til, om det i Tiden gøres fornødent, dermed at forene saadanne Tilbygninger, at der kan blive Plads for et større Antal«.

Det blev nu i 1847 og de følgende Aar Selmers Opgave at lede Opførelsen af Indretningen af Danmarks første moderne Sindssygeanstalt og overvinde de talrige Vanskeligheder, der endnu mødte Sagen. Men inden disse Begivenheder skildres, maa endnu omtales en Episode, der ligesom fastslog Selmers absolute Førerskab indenfor Daaresagen, samtidig med at denne Sags trofaste og uegennyttige Forkæmper, Jens Rasmussen Hübertz, for stedse fortrængtes fra dens Enemærker.

Allerede i 1845, da Philiatrien drøftede Daaresagens Behandling i Stænderne, havde Hübertz stillet sig i skarp Opposition til Flertallet indenfor Selskabet. Da den nedsatte Komité — som foran omtalt — forelagde den Kritik af Stænderforhandlingerne, der senere blev udgivet, protesterede Hübertz ivrigt, ja næsten ubehersket og hævdede, at da Sagen nu gennem Stænderpetitionen var overgivet i gode Hænder — nemlig Regeringens — var det ubetimeligt at foretage noget Skridt. Hübertz fik dog ikke Forsamlingen med sig, og der blev nægtet ham Tilladelse til at afgive et Separatvotum i Sagen, hvorfor han til Slut heftigt erklærede ikke at ville have nogen Andel i det forelagte Arbejde. Dette var holdt i ret skarpe Udtryk, og den voldsomme Form, Bevægelsen i det hele var i Færd med at antage, har sikkert været den stilfærdige og besindige Hübertz imod; men der kan næppe heller være nogen Tvivl om, at Hübertz under sit Arbejde for Sindssygevæsenet har tænkt sig at komme til at indtage en Førerstilling paa dette Omraade, og et lidet elastisk Gemyt, som han var, begyndte han at føle Sagen glide fra sig i det Øjeblik, man gik over til at benytte den frie og voldsomme Agitation, medens Hübertz selv altid havde søgt sin Sag fremmet ved underdanige Henstillinger til de højeste Autoriteter.

Da Selmers »Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning« med eet Slag gjorde sin Forfatter til den fra alle Sider ubetinget anerkendte Autoritet paa Sindssygevæsenets Omraade, følte Hübertz for Alvor Sagen glide sig ud af Hænde, og han gav paa en højst pinlig Maade sin Bitterhed Luft gennem en længere Anmeldelse af Selmers Bog i Københavnsposten¹⁾. I denne Artikel, hvor Hübertz desuden skarpt kritiserer den af Selmer udvalgte Byggegrund ved Aarhus²⁾ og for-

¹⁾ 1847, Nr. 173—174.

²⁾ Sml. Selmer Bibl. f. Læger, III. Række, 2. Bd., Pag. 204.

svarer sine egne Planer mod Selmers Kritik¹⁾), erklærer Hübertz ganske uforbeholdent, at Selmers berømte Skrift hverken er mere eller mindre end et Plagiat af hans egen i 1843 af Philatrien refuserede Afhandling, »Om Daarevæsenets Indretning i Danmark«. Hübertz mener at kunne paavise, hvorledes de to Bøger Kapitel for Kapitel er byggede over samme Plan og hævder, at Selmers Arbejde bringer saa lidt nyt, at det »kan anses for en Omskrivning af de tilsvarende Kapitler« i hans eget Skrift. Noget Fortrin udover det livligere og friskere Sprog var det ikke Hübertz muligt at finde i Selmers saa stærkt roste Bog, og han lægger derfor ikke i mindste Maade Skjul paa sin Bitterhed og Skuffelse.

Det behøver næppe nogen Paavisning, at Hübertz' Kritik her var uberettiget. To Arbejder, der i den Grad behandlede samme Emne, maatte nødvendigvis for en Del ligne hinanden; men Hübertz' Bog skulde bedømmes som en videnskabelig Afhandling; Selmers var et efter visse, bestemt formulerede Fordringer afpasset, populært Agitationsskrift, og en direkte Sammenligning var derfor allerede af den Grund udelukket. Og vel blev Hübertz' flittige Arbejde og talrige værdifulde Oplysninger tilvisse ikke anerkendt efter Fortjeneste; men det var dog Selmers Bog, som vel for en Del hvilede paa det af Hübertz samlede Materiale, men som dog førte Sagen videre og for egen Regning slog de nye Synspunkter fast. Ogsaa disse var ligesaa vel som Hübertz' Arbejde Resultatet af et intenst og omhyggeligt Studium, de skabte en offentlig Mening og havde i de kommende Aars praktiske Arbejde vidtrækkende Konsekvenser. Og endelig — men det saa Hübertz naturligvis ikke — bar Selmers Bog Præget af at være skrevet af den fødte Psykiater, Sindsygelægen af Naturel, medens Hübertz, der i Virkeligheden ikke var og aldrig blev Sindssygelæge, altid var villigere til at begrunde sine Paastande med en udenlandsk Autoritets Ord end med et gennemtænkt psykiatrisk Ræsonnement.

Selmer værdigede ikke Hübertz' personlige Angreb noget Svar, men hans hvasse Modangreb²⁾ imod den af Hübertz fremførte saglige Kritik viser tilstrækkelig tydeligt, at han ikke var til Sinds at vige en Tomme.

¹⁾ Bibl. f. Læger, III. Række, 1. Bd., Pag. 214.

²⁾ Om Valget af den jyske Daareanstalts Beliggenhed. Bibl. f. Læger, III. Række, 2. Bd.

Den bitre og uforstaaende Kritik af Selmer var imidlertid Hübertz' Afskedsord til Daaresagen. Han havde ledet det store Pionerarbejde og saa nu, at en anden satte sig i Spidsen for Sejerstoget; han vendte sig derfor bort og søgte sig en anden Arbejdsmark. Kun fuldendte han, efter i 1844 at have bosat sig i København sit førnævnte statistiske Arbejde¹⁾ om de sindssyge og beskæftigede sig derefter i nogle Aar med historiske Arbejder²⁾. I 1853 gjorde han Tjeneste som Koleralæge og udgav i 1855 paa den overordentlige Sundhedskommissions Foranstaltning en statistisk Beretning om Koleraepidemien i København. Paa det Tidspunkt var han dog allerede begyndt at arbejde for den Sag, der optog den sidste Del af hans Liv, og som det lykkedes ham at faa sat i Gang, nemlig Aandssvagevæsenet³⁾.

Hübertz var den første herhjemme, der havde forsøgt en planmæssig Adskillelse af sindssyge og Idioter, og da Selmer bemægtigede sig de første, overtog han Arbejdet for de sidste. I 1852 studerede han Idiotvæsenet paa en Udenlandsrejse, som han foretog med Understøttelse fra Enkedronning Caroline Amalie og det Reiersenske Fond, og d. 28. Juli 1853 indgav han et Andragende til Kongen om Oprettelsen af en Idiotanstalt.

Idiotsagen var i Udlandet, efter at Esquirol havde hævdet Idiotiens Forskellighed fra Sindssygdom og dens Karakter af en medfødt Defekt, bragt frem af Ferrus, der i Bicêtre fik oprettet en særlig Afdeling, hvor de aandssvage underkastedes skolemæssig Undervisning. Senere (i 1842) blev Sagen sat i System af Seguin, omtrent samtidig med, at Dr. Guggenbühl i Schweiz oprettede en Anstalt ved Abendberg nærmest for Kretinere, og Saegert gjorde Begyndelsen i Tyskland ved Oprettelsen af en Anstalt i Berlin. Herhjemme var Sagen allerede i 1846 bragt paa Bane af Brion og Hempel⁴⁾, og ejendommeligt nok havde ogsaa Selmer fremmet Sagen ved et Ind-

¹⁾ De sindssyge i Danmark. 1851.

²⁾ Slesvig-Holsteinismen og det danske Slesvig. Udg. under Pseudonym. Kbhvn. 1845.

Aktstykker til Bornholms Historie 1327—1721. Kbhvn. 1852.

³⁾ En fuldstændigere Fremstilling af Hübertz' Arbejde paa dette Omraade kan findes i E. V. Rolsted: Aandssvageanstalten paa gamle Bakkehus 1855—1905. Kbhvn. 1905.

⁴⁾ Ugeskrift for Læger 1846.

læg¹⁾), der ubetinget staar som det mest oplysende og vægtige, der overhovedet fremkom om Sagen. Desuden havde Professor i Fysiologi Daniel Frederik Eschricht med Iver taget sig af Idiotvæsenet, angaaende hvis Ordning han snart kom i saa skarp Opposition til Hübertz, at Førerstillingen endnu engang nær var bleven denne fravristet. Det blev dog Hübertz, der trofast hjulpen af en Kreds af dygtige, varmhjertede Mænd²⁾ gennemførte, at der d. 15. Nov. 1855 aabnedes en »Helbredelsesanstalt paa Gamle Bakkehus for idiotiske, svagsindede og epileptiske Børn«. Anstalten, der aabnede med 7 Børn, blev den første Begyndelse til det senere saa udmærkede Aandssvagevæsen. Hübertz blev, trods Indsigelse fra forskellig Side, Institutionens Leder, men beklædte kun denne Stilling i 14 Dage. D. 1. December 1855 døde han af Apoplexi.

Han var af Naturen velbegavet, var hele sit Liv en flittig og samvittighedsfuld Mand, og hans menneskekærlige Hjerte drev ham til uden Hensyn til egen Fordel at bruge sine Kræfter til andres Vel. Men han var ikke skabt til Fører, og det var sikkert et Held for det danske Sindssygevæsen, at det blev Selmer og ikke Hübertz, der kom til at grundlægge den første Anstalt.

¹⁾ Bibl. for Læger. 1851.

²⁾ Overlæge J. P. Jacobsen, Prof. Dr. med. Mads Christensen, Skoledirektør Vilhelm Aug. Borgen, Pastor N. G. Blædel og Postkasserer B. C. Grönberg.

IV.

Kort efter at Selmers Arbejde for Philiatriciens Prisbelønning havde gjort hans Kundskaber og hans stilitiske Evner kendte i vide Kredse, modtog han en smigrende Opfordring til at afløse Professor Otto som Redaktør af Bibliothek for Læger, hvorfor han straks opgav sin Praksis i Nørland og rejste til København.

Som Redaktør udviste Selmer stor Energi og Dygtighed og søgte ikke uden Held at bringe nyt Liv i det gamle medicinske Tidsskrift, der under Ottos Ledelse i en betænkelig Grad havde udviklet sig til at blive en Samling korte Meddelelser om allehaande medicinske Snurrepiberier. Selmer søgte ivrigt at stimulere Skrivelysten hos sine Kolleger¹⁾, idet han i Tilvejebringelsen af et stort, kritisk udsøgt kasuistisk Materiale, der kunde tjene som Grundlag for et videnskabeligt Arbejde, saa een af den medicinske Tidsskriftlitteraturens Hovedopgaver. Noget syndeligt Held havde han dog ikke paa dette Punkt. Skrivelysten var endnu ikke vaagnet hos de danske Læger, den kom efter Selmers Tid. En anden af sine Opgaver som Redaktør udfyldte han ved at skaffe omhyggelig udarbejdede Udtog af fremmede Skrifter og Oversigtsartikler om Videnskabens Fremskridt i Udlandet; og i denne Henseende udfoldede han selv en beundringsværdig Flid. Et meget stort Antal af saadanne Artikler udgik fra hans Haand, og hans hurtige Opfattelsesevne og klare Forstand satte ham i Stand til at behandle de mest forskelligartede Emner²⁾. Med ikke mindre Interesse fulgte Selmer de danske Medicinalforhold og gav ofte gennem fortrinlige Artikler sin Mening til Kende. Her røber hans store Interesse for Daarsagen sig som den skjulte Understrøm i alt hans Arbejde; i tal-

¹⁾ Sml. hans Indledningsartikel »Om den lægevidenskabelige Journalistik«, Bibl. f. Læger, III. R., 1. Bd.

²⁾ Sml. den foran anførte ypperlige Artikel om Idiotvæsenet.

rige større og mindre Artikler, hvoraf en Del i det foregaaende er nævnt og andre senere skal omtales, henledte han Offentlighedens Opmærksomhed paa Daaresagen, ligesom han gennem smaa Notitser stadig holdt sine Læsere à jour med Arbejdets Fremadskriden paa Anstalten ved Aarhus og med et aarvaagent Øje passede paa, at Daaresagen intetsteds gled ind i et galt Spor. Karakteristisk i saa Henseende er en Artikel fra 1850¹⁾, hvor han raaber Vagt i Gevær overfor en Tilbøjelighed, der ved Odense Daareanstalt havde vist sig til at lade det derværende Lægeembede, der ved Dr. Gjellerups Død i 1849 var bleven ledigt, glide over fra at være en selvstændig Stilling til en Bibe-skæftigelse for Stiftsfysicus. Selmer undgik ikke derved at komme i Polimik med Stiftsfysicus i Odense, Aarestrup²⁾ og andre, men hævdede med stor Bestemthed sit Standpunkt, at det at være Sindssygelæge ved en blot nogenlunde stor Anstalt var et Arbejde, der krævede sin Mand.

Men samtidig med, at Selmer i Tidsrummet fra 1846—1852 med Jernflid og overlegen Dygtighed varetog sin Redaktørgering, udførte han tillige et overordentligt stort Arbejde med at lede Opførelsen og Indretningen af den nye Sindssygeanstalt, og det er denne Side af hans Virksomhed, der nu skal gøres til Genstand for Omtale³⁾.

Det Forslag, Regeringen havde forelagt og faaet approberet af Stænderne, var rigtignok ikke i Overensstemmelse med Selmers Planer, der forlangte en kombineret Helbredelses- og Plejeanstalt. Men Selmer viste her som ved en senere Lejlighed sit praktiske Greb, idet han opgav den stædige Vedhængen ved et theoretisk Princip og resolut greb den tilbudte Chance for derefter at udforme den foreliggende Mulighed til det gunstigste Resultat. Ved et Foredrag i medicinsk Selskab⁴⁾, hvoraf han i Oktober 1846 var bleven Medlem, røbede han allerede tydeligt

¹⁾ Bibl. f. Læger, III. Række, 7. Bd., Pag. 202—210 og 449—468.

²⁾ Aarestrup i Ugeskr. f. Læger, II. Række, 12. Bd., Pag. 234. Desuden U. f. L., II. R., 13. Bd., Pag. 9 og Pag. 46 samt Fædrelandet 1850, Nr. 166, og 1851, Nr. 25.

³⁾ Ved Fremstillingen af Anlægets Historie er foruden de i Aarhus-Anstaltens Arkiv beroende Protokoller og øvrige skriftlige Kilder benyttet Selmer: Den jyske Daareanstalt. Bibl. f. Læger, III. Række, 11. Bind, Pag. 381—463, og F. Hallager: Jyske Asyl 1852—1902. Aarhus 1902.

⁴⁾ D. 7. Jan. 1847. Offentliggjort i Bibl. f. Læger, 1. Bd., Pag. 214.

sine Bestræbelser i denne Retning dels ved ligefrem at erklære, at man forløbig burde *ecquiescere* ved Regeringens Forslag for ikke at forhale Sagen, og dels ved at fremføre nogle Beregninger, der godtgjorde, at den foreslaaede Anstalt paa 130 Pladser næppe nok var tilstrækkelig stor til Helbredelsesanstalt og aldeles ikke, som Regeringen syntes at havde tænkt sig, ogsaa indtil videre kunde benyttes til uhelbredelige. En saadan Foranstaltning vilde nemlig kun medføre, at man slog sig til Ro med ogsaa at have sørget for de uhelbredelige og undlod at opføre den Plejeanstalt, der dog var nødvendig. Af samme Grund — nemlig for at holde Spørgsmaalet om de uhelbredeliges Forsørgelse aabent — bestræbte Selmer sig ogsaa af al Magt for at understrege det forkastelige, der vilde være i den Udvildelse af de smaa Detentionsanstalter, der endnu ikke helt var opgivet.

Den første praktiske Opgave, der forelaa var Udvælgelsen af en Byggegrund. Til dette Hverv udsendtes i Juli 1847 en Regeringskommission bestaaende af daværende Kancellideputeret, Etatsraad Algreen-Ussing, Bygningsinspektør Friis og Selmer. Med stor Grundighed gennemgik Kommissionen de af Kommunerne tilbudte Byggegrunde, og blev staaende ved et ca. 15 Hektarer stort Areal $1\frac{1}{2}$ Fjerdingsvej nord for Aarhus i Vejlbysogn og umiddelbart ved Riis Skov¹). Det lykkedes Selmer at faa gennemført, at hele det nævnte Areal købtes, uagtet Regeringen oprindelig havde ment, at 10 Hektarer var tilstrækkeligt. Aarhus var den By, der af Hübertz oprindelig var udpeget som den jyske Anstalts rette Plads; naar Hübertz ikke desto mindre nu protesterede kraftigt og fordrede Anstalten lagt syd for Byen, var det — som foran omtalt — næppe udfra et uhildet sagligt Syn paa Forholdene. Det faldt derfor ogsaa Selmer let at gen-drive hans Anker²).

Efter at Plakaten af 13. Okt. 1847 havde endelig fastslaaet Opførelsen af den jyske Daareanstalt, nedsattes d. 28. Okt. 1847 en Byggekommission; at Selmer fik Sæde i denne var en Selvfølge; desuden udnævntes Kontorchef i Kancelliet Simon y

¹) Selmer: Den jyske Daareanstalts Beliggenhed. Bibl. f. Læger, III. Række, 2. Bd., Pag. 204.

²) En af Hübertz' Indvendinger, nemlig at Vandforsyningen paa den af Selmer udvalgte Plads var vanskelig, viste sig dog senere at være noget bedre begrundet, end Selmer oprindelig antog.

og Bygningsinspektør Friis til Medlemmer. Denne Kommission var ingenlunde henvist til at begynde paa bar Bund. Der forelaa allerede et fuldstændigt Udkast til en Helbredelsesanstalt, som Kancelliet (under 30. Juni 1846) havde ladet Sundhedskollegiet fremskaffe, og som Göriche og Friis i første Række var Mestre for. Et Bevis paa den Respekt, man ogsaa paa højere Steder nærede for den nyopdukkende, psykiatriske Autoritet, kan man imidlertid se deri, at Regeringen stillede Selmer fuldstændig frit overfor Friis-Göriches Udkast og i det hele gav Byggekommissionen saa frie Hænder, at den ikke engang blev bunden til nogen bestemt Anlægssum.

Sundhedskollegiets Udkast tilfredsstillede aldeles ikke Selmer. Anstalten skulde efter det anlægges i H-Form, men denne Bygningsplan gav en uheldig Fordeling af Patientlokalerne og vanskeliggjorde i høj Grad Adskillilsen mellem Mænd og Kvinder, saafremt Skillelinien lagdes i Længderetningen. Lod man imidlertid den midterste Tværfløj, der tænktes benyttet til Økonomi- og Administrationslokaler, betegne Skillelinien mellem Mands- og Kvindeafdelingen, blev de egentlige Patientlokaler altfor spredte i Anstaltens fire Hjørner. Celleafdelingerne, der var anbragt som Udbygninger paa en af Længdefløjene, var uhensigtsmæssige, indrettede efter et forældet Princip med en mørk Midterkorridor og Celler paa begge Sider af denne. Planen bød desuden ingen naturlige Muligheder for Udvidelse og var i det hele ikke længere tidssvarende. Uagtet den ikke var uden tiltalende Momenter, saaledes en smuk og stilfuld Hovedfacade, besluttede Selmer sig da ogsaa snart til at kassere den ganske og begynde forfra.

Den nødvendige Indsigt i det moderne Anstaltsvæsen erhvervede han ved en tre Maaneders Udenlandsrejse i Vinteren 1847—48. Der var til dette Formaal tilstaaet ham en Understøttelse af Finanserne paa 800 Rbd. til en Rejse til Tyskland, en Sum, der kunde forhøjes til 1000, saafremt det viste sig nødvendigt at udstrække Rejsen til England og Frankrig. Efter Hjemkomsten afgav Selmer en udførlig Beretning til Sundhedskollegiet og offentliggjorde tillige sine Erfaringer i Bibliothek for Læger¹⁾. Medens Selmer fra det engelske Anstaltsvæsen, som han iøvrigt

¹⁾ Daareanstalters Bygningsforhold i Tyskland og England, III. Række, 4. Bd., Pag. 35—115.

med megen Omhu satte sig ind i, ikke medførte væsentlig andet Udbytte end en Del tekniske Finesser, hentede han i Tyskland de bærende Idéer. Blandt Tysklands talrige og overordentlig forskelligartede Anstalter interesserede han sig i første Række for de ganske nye eller endnu under Opførelse værende, der var byggede over den Damrow'ske Grundtanke, relativ Forbindelse mellem Helbredelses- og Plejeanstalt. Med Hensyn til Bygningsformen undersøgte Selmer de forskellige mere eller mindre hensigtsmæssige Former, der fandtes i England, Frankrig og det ivrigt eksperimenterende Tyskland. Han kasserede straks det franske Pavillonsystem, der anbragte hver Afdeling i sin egen Bygning, en Fremgangsmaade, der i de senere Aartier er bleven genoptaget i det saakaldte Villasystem, men som den Gang paa Grund af det upaalidelige Plejepersonale, der maatte være under skarp Opsigt og derfor ikke maatte spredes for meget, viste sig uheldig, og som desuden ikke harmonerede med Selmers Opfattelse af Sindssygeanstalten som een samlet Helhed, hvoraf hvert Led beherskedes af een samlende Vilje, Overlægens, og hvis symbolske Udtryk netop var det sammenhængende Bygningsanlæg. Af saadanne Former havde man paa den Tid navnlig Opmærksomheden henvendt paa visse Typer, saaledes Stjerneform¹⁾, der i ældre Tid var kendt paa Glasgow-Anstalten og i 1846 forsøgte i Erlangen i Bayern, Esquirols Kvadratform med de lukkede Smaagaarde, der gav Anledning til saa mange uheldige vis à vis'er, den lineære Form, H-Formen, der navnlig i England havde vundet megen Tilslutning, samt den saakaldte brudte Linieform, der særlig anbefalede af Flemming og netop paa den Tid var mest moderne. Denne Plan var saaledes lagt til Grund for de nyere relativt forbundne Anstalter, som Selmer særlig viede sin Opmærksomhed, først og fremmest den i 1842—44 efter Damerow's Anvisning opførte Anstalt ved Halle for 150 helbredelige og 250 uhelbredelige; desuden Rollers i 1838—42 opførte Helbredelses- og Plejeanstalt i Illenau ved Achern, Anstalten Eberbach (Eichberg) i Nassau, der blev opført 1840—48 og bestemt for 200 Patienter, samt endelig den nye i 1837 opførte Helbredelsesanstalt i Prag²⁾, der var bragt i relativ Forbindelse

¹⁾ Her hjemme benyttet i Sindssyge- og Tvangsarbejdsanstalten i Sakskøbing, foruden i Straffeanstalten i Vridsløselille.

²⁾ Se Sommer: Helbredelsesanstalter for sindssyge i Prag. Ugeskr. f. Læger, II. Række, 7. Bd., Pag. 465.

med den ældre, nu som Plejestiftelse benyttede Catharine-Anstalt, der var indrettet i et gammelt Kloster. Anstalten i Prag, der var særdeles anset, regnedes ogsaa af Selmer for at være en af de bedste nyere tyske Anstalter, omend han fandt adskillige Anker imod den og for en Del tilskrev dens store Berømmelse det luxuriøse, imponerende Ydre og Overlægen, Dr. Riedels elskværdige Personlighed. Et væsentligt Led af Prageranstalten, nemlig Celleafdelingen, der var kopieret i større Maalestok efter Jacobis i 1825 indrettede Afdeling i Siegburg, overførte Selmer med ringe Ændring til Aarhusanstalten. I det hele var Celleafdelingen, der endnu overalt betragtedes som Anstaltens Kernepunkt, et uopslideligt Emne for Experimentereysten, og talrige lige saa kunstfærdige som upraktiske Former iklædtes disse Afdelinger rundt omkring. I Halle var den iøvrigt efter Tidens Fordringer alt for lille. Celleafdeling (ialt 20 Celler til 400 Patienter) indrettet saaledes, at Cellerne var anbragt i Række mellem to Korridorer; den ene af disse brugtes til almindelig Kommunikation, medens den anden dels benyttedes til derfra at besørge Renligholdelsen, dels til hemmelig Iagttagelse af Patienterne fra et under de højsiddende Vinduer løbende Galleri. Cellerne fik kun indirekte Lys fra disse Vinduer. Denne indviklede Konstruktion med det utiltalende Luresystem, tiltalte ikke Selmer, der overhovedet blandt det tyske Sindssygevæsens brogede Mangfoldighed af Former viste et sikkert Greb til at vælge det rette; han blev staaende ved Prager-Anstaltens Celleafdeling, der viste en mindre kunstlet Konstruktion. Iøvrigt fik Selmer paa sin Rejse kun ved Selvsyn bestyrket og udformet den Opfattelse af Anstaltsorganisation, han allerede havde erhvervet sig ved Studiet af den rige Litteratur, og han var derfor ogsaa i Stand til hurtigt at bearbejde det indvundne Materiale, saa at han endnu under Rejsen kunde sende sine Optegnelser og foreløbige Udkast hjem til Friis. Denne viste stor Interesse for Sagen, og da Selmer i Marts 1848 vendte hjem, fandt han sine Udkast allerede saa vidt bearbejdede, at Byggekommissionen d. 11. Juli 1848 kunde indsende Tegninger og Overslag samt et af Selmer forfattet udførligt Program (198 skrevne Foliosider) til Justitsministeriet, som d. 21. August samme Aar indhentede Sundhedskollegiets bifaldende Betænkning¹⁾. Overslaget lød paa

¹⁾ For disse Arbejder modtog Friis et Honorar paa 200 Rbd. og Selmer 300 Rbd.

199,756 Rbd. 2 Mark og 2 Skilling, og var altsaa betydelig dyrere end Göriche's og Friis' Forslag, ja oversteg endogsaa langt de 150,000 som Stænderne havde strakt sig til. Ikke desto mindre mødte Selmers Plan ingen Indvendinger, og Arbejdet tog straks sin Begyndelse.

Grunden blev nu købt, Vej ud til den anlagt, Akkorder om Materialeleverancer afsluttede, og Ligningen af Byggeomkostningerne havde allerede taget sin Begyndelse¹⁾, da Justitsministeriet, under hvem Sindssygeevæsenet ved Forfatningens Indførelse var bleven lagt, pludselig (d. 7. Novbr. 1848) meddelte Byggekommisionen, at Arbejdet foreløbig maatte stilles i Bero af Hensyn til de urolige politiske Forhold, der gjorde det vanskeligt at indlade sig paa saa store Udgifter. Thi uagtet Provinsen Jylland i sidste Instans skulde udrede Omkostningerne, havde Plakaten af 13. Okt. 1847 fastsat, at Beløbet foreløbig skulde forstrækkes af Statskassen og først i Løbet af 12 Aar tilbagebetales.

Selmer var imidlertid ikke til Sinds at opgive sin Anstalt for en optrækkende Krigs Skyld og henvendte sig til den for Daaresagen stærkt interesserede Apotheker Køster, der paa det Tidspunkt var Medlem af Rigsforsamlingen, for gennem ham at faa Opsættelsen af Arbejdet hindret. Ogsaa Prof. Fenger tog offentlig til Genmæle mod Arbejdets Standsning²⁾ og hævdede, at den truende Krig netop burde være en Aarsag til at fremskynde Anstaltens Opførelse, thi dels kunde det Tidspunkt komme, da man ikke kunde tænke paa humane Foranstaltninger, og dels vilde Krigen sandsynligvis forøge de sindssyges Tal netop paa et Tidspunkt, da Adgangen til Slesvig-Anstalten var spærret.

Da Sagen gennem Martsministeriets Beretning til den grundlovsgivende Rigsdagsforsamling angaaende Finansernes Stilling var kommen til Offentlighedens Kundskab, gjorde Philiatrien den til Genstand for Drøftelse i et Møde d. 12. Dec. og vedtog gennem Køster at indgive et Andragende til Rigsforsamlingen om ikke at udsætte Opførelsen af Daareanstalten i Jylland. Regeringen gav hurtigt efter for Stemningen, de fornødne Penge blev stillet til Raadighed, og i Begyndelsen af April 1849 kunde man atter tage fat paa Arbejdet. Kommissionen rejste til Aar-

¹⁾ Rentekammerplakat af 28. Febr. 1848.

²⁾ Fædrelandet d. 27. Nov. 1848.

hus for at ordne det fornødne, men næppe var man begyndt, før Meddelelsen om Slaget i Eckernförde Fjord atter gjorde det betænkeligt at træffe store Dispositioner, og fuldstændig Standsning af Arbejdet blev nødvendig hen paa Sommeren, da Fjenden besatte Nørrejylland, og hans fremskudte Forposter havde Stade netop paa Anstaltens Grund. Da Fjenden trak sine Tropper bort, var Aarstiden vidt fremskreden; men da Selmer var bange for, at Regeringen endnu en Gang skulde faa Betænkeligheder, skyndede han stærkt paa, og det lykkedes ham inden Aarets Udgang at faa to mindre Bygninger, bestemte til Administrationen og Økonomien, bragt under Tag. Næste Aar skulde det egentlige Arbejde paa Hovedfløjene tage sin Begyndelse, men forinden blev Kommissionen suppleret med et lokalt Medlem, Landsoverretsprokurator D a h l til Moesgaard, der allerede paa forskellig Maade havde været Kommissionen behjælpelig. En yderligere Forsinkelse af Arbejdet fremkaldtes paa dette Tidspunkt, ved at Anstalten skiftede Bygmester. Friis var d. 31. Dec. 1849 bleven forflyttet til København og maatte derfor opgive Ledelsen af det jydsk Byggearbejde, noget han synes at have gjort uden Sorg, da han følte sig krænket over, at Justitsministeriet havde udbedt sig en Betænkning af Kunstakademiets Medlem Professor Hetsch angaaende Bygningernes arkitektoniske Ydre. I Friis' Sted traadte den ny Bygningsinspektør for Nørrejylland, B i n d e s b ø l l, ind i Kommissionen. Han foretog en Del Ændringer og Forbedringer i Planerne og fuldførte, hvad der fra Friis' Haand kun forelaa i Udkast, men gjorde sig iøvrigt særlig fortjent ved med stor Energi at drive paa Byggeriet, saa at det store Arbejde, trods de mange Hindringer, fuldførtes i 2½ Aar. Samtidig med, at Bindesbøll arbejdede paa sit Omraade, udarbejdede Selmer et Forslag til Regulativ, der d. 14. Maj 1852 blev approberet af Kongen, endvidere et Overslag over det første Driftsaars sandsynlige Udgifter, og desuden ledede han Anskaffelsen af Inventar, Anlæg af Haver og Veje ved Anstalten, Jordens Opdyrkning, varetog kort sagt enhver Detaille med en Omhu og Interesse, der tydelig viser hans faste Forsæt, at frembringe en Mønsteranstalt. Fra Tid til anden lod han gennem Bibliothek for Læger Offentligheden tilflyde Meddelelse om, hvor langt man var kommen.

D. 24. Maj udnævntes en Direktion, til hvem den da næsten færdige Anstalt kunde afleveres. I Direktionen fik D a h l til Moes-

gaard og Stiftsfysikus i Aarhus J e s p e r s e n Sæde, og som dens tredie Medlem kom dertil Selmer, der d. 11. Juni 1852 udnævntes til Anstaltens Overlæge. Efter i en stor afsluttende Artikel at have givet Publikum en Beskrivelse af hele Anstalten, nedlagde han sit Redaktørhverv og forlod København for personlig at lede Antagelsen af Personalet¹⁾.

Endelig d. 1. September 1852 aabnede Anstalten for Patienter.

Helbredelsesanstalten for afsindige i Nørrejylland eller Daareanstalten ved Aarhus, som var det officielle Navn, indtil Ordet sindssyg havde vundet Borgerret i Sproget, eller Jydske Asyl, som Selmer med en fra England laant Betegnelse yndede at kalde sin Anstalt, var i hele sit Anlæg overordentlig vel gennemtænkt, og da den er vort første moderne Sindssygehospital, skal den her lidt nøjere beskrives.

Samtlige Patientlokaler var efter de nyeste tyske Principer anlagt i sammenhængende Bygningsfløje. Fordelene herved saa Selmer foruden i den lette indendørs Kommunikation og de bedre Betingelser for et effektivt Opsyn tillige i det Forhold, at de enkelte Afdelinger blev mindre skarpt adskilte og deres Rammer mindre stive end Tilfældet vilde være i spredte Smaapavilloner. Mænd og Kvinder anbragtes ud til hver sin Side, adskilte ved et centralt Parti, der husede Adminnistrationen, Kirke og Festlokaler; nærmest herved anbragtes de rolige Patienter, medens de urolige blev skudt ud i Periferien. Som Grundlag for Patienternes Klassifikation, opstillede Selmer — næstefter Kønnen — i første Linie den mentale Tilstand. Herved forstaas ikke Sygdomsformen, der benyttet som Inddelingsgrund — hvad man nogle Steder havde forsøgt — vilde føre til at alle Melankolikerne anbragtes for sig, alle Maniaci for sig o. s. v., ejheller Sygdomsstadiet²⁾, der blandt andet vilde have ført til Oprettelsen af særlige Rekovalensafdelinger, noget Selmer absolut forkastede; derimod »den større eller mindre Grad, hvori den syge er i Stand til at beherske sig selv, iagttage selkabelige Hensyn og føre et saadant Liv, som bevæger sig i sømmelige og fornuftige Former«. Dette Inddelingsprincip førte

¹⁾ Der ansattes foreløbig een Overopsynsmand, een Overopsynsdame og een Reserverlæge.

²⁾ Man erindre, at her kun er Tale om Klassifikationen i en Helbredelsesanstalt; Adskillelser mellem friske og kroniske Tilfælde lagde Selmer megen Vægt paa.

først og fremmest til to Hovedafdelinger for hvert Køn, een for rolige, og een for urolige. Efter de i Tyskland gjorde Erfaringer kunde Pladserne rimeligvis fordeles saaledes, at 60 pCt. var for rolige, 40 pCt. for urolige Patienter. For de roliges Vedkommen- de, der kunde »iagttage selskabelige Hensyn«, ansaa Selmer Adskillelse efter Stand for overordentlig vigtig, og lød derfor den rolige Afdeling dele sig i to Underafdelinger, een for den dannede Klasse og een for simplere Folk. Ogsaa indenfor de urolige var det nødvendigt at foretage nogen Søndring mellem de i mindre Grad urolige og urenlige, der kunde behandles paa Fællesstue og de meget urolige og voldsomme, der krævede Iso- lation i Celle. I alt kom saaledes hver af Anstaltens to syme- triske Halvdele¹⁾ til at bestaa af følgende Afdelinger:

1. Rolige Patienter af den dannede Klasse	10 Pladser	} 60 %
2. Rolige Patienter af simplere Klasse.....	29 —	
3. Urolige og urenlige i mindre Grad.....	16 —	} 40 %
4. Meget urolige og voldsomme.....	10 —	

1ste Afdeling var gjort uforholdsmæssig stor af Hensyn til Honoratiores fra Østifterne, der formentes at ville benytte An- stalten i stor Udstrækning, noget Selmer ansaa for at være af stor Betydning, dels af økonomiske Grunde dels af Hensyn til Anstaltens Renommée. Afdelingerne var overalt adskilt fra hinanden ved vertikale Delingslinier, hvad Selmer efter megen Overvejelse havde bestemt sig til at foretrække fremfor den horisontale Delingslinie, uagtet denne ved at anbringe alle de til en Afdeling hørende Lokaler i samme Etage frembød store Lettelser for Personalet. Den vertikale Skillelinie medførte, at de til de forskellige Afdelinger hørende Haver og Spadsere- gaarde lettere adskiltes og bragtes i direkte Forbindelse med den paagældende Afdeling samt endvidere, at man ved at an- bringe Opholdsstuerne i Stueetagen og Soveværelserne paa 1ste Sal kunde holde Vinduerne i disse sidste aabne til Udluftning om Dagen og om Natten lukke dem med Skodder. Derved blev man i Stand til at benytte toetages Bygninger uden at maatte

¹⁾ Da tidligere Erfaringer syntes at tyde paa en nogenlunde ligelig Fordeling af Sindssygdomstilfældene mellem de to Køn, havde Selmer fastholdt den fulde Symmetri i Anlægget. Det varede imidlertid ikke mange Aar, inden der begyndte at vise sig Tegn til den For- skydning i Retning af et større Antal kvindelige Patienter, der nu gør sig gældende paa alle vore Anstalter.

ty til de forhadte Jernstænger for Vinduerne. Hver enkelt Afdeling havde sin egen Indgang fra Hovedgaarden desuden sine egne Klosetter og øvrige Bilokaler samt sin egen afgrænsede Del af Korridoren.

Naar man ad Vejen fra Vest kom ind i Anstalten, gjorde den — som den Dag i Dag — et hyggeligt og venligt Indtryk med sine lave herregaardslignende Fløje, der ganske manglede det kaserneagtige Præg, der har udmærket adskillige senere Anstaltsbygninger herhjemme. Man passerede igennem en Port i en paa tværs af Vejen beliggende Avlsbygning, der iøvrigt senere ved Anstaltens Udvidelse blev nedreven, og kom derefter ind i en større Gaard, der paa venstre Side flankeredes af Kontorbygningen, paa højre af Køkken og Vaskeri. Midt for stødte man paa Hovedfløjens Midterparti, der rummede Overlægebolig, Kirke, Festsal o. a.; herfra strakte Mandsafdelingen sig ud mod Nord, Kvindeafdelingen mod Syd. Som det indre Arrangement oprindelig var, kunde Overlægen fra sin Lejlighed komme til de yderstliggende Afdelinger uden at komme ud i fri Luft, idet een sammenhængende kun ved lukkede Døre afbrudt Korridor førte gennem hele Anstalten. Nærmest Centrum fandtes 1ste Afdeling for rolige Patienter af den dannede Klasse, derudenfor 2den Afdeling for roligere Patienter af den simplere Klasse. Lokalerne var overalt rummelige og lyse, ja, Selmer anførte ikke uden Stolthed, at Rummene var saa hensigtsmæssig anbragte, at intet større Patientværelse vendte direkte mod Nord, saa det ganske manglede Sol. Stuernes Møblement og hele Indretning i disse 2 første Afdelinger svarede saa vidt muligt til det, man kunde formene, at Patienterne var vant til. Af Sikkerhedsforanstaltninger var kun truffen den ene, at Vinduerne var forsynede med smaa Ruder, solide Sprosser og var indrettede til at laase.

Ved Overgangen til 3die Afdeling, for de i mindre Grad urolige, svingede Bygningen paa begge Sider frem i en ret Vinkel, hvorved den med de førnævnte Økonomibygninger dannedes to tildels lukkede Sidegaarde. 3die Afdeling var gjort overordentlig rummelig, et ubestrideligt heldigt Princip for Fællesstuer for urolige Patienter, som det desværre ikke senere har været muligt at holde i Hævd, hverken paa Aarhuanstalten eller paa dens Efterfølgere. Til Afdelingens 16 Patienter fandtes i Stuetagen to Opholdsstuer, hvis Gulvflade var $10 \times 5\frac{2}{3}$ Meter

og $6\frac{2}{3} \times 5\frac{2}{3}$ Meter. I 3die Afdeling fandtes saavel paa Mandssom paa Kvindesiden en Tvangsstol¹⁾, et Apparat, Selmer ikke mente at kunne undvære, men hvis Anvendelse han dog var til Sinds at indskrænke til det mindst mulige, hvorfor der foreløbig kun anskaffedes to Eksemplarer. Afdelingen havde sin egen ret rummelige Gaard, der var omgivet af en 5 Alen høj Mur; denne var dog beliggende i en Lavning i Terrænet, saa man fra Gaardens højere liggende Partier havde fri Udsigt, et Arrangement, der ogsaa var truffet ved Anlæggelsen af den egentlige Celleafdelings Spadseregaard, og hvorved det indelukke og fængselsagtige Præg blev mildnet (sml. the Retreat, der først indførte dette siden ofte benyttede System).

Ved Overgangen til Celleafdelingen eller 4de Afdeling bøjede Bygningen atter i ret Vinkel ud til Siden. Celleafdelingen havde kun een Etage og var anlagt efter Prager-Anstaltens Mønster. Korridoren, der ellers overalt paa Anstalten var $3\frac{1}{3}$ Meter bred, var her 4 Meter bred, 32 Meter lang og 4 Meter høj, et stort lyst og luftigt Rum²⁾. Cellerne var relativt smaa (3 Meter brede, 4 Meter dybe og 4 Meter høje, Rumfang 48 Kubikmeter) og skulde efter Bestemmelsen kun anvendes til Ophold om Natten, medens Patienterne om Dagen skulde tumle sig i den rummelige Korridor, noget som dog ikke lod sig gennemføre, saa man snart i stor Udstrækning faldt tilbage til den gamle Metode, at lade den urolige Patient ligge alene indelukket i en Celle, hvor man kun af og til forsigtigt kiggede ind. Der var 10 Celler paa hver Side, og af dem havde de 3 Ovenlys, medens de øvrige havde et højtsiddende almindeligt Vindue forsynet med Skodder og maskerede Jernstænger.

I Kælderetagen fandtes Badekamre, Værksteder, Værelser for Oppasserne m. m.. Hele Anstalten opvarmedes ved Kakkelovne, der for Celleafdelingens Vedkommende var anbragt i Kælderen, een under hver Celle.

Haven, der var anlagt paa Basis af det allerede tilstedeværende Krat, havde et Omfang af ca. 5 Hektarer. Overalt, saavel udendørs som indendørs, var der sørget for rigelig Plads, thi

¹⁾ Den ene af disse findes nu paa medicinalhistorisk Musæum.

²⁾ Selmer modificerede her de noget overdrevne Dimensioner i Prag, hvor Cellekorridoren var $33\frac{1}{3}$ Meter lang, $6\frac{2}{3}$ Meter bred og omtrent 5 Meter høj. Til Gengæld gjorde Selmer selve Cellerne, der i Prag var særdeles smaa, noget større.

Selmer forstod, at dette var en af de allerførste Betingelser for at kunne gennemføre en moderne Anstaltsbehandling, og den Pladsmangel, baade i den ene og den anden Forstand, som for de danske Sindssygelæger siden har været Plagen over alle Plager, havde Selmer i det mindste til at begynde med sikret sig imod.

Den Bekymring, Selmer havde næret for, at Publikum, hos hvem en dyb Aversion mod Daareanstalter maatte antages at være til Stede, skulde holde sig tilbage fra at benytte det nye Asyl, viste sig hurtigt at være ganske ugrundet. Det var med denne Mulighed for Øje, at Selmer i Anstaltens Regulativ havde optaget den Bestemmelse, at ubemidlede Patienter fra Nørrejylland, der indlagdes senest 2 Maaneder efter Sygdommens Udbrud, kunde faa 3 Maaneders gratis Behandling¹⁾, og paa talrige Maader havde Selmer søgt at udrydde den bestaaende — og velbegrundede — Fordom mod Daareanstalter. Dette havde imidlertid næppe været nødvendigt; man var i Befolkningen altfor lidt forvænt, til at man ikke med Iver skulde benytte den ny, fine Anstalt ved Aarhus, og Tilstrømningen var straks fra Begyndelsen livlig. I de første 4 Maaneder indtil Udgangen af Aaret 1852 indkom ialt 42 Patienter, i de følgende Aar 64. Ved Slutningen af 1854 var der over 100 Patienter i Anstalten, og i Løbet af 1855 blev alle 130 Pladser optagne; ja, man var end ikke fri for en temporær Overfyldning, og uagtet man fra nu af i Overensstemmelse med Principet for en Helbredelsesanstalt successivt udskrev de uhelbredelige og overlod dem til privat eller kommunal Forsorg, arbejdede Anstalten dog stadig med et Patientantal, der bevægede sig paa Grænsen af eller over det normerede; ja, i 1860 naaede man op til at have 30 Patienter mere, end Anstalten var beregnet til. Dette stod til Dels i Forbindelse med, at Selmer havde overvurderet de therapeutiske Resultater, man vilde kunne naa i den nye Anstalt; han havde uforbeholdent udtalt²⁾, at han ventede en Helbredelsesprocent paa langt over 50, og da den nu viste sig at blive betydelig mindre, og da Evakueringen af de uhelbredelige stedse frembød større Vanskeligheder, var det allerede faa Aar efter Anstaltens Oprettelse klart, man maatte være betænkt at supplere den med den Pleje-

¹⁾ Denne Bestemmelse er senere gaaet over i Statsanstalternes Fællesregulativ af 1888 og har altsaa vedblivende Gyldighed.

²⁾ Alm. Grundsætninger.

Regulativet

stiftelse, der var antydet i Plakaten af 13. Oktober 1847. Selmer selv tøvede da heller ikke med at minde Ministeriet om Sagen, og d. 18. Jan. 1856 forelagde Justitsministeren Forslaget om Oprettelsen af en Plejeanstalt for 270 Patienter i Forbindelse med Helbredelsesanstalten for Nørrejylland. Forslaget havde en let Vej gennem Rigsdagen, støttet som det var af samtlige jyske Amtsraads, Selmers og Sundhedskollegiets Andragende om hurtig Fremme af Sagen, og ved Lov af 16. Febr. 1856 blev Plejeanstaltens Opførelse vedtaget.

Selmer, hvis Opgave det nu blev at lede Udarbejdelsen af Planerne, tænkte sig en Anstalt med det i Loven angivne Patientantal, og altsaa stor nok til at erstatte alle de smaa jyske Daa-reanstalter, som Selmer med en lidt besynderlig Inkonsekvens ansaa for at være anvendelige til Idiotanstalter og Epileptikerhjem. Omridsene til den nye Plan, hvorefter Selmer havde tænkt sig Plejeanstalten opført, var allerede meddelt i hans Program for Helbredelsesanstalten. Selmer tænkte sig her Plejeanstalten som et med den bestaaende Anstalt fuldstændig symmetrisk Komplex af Fløje, beliggende ud imod Vestsiden. Denne Grundplan bevarede i det Forslag, som Selmer efter Lovens Vedtagelse udarbejdede i Forening med Bygningsinspektør Thielemann. Hele Anstalten vilde paa denne Maade komme til at udgøre een stor lukket Karré, bestaaende af den gamle og den nye Del forenede med to lave Badeanstalter.

Den vestlige Halvdel, den nye Plejeanstalt, skulde udgøre et afsluttet Hele med følgende Afdelinger for uhelbredelige: 1. Rolige Patienter af den dannede Klasse, 2. Rolige Patienter af den simplere Klasse, 3. Urolige af alle Klasser, 4. paralytiske og urenlige, 5. Epileptikerafdeling og Celleafdeling.

Denne Plan, der var en konsekvent Gennemførelse af de kombinerede Anstalters Princip, viste sig, da den blev indsendt til Ministeriet, at have een væsentlig Fejl: Den var for dyr. Til Indkøb af forskellige nødvendige Grundstykker var allerede brugt 12000 Rdl.. Bygningerne var kalkulerede til 395000, Inventaret til 58000 og Ministeriet forlangte 20000 Rdl. beregnede til uforudsete Udgifter. Den samlede Udgift maatte imidlertid under ingen Omstændigheder overstige den bevilgede Sum, der var 300000. Paa Justitsministeriets Opfordring omarbejdede Selmer og Thielemann Planerne og nedbragte Bygningsomkostningerne til 318000; men der var endnu langt ned til de 210000, som

Bygningerne efter det anførte maatte koste, hvorfor Ministeriet d. 6. August 1857 anmodede Professor Fenger om at begive sig til Aarhus, for gennem Forhandlinger med Selmer og ved egne Undersøgelser at se, om det ikke var muligt at bringe Udgifterne ned. Selmer, der allerede skriftlig havde forhandlet med Fenger om Sagen, tog med Skepsis imod ham, og det lykkedes ikke Fenger at faa Selmer til at gøre nogen Indrømmelse; hans Forslag var det billigst mulige, og kunde det ikke bevilges, var det ham — Selmer — umuligt at planlægge Anstalten. Fenger mente imidlertid, at det var muligt at bygge billigere og fastholdt, efter at være vendt tilbage til København, denne Opfattelse overfor Justitsministeriet, som derfor gav ham Fuldmagt til at tilvejebringe en ny Plan. Selmer fandt sig foreløbig roligt i at blive skudt til Side og indvendte heller ikke noget imod, at Fenger henvendte sig til en anden Arkitekt, Meldahl, hvem han skaffede en Bevilling, saa han i Udlandet kunde studere de nye Anstaltsbygninger. Selmer afventede blot, hvorledes man vilde løse den efter hans Mening umulige Opgave.

I et Brev af 10. Sept. 1857¹⁾ meddelte Fenger da endelig, at han nu havde fundet Løsningen. Den laa deri, at Aarhusanstalten aldeles ikke skulde være en relativt forbunden Helbredelses- og Plejeanstalt, men derimod en blandet Anstalt, saaledes som man nu byggede dem i Tyskland, en Anstalt, hvor den i Virkeligheden uigennemførlige og ganske betydningsløse Adskillelse mellem uhelbredelige og helbredelige var opgivet, og hvor begge Klasser behandledes sammen. Ved at indrette Aarhusanstalten efter dette Princip, kunde Bekostningen bringes meget betydelig ned, idet man ikke behøvede at bygge en hel ny Celleafdeling, men kunde nøjes med en Forlængelse af den gamle og tillige paa anden Maade begrænse Anlægget. Paa dette overraskende Forslag betænkte Selmer sig i nogle Dage og svarede derpaa afgjort nej (20. Sept. 1857). Blandede Anstalter — skriver han — kunde muligvis være meget gode; men Aarhusanstalten var oprindelig anlagt med det Formaal at blive en kombineret Anstalt, og en Afvigelse fra denne Plan vilde føre til »arkitektoniske Monstrositeter«. »Maaske De vil sige mig« — fortsætter han — »at det er en Fejl i dens første Anlæg, at den ikke kan blive begge Dele. Kan saa være, men jeg var i 1848 klart

¹⁾ Aarhusanstaltens Arkiv.

bevidst, hvor jeg vilde hen med den jyske Anstalt, og jeg ved ikke, om det skulde have været gørligt eller godt at anlægge den saaledes, at den kunde blevet til Fugl eller Fisk.« Trods sine bestemte Ord følte Selmer dog Grunden vakle og foreslog derfor at forsøge en Udvej af de økonomiske Vanskeligheder ved at gøre Plejeanstalten mindre, reducere Patientantallet; men Fenger henviste til Loven af 16. Febr. 1856, der fastsatte et Antal af 270 Patienter, og udskød derefter videre Forhandlinger, til Meldahls Planer var udarbejdede. Meldahl, der i December havde besøgt Aarhus, gjorde hurtigt sit Arbejde færdigt; allerede d. 1. Febr. 1858 indleveredes Planer og Overslag til Justitsministeriet, for først derefter at blive tilsendt Selmer. I sin Betænkning over dette Forslag fastholder Selmer endnu med Bestemthed sin oprindelige Plan om en kombineret Anstalt, og for at strække sig saa vidt som paa nogen Maade muligt, tilbød han, under Henvisning til de dalende Priser paa Byggematerialer, at gøre endnu et Forsøg paa at faa Omkostningerne ved sin Plan reducerede, eventuelt med Assistance af en anden Arkitekt (Meldahl). Denne Indrømmelse kom imidlertid for sent, og Selmer havde definitivt tabt sit Spil overfor den indflydelsesrige Fenger. I en Skrivelse til Selmer af 5. August 1858 meddeler Justitsministeriet kort og godt, at det efter Samraad med Sundhedskollegiet ikke ansaa det for sandsynligt, at Selmers Plan kunde bringes ned til det ønskede Beløb, hvorfor det nu paalagdes Meldahl i Forening med Direktionen at udarbejde den endelige Plan, der skulde være efter Fengers Princip, men med Hensyntagen til Selmers Ændringsforslag¹⁾. Uden at lade sig nedslaa af det tabte Slag, benyttede Selmer sig af denne sidste Indrømmelse, og mellem ham og Meldahl kom der efterhaanden et ganske godt Samarbejde i Gang, hvorunder det lykkedes Selmer i mange Henseender at ændre den Fenger-Meldahlske Plan, saa den nærmede sig hans egen oprindelige.

Udvidelsen kom for det første til at bestaa i en Forlængelse af de gamle Cellefløje, saaledes at der nu paa hver Side blev 12 Celler. Endvidere opførtes ud mod Vest paa hver Side en T-formet, dels toetages, dels treetages Tilbygning, hvis Lokaler, indrettede efter et gennemført Korridorsystem, var beregnet

¹⁾ Ved denne endelige Udarbejdelse fik Meldahl virkelig nedbragt Byggeomkostningerne til 209,381 Rdl. 5 Mark.

især for rolige Patienter. Den nærmere Indretning var i nøje Overensstemmelse med den gamle Del. Endelig forlængedes Økonomi- og Kontorbygningen og nye Avlsbygninger opførtes. Anstaltens Udvidelse medførte, at der maatte ansættes en Læge til. Den første Indehaver af denne egentlig 2-aarige Kandidatplads var P. F. G. Gjellerup, der var ansat fra 1. Sept. 1861—30. Nov. 1862.

I 1861 aabnedes Anstalten for uhelbredelige, og først nu kunde dens Opførelse betragtes som endelig afsluttet. Selmer indrettede sig saaledes, at han væsentlig benyttede de gamle Bygninger til Patienter af den dannede Klasse, medens Patienter af Almuen anbragtes i de nye Bygninger. Men saaledes som Anstalten var bleven, var det, trods Selmers Ændringer, bleven umuligt at praktisere den kombinerede Anstalts Princip. Den var og blev en blandet Anstalt, og kom ved Siden af Oringe-Anstalten i det danske Sindssygevæsens senere Udvikling til at staa som Typen paa en saadan. Ogsaa Selmer forsonede sig efterhaanden med denne Organisation, og det lykkedes ham ogsaa indenfor de Rammer at udvikle det Anstaltsliv, der for ham stod som det rette, og hvis Udvikling han næsten til sin Død viede sin meste Kraft.

Da Selmer blev Overlæge, var han 38 Aar gammel. Det var dengang selvfølgelig, at Regeringens Valg maatte falde paa ham, han havde i alle Henseender vist sig som Landets mest overlegne Autoritet paa sit Omraade, og den Grad, hvori man under hele Helbredelsesanstaltens Opførelse gav ham frie Hænder, viser ogsaa, at hans Overlegenhed var anerkendt. Det hører til Undtagelserne, at Staten ved sine Byggeforetagender i den Grad bøjer sig for Enkeltmands Afgørelse, og endnu sjældnere er det vel, at denne Tillid vises en ung og ganske uprøvet Mand, hvis hele offentlige Virksomhed væsentlig har været begrænset til Agitationsarbejde. Med alt dette var Selmer i højere Grad end nogen af Danmarks senere Sindssygelæger Autodidakt. Den Undervisning, der paa hans Tid gaves i Psykiatri ved København Universitet, har Selmer selv karakteriseret som »et Par compendiøse Foredrag om Sindssygdomme, der medtages eller efter Omstændighederne ganske forbigaaes ved den almindelige teoretiske Undervisning i Medicin.« De to Aars Ophold paa St. Hans Hospital, der var al den praktiske Uddannelse, Selmer fik, inden han som Overlæge maatte paatage sig Ansvar og

Arbejdet ved en stor Anstalts Ledelse, lærte ham væsentlig, hvorledes en Sindssygeanstalt ikke skulde bygges, og hvorledes den ikke skulde ledes. Ligesaa lidt modtog han der nogen Undervisning i psykiatrisk Klinik af Göriche. Den Viden, han vilde skaffe sig, maatte han skaffe sig selv ved egne Iagttagelser sammenholdt med boglige Studier. Men der er næppe heller mange af den Tids betydeligere psykiatriske Forfattere, hvis Værker Selmer ikke omhyggeligt havde studeret, og uden Ensidighed satte han sig ind i de forskelligartede Retninger, der var oppe i Tiden, og tog sit Parti.

Den psykiske Skoles Lære virkede fra første Færd afgjort frastødende paa Selmers nøgterne Aand, og den Heinroth'ske Tanke, der stemplede alle Sindssyge som grove Syndere, der straffedes for deres Ugudelighed, affejr Selmer kort som stridende mod sund Menneskeforstand¹). I langt højere Grad følte han sig tiltrukken af Klassikerne Pinel og Esquirol, Englæderen Pritchard og Tyskerne Jacobi og Roller, uden at han dog nogensinde erklærede sig for Somatiker i Jacobis yderliggaaende Forstand og altid tilskrev de psykiske Aarsager en stor Indflydelse paa Sindssygdommenes Opstaaen. Med Hensyn til det praktiske Anstaltsvæsen var navnlig Jacobi og Roller — og blandt disse atter især den sidste — hans Læremestre, og talrige Ræsonnementer og Betragtninger fra Rollers Skrifter gaar direkte igen hos Selmer. Ved sine flittige Studier havde Selmer derfor ogsaa i Virkeligheden fuldendt sin Uddannelse og dannet sig en saa fasttømret og velgennemtænkt Overbevisning, da han i 1846 rejste til Udlandet — iøvrigt den eneste Studirejse, han nogensinde foretog — at han paa denne Rejse ikke i noget væsentligt Punkt blev nødt til at ændre sin Opfattelse; og da han begyndte sin Virksomhed som Overlæge, gik han til den vel udrustet med solide Kundskaber og et medfødt Anlæg for Sindssygelægens vanskelige Gerning, der kunde bøde paa den manglende Erfaring.

Vil man skaffe sig et Indtryk af Selmers Betydning for den danske videnskabelige Psykiatri, ligger det nær først at betragte hans Forfattervirksomhed. I vore Dage, da der skrives saa meget, vil man vel næppe regne Selmers Forfatterskab for syn-derlig betydeligt, og regner man hans rent agitatoriske Skrif-

¹ Alm. Grundsætninger.

ter og hans Oversætterarbejder fra, er hans litterære Produktion paa den videnskabelige Psykiatris Omraade visselig heller ikke meget anselig.

Langt den største Del af Selmers Forfattervirksomhed falder før 1852. Da han først var bleven Overlæge, var det kun smaa Artikler, Indlæg i Dagens Diskussion o. lign. han lejlighedsvis sendte i Trykken, medens han samlede Materiale til sit store statistiske Arbejde, der udkom efter at han havde taget sin Afsked. I Perioden før 1852 er det et meget stort Antal større og mindre Arbejder, der udgik fra Selmers Pen. De iblandt dem, der baade talmæssigt og i Henseende til Kvalitet vejer vægtigst til, er alle de større og mindre Skrifter, Piecer og Avisartikler, hvormed han førte Kampen for Reformen i Sindssygevæsenet, kæmpede mod Træghed og Fordomme i den offentlige Mening og Uvilje og Mangel paa Forstaaelse hos Myndighederne. Som det største og ypperste af disse Arbejder er foran omtalt »Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning«.

En anden, meget væsentlig Del af Selmers litterære Virksomhed i den Periode er hans Oversætterarbejder. Foruden talrige mindre Oversættelser, der offentliggjordes i Bibliothek for Læger i Selmers Redaktørtid, leverede han tre større Oversættelser, hvoraf den ene, Bührleins Bog om Øjendiætetik¹⁾ falder ganske udenfor Psykiatrien, medens B. Friedreich: Den retslige Psykologi²⁾, et ret omfangsrigt Værk, hvor navnlig Tilregnelighedslæren faar en udførlig Omtale, bevægede sig paa et med Psykiatrien nærbeslægtet Felt, som Selmer altid nærrede stor Interesse for³⁾. Den vigtigste af Selmers Oversættelser er dog Prichard: Om Sindssygdomme og andre sygelige Sjælstilstande⁴⁾, et Arbejde, som Selmer rigtignok selv erklærer, at han har udført »for at vække Lægernes Sans og Interesse for Psykiatri, saa at den Reform af Daarevæsenet, der maa komme før eller senere, kan udspringe af et virkeligt Kendskab og ikke af en dunkel Trang til at reformere,« hvorved Selmer gør ogsaa dette Oversætterarbejde til et Led i sit reformatoriske Værk.

¹⁾ 1. Opl. Aalborg 1845, 2. Opl. Kbhvn. 1851.

²⁾ 1. Opl. Aalborg 1846, 2. Opl. Kbhvn. 1849.

³⁾ Selmer var fra 6. Mai 1847 til 27. Nov. 1851 Medlem af medicinsk Selskabs medicoforensiske Komite.

⁴⁾ København 1842. Anmeldt i Bibl. f. L., II. R., 9. Bd., og Ugeskr. f. L., 7. Bd.

At Selmer paa det Tidspunkt, da han oversatte Prichard, nemlig da han var Kandidat paa St. Hans Hospital, ikke mente sig i Stand til at skrive en original Haandbog i Psykiatri, er forstaaeligt; hertil krævedes en Erfaring, han ikke besad. At han valgte at omplante Prichards Bog, begrundede han med, at de tyske systematiske Haandbøger alle var saa prægede af deres Forfatters Partistandpunkt i Striden mellem Psykikere og Somatikere, at de gav et ensidigt Billede, og Esquirols fortrinlige og berømte Værk »Des maladies mentales«, der skulde synes at have ligget nærmest, ansaa Selmer for at være for usystematisk¹⁾. Noget særlig udmærket Værk var Prichards Psykiatri rigtignok ikke, og Selmer fandt sig da ogsaa foranlediget til at forbedre det ved talrige udfyldende Noter og større Tilføjelser. En Omtale af Anstaltsbehandlingen fandtes saaledes aldeles ikke hos Prichard, et Forhold, som havde sin naturlige Forklaring i det engelske Daarevæsens daværende usle Forfatning. Selmer supplerede imidlertid paa dette Punkt sin Original ved et særligt Afsnit, der i Hovedsagen var laant fra Roller. Et andet af Hullerne i Prichards Bog udfyldte Selmer ved at indføje et Afsnit om Sindssygdommenes legemlige Symptomer og Obduktionsfundene, hvis Betydning særlig var bleven fremhævet af Jacobi og den somatiske Skole. Dette Afsnit bærer i ret betydelig Grad Præget af at være baseret paa Selmers personlige Iagttagelser. Paa talrige andre Punkter søger Selmer at forbedre sin engelske Original, saaledes ved Skildringen af Manien, hvor Prichard, der ellers omtrent paa hver Side citerer Esquirol og helt igennem støtter sig til hans Autoritet, mærkelig nok i Lighed med ældre Forfattere fremhæver Raseriet som Maniens egentlige Kerne, medens dog allerede Esquirol havde gjort opmærksom paa, at Raseriet i og for sig kun var et Symptom, der ogsaa kunde findes ved andre Sygdomme (f. Eks. Hydrophobi), hvorimod Maniens Væsen var den hyperirritable Stemning, Pirreligheden af alle Sjælsevner.

Det egentlige Tyngdepunkt i Prichards Bog, det der giver den en særlig Plads i Psykiatriens Udviklingshistorie er dens Skildren af Sygdomsbilledet *moral insanity*, for hvilket Selmer indfører den danske Benævnelse *moralisk Afsin-*

¹⁾ Desuden var netop Wedel i Færd med at oversætte Esquirol efter Hillers tyske Bearbejdelse, et Arbejde, som dog ikke fuldførtes.

d i g h e d eller Forrykthed¹⁾), en Benævnelse, han dog senere selv erklærede for uheldig. Dette Sygdomsbillede var — bortset fra enkelte ældre Antydninger — oprindeligt fastslaaet af Ph. Pinel, der under Betegnelsen manie sans délire sammenfattede en Del Former, hvis Kendemærke var ubehersket Raseri med uskadte intellektuelle Evner. I lignende Betydning bruger Prichard Betegnelsen moral insanity, kun med den Forskel, at han ikke saa stærkt fremhæver Raseriet, men mere en sygelig Forandring af alle Individets naturlige Følelser, Affekter, hele hans Gemyt, moralske Anlæg, Reaktionsmaade og Impulser, altsammen uden nogen væsentlig Defekt af Intelligensen og navnlig uden Hallucinationer. Af de Sygehistorier, hvormed Prichard illustrerer sin Fremstilling, ses det imidlertid, at hans moral insanity er et rent symptomatisk Begreb, karakteriseret ved den nævnte Kombination af emotionel Liden og intakt Intelligens, og at talrige forskellige Sygdomsformer paa et eller andet Stadium lader sig indordne under Betegnelsen. Ogsaa Selmer, der med stor Interesse tilegnede sig denne noget tvivlsomme Landvinding indenfor den psykiatriske Systematik, var til at begynde med i temmelig stor Uklarhed med Hensyn til dens Afgrænsning. Dette kommer saaledes frem i et mindre Arbejde, Selmer i 1848 offentliggjorde i Bibliothek for Læger, og som i sig selv ikke er synderlig værdifuldt, men har Krav paa en vis Interesse som det eneste af alle Selmers Skrifter, der beskæftiger sig med egentlig — om man tør sige klinisk Psykiatri. Og selv dette Arbejde er tydeligvis skrevet i agitatorisk Øjemed, nemlig for at paapege Nødvendigheden af en Sindssygelov. Arbejdet²⁾), som Selmer kalder en psykopathologisk Skizze, giver en Fremstilling af en i den Tid særdeles bekendt jødisk Hestehandler, Isaak Nathansen, hvis Historie Selmer som Medlem af medicinsk Selskabs medico-forensiske Komité var bleven bekendt med. Denne

¹⁾ I sin Oversættelse af Prichard fastslaar Selmer følgende danske Terminologi, som han med ret stor Konsekvens senere benytter: Melankoli og Mani bruges i den gamle Betydning om Sindslidelser med henholdsvis deprimeret og exalteret Stemning. Afsindighed, der væsentlig omfatter det etiske »moraliske« Omraade, kaldes moralsk Afsindighed eller Forrykthed. Afsindighed paa det intellektuelle Omraade kaldes Vanvid. Monomani = partielt Vanvid. Demens, Sløvsind betegner Selmer gerne som Forvirring, de dybere Grader som Fatuitet.

²⁾ Isaak Nathansen: Bibl. f. Læger, III. Række, 3. Bd., Pag. 270—393.

Mand, hvem ingen nutildags vilde betænke sig paa at kalde Paranoiker¹⁾, mente Selmer led af moral insanity, uagtet han ikke kunde komme udenom, at der i Sygdommens Forløb optraadte en tiltagende Intelligenssvækkelse, fixe Ideer, talrige Tvangsforestillinger, ja selv lette Hallucinationer. Større Klarhed i Begrebet moral insanity kom der som bekendt gennem Morel²⁾, der indordnede Formen under de paa hereditær Basis udviklede Sindssygdomme. Selmer synes i Aarenes Løb at komme mere bort fra at benytte Diagnosen, og i hans statistiske Meddelelser fra Aarhusanstaltens første 25 Aar findes slet ingen Patient opført med Diagnosen moral insanity. Men Prichards Lære har dog haft en ikke ringe Indflydelse paa ham, saa at han, der saa at sige skulde være Grundlæggeren af det psykiatriske Liv herhjemme, i Begyndelsen bestræbte sig for at gennemføre en Systematik, hvor Tilstedeværelsen eller Mangelen af intellektuelle Forstyrrelser er en Hovedinddelingsgrund. Gennem et søgende Forstadium er han i sin Aarsberetning fra 1854 naaet til et System, der har følgende Udseende:

- A. Tilfælde, hvor Gemytslivet udelukkende eller fortrinsvis er lidende.
 - a. Mani uden eller med ringe og uvæsentligt Spor af Vanvid (d. v. s. Vrangforestillinger).
 - b. Mani med Vanvid.
 - c. Melankoli uden eller med ringe og uvæsentligt Spor af Vanvid.
 - d. Melankoli med Vanvid.
 - e. Andre Gemyts- eller Instinktsforstemninger.
- B. Tilfælde, hvor det intellektuelle Liv er udelukkende eller fortrinsvis lidende.
 - a. Vanvid (hvorunder Monomanierne).
 - b. Forvirring (Dementia).
 - c. Aandssløvhed og Fjollethed (Fatuitet).

Denne noget kunstlede Inddeling, der gjorde et enkelt Symptom til Inddelingsgrund for alle Hovedformerne, arbejdede Selmer sig dog bort fra, efterhaanden som han fik Øjnene op for Vrangforestillingernes mere uregelbundne og tilfældige Optræden i de forskellige Sygdomsformer. Allerede i Begyndelsen af

¹⁾ Sml. Pontoppidan: Psykiatriske Forelæsninger og Studier III, Pag. 19—22.

²⁾ Traité des maladies mentales. Paris 1859.

Tredserne var han da ogsaa i Virkeligheden naaet tilbage til den simple Pinel'ske Systematik, som den danske Psykiatri først i Firserne naaede ud over. De Sygdomsformer, Selmer da opererede med var de klassiske Mani og Melankoli, hvortil Vanvidsformer sluttede sig, omfattede de gamle Monomanier og de senere Paranoiaformer. Demensen er hos Selmer stadig delt i to Stadier, Forvirring og Fatuitet, der kun ved en Gradsforskel er adskilt fra hinanden.

Hvorvidt Selmer nogensinde har tænkt paa at skrive en dansk Haandbog i Psykiatri, foreligger der ikke Materiale til at afgøre. Usandsynligt er det ikke, at det har været hans Hensigt, og han kun har opgivet det, fordi hans Tid og Kræfter blev beslaglagt paa anden Maade. I hvert Fald sørgede han for, at hans Erfaringer ikke gik tabt, thi endnu eksisterer paa hans Anstalt det kæmpemæssige Materiale, hvoraf han kunde have bygget sin Psykiatri, nemlig alle Anstaltens Journaler fra den første Dag, Mønsterjournaler, baade i Henseende til Form og Indhold, skrevne af Selmer selv med hans fine, sirlige Haandskrift og udarbejdede med en Omhu, der sikkert maa betegnes som uovertruffen¹). Af disse ejendommelige Journaler, hvoraf flere udgør »psykopathologiske Skizzer« af formidabelt Omfang, ser man, at Selmer har set sin Opgave i Tilvejebringelsen af et Materiale, der med den største Nøjagtighed gjorde Rede for enhver Detail i Sygdommens Forløb. Anamnesticke Oplysninger er skaffede til til Veje med en ofte forbløffende Grundighed gennem Udspørgen af Patientens Slægtninge, og Patientens Liv i Anstalten fra Uge til Uge og Maaned til Maaned er med Mellemrum tegnet i Skildringer, der røber en glimrende Iagttagelsesevne, og uden at fortabe sig i Ligegyldigheder dog viser en minutøs Omhu for at medtage ethvert Træk, der kan tænkes at have Betydning ved Bedømmelsen af Tilfældet, saa at dette staar klart og anskueligt selv for en Læser, der er vant til at operere med moderne Sygdoms- og Symptomgruppering. Men Selmers Journaler er ofte mere end en Skildring af Sygdommen og Patienten; den Iver for at trænge til Bunds i Patientens Sjæleliv, der var et Særkende for Selmer, røber sig ofte i hans Journaler gennem hele psykologiske Udredninger af Patientens Sindstilstand, Udred-

¹) I fyldigt Uddrag er een af disse Journaler (over en Paralytiker) offentliggjort i Steenberg: Den syfilitiske Hjernelidelse, Pag. 206—17.

ninger, man vel af og til maa lade staa ved deres Værd, men som dog ofte giver Synspunkter og Vink, der ikke er uden Værdi for dem, der indrømmer Psykoanalysen en berettiget og betydningsfuld Plads i Psykiatrien.

Den Bog, Selmer Aaret efter sin Fratræden som Overlæge udgav, og som han selv betegner som Afslutningen paa sin Virksomhed ved den jydsk Sindssygeanstalt, var et rent statistisk Arbejde¹⁾ og var utvivlsomt en Skuffelse for de fleste. Det var en overordentlig samvittighedsfuld og grundig Undersøgelse vedrørende de 2440 Patienter, Selmer havde haft til Behandling. Det var hans Ønske, at Overlægerne paa de øvrige Sindssygeanstalter skulde tilvejebringe et lignende statistisk bearbejdet Materiale, hvorved formentlig Muligheden vilde være given for at belyse Sindssygdommenes Udbredelse, Ætiologi og adskillige andre Forhold. Det af Selmer fremlagte Materiale er uden Tvivl af stor Værdi, og man kan kun anerkende den Flid, hvormed de omhyggelige Optællinger er foretagne. Efter en tabellarisk Oversigt over Anstaltens Belægningsforhold, undersøges Patienternes Forhold med Hensyn til deres Hjemsted, om fra By eller Land, Antallet af Patienter fra de forskellige Amter, Herreder, Sogne o. s. v.. Endvidere med Hensyn til Alder, ægteskabelig Stilling, Næringsvej o. s. v.. De forefaldne Sygdomsformer optæles og grupperes, ligesaa de oplyste Aarsagsmomenter, Behandlingsresultaterne og Dødelighedsforholdene, kort sagt, der ydes et Materiale, der altid indenfor Undersøgelser af denne Art vil kunne hævde sig som paalideligere end saare megen baade ældre og yngre Anstaltsstatistik. Men et grundlæggende Værk i dansk Psykiatri er de statistiske Meddelelser dog ingenlunde, og et saadant Værk frembragte Selmer overhovedet ikke.

Hans Betydning for dansk Psykiatri maa søges i det Anstaltsvæsen, som han var den virkelige Grundlægger af, og det er igennem dette sociale Reformarbejde, at han indirekte har gjort sig fortjent til Navnet den danske Psykiatris Fader. Selmer ansaa det overhovedet for unyttigt at studere Sindssygdommene lægevidenskabeligt udenfor Sindssygeanstalterne, ligesom det uden Anstalten var umuligt at gennemføre nogen rationel Therapi. Han respekterer derfor ingen Psykiatri før Pi-

¹⁾ Statistiske Meddelelser og Undersøgelser paa Sindssygeanstalten ved Aarhus i dens første 25 Aar. Kbhvn. 1877.

nel og erklærer¹⁾, at da »de Principer, der lægges til Grund for Daareanstalters Indretning og Organisation, afgiver den sikreste Maalestok for Psykiatriens Standpunkt som Videnskab,« er »Psykiatriens Historie i Virkeligheden Daareanstalternes Historie.« Først paa Basis af et velordnet Daarevæsen kunde Psykiatrien blomstre op, og Selmer saa derfor sin Livsopgave dels i at ophjælpe hele Landets Daarevæsen og dels mere specielt i Udformningen af Aarhusanstaltens Fysiognomi. Hans Ideal var og blev den lukkede Anstalt, og de friere Behandlingsmaader, der allerede i Selmers Tid var kendt — saaledes den Gheel'ske Familiepleje, der paa Grund af sin Billighed herhjemme tiltalte bl. a. Otto²⁾ — interesserede aldrig Selmer synderligt, og de til Universiteterne knyttede psykiatriske Kliniker var han alle Dage en erklæret Modstander af.

Det var hans Opfattelse, som han fra Begyndelsen med stor Vægt gjorde gældende, at en virkelig Anstaltsbehandling kun kunde gennemføres, naar Overlægen var absolut eneraadende paa Hospitalet og kun kontrolleredes ovenfra. Denne Fordring havde han faaet gennemført i Anstaltens Regulativ og haandhævede Principet i Praxis med en Strenghed, der kun sjældent finder Efterlignere. Selmer hævdede, at alt paa Anstalten, hver Detaille, som han selv udtrykte sig lige ned til den Maade, hvorpaa Køkkenaffaldet skaffedes af Vejen, havde Betydning for Tilvejebringelsen af det Lægemiddel, der laa i selve Anstaltens Organisation, »som i alle sine Enkeltheder var beregnet paa at vække et sundt Sjæleliv.« Derfor centraliserede han hele Anstaltens Virksomhed i sin Person, samlede alle Traadene i sin Haand, herskede som en Konge og vogtede aarvaagent over at hans mindste Befaling blev nøje udført. Og naar den lille, let krumbøjede Mand paa sin stilfærdige Maade gik sin Runde, eller naar han sad i sit Kontor, hvor Kikkerten altid stod fremme paa Skrivebordet, og hvorfra han havde bekvem Oversigt over hele Hospitalets Gaard, var der ingen selv nok saa lille Uregelmæssighed, der undgik hans skarpe Blik. Og den, der blev greben i en Forsømmelse, kunde være sikker paa en Irettesæt-

¹⁾ Daareanstalters Bygningsforhold i Tyskland og England. Bibl. f. Læger, III. Række, 4. Bd.

²⁾ Se Anmeldelse af Oversættelsen af Prichard. Bibl. f. Læger, II. Række, 9. Bd. I Bibl. f. Læger, V. Række, 5. Bd., Pag. 59 (1862) blev Gheel første Gang herhjemme udførlig beskrevet efter Falret.

telse, behersket og dæmpet i Formen, men hvas og bidende til Marv og Ben. Denne absolute Hævdelse af sin Myndighed udviste Selmer baade overfor Personalet og Patienterne. Personalet indgød han den mest ubetingede Respekt, fra Forvalter og Reservelæge og nedefter. Hver Mand skulde gøre sin Pligt, som Overlægen selv gjorde sin til det yderste. Hvad han havde sagt, stod fast; han taalte ingen Modsigelse og ingen Vilje ved Siden af sin. Han kom derfor ikke godt ud af det med sine Reservelæger, som ifølge deres Alder og Stilling ansaa sig for berettigede til i nogen Maade at optræde paa egen Haand. C. G. Gædekens¹⁾, der var Reservelæge fra 1857 til 1867, stillede sig ligefrem fjendtligt overfor den myndige Chef og ansaa hans allestedsnærværende Indblanding, »der ikke tillod, at et Pund Sukker blev købt, uden at han selv var med til det,« for at være en fuldstændig Misforstaaelse af Overlægens Opgave. Og Gædekens Efterfølger, R. A. Holm, der var Reservelæge fra 1867 til 1878, og senere blev Selmers Efterfølger i Overlægeembedet, følte sig, fredsommeligt og lidet stridbar som han var, i ikke ringe Grad kuert af Selmer, der ikke gerne tillod, at Reservelægen paa egen Haand flyttede en Patient til en anden Afdeling eller i det hele traf Afgørelser af Betydning.

Bedre var Selmers Forhold overfor Kandidaterne, da saadanne efter Udvidelsen i '61 blev ansat. Deres Position aabnede ingen Mulighed for Tilegnelse af nogen Myndighed, og syntes Selmer om dem, var han med den store Elskværdighed, der laa paa Bunden af hans strenge Væsen, overordentlig ivrig for at bibringe dem Undervisning i Psykiatrien og skaffe dem Udbytte af Opholdet, gav dem Anvisning paa de Bøger, de burde læse og examinerede dem i det læste. Men for alle paa Anstalten var han altid den ganske vist retfærdige og derfor i Grunden elskede og beundrede, men ogsaa i høj Grad frygtede Chef, hvis Nærværelse selv i selskabelig Omgang lagde et Baand paa al Livlighed, fordi hans mærkelige, borende Blik, mens han stille listede rundt, saa alt og bedømte alt med ubønhørlig Kritik.

Den samme Myndighed udøvede hans imponerende Personlighed overfor Patienterne. Det er hævet over enhver Tvivl, at den inderste Kerne, Ledetraaden i al Selmers Virksomhed var en dyb forstaaende Medfølelse med de ulykkelige, der pintes

¹⁾ Efterfulgte L. P. Blichert, der var Reservelæge fra 1852—1857.

af det, en senere dansk Sindssygelæge har betegnet som maaske den dybeste af alle menneskelige Lidelser. Selmer var ikke den Mand, der gik med sine Følelser frit til Skue; men et saa meget desto mere ægte Indtryk gør de glimtvisse Antydninger, der i hans Skrifter røber den egentlige Drivfjeder til al hans Handlen. Man se saaledes hans Artikel¹⁾: »Om nogle gængse Vildfarelser og Fordomme betræffende de afsindige«, en virkelig lille Perle af en populær Skildring af Sindssygens Natur, hvor Fremstillingen fra først til sidst viser den varmeste Sympati med de syge og Hævdelsen af deres Menneskeværd samt en skarp Fordømmelse af de Fordomme og vrange Betragtninger, der havde ledet til tidligere Tidens umenneskelige Behandling. Og fra en anden af hans tidligere Artikler²⁾ kan det maaske være berettiget at citere nogle Linier, der bedre end noget andet viser hans Sindelag. Selmer skriver her om de sindssyge:

»At de er ulykkelige og maa betragtes som saadanne, der have alt Krav paa deres Medmenneskers Deltagelse og Bistand, derom turde vel nutildags ingen tvivle, som ikke vil give Afkald paa selv at besidde simpel menneskelige Følelser. Vel har det under den Kamp, gennem hvilken Lægernes Anskuelse om Afsindigheden klarede sig, ikke manglet paa Folk, ja ikke engang paa ellers oplyste og dygtige Mænd, som har forfægtet den Mening, at Synden skulde være den egentlige Kilde til disse Sygdomme; men det turde dog være en egen Sag saaledes at indlade sig paa at prøve Nyrrer og Hjerter, og enhver, der selv har fristet den Skæbne at se nogen af sine kære forvilde sig i Livets Labyrinther, indtil hans Aand forvirredes og han blev ukendelig for sine nærmeste, vil i det mindste vist med Uvillie vise en saa kold og hjerteløs Betragtningssmaade fra sig. Og til Lykke er denne da ogsaa forlængst opgivet af alle sagkyndige. Naar Sprogbrugen taler om Sindssygdom, angiver den klart og tydeligt det rette Synspunkt, hvorfra de afsindige bør betragtes. Syge er de altsaa, syge paa Sjælen, men den Fordring, enhver syg med Billighed kan gøre paa vor Deltagelse og Medlidenhed og paa vor kraftige Bistand, den have disse dobbelt; thi medens andre syge i Sjælens Styrke have en Modvægt, der ofte kan besejre de legemlige Lidelser og lade dem tjene til at

¹⁾ Dansk Folkeblad 1845, Nr. 40—41.

²⁾ Om Daarevæsenet med Hensyn til Dr. Hübertz' Forslag. Dansk Folkeblad 1844, Nr. 58—59.

udvikle Evner, som hidtil laa i Svøbet, ere disse ulykkelige netop syge paa den bedste Del af deres Væsen, og medens de er udelukkede fra de Goder, enhver sund Sjæl kan nyde og ofte sukke under Byrden af Lidelser, som ingen sund Sjæl kan fatte, er de berøvede enhver Erstatning, uimodtagelige for enhver Trøst og forbitre sig selv deres bedste Øjeblikke ved Tanken om deres forspildte Liv, indtil de endelig finder en sørgelig Hvile i den dyriske Sløvhedstilstand, som oprører alle det tænkende Menneskes Følelser.«

Dette Syn bevarede Selmer hele sit Liv igennem. Men det var ham umuligt at tilegne sig Göriches godmodig kammeratlige eller Steenbergs hjertevindende, elskværdige Maade at behandle de syge paa. Hans Væsen og Væremaade overfor Patienterne var streng og tilknappet, knugende og tæmmende enhver Modstand ved sin Personligheds Magt. Adskillige Historier kan fortælles om, hvordan han, den lille, legemligt uanselige Mand — rolig og frygtesløs gik ind til de voldsomste og farligste Patienter; og karakteristisk for ham er de Ord, hvormed han engang svarede en Kandidat, der efter i sidste Øjeblik at have forhindret et farligt Overfald fraraadede Selmer at gaa alene ind til den urolige Patient. »Jeg holder af « — sagde Selmer — »at gaa Faren saa nær som muligt. Jeg tror, det har Betydning for Patienten at se mig staa rolig og tilsyneladende uanfægtet, medens han løfter Haand imod mig. Næste Gang betænker han sig.« Men det, der tilskyndede Selmer til i saadanne Situationer at gaa Faren nær, var ikke en forvoven Lyst til at lege med Faren; en saadan Følelse laa Selmer fjern. Det var en stærk, aldrig trættet Kærlighed til sine Patienter, en intens Bevidsthed om sin Pligt til at værne dem, lede dem, forstaa dem, studere dem for at kunne gøre det yderste til deres Helbredelse. Han nærede en stærk Uvillie, ja næsten Had mod den gamle Seidelin, der mishandlede sine Patienter og mod Göriche, der sløsede med de syge, der var ham betroet, og omend Vreden mod den sidste i Aarenes Løb mildnedes, saa meget tyder paa, at Selmer senere fortrød det voldsomme Udslag, denne Vrede i hans unge Dage havde givet sig, vedblev han dog at se hen til den Sindsygebehandling, han havde været Vidne til paa St. Hans Hospital, som til et afskrækkende Eksempel.

Naturligvis tog Selmer de forskellige nyopdukkende fysiske og medikamentelle Midler, der egnede sig til Behandling af

sindssyge, i sin Tjeneste. Saaledes meddeler han i sine Aarsberetninger, hvorledes han i 1855 med Held begyndte at bruge Opium, og i samme og de følgende Aar forsøgte han med mindre tilfredsstillende Resultat varme Bade af 8—10 Timers Varighed som beroligende Middel ved Mani. I 1857 begyndte han at bruge Sengeleje som Behandling af Sindssygdom uden samtidig eksisterende legemlig Sygdom og saa navnlig gode Resultater hos Melankolikere. I 1866 meddeler han sine Erfaringer om Bromkalium, som han netop var begyndt at benytte til Epileptikere, og i Slutningen af 1869 tog han det dengang netop af Liebreich som Sovemiddel anbefalede Kloralhydrat i Brug.

Men uagtet disse Antydninger viser, at Selmer stedse holdt sig paa Højde med den moderne medikamentelle Therapi, var det dog altid i selve Anstaltslivet, at han saa det vigtigste Lægemiddel. Anstaltslivet skulde være præget af en streng Orden, Alvor, Regelmæssighed og Arbejdsomhed. Selmer, der selv besad en utrættelig Arbejdsevne, var ligesaa utrættelig i at tilskynde Patienterne til Arbejde, appellerede til deres Æresfølelse, fristede dem med Arbejdets Tillokkelser og skændte paa dem, naar de var »dovne«. Og Alvor og Disciplin var Anstaltens Livsprincip. Selmer brugte strenge Ord om visse tyske og engelske Anstalter, som i deres Bestræbelser for at gøre Opholdet behageligt for Patienterne mere og mere antog Karakteren af Forlystelsesetablissementer. Betegnende for Selmer er i denne Henseende hans Stilling overfor no-restraint Systemet. Det er omtalt, at Englænderen John Conolly i 1839 i Hanwell vovede sig til at afskaffe alle mekaniske Tvangsmidler, og Forsøget, der af Tilhængerne hævedes til Princip, vandt under Navn af no-restraint en stedse voksende Tilslutning i England og Tyskland. Selmer, der jævnlig berører Sagen¹⁾, indsaa godt, at no-restraint var en direkte Fortsættelse af Pinels og Tukes menneskekærlige Værk; men Selmer var ikke den Mand, der lod sig rive med af en Bevægelse, naar han — som her — mente, at Bevægelsen gik for vidt. Samtidig med, at no-restraint i Overlæge Steenberg paa St. Hans Hospital og Overlæge Jensen paa Oringe havde varme Forkæmpere, indtog Selmer en afventende og skeptisk Holdning. Systemet havde, indrømmede han, »ganske vist noget bestikkende for Følelsen« og kunde vel ogsaa

¹⁾ Se særlig Aarsberetning 1871 og 72.

siges at være et Fremskridt i Tidens Aand; men Selmer vilde dog ikke engang indrømme, at det var helt rationelt. I visse Tilfælde var Tvang det rette Middel, det Middel, som Selmer allerede i et af sine tidligere Skrifter havde gjort opmærksom paa var at foretrække fremfor Løgn og List, naar Patienterne skulde indlægges paa en Anstalt mod deres Villie; thi »Magtens Anvendelse antager lettere Udseendet af et Faktum, hvis Logik de afsindige sædvanligvis snarere kunne gaa ind paa, end paa en Behandling, der er bygget paa Præmisser, om hvis Rigtighed man først, naar Helbredelse er for Døren, kan blive enig med dem.« Det værste Tvangsmiddel, nemlig Tvangsstolen, var Selmer dog allerede ophørt med at bruge i 1857, og den 25. Februar 1871¹⁾ gik han ogsaa halvt modstræbende til at forsøge Afskaffelsen af de øvrige benyttede Tvangsmidler, nemlig Spændeseng, Spændetrøje, Tvangsbælte, Fodremme og Handsker. Selmer tog alt muligt Forbehold; det hele var et Forsøg, thi Disciplinen stod over no-restraint, og tog Disciplinen Skade, maatte no-restraint falde. Ja, da Selmer to Aar senere overfor en særlig vanskelig og opsætsig Patient atter tog Spændetrøjen frem, synes han næsten med en vis Tilfredshed at konstatere, at hans Anelse gik i Opfyldelse.

Men naturligvis var Tvangsmidlerne for Selmer som for de ældre Somatikere altid kun en Nødhjælp, Midlet, der naar alle andre glippede, maatte bruges, for at lede det forvirrede Sind ind i rolige, beherskede Baner eller for, om intet andet var muligt, at hindre Voldsomhed. Hvor andre Midler kunde føre til Maalet, foretrak Selmer dem, og han blev aldrig træt af at fremhæve selv den i dybest demens nedsunkne Patients Menneskeværd, der maatte værnes og forsvares. Hans mest energiske Protest vakte det saaledes, da en Kollega søgte Skilsmisse fra sin sindssyge Hustru for at indgaa nyt Ægteskab. Det var næppe udelukkende Respekten for Ægteskabets Hellighed, der tilskyndede Selmer til hans kraftige, men rigtignok unyttige Modstand mod denne Skilsmisse. Meget snarere var det — som han ogsaa selv udtalte — hans lægelige Omsorg for den ham betroede Patient; thi mistede den sindssyge Hustru sin Mand — saaledes ræsonnerede Selmer — og dermed maaske et af de

¹⁾ Som den første i Norden havde Oringe 2 Aar i Forvejen afskaffet mekaniske Tvangsmidler.

faa Baand, der endnu bandt hende til et sundt Tankeliv, saa mistede hun samtidig den lille Mulighed, der endnu kunde være for Helbredelse eller i det mindste for Redning fra den fuldstændige Undergang i Sløvhed. Det nævnte Tilfælde, hvor Autoriteterne desavouerede Selmer, gav denne Anledning til Udgivelsen af en lille Brochure¹⁾, hvor han paany indtrængende gjorde opmærksom paa Nødvendigheden af en Sindssygelov og særlig protesterede kraftig mod den nylig lettede Adgang til at opnaa Skilsmisse fra en sindssyg Ægtefælle²⁾.

Og som Selmer indadtil værnede sine Patienter, sin Anstalt og dens Disciplin, saaledes var han ogsaa udadtil den energiske Forsvarer for Anstalten og dens gode Navn. Kun sjældent og kun kort Tid ad Gangen veg han fra den; han var saaledes aldrig i Udlandet, efter at han var bleven Overlæge, og det er paa-faldende at se, hvor al hans Opmærksomhed straks koncentreredes om hans egen Anstalt, saa at Landets øvrige Sindssygevæsen, der ellers havde ligget ham saa stærkt paa Sinde, ligesom gled ud i Periferien; St. Hans Hospital, i hvis Reorganisation han til at begynde med havde taget saa virksom Del, tabte han ganske af Syne³⁾, fuldstændig absorberet som han var af sin nye Opgave, at udforme Livet i jyske Asyl.

Det er i det foregaaende vist, hvorledes han i 1856—60 kæmpede som en Løve for at faa gennemført sin Plan for Anstaltens videre Udvikling, og i Aarenes Løb ser man i hans Virksomhed adskillige Eksempler paa dette smukke Forhold. Selmer var ikke Embedsmanden, der ledede Statens Institution, som han blev sat til det og betalt for det; han var saa at sige vokset op med og sammen med sin Anstalt, elskede den som sit eget Værk og betragtede dens Livsinteresser som sine egne. F. Eks. saa han med stor Bekymring, at Anstalten i Aarenes Løb mistede den Fordel, den havde haft i sin isolerede Beliggenhed. Riis Skov, der som et uvejsomt Krat hidtil havde skærmet Anstalten mod Byens Nærhed, omdannedes mere og mere til en Lystskov for Aarhusianerne, og en tiltagende Bebyggelse i Anstaltens umiddelbare Nærhed tvang Selmer til med Bekostninger, der tyngede

¹⁾ Om Ægteskabsskilsmisse i Tilfælde af Sindssygdom. Kbhvn. 1866.

²⁾ Kgl. Resolution af 23. Dec. 1864.

³⁾ Dette fremgaar bl. a. af Breve fra Selmer, der velvilligst er overladt Forf. af daværende Reservelæge paa St. Hans Hospital, Funder.

haardt paa Anstaltens Budget, at opkøbe de Grunde, hvor Bebyggelse vilde være mest generende. Og i et af sin Overlægetids sidste Aar førte han en forbitret Kamp for at hindre, at den nye Aarhus—Ryomgaard-Bane førtes tværs over Anstaltens Grund. Her maatte han dog, skønt han opnaaede nogen Indrømmelse, i Hovedsagen give tabt.

I hvor høj Grad Selmer var beredt til at gaa i Brechen for sin Anstalt, ses maaske allermest af den Omstændighed, at han for at værne om sin Anstalts Renommé ved en bestemt Lejlighed ikke veg tilbage for at dække over et af den Slags Ulykkestilfælde, der fra Tid til anden sker i enhver Sindssygeanstalt, og som den objektive Tilskuer let ser bør lægges frem i fuld Offentlighed, hvor pinligt dette end kan være. Af Omsorg for Anstaltens gode Navn lod selv den ellers saa retsindige og klartseende Selmer sig i en saadan Situation forlede til at benytte Udveje, der egentlig var ham uværdige.

Men Anstalten og dens syge Beboere var Indholdet i Selmers Liv. En stor Del af hans Ungdoms og første Manddoms Arbejde gik ud paa at faa den Anstalt bygget, og da han først fik den, tog den ham helt. De, der ventede videnskabeligt Arbejde af ham, blev skuffede, men C. Lange traf sikkert her det rette¹), naar han saa Grunden til Selmers ringe videnskabelige Forfattervirksomhed i den Omstændighed, at Anstaltens Ledelse ikke havde levnet ham Tid til andet. Thi med den Methode, Selmer benyttede og ansaa for den rette, var det et Arbejde, der krævede sin Mand.

Og i Virkeligheden var den Forstaaelse, Selmer ved fra sin tidligste Ungdom at sysle med Sindssygen og dens Væsen havde naaet paa dette Omraade, saa dyb og personlig, at man let forstaar den Kærlighed og Troskab, hvormed han gik op i Sindssygelægens Gerning. Det kommer i Selmers Skrifter af og til frem, at han havde faaet Øjnene op for den nedarvede Dispositions store Betydning ved Bedømmelsen af Sindssygdommenes Aarsag²). Uagtet han aldrig i sine Skrifter udførligt har behandlet Spørgsmaalet om den gennem Slægtens Liv og Degeneration forberedte Jordbund for Sindssygdom, er det dog sandsynligt, at han har set Rækkevidden af dette Spørgsmaal, der

¹) Nekrolog i Hospitalstidende, II. Række, 7. Bd.

²) Sml. Statistiske Meddelelser, Pag. 103.

senere blev Yndlingsemne for en anden af den danske Psykiatris betydeligere Aander. Og det er ligeledes sandsynligt, at han gennem denne Forstaaelse af Slægtens Stilling til Sindssygdom er naaet til sin Opfattelse af Individets Stilling til Sindssygdom. Selmer forstod, at man i k k e kunde dele Menneskene i de sindssyge og de sindssunde; man fandt ganske vist paa den ene Side de kernesunde, de der stod som kraftige og saftige Træer med regelrette friske Skud, og paa den anden Side stod de syge, de aandelige Vantrivninger, hvis Grene visnede eller aldrig naaede Udfoldelse. Men Selmer erkendte ogsaa, at der mellem disse to Yderpunkter findes et uendelig rigt befolket Grænsegebet, af hvis Beboere nogle er lige tæt opad de sunde Egne, medens andre stadig vakler paa Randen af Sindssygdommen. I denne store Klasse, som man — for at give den et Navn — kunde kalde de psykopathisk disponeredes Klasse, følte Selmer, at han selv hørte hjemme; han følte sig som en af Grænsegebetets sære Vækster, der vokser efter egne Love og mod egne Maal, og han følte sig inderst inde i Slægt med de syge Mennesker, han var sat til at hjælpe. Han følte sig som en af dem, der vel aldrig kommer over Grænsen ind i Sygdommen, ja ikke engang nærmer sig den; dem som almindeligvis og med Rette betragtes som de særlig fortrinlige Mennesker, Hjerner over Normen, men som alligevel netop i deres fintstemte og fintmærkende Natur bærer Mærket, der adskiller dem fra de kernesunde, usammensatte Sind. Sin Adkomst til at være det danske Sindssygevæsens Reorganisator kunde Selmer med Rette se i sin eminente praktiske og administrative Dygtighed; men sin Adkomst til at være Sindssygelæge saa Selmer selv i sin Følelse af med al sin glimrende Forstand og klare Tænkeevne at være knyttet med stærke Baand til de syge i Sindet; thi de helt sunde trives ikke blandt de syge, som Lyset ikke forliges med Mørket, og kun de, der i deres eget sunde Sind aner Sygdommens fjerne Skumring, kan leve blandt de syge og trænge forstaaende ind i deres Liv, saaledes som det altid er Pligt for den virkelige Sindssygelæge.

I sit huslige Liv var Selmer ingen lykkelig Mand. Hans Hustru stod ham altid fjernt og bidrog med sit lette, ja letsindige Naturel meget til at skaffe ham huslige Sorger, som han vel aldrig med et Ord omtalte for andre, men som sikkert nagede ham dybt. Hun døde 20. Febr. 1863. Heller ikke Selmers 7 Børn

voldte ham alle Glæde. Et af dem, Sønnen Johan Henrik Selmer, skaffede sig dog et ret bekendt Navn; han var i en Aarrække Læge ved Vaccinationsanstalten og døde som Karantænelæge i København.

I sine senere Aar var Selmer en ensom Mand og dette i Forbindelse med det tidligere ulykkelige, huslige Liv bidrog sikkert meget til at gøre den altid alvorlige og tilknappede Mand endnu mere streng og indesluttet.

Fra det offentliges Side manglede det derimod ikke paa Medgang og Udmærkelser. Det skal i det følgende endnu berøres, hvorledes han stedse paa sit Omraade nød stor Tillid og blev taget med paa Raad ved Reorganisationen af St. Hans Hospital og ved Oringes og Viborganstaltens Oprettelse. Ligeledes i Nabolandene Norge og Sverige nød Selmer stor Anseelse, og da disse Landes Sindssygevæsen først senere ordnedes, var det ikke saa ganske faa norske og svenske, der i Selmers Tid søgte Hjælp paa jydsk Asyl.

Den 1. Januar 1856 udnævntes Selmer til Professor, d. 1. Januar 1859 til Ridder af Dannebrog, og ved Jubelfesten i Upsala i 1877 i Anledning af det derværende Universitets 400 Aars Jubilæum overrakte man Selmer Æresdoktordiplomet. Efter 26 Aars Overlægegerning trak han sig d. 31. Marts 1878 tilbage, da en Lungetuberkulose, som han i en lang Aarrække havde lidt af, gjorde ham Arbejdet for besværligt. Han udnævntes ved denne Lejlighed (d. 9. Marts 1878) til Etatsraad, og ved en eenstemmig vedtaget Lov af 8. November 1878 forhøjede Rigsdagen paa Grund af hans Betydning for vort Sindssygevæsen hans Pension til 5000 Kr. aarlig. Til Gengæld skænkede Selmer sin store, fortrinlige Samling af psykiatrisk Litteratur til Aarhusanstalten.

Som Pensionist slog Selmer sig ned paa Frederiksberg og fuldenidte sit store statistiske Arbejde; men ret længe fik han ikke Lov til at nyde Roen efter sit arbejdsomme Liv. D. 17. December 1879 døde han af sin Lungelidelse. Hans Lig førtes til Aarhus, hvor han ligger begravet paa Anstaltens Kirkegaard blandt sine Patienter, som han altid elskede saa højt.

V.

Samtidig med, at man tilstræbte en Ordning af Jyllands Sinds-
sygevæsen og tilslut ved Aarhusanstaltens Oprettelse tilveje-
bragte eller dog lagde Grunden til en saadan, var alle og ikke
mindst Selmer klar over, at Spørgsmaalet om Øernes Daarevæ-
sen i og for sig var lige saa paatrængende. Fyen var endda no-
genlunde velstillet; dels var det ikke saa stor en Landsdel, dels
var Forbindelsen med Jylland nogenlunde let, og endelig var
Anstalten i Odense om ikke netop god, saa dog brugelig. Langt
værre stillet var i Virkeligheden Sjælland og Lolland-Falster,
hvis kommunale Daareanstalter var yderst smaa og mangel-
fulde, og hvor det ulyksalige Forhold til Bistrupgaard besvær-
liggjorde alle Foranstaltninger, fordi man aldrig kunde komme
bort fra den Tanke, at Bistrupgaard maatte kunne benyttes som
et væsentligt Led i hele Rigets Daarevæsen.

Da Resolutionen af 7. Juli 1840 havde erklæret, at Bistrup-
gaard for stedse hørte til Københavns Kommune, men burde
kunne optage Patienter ogsaa fra det øvrige Land, og det var
bleven overladt til Fattigdirektionen at overveje, hvorledes de
fornødne Udvidelser skulde foretages, for at dette kunde blive
muligt, og da endvidere Aar efter Aar gik hen, uden at Fattigdi-
rektionen blev færdig med at overveje Sagen, blev det dog efter-
haanden klart, at man maatte søge Østifternes Daarevæsen ord-
net udenom St. Hans Hospital, der derefter vedblev udelukkende
at være Københavns Sindssygeanstalt og tilslut efter megen sen-
drægtig Nølen undergik en fuldstændig Reorganisation, der
nedenfor skal omtales nærmere.

Foreløbig laa Planerne om en særlig Sindssygeanstalt for
Østifterne dog noget ude i en taaget Fremtid, og man maatte
stadig hjælpe sig som hidtil. Da derfor Tugthuset i Stege, til
hvilket der var knyttet en Daareanstalt, i 1851 ved Fangernes
Overflyttelse til København blev ledigt, benyttede Maribo og
Præstø Amter Lejligheden og overtog midlertidigt Tugthusets

Bygninger for at benytte dem til en interimistisk Anstalt for uhelbredelige sindssyge. Anstalten skulde ledes af Amtmanden for Præstø Amt, der i alle Spørgmaal af lægevidenskabelig Natur skulde konferere med Sjællands Landsfysicus. Under Amtmanden sorterede en Bestyrelse paa 3 Medlemmer med Anstaltens Læge som Formand. Lægen skulde mindst een Gang daglig besøge Anstalten, der iøvrigt i det daglige lededes af Overopsynsmanden. Som Detentionsanstalt betragtet var denne nye Anstalt utvivlsomt et Fremskridt fra de tidligere; men den aarvaagne Selmer raabte dog straks Vagt i Gevær¹⁾, ængstelig som han var, for at man ved halve Forholdsregler skulde søge at knibe uden om Kravet om Nybygninger.

Ligeledes lykkedes det omtrent samtidig Selmer i Fødslen at faa kvalt et andet Forslag, der gik ud paa at undgaa de kostbare Nybygninger og som fremsattes i medicinsk Selskab af Bygningsinspektør Friis. Denne foreslog, at enten Arresødal, som Regeringen netop ønskede at sælge, eller Fredensborg, der skulde bortlejes, skulde omdannes til Daareanstalt; men i det Møde (d. 27. Nov. 1851), hvor Sagen drøftedes, slog Selmer et saa kraftigt Slag for sin Opfattelse, at man under ingen Omstændigheder burde bruge gamle Bygninger til Sindssygeanstalter, ikke engang interimistisk, at Friis' Forslag eenstemmigt blev forkastet²⁾.

Paa dette Tidspunkt var Planen om en Sindssygeanstalt for Østifterne imidlertid begyndt at antage fastere Form. Allerede i 1849 havde den været under Overvejelse i Justitsministeriet, og i 1851 havde Byggekommissionen for Aarhusanstalten efter Opfordring af Justitsministeriet indgivet et Forslag til Ordning af Øernes Daarevæsen. Selmer, der naturligvis havde redigeret dette Forslag, havde der foreslaaet, at Amtsanstalterne og Graabrødre Hospital i Odense benyttedes til Idioter og Epileptikere, medens der i det sydlige eller sydvestlige Sjælland opførtes en kombineret Helbredelses- og Plejeanstalt, til hvilken Selmer i Forening med Bygningsinspektør Kornerup havde udarbejdet en foreløbig Plan.

Inden dette Forslag kunde forelægges Rigsdagen, maatte Justitsministeren (Bardenfleth) imidlertid fratræde. Men allerede

¹⁾ Bibl. f. Læger, III. Række, 10. Bd., Pag. 422.

²⁾ Med. Selskabs Forhandlinger. Bibl. f. Læger, III. Række, 10. Bd., Pag. 402.

samme Aar blev det paalagt Sjællands Landfysicus (Guldberg) i Forbindelse med Amtmændene i Sorø og Præstø at indkomme med Forslag til Oprettelse af en ny Helbredelsesanstalt i Sydsjælland; thi videre end til en Helbredelsesanstalt turde man foreløbig ikke strække sig. Yderligere støttet ved et Andragende fra en i September 1852 i Roskilde afholdt Forsamling af Provinsiallæger med Landfysicus Guldberg i Spidsen, forelagdes omsider i December 1852 Lovforslaget om Oprettelsen af en Helbredelsesanstalt for sindssvage fra Østifterne med Undtagelse af København. Efter en velvillig Behandling, der ganske vist forhaledes en Del ved de gentagne Opløsninger af Folketinget, vedtoges Loven af 20. August 1853, hvorved Anstaltens Størrelse fastsattes til 120 Pladser, idet den dog i Lighed med Aarhusanstalten skulde anlægges saaledes, at den kunde udvides ogsaa til uhelbredelige. Anlægsomkostningerne, der ansloges til 185,000 Rbd. foruden Grunden, skulde som i Jylland foreløbig forstrækkes af Statskassen, men iøvrigt paalignes Provinsen. Det var i Folketinget stærkt paa Tale at faa hele Sindssygevæsenet lagt direkte ind under Staten, men disse Forsøg strandede paa St. Hans Hospitals Tilstedeværelse, da man ikke kunde forlange, at København baade skulde sørge for sine egne sindssyge og samtidig bidrage til Statens Sindssygevæsen.

Samtidig med, at Lovforslaget behandledes i Rigsdagen, saa man sig om efter en hensigtsmæssig Plads til den nye Anstalt, og en Kommission¹⁾, bestaaende af Guldberg, Friis og Selmer, gennemgik de indbragte Forslag for at blive staaende ved Halvøen Oringe ved Vordingborg, der ganske vist var næsten 3 Gange saa stor som det forlangte Areal (c. 15 Hect.), men som paa den anden Side var saa fortrinlig egnet til Formaalet, at Kommissionen paa det varmeste tilraadede at købe hele Halvøen, et Raad, der kraftigt støttedes af hele Sundhedskollegiet. Det blev da ogsaa denne ganske ideelle Plads, man endelig bestemte sig for, ligesom det var Selmers Planer fra Aarhusanstalten, der med forholdsvis ringe Forandringer blev lagt til Grund for Oringeanstaltens Opførelse. Man genkender saaledes i hele det oprindelige Anlæg alle Hovedlinierne i Selmers Aarhus-Projekt: Gaardspladsen flankeret af 2 Administrationsbygninger, den lange Hovedfløj, hvis Midterparti rummede Overlægebolig, Kirke,

¹⁾ Sundhedskollegiets Forhandlinger 1853, Pag. 176—179.

Festsal o. s. v., Patientlokalerne strækkende sig derfra ud i begge Sidefløjenes brudte Linier, de rolige Afdelinger nærmest Midten, de urolige i Periferien, alle indrettede efter et gennemført Korridorsystem. Som i Aarhus var Celleafdelingen i een Etage, de øvrige Fløje i to Etager.

Anstalten toges i Brug den 1. November 1857, og dens Overlæge blev Hans Peter Jensen, der allerede tidligere var udpeget til denne Post og siden 1852 havde været lægekyndigt Medlem af Byggekommissionen.

Hans Peter Jensen¹⁾, den anden af Førerne i det nyere danske Anstaltsvæsen, var født i København d. 25. November 1818. Hans Forældre var jævne Folk; Faderen Peter Jensen var Bud ved Nationalbanken; men den begavede Dreng blev holdt til Studeringerne og tog i 18 Aars Alderen Studentereksamen med Udmærkelse ved Borgerdydskolen. Han vendte sig ikke straks til Lægevidenskaben, men studerede i nogen Tid østerlandske Sprog. I 1838 tog han den saakaldte anden Eksamen ligeledes med Udmærkelse, og i 1843 medicinsk-chirurgisk Embedseksamen med laudabilis. Allerede som Student havde han fattet Interesse for Psykiatri, og efter i kort Tid at have gjort Kandidattjeneste paa Almindeligt Hospital, blev han i 1843 ansat som Kandidat paa St. Hans Hospital, hvor han d. 1. April 1845 blev Reservelæge. Han deltog ikke synderlig i den paa den Tid almindelige offentlige Diskussion om Daaresagen, kun i et enkelt Indlæg²⁾ søgte han halvvejs at forsvare Bistrupgaard eller dog i det mindste dennes Kurafdeling, det saakaldte Sygehospital mod Hübertz' og Selmers Angreb, som — mente Jensen — i alt Fald kun var berettigede overfor Lemmestiftelsen. Paa en Udenlandsrejse i 1845 besøgte Jensen forskellige af de nyere Sindssygeanstalter i det østlige Tyskland, og paa en længere Rejse i 1846 over det vestlige og sydlige Tyskland samt det østlige Frankrig satte han sig yderligere ind i alle Sindssygevæsenets og Anstaltledelsens Detailler. Desuden studerede han paa den sidste Rejse i længere Tid Psykiatri i Paris, og da han i 1857 udnævntes til Overlæge ved Østifternes Sindssygeanstalt,

¹⁾ Se Jul. Petersen i Biografisk Lexicon samt Levnedsbetænelser over de ved Københavns Universitets Firehundredaarsfest promoverede Doctores og Licentiat. Kbhvn. 1879.

²⁾ Bistrupgaards Helbredelses- og Plejeanstalt for sindssvage. Bibl. f. Læger, II. Række, 10. Bd.

havde han allerede en — efter Forholdene — lang psykiatrisk Virksomhed bag sig og var fuldt kvalificeret til den Post, der blev ham betroet.

Jensen havde ligesom Selmer til at begynde med en ren Helbredelsesanstalt at arbejde med; men den rivende Tilgang og det praktisk uigennemførlige i at udskrive de uhelbredelige Patienter saa hurtigt, at der blev Plads til at optage alle de friske Tilfælde, gjorde, at man snart maatte være betænkt paa Udvidelse. I det første Aar optoges 102 Patienter, allerede i 1860 naaede man den fulde Belægning af 120, og uagtet de rummelige Lokaler ikke gjorde det betænkeligt at overskride det normerede Patientantal med indtil 40, mente Jensen det dog i Slutningen af Aaret 1861 rigtigst at indgive Andragende til Ministeriet, om at den planlagte Udvidelse maatte blive iværksat. Hvor paatrængende nødvendig den var, især efter at Publikum var begyndt at faa Øjnene op for Anstaltsbehandlingens Fordele, og Kravet om Optagelse derfor stedse voksede, lod sig godtgøre med simple Tal. Der fandtes paa det Tidspunkt i Østifterne foruden København 641 kroniske sindssyge, der ikke var optagne i Helbredelsesanstalten ved Vordingborg¹⁾. Af disse 641 var 201 anbragte i følgende Anstalter:

Frederiksborg Amts Detentionsanstalt	25
Roskilde — — —	34
Holbæk — — —	8
Sorø Amts Arbejdsanstalt	17
Møens Detentionsanstalt	63
Odense Daareanstalt	54
Ialt.....	201

De resterende 440 Patienter var anbragt rundt omkring, dels i deres Hjem, dels i Fattiggaarde, Indplankningsrum o. s. v.

Det trak imidlertid i Langdrag med Udvidelsen af Oringe, dels paa Grund af de politiske Forhold, der fængslede Opmærksomheden paa andre Omraader, og dels fordi det viste sig vanskeligt at forsyne den paatænkte udvidede Anstalt med Vand, en Hindring, der paa et vist Tidspunkt nær havde faaet Jensen til helt at opgive Udvidelsen og erstatte den med en til Anstalten knyttet Familiepleje efter et noget ændret Gheel-System²⁾. Disse Pla-

¹⁾ Sml. Aarsberetningen 1861.

²⁾ Aarsberetning 1863.

ner, der omtales nærmere nedenfor, kom dog foreløbig ikke til Udførelse, og i Slutningen af 1865, da Patientantallet var stegen til 160, og Jensen, for at kunne holde Plads aaben for de Tilfælde, der bød Udsigt til Helbredelse, var nødt til at gaa meget rigoristisk frem i Afvisning af ældre Tilfælde, selv saadanne, der søgtes optagne paa Grund af Farlighed, blev Andragendet om Udvidelsens Iværksættelse fornyet. Dog først ved Loven af 3. April 1868 blev det vedtaget at udvide Oringe-Anstalten, saa den kunde optage 400 saavel helbredelige som uhelbredelige Patienter. Ved denne Udvidelse, der helt igennem planlagdes og lededes af Jensen, fulgte man fra første Færd det Princip, Selmer i 1860 modstræbende var tvungen ind paa, idet Jensen var en erklæret Tilhænger af den blandede Anstalt, der ved Patienternes Sondring i Afdelinger ikke trak nogen Grænse mellem de helbredelige og de uhelbredelige, en Sondring, Jensen ansaa for »uholdbar og forældet«, og som man kun havde været nødt til at arbejde med, fordi Anstalten af økonomiske Grunde blev opført stykkevis, men som nu ved Udvidelsen udslettedes. De nye Bygninger, hvortil Tegninger leveredes af Bygningsinspektør Ch r. H a n s e n, opførtes derfor i umiddelbar Kontinuitet til de gamle, thi ligesom Selmer lagde Jensen megen Vægt paa et stærkt centraliseret Styre af Anstalten og fandt de lange sammenbyggede Fløje efter Korridorsystemet bedst stemmende hermed.

Den udvidede Anstalt aabnedes den 1. Oktober 1871 for 400 Patienter, idet dog de helt igennem gode Pladsforhold tillod den uden følelig Overbelægning at optage 430:

Den Indsats Oringe-Anstalten i sin første Udviklingsperiode og under sin første Overlæge gjorde i dansk Psykiatri, kan nøje sidestilles med Aarhusanstaltens. Ganske vist var der ikke noget intimt Samarbejde mellem de to Overlæger, men dette skyldtes mere en Uoverensstemmelse i Naturel end en Divergens i psykiatriske Anskuelser. Thi uagtet Jensen i 1852 var bleven gift med Selmers Svigerinde, Golla Hermandine Rosing Bodenhoff¹⁾, formaaede selv dette Tilknytningspunkt ikke at bringe de to ejendommelige Personligheder, Jensen og Selmer, i noget nærmere Forhold til hinanden. Fra sin tidligste Ungdom noget af

¹⁾ Født i København 2. Marts 1820. Tidligere gift med Herredsfoged i Roskilde, Cancelliraad Carl Aug. de Conich, fra hvem hun var bleven skilt.

en Særling vedblev Jensen hele sit Liv med en overdreven Respektløshed overfor andres Mening paa Omraader, hvor han selv følte sin Overbevisning velfunderet, at staa alene uden nogen-
sinde at tænke sig den Mulighed at ofre en Tøddel af sin Selvstændighed for Samarbejdets Skyld. Og dog havde en nærmere Forstaaelse og et nærmere Samarbejde mellem disse to begavede Førere været en ret naturlig Sag; thi deres Anskuelser løb paa mange Omraader jævnsides, og bortset fra den afvigende Farvetone, som Jensens fra Selmers saa forskellige Naturel kastede over Oringes Fysiognomi, blev ikke alene Oringes Bygningsanlæg — som før nævnt — udført efter en med Aarhusanstalten nær beslægtet Plan, men ogsaa Anstaltens indre Liv organiseredes under Former, der ret nøje svarede til dem, Selmer søgte at fæstne i Aarhus.

Uagtet Jensen herhjemme var den første til at bringe de friere Behandlingsmaader af sindssyge, Familiepleje, Landbrugskolonier o. s. v. paa Bane, var hans Ideal, det der for ham stod som det centrale i al Sindssygebehandling, dog den lukkede Anstalt, og havde ikke den altovervældende Pladsmangel paa de bestaaende Anstalter tilskyndet ham til at søge nye billigere Forplejningsmaader, er det vel et Spørgsmaal, om Jensen nogensinde havde gjort sig til Talsmand for Familiepleje og det øvrige. Han taler selv i en af sine Aarsberetninger (1869) om »den centrale, altbeherskende Stilling, som Anstalten indtager for mig og mine Lige,« og sammesteds udvikler han i Korthed den Tankegang, der har ledet ham »og hans Lige« til dette Standpunkt. »Vi, der ikke uden Held — skriver han — har grundlagt en psykiatrisk Udvikling, vi, som have faaet vor Opdragelse i en Tid, da psykiatriske Kendsgerninger som noget nyt, massevis og uden nogen forudfattet systematisk Ordning strømmede ind, medens man endnu kun famlende bevægede sig hen imod den Udvikling, som Anstaltslivet senere har naaet, vi, som var uden Vejleder og derfor selv forfra maatte gennempløje hele Detaillernes Dyngge lige til den mindste praktiske Gerning, — for os var den drivende Uro, det uudtømmelige Spørgsmaal: hvad er dog Sindssygdom? Resultatet var en personlig, selvstændig, langsomt udviklet Theori for Hoved- og Grundtrækkene af det patologisk-sjælelige Liv, og naar vi ad forskellige Veje mødtes i samme Resultater, var det os en yderligere Garanti for Rigtigheden. Tiden havde dengang Ro til at

sysle med og Sans for aandelige Fænomener. Aarene lærte os og lærer os fremdeles den Dag i Gaar mere end tidligere, at udenfor en rent forberedende og langsomt jævrende Virkning var der næppe noget at vente ved direkte Paavirkning ad medikamentel Vej, en ren direkte Indvirkning paa Hjernelivet, navnlig dets psykiske Funktioner havde i kurativ Henseende intet Medikament, og derfor var og er vi kun lidet fristede til synderlig jævnlig at gøre Forsøg som Præstidigitatorer ved at komme noget ind i Maskinen, vi vide knap hyad, for at der kan foregaa en Forandring, vi vide knap hvilken, og saa ved en tour de maître faa Sundheden til Produkt.«

Det Middel, der derimod stod til Raadighed, var sjælelig Hygiejne. »Sjælelig Hygiejne« — fortsætter Jensen — »er Hygiejne i eminent Forstand. Den optager ikke blot den almindelige Hygiejnes Bestandele og lader disse udvikle de i dem liggende Elementer til Befordring ogsaa af sjælelig Sundhed, men den føjer nye til: Ro, Hvile for ydre Indtryk, Isolering, individualiserende Begrænsning og Omstemning af den aandelige Ernæring, Orden, Regelmæssighed, faste Vaners Magt, muligt Bortfjernelse af alt tilfældigt og uberegneligt i det daglige Liv, en Uendelighed af Kombinationer for Samliv og Vekselvirkning, en afpasset Beskæftigelse, en stille og uafbrudt vækkende Appel til Viljen og den slumrende Personlighed, men først og fremmest den levende personlige Paavirkning af den styrende. — — — Et saadant Liv kan kun indrettes i en Anstalt; en særlig Verden fordrer en afsondret Plads. Den centrale Stilling i al Sindssygeforsørgelse maa derfor indtages af Anstalten, »den lukkede Anstalt«, som man har kaldt den. Anstalten er ikke lukket, idet det netop ved at give enhver det Milieu, der passer ham, giver den rette Frihed og ikke den ubundne Kreaturlighed. Den megen blødsødne Raaben paa Frihed har kun een Visdom: Se, jeg vil gøre alting nyt! — — — Anstaltens Stilling overfor alle de nye Universalmidler (Afskaffelse af Celler, no-restraint, Kolonisation, Fabrikdrift etc.) bestaar i at reducere dem til »ogsaa et Led i Anstaltsbehandlingen«, for saa vidt de ikke helt forkastes.«

Ud fra denne Opfattelse af den lukkede Anstalts Betydning vaagede Jensen — ligesom Selmer — nøje over sin Anstalts Afsondrethed, ja bestræbte sig ligefrem for at unddrage Anstaltens Virksomhed fra Offentlighedens Opmærksomhed, og i næ-

sten endnu højere Grad end Selmer centraliserede han Livet indenfor Murene i sin Person, varetog selv hver Detaille og knyttede alle Traadene sammen i en haard Disciplin.

Noget tidligere end Selmer bestemte Jensen sig dog til Afskaffelse af mekaniske Tvangsmidler, hvis Brug han allerede ved Anstaltens Oprettelse havde begrænset til den uroligste Afdeling. Efter nogle Aars Tøven bevægede en Beretning af Griesinger om no-restraint-Systemets Indførelse i Berlineranstalten tilsidst Jensen til at gøre Skridtet fuldt ud, og d. 4. Juli 1868 blev mekaniske Tvangsmidlers Anvendelse forbudt paa Oringe. Til Erstatning øgedes Opsynspersonalets Tal.

Ligesaa lidt som Selmer ydede Jensen noget betydeligere Bidrag til den psykiatriske Litteratur; af og til ledsagede han sine Aarsberetninger med smaa Afhandlinger om psykiatriske Emner, og det fremgaar heraf, at hans Stil var tung og Tankegangen ofte uklar og mindre let tilgængelig. Af disse lejlighedsvisse Meddelelser fremgaar det imidlertid ogsaa, at Jensen stedse lagde Vægt paa en indtrængende Psykoanalyse, og de enkelte Erfaringer, han meddeler, er ikke uden Værdi. Særlig kan nævnes hans Omtale af den periodiske Sindssygdom¹⁾, endvidere Skildringer af den Angstfølelse, som Jensen opfatter som Grundfænomenet i den rene Melankoli²⁾, og hvis forskellige Ytringsmaader foranlediger ham til at opstille 9 forskellige Former af Melankoli. Størst Interesse har maaske hans Udtalelser i Tilknytning til Aarsberetningen for 1864, hvor han fremhæver Studiet af Sindssygdommenes Aarsager som det væsentligste Middel saavel til at skaffe sig Forstaaelse af de sjælelige Symptomers Udviklingsmaade som til Kendskab om Prognose og Behandling. Som de vigtigste Aarsager til Sindssygdom nævner Jensen: 1) den nervøse Konstitution, der nedarves som en medfødt Disposition, 2) Masturbation og 3) Drikfældighed. I samme lille Afhandling udtaler Jensen sig desuden afgjort for den rent somatiske Opfattelse af al Sindssygdom som en Hjernelidelse. I andre Henseender delte Jensen ligeledes ganske sin Tids Opfattelse, og det psykiatriske System, han arbejdede med, adskilte sig ikke i nogen væsentlig Henseende fra Selmers. Ganske vist stillede han sig i 1872 i skarp Opposition til denne i Anledning af, at Sundhedskollegiet ønskede Aarsberetningerne fra

¹⁾ Aarsberetning 1865.

²⁾ 1862.

Aarhus, Oringe og St. Hans affattede i samme Form. Men den Uenighed, der ved denne Lejlighed opstod mellem Selmer og Jensen, og som drejede sig om hvorvidt man skulde benytte Betegnelsen Forvirring eller Forrykthed, var egentlig nærmest en Strid om Ord. Selmer benyttede Betegnelsen Forvirring om de lettere Grader af Demens, der i Modsætning til det egentlige Sløvsind, Fatuiteten, fik sin særlige Karakter ved Tilstedeværelsen af et vist omend forvrænget Forestillingsindhold. Jensen¹⁾, der selv erklærer, at han med Forrykthed egentlig mener det samme som Selmer med Forvirring, karakteriserer Forrykthed paa følgende, ikke synderlig klare Maade: »Navnet Forrykthed betegner det Fremskridt i den sindssyge Proces fra Sindets totale Grebethed i Stemningen gennem dens Udbredelse til Erkendelsen med den subjektive Forvrængning, som hele Vekselsforholdet med den objektive Uorden faar og indtil dens successive Destruktion af Selvets Enhed gennem en aldeles tilfældig Kausalitet.« I Overensstemmelse hermed er i Jensens Terminologi Forryktheden et Stadium, der gaar forud for »Fjølletheden«, hvilket Udtryk Jensen foretrækker for Selmers Sløvsind. Nogen udførlig Behandling af dette Emne, den psykiatriske Systematik, der dengang var om muligt endnu mere aktuelt endnu, har Jensen dog aldrig givet; og hans øvrige sparsomme Publikationer er hovedsagelig Indlæg i Diskussionen om Sindssygeplejen.

Jensen var Overlæge indtil 1875, da han tog sin Afsked paa Grund af en tiltagende Øjensvaghed og afløstes af Overlæge F ü r s t e. Jensen levede siden som Privatmand paa Frederiksberg og i Hillerød optaget af ægyptologiske Studier. Af ydre Forhold i hans Liv kan mærkes følgende Data: 1862 blev han Professor, 1869 Ridder af Dannebrog, 1873 Dannebrogsmænd, og ved sin Afsked i 1875 udnævntes han til Etatsraad. Ved Universitetets 400 Aarsfest i 1879 promoveredes han til Æresdoktor i Medicin. Han døde d. 27. Oktober 1895.

Efter megen Tøven blev Københavns Sindssygevæsen omsider i Tredserne bragt ind under moderne Former. Ved den flere Gan-

¹⁾ Skrivelse til Selmer og Steenberg af 31 Juli 1872 i Aarhusanstaltens Arkiv.

ge omtalte Resolution af 7. Juli 1840 var det bleven paalagt Fattigdirektionen at indføre saadanne Forbedringer og Udvidelser af Bistrupgaard, at den kunde optage Københavns Sindssyge, og mod en passende Betaling tillige afsindige fra andre Dele af Riget. I 9 samfulde Aar overvejede Fattigdirektionen Sagen, uden at der blev udført andet end de nødtørftigste Forbedringer; og da Direktionen i Marts 1849 endelig blev færdig, var Resultatet det mistrøstige, at der forelaa lige saa mange forskellige Forslag til Hospitalets Reorganisation, som der var Medlemmer i Direktionen. Selmer havde med vanlig Ihærdighed ved at rejse en Diskussion om Sagen¹⁾ søgt at lede den ind i de rette Baner, og navnlig kæmpet for Bistrupgaards Indordning under hele Statens Sindssygevæsen. Dette lykkedes det ham dog ikke at faa frem, og da Sagen efter vidtløftige Overvejelser i Indenrigsministeriet, Magistraten og hos Overlæge Görliche omsider havnede i et 5 Mands Udvalg i Borgerrepræsentationen (Krieger, H. P. Hansen, Hvidt, Troels Lund og J. C. Lund), var det klart, at St. Hans Hospital vilde vedblive med at tilhøre Københavns Kommune alene.

Den ligefrem fortvivlende Pladsmangel gjorde imidlertid, at der ogsaa under denne Forudsætning maatte gøres omfattende Nyforanstaltninger. Allerede i 1840 var man klar over, at der var for lidt Plads til de 360 Patienter, der dengang fandtes; 10 Aar senere var der 480 Patienter, uden at der var sket nogen som helst Udvidelse. Sundhedskollegiet fandt ved en Undersøgelse i 1851 en kolossal Overfyldning, der med Rette betegnedes som uforsvarlig. I Lemmeafdelingen fandtes i nogle Soveværelser kun 6 Kubikmeter Luft pr. Seng, medens ca. 22 ellers paa den Tid regnedes for Minimum; ja, paa Kvindeafdelingen maatte man anbringe indtil 10 Senge i en Stue, hvor 38 Patienter skulde opholde sig om Dagen. I alle Eneværelserne var der flere Patienter, og selv Sygehospitalets Kælderrum maatte tages i Brug som Patientlokaler.

Endelig d. 11. Marts 1851 fik de vidtløftige Forhandlinger Ende, og Kommunalbestyrelsen vedtog, at der paa Kommunens Reg-

¹⁾ Selmer: Den bistrupgaardske Reform. I. Bibl. f. Læger, III. Række, 4. Bd., Pag. 439. II. 5. Bd., Pag. 194. III. 9. Bd., Pag. 438.
Sml. Sager: Om den forestaaende Reform af Anstalten for sindssyge paa Bistrupgaard. Ugeskr. f. Læger, II. Række, 9. Bd., Pag. 401.

ning skulde opføres et nyt Kurhus til 120 Patienter, medens det gamle Kurhus og Lemmestiftelsen skulde omdannes til en Plejeanstalt for 300 uhelbredelige. Endvidere skulde alle ikke-sindsyge Lemmer fjernes og hele Institutionen udsondres fra Fattigvæsenet og underlægges en særlig kommunal Bestyrelse.

Denne Plan faldt nærmest i Traad med det Standpunkt, Sager havde indtaget, ligesom det ogsaa var ham, der først havde udtalt Tanken om et nyt Kurhus¹). Under Sagens lange Overvejelsesstadium havde man raadspurgte de to ansete Sindssygelæger J e s s e n i Hornheim og F l e m m i n g i Sachsenberg, ja den sidste havde i 1846 endogsaa besøgt Bistrup; begge havde de udtalt sig for Opførelsen af et nyt Kurhus og Omdannelse af de gamle Bygninger til Plejestiftelse.

For nu at foretage Udsondringen fra Fattigvæsenet og i det hele lede Reorganisationsarbejdet, nedsattes i 1851 en Kommission bestaaende af Overpræsident L a n g e, to Borgerrepræsentanter (A l g r e e n - U s s i n g og L. N. H v i d t), et Medlem af Fattigdirektionen (H e r f o r t h), samt G ö r i c h e og S e l m e r, der dengang endnu var Redaktør af Bibliothek for Læger og boede i København. Ansporet af den energiske Selmer tog Kommissionen straks fat og udsendte en Indbydelse til Konkurrence om det nye Byggeforetagende; af de indkomne Udkast valgtes Bygningsinspektør B i n d e s b ø l l s. Det blev følgelig denne Arkitekts Plan, der blev lagt til Grund for Kurhusets Indretning; men Tegningernes nærmere Udformning i Detaljer blev dog overladt til F r i i s, da Bindesbøll, krænkede over visse Fordringer fra Kommissionens Side, trak sig tilbage; Ledelsen af selve Byggearbejdet overlodes til Arkitekt H o l s ø som Konduktør og en Byggekommision, i hvilken besynderligt nok ingen Læge, ikke engang Göriche fik Sæde, uagtet talrige vigtige Spørgsmaal, saasom Anskaffelsen af Inventar, Havers og Gaardes Fordeling og meget andet var overladt til denne Kommission²). Et saadant Fejlgreb, hvis Følger let kunde være bleven betydelig alvorligere for det nye Kurhus, end de blev, havde sikkert ikke fundet Sted, hvis Selmer ikke paa det Tidspunkt ved sin Udnævnelse til Overlæge havde trukket sig ud af Reorganisationskommissionen, et Tab, som denne Kommission aldrig for-

¹) Dansk Ugeskrift 1846.

²) Sml. X. (dav. Reservelæge Funder): Reorganisationskomiteen for St. Hans Hospital. Fædrelandet 1859 Nr. 117, 173 og 247.

vandt og som bevirkede, at den i Lighed med St. Hans Hospitals tidligere Kommissioner døde en langsom Straadød. 7 Maaneder efter, at Kommissionen var traadt sammen, forelaa allerede i Bindesbølls Planer den solide Basis for hele Foretagendet, men da Selmer omtrent samtidig gik, og med ham Energien i Værket, varede det 2 Aar inden man blot fik begyndt paa Arbejdet og 8 Aar, inden Kurhuset kunde tages i Brug, medens Helbredelsesanstalten ved Aarhus, der var et Foretagende af samme Omfang, under de ugunstigst mulige Forhold fuldførtes paa 2½ Aar.

Kurhuset aabnedes 1. Juli 1860 og bar i hele sin Anlægsplan i høj Grad Præget af at stamme fra samme Haand — eller rettere Hænder (Selmer, Bindesbøll og Friis), som jydsk Asyl. Med ringe Afvigelser genfindes alle de fra Aarhus og Oringe kendte Hovedlinier, og Grupperingen af Afdelingerne foretoges efter nøjagtig samme Plan. XX

Samtidig med, at Kurhuset toges i Brug, udfærdigedes et nyt Regulativ, og hele Anstaltens Ledelse gik fra Fattigdirektionen over til Magistratens 2den Afdeling, der gennem en Inspektør skulde bestyre Anstalten i administrativ Henseende, medens Overlægen ledede den i lægelig Henseende. Forholdene paa St. Hans Hospital fik derved en noget anden Ordning end paa Statsanstalterne, hvor Overlægen foruden den lægelige tillige som Direktionens Formand besad den øverste administrative Myn- dighed.

Med Hensyn til det daglige Lægetilsyn ordnede man sig paa St. Hans Hospital fra Begyndelsen saaledes, at Overlægen særlig tog sig af Kurhuset, medens Plejestiftelserne væsentlig var overladt Reservelægen.

Alle ikke-sindssyge Lemmer, hvis Tal iøvrigt nu kun var 29, blev i den følgende Tid udskrevne og anbragt andetsteds.

Reorganisationskommissionen, der flere Gange havde skiftet Medlemmer, ja hvis Medlemsantal endogsaa var svunden ind til 4, havde nu ganske opbrugt sin Kraft; den opløstes, og det overlodes til Magistraten at fortsætte Reorganisationsarbejdet paa Plejestiftelserne. Saa længe den lidet driftige Görliche endnu fungerede som Overlæge, blev der dog ikke foretaget noget; man hvilede paa Laurbærrene, hvad der kunde være saa meget mere Anledning til, som Kurhuset, der af Bindesbøll var budgetteret til 174,464 Rdl., efterhaanden havde slugt 434,327 Rdl. og 24 Skil-

ling. D. 31. Dec. 1862 tog den 64-aarige Göriche imidlertid sin Afsked, ved hvilken Lejlighed han udnævntes til Etatsraad. Han levede endnu over 20 Aar som Privatmand i København, hvor han i 1863 udfoldede en interesseret Virksomhed ved Oprettelsen af Diakonissestiftelsen, af hvis Bestyrelse han blev Medlem. Han var tillige Medlem af Repræsentantskabet for det københavnske Asylvæsen. D. 2. Oktbr. 1885 døde den gamle, paa Grund af sine personlige vindende Egenskaber overordentlig afholdte Mand. Havde han levet paa en Tid eller været anbragt paa en Post, hvor Forholdene ikke krævede en Banebryders Maalbevidsthed og Handlekraft af ham, er det vel troligt, at den kultiverede og menneskekærlige Mand i højere Grad, end Tilfældet var, kunde have udfyldt sin Plads.

Det Personskifte, som Göriches Fratræden medførte, var imidlertid af stor Betydning for St. Hans Hospital. Hans Efterfølger blev Valdemar Emmanuel Steenberg, den yngste i det Trekløver — Selmer, Jensen, Steenberg — der betegner vort Anstaltsvæsens Grundlæggelse.

Steenberg¹⁾ var født i St. Ols Præstegaard paa Bornholm d. 9 Januar 1829. Hans Forældre var Provst Frederik Laurentius Steenberg og dennes første Hustru Elisabeth Marie Fransisca, født van Allen. Steenberg blev Student i Rønne 1846, og 7 Aar senere medicinsk Kandidat. I Mellemtiden havde han som frivillig deltaget i Krigen 1848, og i Koleraaaret — samme Aar, han tog sin Embedseksamen — gjorde han Tjeneste som Koleralæge. Indtil 1854 var han Kandidat ved Almindelig Hospital, derefter i 2 Aar Skibslæge, og i 1856—57 foretog han, efter at have gjort sin Kandidattjeneste paa Fødselsstiftelsen, en længere Studierejse til Udlandet. Efter Hjemkomsten fungerede han i to Aar som Reservelæge ved almindelig Hospital og var samtidig (Januar 1858—April 59) Medredaktør af Hospitalstidende. D. 12. April 1859 udnævntes Steenberg til 3die Læge ved Sindssygeanstalten i Slesvig. Han havde før den Tid aldeles ikke beskæftiget sig med Psykiatri og var som det store Flertal af Læger ganske ukyndig i denne Specialitet. For ikke at møde ganske uforberedt ved sin Tiltræden i Slesvig henvendte han sig til Selmer, og som Gæst paa jydsk Asyl studerede han en kortere Tid Psykiatri under Selmers Vejledning. I Slesvig udarbejdede

¹⁾ Se Jul. Petersen i Biografisk Lexicon.

Aarsberetning fra St. Hans Hospital 1892.

han sin Doktorafhandling om den syfilitiske Hjernelidelse, hvortil han paa almindelig Hospital havde gjort pathologisk-anatomiske Studier. Han blev Dr. med. d. 31. Maj 1862. D. 26. September 1862 avancerede han til 2den Læge ved den slesvigske Anstalt, hvorfra han d. 1. Januar 1863 ved Göriches Fratræden kaldtes til Overlæge ved St. Hans Hospital.

Den første store Opgave, der her forelagdes Steenberg, var Fortsættelsen af Reorganisationsarbejdet. Sygehospitalet og Lemmegaarden fungerede nu som Plejeanstalt under Navn af Plejestiftelsens 1ste og 2den Afdeling; der var paa begge Afdelinger baade Mænd og Kvinder, men der iagttoges en vis Rangfølge, saaledes at de flinkere Patienter kom paa 1ste Afdeling, medens de mere sløve kom paa 2den Afdeling. Om denne sidstes utidssvarende Indretning var der kun een Mening, og hele Plejestiftelsen dannede tillige et utilstrækkeligt Afløb for de kroniske Tilfælde fra Kurhuset, saaledes at dette allerede i 1866 var fuldt belagt.

I 1866 vedtog da Københavns Kommunalbestyrelse, at alle de gamle Bygninger skulde nedrives og erstattes af nye, en Beslutning, der blev fattet i Anledning af St. Hans Hospitals Jubilæum. Det var i det nævnte Aar 100 Aar siden, at Claudi Rossets Fundats oprettedes og 50 Aar siden, Virksomheden begyndte paa Bistrupgaard. Jubilæet fejredes paa Hospitalet d. 1. August ved en storartet Fest, hvori den samlede Kommunalbestyrelse og Indenrigsministeren (Estrup) deltog. I Dagens Anledning udgaves paa Magistratens Foranstaltning et af Reservelæge C. A. G a d forfattet Festskrift, der foruden smukke Afbildninger og Grundplåner af Hospitalet bringer en Fremstilling af dets Historie.

Den ved denne Lejlighed fattede Beslutning om Ombygning havde allerede det foregaaende Aar været paa Tale, idet Steenberg havde indgivet et Forslag, der gik ud paa at omdanne det gamle Slot til Plejestiftelse for Mænd, medens en ny Kvindeplejestiftelse opførtes paa Lemmestiftelsens Plads. I den af Borgerrepræsentationen nedsatte Kommission (Prof. Thomsen, Prof. Herholdt, Dr. Howitz, Etatsraad Meldahl og Distriktslæge Ulrich), der skulde udføre Steenbergs Projekt, fremkom dog snart andre Synspunkter, der førte til, at St. Hans Hospital under Steenbergs Ledelse modtog et ganske særligt fra de bestaaende Statsanstalter forskelligt Præg.

De Anskuelser, Steenberg dannede sig om Ordningen af Københavns Sindssygevæsen, havde han væsentlig hentet sig i Paris, som han besøgte i 1867, og hvor man netop i Begyndelsen af Tredserne arbejdede paa en storslaaet Reorganisation af hele Sindssygevæsenet, der indtil 1864 havde maattet hjælpe sig med de to gamle Anstalter Bicêtre og Salpêtrière og den kun delvis fornyede Charenton¹⁾. Paa den Tid, Steenberg besøgte Byen, havde man netop naaet den Ordning, at friske Tilfælde optoges paa en særlig, mindre Receptionsafdeling til foreløbig Undersøgelse, hvorefter de, saafremt de gav Haab om Helbredelse, førtes til den nye Anstalt l'asile clinique de Saint Anne; de uhelbredelige førtes, saafremt de var rolige og arbejdende, til den udenfor Byen liggende nye Anstalt, Ville Evrard, hvortil var knyttet et større Landbrug; de sløveste Patienter anbragtes paa Bicêtre og Salpêtrière. Under de forhaanden værende Forhold laa det nær for Steenberg at søge gennemført et lignende System i København. I 1863 var Københavns nye Kommunehospital bleven aabnet. I Forbindelse med den ene medicinske Afdeling var der indrettet en Bygning, der indeholdt 20 Celler. Afdelingen raadede kun over disse 20 Celler og var tænkt som en ren foreløbig Detentionsanstalt for Delirister og rasende sindssyge, der tiltrængte øjeblikkelig Internering. Denne Afdeling udviklede sig efterhaanden til en virkelig psykiatrisk Klinik, men var foreløbig, i Overensstemmelse med den store Autoritet Selmers Principer, en ren og skær Detentionsanstalt, hvorfra de Patienter, der krævede mere end nogle faa Dages Ophold, hurtigt overførtes til St. Hans Hospitals nye Kurhus. Gik Patienterne over i et uhelbredeligt Stadium, vandrede de videre til Plejestiftelserne, der allerede udgjorde, og paa St. Hans i Virkeligheden altid havde udgjort noget fra Kurhuset adskilt. For saa vidt var Københavns Sindssygevæsen allerede ordnet efter de samme Grundlinier som Paris', og Adskillelsen mellem helbredelige og uhelbredelige var jo iøvrigt saa langt fra at være noget nyt, at det netop havde været Selmers oprindelige og stadig Tanke. Det nye laa altsaa for saa vidt ikke i, at denne Grænse mellem helbredelige og uhelbredelige blev trukken med stor Skarphed, men deri, at man overfor de uhelbredelige anlagde et noget ændret Synspunkt. Plejestiftelserne behøvede ikke,

¹⁾ Steenberg: Om Sindssygehospitalerne i Paris. Hospitalstidende 1867, Pag. 177.

hævdede man, at have den gennemført hospitalsmæssige Indretning, som var nødvendig i Kurhuset. De kroniske, hos hvem ingen Bedring kunde haabes, kunde nøjes med mindre gode hygiejniske Forhold, man kunde have flere Patienter paa den samme Plads. Derved opnaaedes en Besparelse, der gjorde det muligt at sørge for et langt større Antal Patienter. Navnlig paa 3 Punkter mente Kommissionen, at en Reduktion af de hospitalsmæssige Fordringer kunde medføre store Besparelser. For det første kunde Plejestiftelserne bygges i 3 Etager, da den strengeste Fordring til Bekvemmelighed og Sikkerhed her kunde tilsidesættes. For det andet behøvede man ingen særlig Celleafdeling, der altid var Anstaltens kostbareste Led, men kunde rundt omkring i Bygningerne paa passende Steder anbringe enkelte Celler til Isolering af urolige Patienter; og endelig for det tredje kunde man undvære de pladsrøvende og derfor kostbare Længdekorridorer, der hidtil havde dannet det eneraadende Grundlag ved Indretningen af Anstalter.

For at undersøge, hvorledes man i Udlandet stillede sig overfor denne Reduktion af de hygiejniske og tekniske Fordringer til Anstalter for uhelbredelige, sendtes Steenberg i Februar og Marts 1868 paa Kommunens Regning til England og Frankrig. Steenberg vendte hjem med det Resultat, at Tanken lod sig realisere omend med en Del Resignation; navnlig var det kun med et dybt Suk, at han opgav Korridorsystemet, der frembød saa mange Fordele og afgav en saa fortrinlig Mulighed for at skaffe Patienterne Bevægelse selv i det her til Lands saa ofte ugunstige Vejr. Men Steenberg trøstede sig med¹⁾, at de uhelbredelige ikke kunde gøre Fordring paa alle de Behageligheder, et Kurhus burde byde, og man maatte renoncere paa meget, naar man til Gengæld opnaaede at skaffe Plads til alle; thi at ingen Københavner, der trængte til Ophold paa en Sindssygeanstalt, nogensinde skulde afvises fra St. Hans, var Steenbergs fndlingstanke, og med den for Øje blev han, let at rive med som han var, efterhaanden en begejstret Tilhænger af Systemet med de efter beskednere Fordringer indrettede Plejestiftelser, som han til at begynde med kun nølende gik med til.

Straks efter Steenbergs Hjemkomst tog man fat paa Nybyg-

¹⁾ Se herom Aarsberetning 1868.

ningerne med en Energi, der var usædvanlig i St. Hans Hospitals Historie. Det gamle Slot omdannedes til Administrations- og Økonomilokaler, og der opførtes 2 nye Plejestiftelser, een for Mænd og een for Kvinder. Kvindeplejestiftelsen, der var beliggende paa den gamle Lemmegaards Plads og stod færdig i Eftersommeren 1872, var en stor treetages og trefløjet Bygning, i hvilken Korridorsystemet i ringe Udstrækning var bibeholdt; i Midterfløjen var der saaledes en ganske vist meget smal Længdekorridor, i Sidefløjene derimod ingen. Opholdsværelserne var i Stuen og til Dels paa første Sal, Soveværelserne paa første og anden Sal, Spisestuer til Dels i Kælderen. Der fandtes ingen egentlig Celleafdeling, men i den »urolige Fløj« fandtes i alle 3 Etager fra 2 til 5 Celler, beliggende i umiddelbar Nærhed af de øvrige Lokaler. Mandsplejestiftelsen anbragtes mellem Slotet og det nye Kurhus som en lang treetages Pavillon eller rettere Kaserne¹⁾. Her brød man fuldstændig med Korridorsystemet; Bygningen forsynedes paa den ene Facade med 4 Opgange, der hver svarede til en lille Tværkorridor, omkring hvilken Værelserne var grupperede. Det af Selmer saa overordentlig stærkt forfægtede Princip, der overalt fordrede fri indendørs Kommunikation udenom Patientlokalerne, som det eneste, der muliggjorde et forsvarligt Opsyn, var altsaa — ligesom Principet om den organiske Sammenhæng i alle Bygningsanlægene — her forladt. Iøvrigt var Mandsplejestiftelsen med Hensyn til Lokalerne Fordeling i Etagerne indrettet som Kvindeplejestiftelsen.

Det samlede Anlæg, der tillige omfattede et Centralkøkken, blev d. 23. Oktober 1872 præsenteret for Kommunalbestyrelsen, og d. 15. December samme Aar flyttedes den sidste Patient ud fra det gamle Slot.

Steenberg havde saaledes paa St. Hans Hospital realiseret den relativt forbundne Helbredelses- og Plejeanstalt, der var Selmers kære Tanke. Ganske vist vilde Selmer have fundet det saare betænkeligt at reducere Fordringerne til hensigtsmæssig Indretning af Plejestiftelserne saa stærkt, men bortset herfra var St. Hans bleven en Anstalt, der i denne Henseende svarede til Selmers Ide. Hvad Steenberg opnaaede ved at indrette An-

¹⁾ Efter Opførelsen af Mandsplejestiftelsen paa Bjergmarken benyttet til Kvindeplejestiftelse. De sidste Mandspatienter flyttedes derfra 1894.

stalten paa denne Maade, var i første Instans det, at man uden at træde Kurhusets Interesser for nær kunde opføre Plejestiftelser for uhelbredelige uden altfor enorme økonomiske Ofre og i et Omfang, der ellers let vilde blive uoverkommeligt. De Fordele, den relative Forbindelse ellers frembød var ret problematiske, omend Steenberg hævdede, at han ved denne Adskillelse lettere blev i Stand til paa Plejestiftelserne at praktisere det saakaldte »open-door« System, der var i Færd med at trænge sig frem, uden at det derfor blev nødvendigt at gøre Brud paa den Aflukkethed, der endnu ansaas for en Nødvendighed paa Kurhuset. Men naar Steenberg senere ved forskellige Lejligheder hævdede den kombinerede Anstalts Fortrinlighed med en Begejstring, der ikke lod formode, at man egentlig var slaaet ind paa denne Vej, fordi man ikke havde Raad til andet, saa skyldtes denne Begejstring sikkert snarere den livfulde Mands ejendommelige Evne til at begejstres og lade sig rive med end en virkelig motiveret Overbevisning om Systemets Fortræffelighed. Som det vil ses, vedblev Steenberg imidlertid hele sit Liv at arbejde videre i dette Spor, og opnaaede derved blandt andet at se St. Hans Hospital vokse langt ud over de Grænser, man hidtil havde anset det for umuligt at føre en Sindssygeanstalt ud over.

Hvad Steenbergs øvrige Virksomhed som Sindssygelæge angaar, staar han som en smuk og karakteristisk Kontrast til sine ældre samtidige, Selmer og Jensen. I Modsætning til disses tunge Disciplin, der koncentrerede alle Anstaltens Funktioner i Overlægens Person og gjorde Alvor og Strengthed til Anstaltslivets Grundpiller, repræsenterede Steenberg Mildheden og Venligheden. Med Tillæg af sin overordentlige Energi og Handlekraft, sit Initiativ og Foretagsomhed og sin mere frugtbringende Interesse for Gerningen, var hans Ledelse af St. Hans Hospitals indre Liv nøje i den Aand, der var nedarvet fra Göriche, for hvem Steenberg nærede den største Veneration¹⁾. Livet paa St. Hans fik Lov til at røre sig mere frit end paa jydsk Asyl og paa Oringe, og Mildhed og Overbærenhed ansaa Steenberg for at være de Principer, hvorpaa al Sindssygebehandling burde grundlægges. Hans Iver for at vogte og værne

¹⁾ Sml. Aarsberetning 1885 (i Anledning af Göriches Død).

sine Patienter var utrættelig, og trods sin ejendommelige, undertiden ganske ubeherskede Hidsighed, var han derfor ogsaa almindelig agtet og afholdt af alle, han kom i Berøring med, saavel blandt Patienter som Personale. Et smukt Udtryk for hans Iver efter at opfylde de Krav, hans Stilling maatte medføre, var de ugentlige Rejser til København, som han fik Ideen til og begyndte i 1881, og hvor han modtog Patienternes paa-
rørende og gav dem Oplysninger om deres syge Slægtninge.

For sin Videnskab nærede Steenberg stor Interesse. Hans Doktorafhandling er nævnt, og naar hans Forfattervirksomhed indskrænkede sig til denne ene Bog, var Grunden sikkert den, at det store Reorganisationsarbejde lagde saa stærkt Beslag paa hans Tid, at han — ligesaa lidt som Selmer — kunde overkomme mere end sin Anstalt. Kun i sine Aarsberetninger har han efterladt sig et ejendommeligt litterært Mindesmærke. Medens Aarsberetninger ellers er tørre Opregninger, der kun læses af dem, der er nødt til det, var Steenbergs Beretning en i et livfuldt, muntært Sprog forfattet Skildring af Anstaltens Liv i det forløbne Aar. Der fortælles om Anstaltens Trivsel og de epokegørende Begivenheder i den lille Verden, enkelte interessante Sygehistorier meddeles, og naar en eller anden af Veteranerne blandt Patienterne dør, skriver Steenberg i hjertelige Vendinger hans Nekrolog. I det hele giver disse Aarsberetninger et tiltalende og livligt Indtryk af den Iver, hvormed den begavede, men stærkt lyrisk anlagte Mand gik op i sin Gerning.

En stor Interesse nærede Steenberg for de unge Kandidater, der paa hans Anstalt søgte Undervisning i Psykiatri. I mange Aar brugte han at samle dem hos sig paa bestemte Aftener og eksaminatorisk gennemgaa en eller anden Haandbog i Psykiatri med dem. Og een af sine Elever, C h r. M. J e s p e r s e n, tilskyndede han til et Arbejde om det Emne, der havde beskæftiget ham selv, nemlig den progressive Paralyse Forhold til Syfilis¹⁾. I 1871²⁾ gjorde Steenberg et Forsøg paa at indføre en ny psykiatrisk Nomenclatur og Inddeling, der skulde erstatte det gamle af Selmer benyttede Pinel-Esquirolske System. Det nye System, som Steenberg opstillede i Forening med Over-

¹⁾ Skyldes den almindelige fremskridende Parese Syfilis. Afhandling for Doktorgraden. København 1874.

²⁾ Se Aarsberetningen.

læge E. Salomon paa Malmø Sindssygehospital, brød ganske med de gamle Sygdomsbilleder Mani og Melankoli, der efter Steenbergs Mening kun var Symptomgrupper og fremsatte i Stedet for følgende Sygdomsgrupper:

- A. Acut Sindssygdom eller Stemningssindssygdom, omfatter især de tidligere Manier og Melankolier.
- B. Kronisk Sindssygdom (secundær Sindss.), der deles i Forrykthed og Sløvsind. Forryktheden, der nærmest er et Mellemstadium mellem den acute Sindssygdom og Sløvsindet, deles atter i Stemningsforrykthed og Forstandsforrykthed eller Vanvid. I Forryktheden maa man antage en Liden af selve Hjernecellerne, medens vasomotoriske Forstyrrelser og Forandringer i Cerebrospinalvædskenes Forhold maa antages at ligge til Grund for den acute Sindssygdom.
- C. Kompliceret Sindssygdom, der falder i 3 Grupper, eftersom Komplikationen er 1) fremskridende Paralyse. 2) Epilepsi eller 3) Idioti.

Dette System blev imidlertid kraftigt imødegaaet af Selmer¹⁾, og Steenberg vedblev selv i sine Beretninger at benytte det tidligere System uden noget Forsøg paa at hævde sit nye Fund.

Steenbergs Interesse for Psykiatrien gav sig tillige Udslag i nogle Bestræbelser, han i 1866 sammen med Görliche og Selmer gjorde for at faa afholdt en nordisk psykiatrisk Kongres. Til St. Hans Hospitals Jubilæumsfest var samtlige Overlæger fra Norges og Sveriges større Sindssygehospitaler indbudte, men paa Grund af de foregaaende Aars urolige politiske Forhold var kun een mødt, og Planerne om en Kongres maatte henlægges. Ved den internationale Lægekongres i København i 1884 valgtes Steenberg imidlertid som Repræsentant for hele Norden til Præsident for den psykiatriske og neurologiske Sektion, og modtog i den Anledning Besøg af hele Sektionen paa St. Hans Hospital. Med næsten barnlig Stolthed beretter Steenberg om dette Besøg og om Gæsternes Beundring for det enestaaende Hospital. Thi aldrig blev Steenberg træt af at fremhæve, at København var den eneste Storby i Verden, der altid kunde skaffe Plads til sine sindssyge, et Resultat, der enę og alene opnaaedes ved

¹⁾ Selmer: Om Overlæge Salomons og Prof. Steenbergs Forslag til en ny Inddeling af Sindssygdommene. Ugeskr. f. Læger, III. Række, 14. Bd., Pag. 205.

Hospitalets sindrige Organisation. Hvad Steenberg med særlig Stolthed fremviste var derfor ikke det med virkelig Fremsyn byggede Kurhus, men derimod de store Plejestiftelser, der ganske vist i Øjeblikket havde løst det brændende Pladsspørgsmaal, men som desværre overfor den moderne Anstaltsbehandlings Krav hurtigt viste sig at blive haabløst forældede og uden Muligheder for at føje sig efter Udviklingen¹⁾.

Overfor Tidens Fremskridt indenfor Sindssygeplejen var Steenberg overordentlig interesseret og fri for al Konservatisme. Særlig kan mærkes hans Forsøg med no-restraint, som ifølge hele hans Naturel maatte tiltale ham i høj Grad, og som han fra første Færd eksperimenterede med uden dog straks at kunne gennemføre det. Fra en Englandsrejse i 1866—67 vendte han hjem, meget opfyldt af Beundring for den Konsekvens, hvormed no-restraint gennemførtes i adskillige engelske Anstalter, og med sit ejendommelige optimistiske Syn søgte han at bortforklare den udstrakte Anvendelse af Eneværelser, der hos Englænderne erstattede andre Tvangsmidler; Steenberg knyttede sine Forhaabninger til, at no-restraint af sig selv vilde sejre herhjemme, naar den tiltagende Kultur havde mildnet Sindsygdommenes Voldsomhed hos os, som det allerede var sket hos Englænderne. Først efterhaanden lykkedes det Steenberg at arbejde sig frem til Tvangsmidlernes Afskaffelse.

Et andet af Steenbergs Forsøg var Ansættelsen af kvindeligt Opsyn paa Mandsafdelingen. Det mandlige Opsyn paa Kvindesafdelingen, »Spændekarlen«, som skulde tumle de voldsomste af Kvinderne, var forlængst afskaffet, og tilskyndet af Vanskeligheden ved at faa gode mandlige Opsyn, forsøgte Steenberg i 1877 at lade 4 mandlige Opsynskarle gifte sig og lade deres Koner gøre Arbejde paa Afdelingen, forløbig dog væsentlig Køkkentjeneste. Formen for Forsøget var næppe særlig heldig; men det var dog et Forsøg, værd at agte paa.

Steenberg var ligeledes den første herhjemme, der fik indrettet en egentlig Vagtafdeling, en Afdeling »à surveillance continue«, som den betegnedes, og som især var bestemt til selv-

¹⁾ I Anledning af Kongressen udgav Steenberg og H. Meyer paa Magistratens Foranledning et fransk Værk, indeholdende Planer af St. Hans og en kortfattet Beskrivelse (L'hôpital de St. Hans. Copenhague 1884).

mordsfarlige Patienter. I 1874, da det gamle Slot toges i Brug som Administrationsbygning, blev Kontorlokalerne i Kurhusets Hovedfløj (Hospitalets nuværende Bibliothek og Laboratorium) ledige og indrettedes til en Vagtafdeling for Kvinder. Den indrettedes saa vidt Forholdene tillod det efter det samme Princip som de senere Afdelinger af denne Art paa St. Hans og i Middelfart, nemlig med en centralt beliggende Opholds- og Vagtstue, hvorom flere større og mindre Sovestuer var grupperede, saaledes at man fra Vagtstuen kunde overse dem alle. Der var Plads til 11 Patienter og var ansat 3 Opsyn, hvoraf de 2, saaledes som det endnu almindelig var Skik, sov blandt Patienterne om Natten, medens den tredie vaagede og om Dagen sov andetsteds. De Afdelinger, der senere indrettedes efter dette Princip saavel som de øvrige Udvidelser, Steenberg ledede og de Forsøg, han anstillede med nye Forplejningsmaader skal imidlertid omtales i Sammenhæng med det øvrige Sindssygevæsen i Tidsrummet omkring og efter 1880. St. Hans Hospital befandt sig i Steenbergs Tid i een fortsat Udvikling, og Steenberg forstod altid paa en egen taktfuld og overbevisende Maade at vinde Kommunalbestyrelsen for sine Planer, bestemt og varmt argumenterende, hvor noget skulde føres igennem og hensynsfuldt givende efter, hvor for stejle Fordringer kun vilde føre til Sagens Stranding; han er derfor ubestrideligt den egentlige Sjæl i den forfriskende Udviklingsperiode, der paa St. Hans afløste den lange døde Tid.

Steenbergs Fortjenester skaffede ham naturligvis i Aarenes Løb de sædvanlige Udmærkelsestegn. D. 31. Juli 1866 ved Anstaltens Jubilæum blev han Professor, 1874 Ridder af Dannebrog, 1884 i Anledning af Lægekongressen Ridder af den norske St. Olufs Orden, og i 1888 ved sit eget 25 Aars Overlægejubilæum Dannebrogsmænd. En Skygge kastede det over hans senere Leveaar, at hans Hustru, Elisabeth Francis, født Chabot¹⁾ døde i Aaret 1878 efter kun 6 Aars Ægteskab; men den virksomme Mand fortsatte dog med usvækket Energi sit opslidende Arbejde, til han faldt paa Skansen. D. 11. Marts 1892 døde Steenberg pludseligt, netop som han var kommen hjem fra en af sine ugentlige Rejser til København, hvor han modtog Pati-

¹⁾ Født 1852 i Rotterdam. Faderen var hollandsk Vicekonsul i Roskilde.

enternes Slægtninge. Han var den sidste af den ældre Generation af danske Sindssygelæger, og hans sympatetiske, vindende Personlighed bragte friske Drag ind i det alvorsfulde Fysiognomi, Selmer oprindelig havde paatrykt Sindssygeplejen; ved hele det friske Tilsnit, Steenberg gav Livet paa sin Anstalt, danner han Bindeleddet mellem den ældre Generation, for hvem den lukkede Anstalt var Idealet og den yngre, for hvem Interessen i saa høj Grad knyttede sig til Forsøgene paa at bryde Sindssygeanstalternes afspærrende Mure ned.

VI.

I de halvtredsindstyve Aar, som er fulgt efter den forløbige Ordning af Danmarks Sindssygevæsen, saaledes som den kendetegnedes ved Opførelsen af jydsk Asyl og Oringe samt Reorganisationen af St. Hans Hospital, er der eet Ord, der som et evindeligt Omkvæd og indtil Trivialitet kommer igen ved al Tale om Sindssygevæsenet og dets Udvikling. Det er Ordet Pladsmangel.

Saa snart man var begyndt at bygge Anstalter, viste det sig, at Tilstrømningen til dem langt overgik, hvad man havde ventet sig, og snart stod man overfor det Krav, som iøvrigt Steenberg var den første til klart at formulere, at der burde skaffes Plads til alle sindssyge, eller rettere til alle ubemidlede sindssyge, da det kun var Omsorgen for disse, der i strengeste Forstand paa-hvilede det offentlige. Overfor dette stedse voksende Krav viste det sig desværre, at de lovgivende og bevilgende Myndigheders Imødekommenhed hurtigt aftog, og Forholdet i 1846, da Stænder og Regering var enige om, at det planlagte Foretagende skulde udføres godt uden smaaligt Hensyn til, hvad det kostede, staar beklageligvis som et ret isoleret Fænomen i det danske Sindssygevæsens Historie. Siden har Klagen over Pladsmangel trolig været secunderet af Jammeren over de svære Omkostninger og Ønskerne om at udfinde billigere Forplejningsmaader. Og uagtet det nu er over 60 Aar siden, at vor første moderne Anstalt aabnedes, er Statens Sindssygevæsen endnu langt fra naaet saa vidt, at der kan sørges forsvarligt for alle sindssyge, saaledes at Nybygningen af Anstalter kun behøver at holde Skridt med Befolkningstilvæksten. At det var denne Opgave, man uundgaaeligt kom til at staa overfor, maatte hurtigt blive klart for vore første Anstaltsledere. Allerede i 1865, fire Aar

efter, at Aarhusanstalten var bleven udvidet med 270 Pladser, havde den kun 25 ledige Pladser tilovers, og Selmer havde endda afvist 10 Patienter fra Øerne. Næste Aar var der 389 Patienter i Anstalten, og Selmer udtalte som sin Overbevisning, at man foruden den paatænkte Udvidelse af Oringe straks maatte begynde paa Opførelsen af endnu en Statsanstalt. Ikke mange Aar i Forvejen havde Selmer følt sig overtydet om, at een Anstalt foruden jydsk Asyl vilde være tilstrækkelig¹⁾.

I 1870 havde man fuldt Hus i Anstalten ved Aarhus; der var ved Aarets Slutning 407 Patienter, og Gennemsnitsbelægningen var 409,4, ja i Aarets Løb havde det endogsaa været de færreste Patienter, man havde været i Stand til at optage uden Vente-tid, og med Rette betegner Selmer det som næsten tragikomisk, at af de 82 indmeldte Patienter ankom kun de 63, fordi de 19 i Ventetiden var bleven saa raske, at de ikke behøvede Indlæggelse.

Paa Oringe var Forholdene snart ligesaa vanskelige, uagtet Jensen, som før omtalt, ikke betænkte sig paa at optage et betydelig større Antal Patienter end det normerede, en Praksis der ogsaa fulgtes af hans Efterfølger Fürste, og uagtet Forholdene paa Øerne var noget gunstigere, fordi de gamle Anstalter for største Delen var bleven bevarede og tjente til at opbevare en Del uhelbredelige. Hvor trykkende Pladsmangelen desuagtet var i hele Landet ses bedst af den Omstændighed, at der overhovedet kunde fremkomme Forslag om, at man gennem en Forhøjelse af Betalingen skulde søge at formindske Tilgangen af Patienter af 3die Forplejningsklasse. Og en Optælling af de sindssyge fra 1874 viser i Tal, hvor langt man var fra at have Plads til alle²⁾.

Paa dette Tidspunkt befandt sig:

paa St. Hans Hospital	636	Patienter
paa Anstalten ved Vordingborg	378	—
paa Anstalten ved Aarhus	412	—
		ialt..... 1426 Patienter

¹⁾ Betænkning afgiven 17. Juli 1860 af Byggekommissionen for jydsk Asyl til Justitsministeriet i Anledning af dettes Anmodning om Forslag til Ordning af Øernes Sindssygevæsen.

²⁾ Sml. Rigsdagstidende 1874—75.

desuden:

i Graabrødre Hospital i Odense	42	Patienter
i Frederiksborg Amtsanstalt ved Hørsholm.....	22	—
i Københavns og Roskilde Amters Syge- Daare- og Arbejdsanstalt	77	—
i Anstalten i Stege	67	—
i Anstalten i Sakskøbing ¹⁾	75	—
i Anstalten i Mariager ¹⁾	21	—
i andre smaa Amtsanstalter	24	—
	ialt.....	328 Patienter

Summa summarum..... 1754 Patienter

Samtidig udviste Folketællingen et samlet Antal af 2454 sinds-
syge.

Det levende Krav om en ny Anstalt og de respektive Direk-
tioners idelige Klager var dog sikkert endnu en Tid bleven
uænsede, hvis ikke Staten i Begyndelsen af Halvfjerdserne
pludselig var kommen i den Situation at have en Straffeanstalt
tilovers. Den forandrede Retspleje havde medført, at Antallet
af Straffefanger i Tidsrummet 1866 til 1873 var gaaet ned fra
1294 Mænd og 333 Kvinder til 679 Mænd og 186 Kvinder. Der-
ved blev en af Statens Straffeanstalter ledig, og da man samti-
dig havde en Sindssygeanstalt for lidt, laa den Tanke nær at
omdanne Straffeanstalten til Sindssygeanstalt; at det i saa
Fald maatte blive det gamle Tugthus i Viborg, der skulde om-
dannes, blev man hurtig klar over; den kun 20 Aar gamle Straf-
feanstalt i Horsens frembød ved hele sin Anlægsmaade næsten
uoverstigelige Vanskeligheder for en Omdannelse.

I 1873 blev de første Skridt gjort til denne Plans Realisation,
idet Justitsministeriet udsendte Lektor ved Universitetet i
Retsmedicin og Hygiejne C. G. Gæ d e k e n for at undersøge,
om de lokale Forhold tillod en Omdannelse som den paatænkte.
I sin Betænkning (11. Okt. 1873) udtalte Gædeken sig for Tan-
ken, og man lod derfor straks Amtmanden i Viborg erhverve
visse til Foretagendet nødvendige mindre Grundstykker, sam-
tidig med, at man lod Arkitekt S t o r c k i Forening med Gæde-
ken udarbejde en Plan for Foretagendet. Efter denne Plan skul-

¹⁾ Angaaende disse Anstalter se senere Pag. 187.

de man for en Pris af 72,000 Rdl. (inclusive Prisen for Inventar) kunne skaffe Plads til 450 Patienter, 235 Mænd og 215 Kvinder. Ogsaa Sundhedskollegiet spurgtes, men udtrykte sig indtil videre med Forbehold.

Medens disse forberedende Arbejder stod paa, naaede Sagen gennem forskellige Meddelelser i Dagbladene til Offentlighedens Kundskab, og Reservelæge ved jydsk Asyl R. A. Holm, gjorde sig da straks til Talsmand for det Standpunkt, Sindsygelægerne kunde ventes at ville indtage. Det er sandsynligt, at Selmer, der efter at være bleven Overlæge kun nødig deltog i Polemik, stod bagved Holms Aktion; i det mindste var Holms Anskuelser i nøje Overensstemmelse med alt, hvad Selmer i sine yngre Dage havde hævdet. Kraftigt modsagt af Gædeken¹⁾, der villig gjorde sig til Forsvarer for Tanken om Tugthusets Omdannelse, gjorde Holm gældende, at Ombygningen af de til Dels over 100 Aar gamle Bygninger i Viborg vilde blive dyrere end en hel ny Anstalt, at Fænglets Beliggenhed i en By, indeklemmt mellem Gasværket, Banegaarden og den farlige Sø var saa uheldig som vel muligt, at Bygningen ikke tillod en ordentlig Adskillelse af Mænd og Kvinder, at det odiøse Skær, der hvilede over Tugthuset vilde være en Hindring for dets Benyttelse som Hospital, og sidst, men ikke mindst, at Oprettelsen af særlige Plejeanstalter for uhelbredelige — thi kun saadanne tænkte man at anbringe i Viborg — betegnede en Tilbagevenden til et forældet, upraktisk, inhumant og uvidenskabeligt Princip. Hvad Gædeken svarede hertil var — fraset en Del Forsøg paa at reducere Ulemperne ved Tugthuset og dets Beliggenhed til Bagateller — egentlig kun dette, at de blandede Anstalter kunde være meget gode, men de var for dyre;; overfor de uhelbrede-

¹⁾ Følgende Indlæg fremkom i Striden:

Holm: Tugthus og Sindssygeanstalt. Ugeskr. f. L., III. R., 16. Bd.

Gædeken: Om Tugthus og Sindssygehospital. Ugeskr. f. L., III. Række, 17. Bd.

Holm: Om den paatænkte Forandring af Viborg Tugthus til en Plejestiftelse for sindssyge. Ugeskr. f. L., III. R., 17. Bd.

Gædeken: Om den paatænkte Forandring af Viborg Straffeanstalt til en Plejestiftelse for uhelbredelige sindssyge. Ugeskr. f. L., III. R., 17. Bd.

Holm: Endnu et Par Ord om Forandringen af Viborg Tugthus til en Plejestiftelse for sindssyge. Ugeskr. f. L., III. R., 17. Bd.

lige havde man Lov til at tage Hensyn til Bekostningen, naar blot de forplejedes forsvarligt.

Sagen gik da ogsaa sin Gang, idet den i 1874 atter blev forelagt Sundhedskollegiet, der nu indhentede Betænkning fra de tre Overlæger Selmer, Jensen og Steenberg. Af disse erklærede Jensen sig ubetinget for Planen paa Betingelse af, at kun de sløveste Patienter, der var ligegyldige for alt, sendtes til Viborg. Selmer var principielt mod Planen, fordi han ansaa Bygningerne og Beliggenheden for uhensigtsmæssige; men under Trykket af den stadig tiltagende Pladsmangel, gik han dog modstræbende med til Oprettelsen af en saadan særlig Plejeanstalt og gav, da han aabenbart allerede nu indsaa, at Sagen ikke lod sig standse, en Del gode Raad med Hensyn til Indretningen. Steenberg, der principalt foreslog en hel ny Anstalt ved Nyborg eller Middelfart og subsidiært to nye »Plejefilialer«, hver til 200 Patienter, hævdede, at hvis man endelig vilde benytte Viborg Tugthus, burde det være til Epileptikere, Idioter, Apoplektikere og dybt demente sindssyge. Da man forsøgsvis havde ladet udarbejde Planer til de af Steenberg foreslaaede Anstalter, og det havde vist sig, at de to »Plejefilialer« vilde koste 940,000 Kr., og en ny blandet Anstalt 1¼ Million, gav Sundhedskollegiet (6. Jan. 1875) sin Tilslutning til Tugthus-Planen, og saaledes udrustet med Sagkundskabens Bifald forelagde Justitsministeren d. 3. Febr. 1875 Forslaget i Rigsdagen. Uagtet Forslaget ved Forelæggelsen havde mistet noget af sin oprindelige Tilløkkelse, idet de 72,000 Rdl. var bleven til 160,000 Kr. og de 450 Pladser til 300, lykkedes det dog Justitsminister Klein at føre Sagen igennem begge Ting; og at Staten berigedes med dette Misfoster af en Sindssygeanstalt skyldtes — fraset Lægerne altfor svage Modstand og Gædekens, man fristes til at sige forræderske Støtte — først og fremmest Kleins store Iver for Planen. At Ønsket om at gøre Viborg By en Tjeneste har været stærkt medvirkende hos Klein, turde være mere end sandsynligt¹⁾.

Ved Lov af 4. Maj 1875 fastsloges det, at Viborg Straffeanstalt skulde omdannes til en Plejeanstalt for 300 uhelbredelige sindssyge fra hele Landet undtagen København. Ved Optagelsen

¹⁾ Klein var stærkt knyttet til Viborg, hvor han i flere Aar havde været Overretsassessor. Desuden havde han fra 1858—66 været Folketingsmand for Viborg Amts 5te Kreds.

skulde saadanne Patienter, der tidligere havde været behandlede ved de øvrige Sindssygeanstalter foretrækkes, og til Optagelse krævedes en Lægeattest for, at Patienten var nedsunken i en saadan Sløvhedstilstand, at de ydre Forhold var ham ligegyldige, naar blot hans nærmeste materielle Livsfornødenheder tilfredsstilledes, en Bestemmelse, der var medtaget, for at ikke Patienter, i hvem der endnu rørte sig Rester af aandeligt Liv, skulde unddrages de Fordele, en egentlig Sindssygeanstalt bød.

De Bygninger, der skulde omdannes til Sindssygeanstalt, var til Dels meget gamle; nogle af dem var opført 1740—43, medens andre skyldtes senere Udvidelser af Straffeanstalten i 1843 og 1863—64. At omdanne dem til en blot nogenlunde tidssvarende Sindssygeanstalt var meget vanskeligt, og man havde forregnet sig slemt med Hensyn til Omkostningerne, der efterhaanden løb op til Kr. 420,000, hvilket, da man kun fik 300 Pladser, blev ca. 4 Gange saa meget pr. Plads, som oprindelig beregnet.

D. 7. Maj 1877 aabnedes Anstalten, hvis første Overlæge blev Carl August Gad¹⁾. Han var uddannet paa St. Hans Hospital, hvor han var Kandidat i 1860 og Reservelæge fra Maj 1861 til Juli 1876, og han udviste i Viborg stor Energi og administrativ Dygtighed ved hele den første Organisation af Anstalten, hvor særlig den Opgave ingenlunde var let at omdanne den Skare urolige, til Dels udisciplinerede Patienter, som Anstalten i sine første Aar modtog, til en mere taalelig Anstaltsbelægning. Paa den videnskabelige Psykiatris Omraade satte Gad sig intet Mindesmærke, hvad dels forklares ved Arten af de Patienter, han havde at arbejde med, dels ved hans store Interesse paa andre Felter (Botanik og Bakteriologi). Han var Overlæge i Viborg til sin Død d. 8. Jan. 1895.

Den Lettelse i den trykkende Pladsmangel, som Viborganstaltens Aabning medførte, var af rent forbigaaende Karakter, uagtet man særlig søgte at aflaste de to andre Anstalter ved en Bestemmelse om, at forløbig kun Patienter fra disse maatte modtages. Og i Viborganstalten selv kom man næsten straks til at lide under en delvis Pladsmangel, thi man havde efter Forhol-

¹⁾ Født 30. Maj 1834 i Vordingborg. Student i Kolding 1853. Kandidat Vinteren 1860 med laud. Æresdoktor 1894.

det paa St. Hans Hospitals Plejestiftelser beregnet, at kun 40 pCt. af Patienterne var urolige og urenlige, men ved Modtagelsen af Kontingentet fra de andre Anstalter viste det sig, at ikke mindre end 76 pCt. maatte paa de urolige Afdelinger. Da Anstalten i 1878 aabnedes for almindelig Tilgang, var der kun 14 Mandspladser og 49 Kvindepladser tilovers, og ved Aarets Slutning var der 4 ledige Kvindepladser, medens 18 Mænd stod paa Expectancelisten. Samtidig fyldtes de andre Anstalter hurtigt, Ventelisterne kom igen i Brug, og Pladsmangelen var stadig lige trykkende. I 1882 paaviste Reservelægen ved jydsk Asyl, Kr. Helweg, at denne Anstalt siden Udvidelsen i 61 kun havde kunnet optage knap $\frac{2}{3}$ af de Patienter, der søgte Optagelse (2459 af 3755), og at alene Jylland for at kunne møde Kravene i de kommende Aar straks maatte have 530 nye Pladser¹⁾

Det var derfor i høj Grad under Indflydelse af Pladsnøden, at der i Firserne rejste sig en ret livlig Diskussion angaaende Midlerne til at skaffe flere og navnlig billigere Pladser til sindssyge, og da især til de uhelbredelige, hvis Forsørgelse altid var den byrdefuldeste. De fremkomne Forslag lader sig indordne i 2 Grupper. For det første dem, der gik ud paa en Udvidelse af de bestaaende Anstalter eller Nybygning af Anstalter, kort sagt en Forbliven ved det egentlige Anstaltssystem i een eller anden Form; for det andet Forslag, der tilraadede at benytte de friere Forplejningsformer, Familiepleje, Landbrugskolonier o. s. v. Disse sidste havde allerede ret tidligt været paa Tale herhjemme og skal derfor først omtales. Da disse Forplejningsformer imidlertid ingenlunde er opfundne i Danmark, men deres Anvendelse herhjemme paa det nøjeste knytter sig til de i Udlandet gjorte Erfaringer, vil det forinden være nødvendigt i al Korthed at antyde Gangen i den Udvikling, Sindssygevæsenet havde fulgt siden Anstaltsvæsenets første Dage. Det er i det foregaaende flere Gange nævnt, at man allerede meget tidligt havde haft Opmærksomheden henvendt paa den belgiske Landsby Gh e e l, hvor der fra det 7. Aarhundrede havde udviklet sig en ejendommelig Form for Sindssygepleje. Oprindelig foranlediget ved overtroiske Forestillinger om Helgeninden D i m p h n a s undergørende Kraft overfor disse Lidelser, havde Folk

¹⁾ Liqt Anstaltsstatistik fra Jylland. Hospitalstidende 1882.

bragt deres sindssyge Slægtninge til Landsbyen, hvor Helgenindens Kraft beroede, og i Tidens Løb vænnedes Befolkningen dér til at omgaas de sindssyge. Det blev derfor Skik at anbringe sindssyge hos Familierne i Gheel og Omegnen, og efterat det hele senere var sat i System under Statens Kontrol, blev det ligefrem at betragte som en Erstatning for en Anstalt. Baade friske og kroniske Tilfælde blev optagne, og den egentlige Berettigelse i Systemet bestod foruden i Billigheden i Anbringelsen af den syge i et Milieu, der ikke havde hans eget Hjemms evigt irriterende Magt, men som dog ikke fjernede sig saa langt fra det tilvante almindelige Liv. Thi Patienterne levede under frie Forhold, deltog i Familiens Liv og om muligt i dens Arbejde.

Gheel havde som nævnt allerede fra Sindssygevesenets tidligste Dage tiltrukket sig en ikke ringe Opmærksomhed, og en formidabel Litteratur var vokset op om Emnet. Dommen over Systemet varierede fra den mest kritikløse Begejstring til den mest ubarmhjertige Fordømmelse, og kun om een Ting syntes der at herske nogenlunde Enighed, nemlig om Vanskeligheden eller Umuligheden af andet Steds at efterligne dette System, der hvilede paa Aarhundreders Hævd. Ikke desto mindre blev der baade i Tyskland og i England gjort enkelte Forsøg herpaa, og der skabtes derved to nye Varianter af Familieplejen eller Kolonisationen, som den Gang var den almindeligst benyttede Betygnelse. I Tyskland forsøgte Roller omkring Anstalten Illenau at anbringe Patienter hos de i Nærheden boende Haandværkere og Bønder; men Forsøget kunde paa Grund af Vanskeligheden ved at skaffe et tilstrækkeligt stort Antal gode Hjem nærved Anstalten kun antage et ringe Omfang. Selve Gheel nærmede sig iøvrigt efterhaanden dette System, idet man midt i det af Patienterne befolkede Distrikt anlagde en lille Anstalt (Infirmierie), der betjentes af faguddannede Psykiatere og dels tjente til forløbig Observation af nye Patienter, dels til Internering af Patienter, der lejlighedsvis blev urolige. En noget mere afvigende Form antog Kolonisationen i England, hvor man eksperimenterede med det saakaldte Cottagesystem. Dette, der allerede i 1824 var foreslaaet af L a n g e r m a n n, senere af E. T o l l e r og B u c h n i l og, forøvrigt uden Held, var forsøgt ved Slesvig-Anstalten, gik i Hovedsagen ud paa, at Patienterne anbragtes i Anstaltens Nærhed, enten boende i et Antal af 1—2—3 hos gifte paa Anstalten uddannede Oppassere

eller i større Antal (12—15) sammen med en Oppasser i smaa Huse i en større Anstalts umiddelbare Nabolag og under Anstaltslægens stadige Tilsyn. Forholdet til Anstalten var altsaa her i langt mindre Grad løsnet, end hvor Patienterne anbragtes hos Anstalten ganske uvedkommende Familier. I Sammenhæng hermed skal lige nævnes den skotske Familiepleje, der havde udviklet sig, efter at der i 1858 i Skotland som tidligere i England var udnævnt en fast Sindssygekommission (board of commissioners in lunacy), der i 4 Aar berejste Landet og sørgede for, at alle sindssyge, der trængte til det, blev anbragt paa Anstalter, medens Resten, 1500 i Tallet, forblev spredt ud over Landet, anbragt hos private Familier, men under Tilsyn af de lokale Læger og af et omrejsende Medlem af Sindssygekommissionen.

Foruden disse Varianter af Familieplejen fængledes Opmærksomheden efter Aarhundredets Midte af endnu et Forsøg, der udgik fra Frankrig. Det var Brødrene Labittes Landbrugskoloni i Clermont. I Forbindelse med en større Privatanstalt midt i Byen Clermont i Nordfrankrig havde de tre nævnte Brødre siden 1847 drevet en stor Landejendom (ca. 200 Hektarer) ved Navn Fritz James. Denne Ejendom og en anden af lignende Størrelse, der købtes i 1865, dreves ved Hjælp af de rolige, arbejdsføre Mandspatienter, dels uhelbredelige, dels Rekonvalescenter, der flyttedes ud fra Anstalten og levede paa Gaarden under frie Forhold, uden Tvang af nogen Art. Under lignende frie Forhold anbragtes et stort Antal Kvinder paa et Vaskeri. Patienterne var under stadigt Tilsyn af en paa Gaarden boende Læge og af Overlægen, der aflagde daglige Besøg. Forsøget faldt overordentlig heldigt ud, og ikke alene viste Friluftsarbejdet og hele det friere Liv sig at have en god Indflydelse paa Patienterne, men hele Foretagendet viste sig at være en udmærket Finansoperation; Gaardene dreves som Mønsterbrug og betalte sig godt. Efterhaanden fik man ogsaa andre Steder Lyst til at efterligne dette Foretagende, og i 1864 blev der i Einum ved Hildesheim (Hannover) oprettet en Landbrugskoloni; men virkeligt Liv i Forsøgene vakte først, da den berømte Griesinger rejste den Diskussion om Sindssygevæsenet, hvori flere af Tidens mest ansete Psykiatere deltog, og som ved sit bitre og personlige Præg vakte en ikke ringe Opsigt.

Griesinger, der i England havde set Kolonisationssystemet

praktiseret, indvarslede i 1868' en hel ny Æra i Sindssygeplejen, hvor Løsenet skulde være offentlig Omsorg for alle ubemidlede sindssyge. Til dette Formaals optog Griesinger de forskellige nyere, friere og — billigere Forplejningsmaader ved Siden af de gamle Anstalter og foreslog¹⁾, at der i hver Landsdel skulde indrettes:

1. En i en Universitetsby beliggende psykiatrisk Klinik for acute Tilfælde; tillige ved Byens almindelige Hospital en Afdeling for gamle, sløve sindssyge, Epileptikere o. lign.

2. Et »Landasyl« for hele den store Skare af kroniske Patienter, der nødvendig krævede Anstaltsbehandling.

3. En større Landbrugskoloni i Forbindelse med Landasylet og

4. Sindssygekolonier (Familiepleje) dels hos Beboerne i Omegnen, dels i Cottager opførte i Anstaltens Nærhed og beboede af Patienter og Opsynsfolk.

Omtrent samtidig med, at Griesingers Forslag fremkom og satte Sindene saa stærkt i Bevægelse, grundlagdes i Tyskland en større Landbrugskoloni. Det var Kolonien *Zschadras*, der oprettedes i Tilknytning til en ældre sachsisk Plejeanstalt for Mænd i *Colditz*. Omtalt er ogsaa Landbruget ved den franske Anstalt *Ville Evrard*, og lidt efter lidt forsynedes talrige af Tysklands Anstalter, selv de ældre, med Landbrugskolonier; saaledes *Sachsenberg* i Mecklenburg-Schwerin i 1875, *Slesvig* i 1878—80, ja selv den gamle Anstalt *Sonnenstein* fik i 1885—88 Kolonierne *Cunnersdorf* og *Jessen*, ligesom ogsaa Familieplejen efter det af *Roller* indførte System fandt en ikke ringe Anvendelse, især som et billigt Afløb for de overfyldte Anstalter. Til de første Anstalter, der iværksatte Familiepleje, hører *Ellen* ved *Bremen* (1879), *Buntzlau* i *Schlesien* (1886) og *Dalldorf* ved *Berlin*²⁾.

¹⁾ Ueber Irrenanstalten und deren Weiterentwicklung im Deutschland. Arch. f. Psych. und Nervenkrankh. I.

²⁾ Indenfor den noget ældre danske Litteratur er de her omtalte Plejeformer og deres Udvikling beskrevet i følgende Arbejder:
Geill: Nogle Bemærkninger angaaende moderne Sindssygebehandling. Kbhvn. 1895.

Tryde: Bemærkninger om Sindssygekolonier. Ugeskr. f. Læger, II. R., 4. Bd., Pag. 1—38.

R. A. Holm: Nogle Rejseoptegnelser angaaende Sindssygeforhold. Hosp. Tid. 1871, Pag. 197, 201, 205.

Landbrugskolonierne fik, foruden den Betydning de i sig selv havde, ogsaa i anden Henseende Indflydelse paa Udviklingen, idet de nemlig ved at knyttes til de i Firserne opførte Anstalter i Pavillonsystem bidrog til at danne Overgangen til den egentlige koloniale Sindssygeanstalt. Fra en Anstalt bestaaende af større Pavilloner, hvortil var knyttet een eller flere aabne Avls-gaarde, var Skridtet nemlig ikke langt til at anbringe selve Anstalten midt i Landbruget, lade de to Elementer gaa op i hinanden, saa at selve Anstaltens Kerne blev de smaa aabne Pavilloner — eller Villaer — med et mindre Antal Patienter, der beskæftigedes i Landbruget. Som Stamfaderen til alle de senere Anstalter af denne Art maa nævnes Alt-Scherbitz i Provinsen Sachsen. Da herhjemme endnu ingen direkte Efterligning af Alt-Scherbitz har set Dagens Lys, er en udførligere Beskrivelse af denne saa meget omtalte Anstalt ikke her paa sin Plads¹⁾. I al Korthed skal kun nævnes, at Alt-Scherbitz, der anlagdes i 1876 og fuldendtes i 1891, grundlagdes paa et større Gods og ganske gradvis fyldtes med Patienter, dels fra en nærliggende ældre Anstalt Nietleben, dels senere udefra. Ved i Begyndelsen kun at modtage rolige Patienter og lade dem leve frit mellem Gaardens Tjenestefolk skabte man en fast Ramme af veldisciplinerede Patienter, hvorunder de nyankomne, da Anstalten i 1879 aabnedes for almindelig Tilgang, let lod sig indordne. Derved lykkedes det at gennemføre Behandlingen med langt mindre Frihedsindskrænkning end man ellers var vant til, og Anstaltens Kerne blev de smaa aabne Pavilloner med fra 4 til 25 rolige arbejdende Patienter, hvortil sluttede sig mere lukkede Pavilloner for de friske Tilfælde, medens de egentlige »urolige«, strengt lukkede Afdelinger var svunden ind til et forholdsvis lille Appendix. Alt-Scherbitz var et Forsøg, men det kronedes med Held og dannede i de følgende Aartier det Forbillede, hvorefter en stor Række koloniale, villaformede An-

Kr. Helweg: Fra Agerbrugskolonier for sindssyge. Hosp. Tid., II. R., 9. Bd., Pag. 554, 569.

Kr. Helweg: Om Sindssygeforplejning ude og hjemme. Kbhvn. 1880.

Steenberg: Betænkning til Sundhedskollegiet af 27. April 1868, offentliggjort i Bibl. f. Læger, V. R., 20. Bd.

¹⁾ Foruden i Kr. Helwegs foran anførte lille Skrift er Anstalten paa dansk beskrevet af Fr. Lange: Et Besøg i fremmede Sindssygeanstalter. Hospitalstidende, III. R., 4. Bd., Pag. 516, 534 og 555.

stalter grundlagdes rundt om i Tyskland og andre Lande, ligesom Alt-Scherbitz var et af de Valfartsteder, der frem for alle søgtes af dem, der vilde føre Sindssygevæsenet ind paa nye Baner.

I Danmark var man ret tidligt begyndt at rette Opmærksomheden paa de forskellige nye Fænomener i Udlandet. Den første, der for Alvor tog Spørgsmaalet op til praktisk Behandling, var den lukkede Anstalts varme Forkæmper, den berejste Overlæge Jensen paa Oringe. Inkonsekvensen heri var fuldkommen bevidst, thi Jensen erklærede fra første Begyndelse uforbeholdent, at hans eneste Bevæggrund til at arbejde for Kolonisationen var Muligheden af at faa anbragt en Del kroniske Patienter paa en billig og dog forsvarlig Maade. Jensens eneste Motiv var Pladsmangel, og han siger ligefrem¹⁾, at »afklædt alle de Talemaader om større Frihed, organiseret Arbejde, Livet i fri Luft og Familielivets Glæder, som skyldes Partiskhed, Ensidighed og Ubekendtskabet med Livet i en vel organiseret Anstalt ikke mindre end Mangel paa Klarhed over, hvad der maa være Grundlaget for enhver Behandling af sindssyge, viser det sig, at Gheelsystemet indeholder Elementer, der knyttede til og samarbejdede med en velorganiseret Anstalt lader sig benytte som Supplement til denne, saaledes at et Antal uhelbredelige sindssyge kunne faa en taalelig og passende Forplejning med noget ringere Ofre for det offentlige end Tilfældet ved deres Anbringelse i Anstalt.«

Jensens Plan gik ud paa, at Anstaltens Jord skulde udstykkes til 26 Husmandslodder, der skulde bortfæstes til forhenværende Opsynsfolk paa Anstalten, mod at disse tog Patienter i Pleje, mindst 3 i hver Familie og foreløbig kun Mænd. Planen, der var udarbejdet i 1861 — altsaa ådskillige Aar før Griesingers Tid — kom dog foreløbig ikke frem, og hvad der samtidig fra anden Side kom frem om Familieplejen, var heller ikke egnet til at vække Begejstring. Ganske vist var Falrets Beskrivelse af Gheel²⁾ bleven oversat i Bibliothek for Læger, men Dr. Tryde fra Slesvig, der i 1863 havde besøgt baade Gheel og Clermont og meddelt sine Iagttagelser i Ugeskrift for Læger (II 4.), fældede

¹⁾ Aarsberetning 1863.

²⁾ Kolonien Gheel. Bibl. f. Læger, V. Række, 5. Bd., Pag. 59..

en meget haard Dom over Gheel og var heller ikke ubetinget begejstret for Clermont.

I lidt ændret Form bragte Jensen sine Familiepleje-Planer frem i 1868, og denne Gang naaede de et Skridt videre, idet Sundhedskollegiet optog dem til Drøftelse og afkrævede Selmer og Steenberg en Betænkning i Sagen. Selmer stillede sig i og for sig paa samme Standpunkt som Jensen, kun var han overfor selve Ideen i Familieplejen endnu mere lunken; Familieplejen kunde være et Middel til billig Forsørgelse af uhelbredelige, men den psykotherapeutiske Virkning havde Selmer ingen Tiltro til. Steenberg gjorde Sagen til Genstand for en udførlig Omtale i sin foran anførte Betænkning, der indeholder en Kritik af hvert enkelt Led i det Griesingerske Forslag. Steenberg konkluderede i, at Jensens Forslag burde forsøges. Forsøget vilde utvivlsomt ogsaa være bleven gjort, hvis ikke Jensens svage Syn havde nødet ham til netop paa det Tidspunkt (1875) at trække sig tilbage.

Hans Efterfølger, *Theodor Hans Fürste*¹⁾, der udnævntes til Overlæge d. 28. April 1876 var ingen fremragende Personlighed og ikke besjælet af nogen Trang til at arbejde sig udover det bestaaende. Familiepleje-Planerne blev henlagt, og Fürste indskrænkede sig overfor Pladsmangelen til de primitive Forholdsregler at afvise alle kroniske Tilfælde, at overbelægge Anstalten (1883 sluttede med 435 Patienter; det normale Antal var 400) og som Demonstration at udregne det Antal Kubikfod Luft, enhver Patient havde til Raadighed.

To Aar efter Jensen trak ogsaa Selmer sig tilbage og efterfulgtes af *Rasmus Anton Holm*²⁾. Denne havde vel nogen

¹⁾ Født 6. April 1830 i København. Student 1849. Koleralæge 1853. Cand. med. 1857. Efter at have gjort Kandidattjeneste forskellige Steder, blev han i Sept. 1859 Reservelæge paa Oringe, fra hvilken Stilling han avancerede til Overlæge. I 1867 rejste han i Sverige og Norge, i 1868 i Belgien, Holland og Frankrig.

²⁾ Født 2. Aug. 1836 i Svaneke, død 21. Aug. 1899 i København. Student 1855. Cand. med. 1861. Efter et Aars Kandidattjeneste ved Frederiks Hospital var han i 4 Maaneder Kandidat ved jydsk Asyl. Han praktiserede derefter 1863—67 i Haderslev, hvorfra han flygtede for at undgaa tysk Tjeneste og Edsaflæggelse. 1871 var han paa Studierejse. 1. Juli 1867 Reservelæge ved jydsk Asyl. 30. Jan. 1873 Dr. med. (Om automatiske Bevægelser hos sindssyge). 24. Maj 1878 Overlæge. Den 31. Dec. 1897 trak han sig tilbage for at bo privat i København.

Interesse for de nye Forplejningsformer af sindssyge, og besøgte paa en Rejse i 1871 saavel Gheel som Einum og Cottageanlægget ved Essexasylet i England (Rejseberetning i Hosp. Tid.); men heller ikke Holm nærede dog reformatoriske Tilbøjeligheder, og noget Arbejde for Indførelse af nye Forplejningsformer ydede han ikke.

Steenberg var derfor foreløbig den eneste, der kunde tage Sagen op; men det enorme Krav om Pladser, der stadig lød fra København, og hans villige Iver til at efterkomme det maatte dog nødvendigvis lede hans Arbejde ad andre Baner. Det var derfor ogsaa kun et beskedent lille Forsøg, der blev gjort i 1888, da Steenberg lod 9 mandlige Patienter og en Opsynskarl indkvartere i et lille Husmandshus nærved Anstalten. Det var en lille aaben Villa efter Alt-Scherbitz' Mønster; Patienterne kunde gaa og komme som de vilde, Opsynskarlen var der kun om Natten, og Patienterne arbejdede om Dagen paa Anstalten. Ved dette ene lille Kolonisationsforsøg blev det dog for Steenbergs Vedkommende. Derimod bragtes Sagen faa Aar senere frem paa Oringe af Kristian Helweg, og inden de Udvidelser af Anstalterne og de øvrige Forholdsregler, hvorved man søgte at afhjælpe Pladsnøden, omtales nærmere, skal disse Forsøg berøres.

Hans Kristian Saxtorph Helweg¹⁾ var i Juli 1878 bleven Reservelæge ved Aarhusanstalten. Allerede i denne Stilling begyndte han at arbejde for Reformer i Sindssygeplejen, og i 1880 udgav han et lille Skrift²⁾ der siden Selmers »Almindelige Grundsætninger« er det interessanteste, der herhjemme er fremkommet om Sindssygeforplejning. Efter en Fremstilling af Anstaltsvæsenets Udvikling indtil det Standpunkt, man nu stod paa, de blandede Anstalter, gives en Skildring af Familieplejen i Gheel og Skotland samt af Clermont, Einum, Zschadrass og andre Landbrugskolonier. Efter et kort Overblik over Fremskridtene i selve Behandlingen af de friske Tilfælde (se senere

¹⁾ Født i Odense 17. Okt. 1847 af gammel Lægeslægt. Student 1866. Cand. med. 1873. 1. Sept. 1875 blev han Kandidat paa jydsk Asyl og efter en Afbrydelse, hvor han var Kandidat paa Frederiks Hospital, atter Kandidat paa jydsk Asyl. 1. April 1877 Reservelæge paa Viborg Sindssygeanstalt og 1878—90 Reservelæge paa jydsk Asyl. 1886 Dr. med. (De vasomotoriske Nervebaners centrale Forløb). 30. Juni 1890 Overlæge paa Oringe. Død 16. April 1901.

²⁾ Om Sindssygeforplejning ude og hjemme.

Pag 194), gaar Helweg over til at omtale Forholdene i Danmark og slaar fast, at man i 1880, i det mindste hvad Statens Sinds-sygevæsen angik, endnu stod paa samme Stadium som Selmer i 1847; og da der i Danmark udenfor København fandtes 4400 sindssyge og kun 1150 Anstaltspladser, levede altsaa omtrent $\frac{3}{4}$ af de sindssyge udenfor Anstalterne. Dels for at skaffe Plads, dels for at arbejde i Tidens Aand henimod de mere frie Forplejningsmaader, maatte man — foruden betydelig nye Anstalts-byggerier — søge at arbejde hen imod Agerbrugskolonierne. Gheel-Systemet og det skotske System anser Helweg derimod for ubrugelige herhjemme, i det mindste kun anvendelige som Nødhjælp.

Da Helweg i Juni 1890 udnævntes til Fürstes Efterfølger paa Oringe, fik han de gunstigst mulige Betingelser for at kunne experimentere med de nye Forplejningsformer; thi Oringe var den eneste Anstalt, der besad et større Jordtilliggende, og Beliggenheden paa den lille Halvø var til dette Formaals særlig fortrinlig. I 1892 blev et Hus ved Roden af Halvøen Oringe købt til Bolig for Hospitalets Murer og Snedker. Hospitalet forbeholdt sig 3 Værelser, i hvilke Familierne forpligtede sig til at have Patienter i Pleje. Disse Værelser belagdes ved Nytaarstid 1893 med 1 Kvinde og 2 Mænd. Foretagendets Omfang viste tydeligt nok, at det ikke kunde have nogen Betydning overfor Pladsmangelen, men kun havde til Hensigt at skaffe dertil egnede Patienter friere Levevilkaar. Samtidig udkastede Helweg Planer til en særlig Landbrugsafdeling. Hospitalet skulde da selv overtage hele sit Landbrug, og i Forbindelse med en ny Avls-gaard skulde der indrettes en særlig Afdeling efter »open door Systemet«, bestemt for rolige, arbejdende Mænd. Medens denne sidste Plan kæmpede en lang og haard Kamp for at slippe igennem Bevillingsmyndighederne, fortsattes Anbringelsen af Patienter hos Anstaltens Funktionærer. I 1895 blev 2 Kvinder anbragt i Pleje hos Vægteren, og disse Forsøg fortsattes i det hele ogsaa efter Helwegs Død, men stadig indenfor meget snævre Rammer, som Planen nødvendig maatte medføre. Uden at faa nogen større Betydning døde Forsøgene omsider hen, og Familieplejen er først i de senere Aaringer genopstaaet ved Middelfart og Aarhus. Derimod blev Landbrugsafdelingen — thi om nogen fra Anstalten adskilt Landbrugskoloni var der ikke Tale — efterhaanden virkeliggjort. I 1897 overtog Anstalten selv Drif-

ten af al sin Jord, der nu tænktes drevet ved de uheldredelige Patienters Hjælp. Der beskæftigedes ialt 70 Mænd, hvoraf de 25 færdedes frit omkring uden Frihedsindskrænkning. Efter at de nødvendige Avlsbygninger efterhaanden var opført, kom i 1901, umiddelbart før Helwegs Død, den endelige Bevilling, der muliggjorde Oprettelsen af den særlige aabne Landbrugsafdeling for 25 Mandspatienter. Den aabnedes i 1902, og er siden indgaaet som et fast Led i Oringe-Anstalten.

I den Aarrække, hvor de foran beskrevne, noget spagfærdige Forsøg med Familiepleje, Kolonisation o. lgn. anstilledes, havde den stadige Pladsmangel medført en Del Udvidelser af Anstalterne, som i det følgende skal omtales.

Hvad først angaar Københavns Sindssygevæsen, da fastholdt Steenberg med beundringsværdig Energi sit Krav om, at alle sindssyge Københavnerne skulde have Plads, naar de søgte derom; Opfyldelsen af denne Fordring medførte en til Tider næsten uhyggelig Overfyldning foruden store, hurtigt efter hinanden følgende Udvidelser af St. Hans Hospital. Saaledes blev i Løbet af 1880—81 Hospitalet udvidet med 240 Plejestiftelsepladser, idet der i nogen Afstand fra det oprindelige Hospital paa den saakaldte Bjergmark opførtes to Pavilloner for Mænd af 3die Forplejningsklasse. Denne nye Mandsplejestiftelse organiseredes straks som et mere selvstændigt Led af Moderhospitalet; den fik sin egen Økonomi, og en af Anstaltens Reservelæger fik Bopæl paa Bjærgmarken og udstyredes med en vis Selvstændighed. De nye Pavilloner frembød ikke noget særlig nyt; Korridor-systemet var ganske vist genoptaget, men som de ældre Plejestiftelser var de opført med den mest yderliggaaende Økonomi i Retning af Pladsens Udnyttelse, og Fordringerne til Rumfang i Lokalerne var reducerede til 17,6 Kubikmeter for Soveværelserne og 7,5—8 Kubikmeter for Opholdsstuernes Vedkommende pr. Patient.

Foruden en Række mindre Udvidelser foretoges under Steenbergs Efterfølger, den nylig afdøde Overlæge R o h m e l l flere betydelige Udvidelser af Plejestiftelsen. Paa Bjærgmarken opførtes en Pavillon til 130 Patienter og en mindre til 38 Patienter af 2den Forplejningsklasse, og den gamle Plejestiftelse, der nu udelukkende benyttedes til Kvinder, berigedes med en ny Pavillon til 70 Patienter.

Ogsaa Kurhuset modtog allerede i Steenbergs Tid et Par

mindre, men rigtignok meget væsentlige Udvidelser, idet der i 1883 aabnedes en lille Pavillon, der rummede en Vagtafdeling for Mænd. Afdelingen, der byggedes i Sammenhæng med det øvrige Komplex, var indrettet efter det allerede benyttede Princip med en central større Opholdsstue, hvorfra Vagten kunde have Opsyn med de rundt om grupperede større og mindre Sygestuer. Der var Plads til 13 Patienter og 2 Opsyn. I 1888 aabnedes en ganske lignende Pavillon for Kvinder. I de senere Aar er disse Vagtpavilloner bleven supplerede med nye, hvis Grundtanke ganske vist er den samme, men hvis Konstruktion tilstræber et bekvemmere og paalideligere Opsyn med et større Antal Patienter; 4 Fællesstuer er her anbragt i Stjerneform omkring en central polygonal Vagtstue, og for yderligere at lette Oversigten naar Væggene mellem Vagtstuen og Sygestuerne kun op i Brysthøjde, hvorved det hele former sig som en stor, stjerneformet Fællesstue. Den stadig stigende Brug af Vagtafdelinger og Sengeafdelinger har i det hele medført, at St. Hans Hospitals Kurhus i de senere Aar har undergaaet forskellige indre Omdannelser.

I Forbindelse med Københavns Sindssygevæsen skal desuden omtales de ydre Former, under hvilke Kommunens psykiatriske Klinik i København voksede frem¹). Da Københavns Kommunehospital aabnedes d. 19. Sept. 1863, havde man forsynet det med en Celleafdeling paa 20 Celler. Afdelingen laa i en særlig toetages Bygning og var beregnet til at modtage Delirister, maniakalske og voldsomme Patienter samt andre, der enten kun skulde interneres i faa Dage eller ikke kunde oppebie den lidt mere omstændelige Indlæggelse paa St. Hans. Denne Cellebygning lignede i sin hele Indretning mest de bedre af de gamle Daarekister, og dens uhyggelige Indre bedredes ikke ved en Overbelægning, der inden mange Aar gjorde Tilstanden paa Afdelingen ret utaalelig.

Kommunehospitalet var til at begynde med delt i 4 Afdelinger, og under een af de to medicinske Afdelinger var Detentionsanstalten henlagt. I 1870 oprettedes en ny Afdeling, der var blandet medicinsk og kirurgisk, og under denne 5te Afdeling

¹) Se Københavns Kommunehospital 1863—88. Udg. af Københavns Magistrat 1888.
samt Kommunehospitalets Aarsberetninger.

henlagdes nu Cellerne, der iøvrigt i sig selv forblev uforandrede. Den uheldige blandede Afdeling bevarede dog kun i 5 Aar, og i 1875 gik den over til kun at være kirurgisk, medens der oprettedes en ny 6te Afdeling, der optog Sindssygdomme, Nerve-sygdomme, acute Forgiftninger, Kighoste og een Dag om Ugen medicinske Sygdomme. Foruden den gamle Cellebygning fik Anstalten overladt nogle Stuer i Hovedbygningen og den tidligere Epidemibygning. 1887 blev Afdelingen betydelig udvidet og omdannet. Den første Overlæge paa denne Afdeling, der efterhaanden undergik forskellige Forbedringer og til Dato er vor eneste offentlige psykiatriske Klinik, var C a r l G e o r g G æ d e k e n¹⁾, der beklædte Posten indtil 1887. Saavel under Gædeken som senere under hans Efterfølger K. P o n t o p p i d a n kom 6te Afdeling til at spille en ikke ringe Rolle, dels ved sin Betydning for Undervisningen, dels ved sin særlige Stilling indenfor det hele Sindssygevæsen.

Hvad Statens Sindssygevæsen angaar, havde Udvidelserne i langt mindre Grad, end Tilfældet var i København, holdt Skridt med Fordringerne til Plads, ja Bestræbelserne for at afhjælpe Pladsmangelen gik endog for en Del i en Retning, der kun lidet var i Overensstemmelse med Tidens Krav. Allerede straks efter den første Ordning af Sindssygevæsenet havde det vist sig umuligt at komme helt bort fra de smaa gammeldags amtskommunale Anstalter, der dog kunde optage nogle af de mange uhelbredelige Patienter, som ikke kunde faa Plads paa Statsanstalterne. I Jylland var de kommunale Anstalter ganske vist bleven lukkede straks efter jyske Asyls Aabning; men allerede i 1866—67 opførtes i M a r i a g e r e n Tvangs-Arbejds- og Plejeanstalt for Randers Amt; den var tillige indrettet til at kunne optage sindssyge. Og paa Øerne var de ældre kommunale Anstalter til Dels bleven bevarede og nye oprettede, saaledes at der efter-

¹⁾ Født 10. Okt. 1832 i København, død i Lyngby 1900. Student 1850. Cand. med. 1856. Dr. med. 1863 (Blødøresvulsten). Sin psykiatriske Uddannelse havde han faaet ved jyske Asyl, hvor han var Reservelæge 1857—67. I Udlandet studerede han Retsmedicin og Kemi 1866—67, hvorefter han blev Reservelæge ved Kommune-hospitalet. 1868 blev han Lektor ved Universitetet i Retsmedicin og Hygiejne, tillige Prosektor ved Kommunehospitalet. 1874 Prof. ord.

haanden paa Sjælland, Lolland-Falster og Møen kom til at bestaa følgende 6 Smaaanstalter¹⁾:

1. Den i 1851 i det gamle Tugthus oprettede interimistiske Anstalt for uhelbredelige i Stege. Den var oprindelig — som foran omtalt — fælles for Maribo og Præstø Amter, gik siden over til Præstø Amt alene. Den antog snart en permanent Karakter og i Følge Optælling i 1897 og 1910²⁾ fandtes der 74 Pladser, der i Reglen var belagt.

2. Maribo Amts Sindssygeanstalt ved Sakskøbing, oprettet 1860 og senere gentagne Gange udvidet, hvorefter den nu rummer 130 sindssyge foruden en Snes Straffefanger.

3. Afdelingen for sindssyge ved Roskilde Amts Sygehus i Roskilde, aabnet i 1857 med 18 Pladser, men senere flere Gange udvidet indtil 50 Pladser.

4. Sorø Amts Sygehus i Sorø, hvis Sindssygeafdeling aabnedes i 1876 med 36 Pladser og senere udvidedes til 42 for i 1910 at raade over hele 96 Pladser.

5. Tikjøb kommunale Sindssygeanstalt, oprettet i 1877 og senere 2 Gange udvidet til 37 Pladser.

6. Holbæk Amts Arbejds-, Tvangsarbejds- og Sindssygeanstalt i Holbæk, oprettet 1890 og raadende over 80 Pladser til sindssyge.

Disse Anstalter, opstaaede fra Tid til anden for at raade Bod paa Pladsmangelen, stod — og staar — alle under Lægetilsyn, omend selvfølgelig ikke under uddannede Psykiatere. En nærmere Beskrivelse af Anstalterne turde være uden Interesse. Der er ingensinde fremkommen noget, som kunde tyde paa, at Patienterne paa disse Anstalter ikke behandledes eller rettere forplejedes forsvarligt, og Fortidens Barbari genfindes selvfølgelig ikke. Men deres hele Indretning og Arbejdsvilkaar gør dog, at de næppe med Billighed kan betegnes som andet end som respectable Daarekister, Steder hvor Patienterne passes og forplejes

¹⁾ Daareanstalten i Odense nedlagdes ved Middelfartanstaltens Aabning i 1888.

²⁾ Foretaget af Kommissionen af 5. Aug. 1897 angaaende Tilvejebringelsen af yderligere Plads til Anbringelse af sindssyge (Betænkning 1898) og Kommissionen af 13. Marts 1908 angaaende Omordningen af Statens civile Sundhedsvæsen. (Betænkning 1910). Se endvidere: A. Th. Dedichen: Die Heil- und Pflegeanstalten für psychisch Kranken in den scandinavischen Ländern im Jahre 1900. Berlin 1901.

og — spærres inde, men hvor iøvrigt den moderne Sindssygebehandlings Hjælpemidler er ukendte. At de kun er en fattig Nødhjælp er utvivlsomt, og at de ikke sjældent nødes til ogsaa at optage friske Tilfælde, gør deres fortsatte Tilstedeværelse yderlig mislig.

Som en andet Led i Bestræbelserne for at imødekomme Kravene om mere Anstaltsplads staar Indenrigsministeriets Cirkulære til Amtmændene af 24. August 1880, hvor det henstilles til Amtmændene at overveje en Plan, der var forelagt Sundhedskollegiet og som gik ud paa, at der ved de kommunale Sygehuse rundt om i Landet oprettedes smaa Optagelsesafdelinger i Lighed med den, der fandtes ved Kommunehospitalet i København. Derved vilde man undgaa, at Patienter, der ofte maatte vente længe paa at blive optagne paa en Anstalt, blev anbragt paa Fattiggaarde, i Arrester eller lignende. Af saadanne Smaaafdelinger, der altsaa især var bestemt for friske Tilfælde, oprettedes ogsaa i de følgende Aartier ikke faa ved de kommunale Sygehuse, ja der sporedes endog en vis Tendens til at oprette regulære Sindssygeafdelinger paa Fattiggaardene. Hyppigst bestaaende af et Par Celler, hvor Patienterne blev overladt til sig selv, var heller ikke disse Afdelinger nogen heldig Tilvækst til vort Sindssygevæsen, og deres Overflødiggørelse er en Opgave, der ikke burde lade vente altfor længe paa sig.

Hvad angaar de bestaaende Statsanstalter søgte man ad 2 Veje at skaffe mere Plads, for det første ved Overbelægning og for det andet ved Udvidelser.

D. 21. Januar 1881 blev det Viborganstalten paalagt at optage 15 Patienter udover de normerede 300, hvorved man i Følge Gads Erklæring havde naaet Maximum af den forsvarlige Belægning. Men det var kun en ringe Aflastning af de to øvrige Anstalter, man derved opnaaede. Samme Aar paalagde Justitsministeriet Direktionerne i Aarhus og Oringe at overveje, hvorledes man kunde skaffe flere Pladser, dels ved at udskrive uhelbredelige Patienter, dels ved at tilvejebringe en bedre Ventilation paa Sovesalene, saa disse uden Betænkelighed kunde overbelægges. Den forbedrede Ventilation naaede ikke længere end paa Papiret; men i 1885, da Københavns Kommune havde erklæret ikke længere som hidtil at kunne modtage Patienter fra Provinsen paa Kommunehospitalet og St. Hans Hospital, maatte man ikke desto mindre skride til Overbelægning. An-

stalterne ved Aarhus og Vordingborg fik deres Belægning forøget med 15 pCt.. Viborg med 10 pCt. Virkningen af Overbelægningen viste sig, ligesom i det paa samme Tid stærkt overfyldte St. Hans Hospital, ved en Del Hospitalsepidemier af forskellig Art, der ganske vist ikke var særlig voldsomme, men dog mandede til Forsigtighed.

De Udvidelser, der blev foretagne paa Anstalterne, indskrænkede sig til to nye Fløje, der byggedes til jydsk Asyl. Den første, der aabnedes i September 1887, gav 37 nye Kvindepladser, og den anden for 34 Mænd toges i Brug i August 1888. I begge Fløje var der efter de nye Fordringer (se senere Pag 194) indrettet Sengeafdelinger og en iøvrigt snæver og upraktisk indrettet Afdeling à surveillance continue.

Medens disse Udvidelser foretoges, nærmede den nye Anstalt ved Middelfart sig dog sin Fuldendelse. At en ny Anstalt var paatrængende nødvendig, havde allerede længe været klart, og de i det foregaaende nævnte Forholdsregler var til Dels kun tænkt som midlertidige. Spørgsmaalet om, hvilken Karakter den paatænkte Anstalt skulde have, havde givet forskellige sagkyndige Anledning til at udtale sig, Udtalelser, der navnlig var foranledigede ved Kr. Helwegs ovennævnte Skrift fra 1880, hvor de forskellige Forplejningsformer drøftedes.

De Standpunkter, der stod overfor hinanden, repræsenteredes paa den ene Side af Steenberg, paa den anden af R. A. Holm og Kr. Helweg. Steenberg¹⁾ hævdede den kombinerede Anstalt, hvis Paradigma var St. Hans Hospital. Disse Anstalter frembød efter Steenbergs Mening følgende 4 Fordele: 1. De var billigere, fordi Plejestiftelserne kunde bygges mere økonomisk. 2. De tillod større Udvidelse, fordi selv en enorm Udvidelse af Plejestiftelsen tillod Samling under een Ledelse. Medens en blandet Anstalt vanskeligt kunde være paa mere end 500 Pladser, havde Erfaringen fra St. Hans godtgjort, at selv et Patientantal paa 1000 ikke sprængte Rammerne. 3. De tillod mere Frihed i Behandlingen, fordi de uhelbredelige ikke hæmmedes af den Tvang, der nødvendigvis maatte paalægges Kurhuspatienterne. Og endelig 4. De tillod lettere end de blandede Anstalter Tilknytning af Landbrugskolonier, hvis Beboere jo

¹⁾ Om Danmarks Sindssygevæsen. Kbhvn. 1881.

Om Danmarks Sindssygevæsen. Hospitalstidende, II. Række, 8. Bd., Nr. 27 og 28.

bude hentes blandt de uheldbredelige. Holm og Helweg¹⁾ mod-sagde Steenberg paa alle Punkter. For dem stod den blandede Anstalt som det mere fuldkomne Lægemedel, hvis talrige Afdelinger tillod rigere Nuancering i Behandlingen, og medens Steenberg anførte Selmers Autoritet til Fordel for den kombinerede Anstalt, fremdrog Holm og Helweg den gamle Fenger-Selmerske Strid, hvor den blandede Anstalt fortrængte den kombinerede, fordi denne var for dyr. Efter dette skulde Økonomien synes at være et daarligt Argument til Fordel for den kombinerede Anstalt, og at denne skulde muliggøre en friere Behandling, bestred Holm og Helweg bestemt, og det synes unægtelig ogsaa at være vanskeligt at forstaa.

Da Sagen imidlertid blev taget op af Autoriteterne, sejrede den kombinerede Anstalt. I Slutningen af 1880 havde Justitsministeriet paalagt Arkitekt Vilhelm Petersen at levere Tegning og Overslag, dels til en ny Anstalt, dels til Udvidelser af Aarhus- og Vordingborganstalterne, 200 Pladser hvert Sted, Udvidelser som man efter Steenbergs Forslag havde tænkt sig mulig kunde træde i Stedet for en hel ny Anstalt. Planerne²⁾ til den nye Anstalt var udarbejdede efter den blandede Anstalts Princip, kun med den Forskel, at Petersen havde forladt de sammenbyggede Fløje til Fordel for større Pavilloner, dog forbundne ved overdækkede Gange. Sundhedskollegiet³⁾ bifaldt Planen om en ny Anstalt, men for at faa reduceret de formentlig for store Omkostninger, opfordrede Kollegiet Vilh. Petersen til at forhandle med dets Medlem, Geheimeetatsraad Fenger, sagkyndig assisteret af Professor Steenberg. I denne Komité var den blandede Anstalts Venner aldeles ikke repræsenterede, thi Fenger, der ganske vist 20 Aar tidligere ubarmhjertig havde fældet Selmers kombinerede Anstalt til Fordel for den blandede, var nu, da de reducerede Fordringer til Plejestiftelsernes Indretning havde bragt den økonomiske Fordel over paa de kombinerede Anstalters Side, ganske gaaet over til Steenbergs Parti. Resultatet blev følgelig, at der skulde opføres et Kurhus til 150

¹⁾ Kr. Helweg: Blandede eller ikke blandede Asyler for sindssyge. Hospitalstidende 1881, Nr. 21—22.

R. A. Holm: Nogle Bemærkninger om Ordningen af Sindssygevæsenet i Danmark. Kbhvn. 1881.

²⁾ Vilh. Petersens Udkast findes i jyske Asyls Arkiv.

³⁾ Erklæring 21. Jan. 1881.

Patienter samt Plejestiftelser i isolerede Pavilloner, foreløbig til 250 Patienter, men med Mulighed for Udvidelse til 550. Ligeledes skulde der straks anskaffes saa stort et Areal, at en større Landbrugskoloni senere kunde knyttes til Anstalten. Vilh. Petersen udarbejdede straks Tegninger efter denne ændrede Plan, og d. 7. Maj 1884 vedtoges den af Justitsminister Nellemann forelagte Lov om Oprettelsen af en Sindssygeanstalt paa Fyen. Samtidig vedtoges det, at denne Anstalt, samt Aarhus-, Vordingborg- og Viborg-Anstalterne fremtidig skulde være Statsanliggender. De tidligere Anstalter var opført og drevet paa de respektive Provinsers Bekostning, fremtidig skulde saavel Anlægsomkostninger som det aarlige Driftsunderskud udredes direkte af Statskassen.

At den nye Anstalt skulde ligge ved Middelfart var allerede afgjort i 1882, da Vilh. Petersen i Forbindelse med Gædeken havde udvalgt denne Plads. Til at lede Opførelsen blev der d. 26. Maj 1884 udnævnt en Byggekommission, bestaaende af Vilh. Petersen, Kammerherre Cederfeldt de Simonsen og Etatsraad, Bygningsinspektør Herholdt. At ingen Læge — endsige en Sindssygelæge — blev Medlem af Kommissionen var temmelig mistrøstende, kun 5 Aar efter Selmers Død. Heldigvis saa Kommissionen klarere end Ministeriet og bad selv efter et Par Maaneders Arbejde, om den ikke maatte blive suppleret med et lægekyndigt Medlem, helst den fremtidige Overlæge. Ikke desto mindre blev Gædeken, som det dog ingenlunde var Meningen at gøre til Overlæge, opfordret til at træde ind i Kommissionen. At denne Foranstaltning ikke var heldig, især da Gædeken meget jævnlig af Sygdom var forhindret i at deltage i Arbejdet, kan næppe være Tvivl underkastet. Først da Anstalten næsten stod færdig, udnævntes Fr. Lange til Overlæge og blev taget med paa Raad ved Anlæggelsen af Hegn, Haver og lignende forholdsvis underordnede Ting.

Og endnu et Fejlgreb blev gjort ved dette Foretagende, idet det i Loven fastsatte større Jordareal, der senere skulde benyttes til Anlæggelse af en Landbrugskoloni, ikke blev anskaffet, hvoraf Følgen har været, at Landbrugskolonien aldrig er bleven oprettet.

Anstalten, der aabnedes 1. Juli 1888 for 400 Patienter, var opført som en Samling større, fritliggende Pavilloner, ordnede i

3 Rækker, hvoraf den midterste optoges af Administration, Økonomi, Kirke, Festsal etc., medens Patientpavillonerne anbragtes i to ydre Rækker, Mænd paa den ene Side, Kvinder paa den anden. Nærmest ned mod Hovedbygningen var paa hver Side anbragt 3 Kurhuspavilloner, hvoraf den første rummede en Vagtafdeling efter St. Hans Hospitals System og Rekonvalescentafdelinger for alle 3 Forplejningsklasser, medens de to følgende, der var forenede med en overdækket Gang, var for urolige Patienter. Alle Kurhuspavillonerne var i 2 Etager, ogsaa den egentlige Celleafdeling, hvorved altsaa var gjort et Brud paa den hævdvundne Regel. Med Undtagelse af de to Vagtafdelinger var Korridorsystemet gennemført overalt. Det samme var Tilfældet paa Plejestiftelserne, der paa hver Side bestod af een stor Pavillon til 125 Patienter. Disse Pavilloner var nærmest en Efterligning af St. Hans Hospitals Mandsplejestiftelse, var altsaa efter Steenbergs Princip i 3 Etager med Spisestuer i Kælderen, Arbejds- og Opholdsstuer i Stueetagen, Sovesale paa første og anden Sal og de nødvendige Celler spredt i alle 3 Etager, saaledes at et samlet Opsyn med Cellepatienterne umuliggjordes, og man var nødt til at lade den Patient, der maatte isoleres, sidde overladt til sig selv den største Del af Døgnet.

Samtidig med, at Anstalten ved Middelfart aabnedes, udstedtes et Fællesregulativ for alle Statens Sindssygeanstalter (3. Nov. 1888). Efter dette skulde Aarhus-, Vordingborg- og Middelfart-Anstalterne optage baade helbredelige og uhelbredelige; Aarhus fra Nørrejylland med Undtagelse af Størstedelen af Ribe Stift, Middelfart fra denne Del af Ribe Stift og fra Fyens Stift, Vordingborg fra Sjællands og Lolland-Falsters Stift, dog saaledes, at Patienter, som den paagældende Anstalt ikke havde Plads til, kunde optages i en af de andre. I Anstalten i Viborg maatte (§ 3) ingen Patient optages »saa længe der var Haab om Helbredelse i en Helbredelsesanstalt og saa længe han endnu ikke kan antages for bestandig at være nedsunken i en saadan Sløvhedstilstand, at de ydre Forhold er ham ligegyldige, naar blot hans nærmeste materielle Krav tilfredsstilledes.« Patienter fra de andre Anstalter var fortrinsvis berettigede til Optagelse i Viborg.

Til Middelfart-Anstaltens første Overlæge udnævntes *F r e d e r i k L a n g e*. Denne højtbegavede Mand var født i Vordingborg d. 10. Nov. 1842. Han hørte til en Slægt, hvor kunstneriske,

historiske og æstetiske Anlæg var rigt udviklede¹⁾, og ved Siden af Psykiatrien, var han hele sit Liv stærkt interesseret i æstetiske Studier. Da hans væsentligste Betydning for den danske Psykiatri ligger i hans litterære Produktion, falder en udførligere Omtale af hans Livsgerning udenfor dette Arbejdes Rammer. I sine Skrifter viser han sig som en ivrig Tilhænger af den af Franskmanden Morel opstillede Inddeling af Sindssygdommene efter deres Ætiologi og søgte — iøvrigt uden Held — at skaffe denne Systematik Anerkendelse i den danske Psykiatri. Hans Hovedemner er iøvrigt Arveligheden af Sindslidelser og Arvelighedens særlige Udtryk i den saakaldte Slægtsdegeneration²⁾.

Af ydre Data i Langes Liv kan anføres, at han blev Student i 1861 og i 1870 Kandidat med haud I. Efter at have gjort Tjeneste i Hæren og ved Garnisonssygehuset var han fra 1873 til 75 Kandidat paa Frederiks Hospital. I 1874 havde han i en kort Periode gjort Kandidattjeneste paa Oringe under Jensen og vendte i Okt. 1875 tilbage hertil for fra nu af at hellige sig Psykiatrien. I 1876 avancerede han til Reservelæge paa Oringe. D. 5. Nov. 1883 blev han Dr. med. og 1. Juli 1887 udnævntes han til Overlæge ved Middelfart Sindssygeanstalt. Forinden havde han — i 1885 — med offentlig Understøttelse foretaget en Udenlandsrejse, hvor han satte sig ind i de moderne Former for Anstaltsbehandling, særlig i Alt-Scherbitz; men uagtet han efter Hjemkomsten offentliggjorde sine Erfaringer³⁾, opnaaede han — som nævnt — ikke at faa nogen Indflydelse paa den nye Anstalts Indretning. Uagtet Lange med Dygtighed og stor Myndighed ledede sin Anstalt, indtil en Hjertelidelse d. 29. Dec. 1907 pludselig gjorde Ende paa hans Liv, kan Udviklingen af Anstaltsvæsenet dog næppe heller betegnes som hans egentlige Felt, og ved den Udvidelse af Middelfart-Anstalten, der hurtig fulgte efter Anlæget, brød Lange ingen nye Baner, men lod

¹⁾ Hans Fader var Prof. Fred. Olaus Lange. Moderen var Søster til Fred. Pal. Müller og Historikeren Casper Pal. Müller. Carl Lange og Julius Lange var hans Brødre.

²⁾ Langes vigtigste Skrifter er:

Arvelighedens Indflydelse i Sindssygdomme. Doktordisputats København 1883.

De vigtigste Sindssygdomsgrupper i kort Omrids. København 1894. Slægter. København 1904.

³⁾ Hospitalstidende, III. Række, 4. Bd., Pag. 516, 534, 555.

Anstaltens Fuldendelse og Afrunding foregaa efter den een Gang lagte, ingenlunde ideale Plan, i hvis Udarbejdelse han ingen Del havde.

Denne Udvidelse viste sig meget hurtigt at være nødvendig; thi allerede faa Maaneder efter Anstaltens Aabning var alle Plejestiftelsespladserne belagte, og i Slutningen af 1889 maatte man, for at kunne modtage alle de friske Tilfælde, skride til en Overbelægning, der androg 20 pCt. af det reglementerede Antal. Udvidelsen, der først var færdig 1896 bestod i 2 store Pavilloner, hver til 125 Patienter i Lighed med de allerede bestaaende, samt 2 mindre med tilsammen 50 Pladser.

End ikke herved lykkedes det imidlertid at fremkalde nogen væsentlig Lettelse i Pladsmangelen, og inden mange Aar var Overbelægning, Afvisning af alle kroniske Tilfælde, Venteliste og alle Pladsmangelens øvrige Ledsagere atter fast til Huse paa Statens Anstalter. Spørgsmaalet om, hvorledes man skal tilvejebringe det Antal Anstaltpladser, hvortil der i Befolkningen er Trang, staar altsaa stadig uløst. Inden de sidste Aars Bestræbelser i denne Retning omtales, vil det imidlertid være paa sin Plads at skildre den Forandring i Sindssygebehandlingen og som Følge deraf i Anstalternes indre Fysiognomi, som fuldbyrdedes i Løbet af det 19. Aarhundredes sidste Fjerdedel.

For de ældre Sindssygelæger var Celleafdelingen et Led af Anstalten, der var Genstand for særlig Opmærksomhed. Talrige sindrige Cellekonstruktioner var, navnlig i Tyskland, forsøgte og forkastede, og omend den Ide kun at benytte Cellerne til Natteleje og om Dagen lade Patienterne færdes frit i Korridoren allerede var fremme, da Selmer byggede Aarhusanstalten, trængte den dog ikke igennem, og helt op i Halvfemserne fulgte man endnu i Aarhus den Praksis at sætte de urolige og voldssomme Patienter ind i en Celle og lukke Døren i Laas for ved Stuegangen forsigtig at kigge ind. I ældre Tid suppleredes Cellen endda med Spændetrøjen og Fodremmene. De roligere Patienter anbragtes straks paa en Afdeling, hvor de var oppe om Dagen og om muligt beskæftigedes. Kun de legemligt syge lagdes til Sengs.

Det Fremskridt, der imidlertid efterhaanden arbejdede sig frem indenfor Sindssygebehandlingen, bestod i en Indskrænkning af Celleisolationen og en Behandling af alle friske Tilfælde med Sengeleje paa Fællesstuer, hvor de til Stadighed var

under Opsigt, altsaa paa de saakaldte Vagtafdelinger¹⁾. Begge disse Forholdsregler er en direkte Fortsættelse af de mekaniske Tvangsmidlers Afskaffelse. Ogsaa Celledøren var en Tvang, og det laa nær at lade den følge Spændetrøjen. Hertil kom, at den voksende Erfaring utvivlsomt godtgjorde den langvarige Celleisolations ligefremme Skadelighed. Ensomheden virkede i Længden som et Irritament. Uro og Hallucinationer forstærkedes, Patienten lagde sig Uvaner til, blev umanerlig og svinsk, og der fremkom det uhyggelige Behandlingsprodukt, der er bleven betegnet med Navnet Cellepatienter, Patienter, hvis fuldkommen udisciplinerede og næsten dyriske Væsen frembød et lige saa sørgeligt som modbydeligt Syn, og som den Dag i Dag kan findes enkeltvis som pinlige Remmiscenser paa vore egentlige Anstalter, og som et desværre ikke ualmindeligt Behandlingsresultat paa vore smaa amtskommunale Anstalter.

Det første Skridt, der kunde gøres for at modarbejde dette Uvæsen, var at aabne Celledørene, lade Patienterne færdes paa Korridorerne eller i det mindste lade Opsynet have Mulighed for at iagttage dem og omgaas dem; men det næste Skridt blev ganske naturligt, at Anbringelse i Celle overhovedet indskrænkedes, og Patienterne i Stedet for lagdes paa en Fællesstue. Og medens man før havde beroliget Patienterne ved mekanisk Tvang, fandt man nu i det langvarige Sengeleje et Middel, der i de fleste Tilfælde fuldt ud erstattede Tvangen og mangen Gang endogsaa overflødiggjorde de medikamentelle Beroligelsesmidler, der af adskillige ansaas for lige saa forkastelige som de mekaniske. Denne Behandlingsmaade medførte nødvendigvis, at Patienterne stadig maatte overvaages, og det nye Lægemiddel, Sindssygeanstalterne efterhaanden optog i deres Organisation, og som nu for de friske Tilfældes Vedkommende kom til at danne Kernepunktet, var følgende V a g t a f d e l i n g e n. Paa Vagtafdelingen holdes Patienten i fuldkommen Ro, indtil den Proces, der maa antages at ligge til Grund for den psykiske Uligevægtstilstand, synes afløben; gennem gradvise Overgange, hvor først paa et vist fremskredent Stadium Arbejdet kommer til, vænnes Patienten til det mere afvekslende bevægede Liv paa den aabne Rekonvalescentafdeling, hvorfra det næste Skridt

¹⁾ Se herom Chr. Geill: Nogle Bemærkninger angaaende den moderne Sindssygebehandling. København 1895.

er Overgangen til det frie Liv udenfor. Særlig iøjnefaldende bliver Vagtafdelingens Fortrin ved Behandling af Patienter med Selvmordstilbøjelighed, i hvilken Henseende den gammeldags lukkede Celle kun frembød en yderst ringe Betryggelse og ikke sjældent beredte Datidens Sindssygelæger uhyggelige Overraskelser.

Saadanne Vagtafdelinger indrettedes paa forskellig Maade, enten som en større eller mindre Fællesstue, hvor Vagten til Stadighed var placeret mellem de sengeliggende Patienter, eller som en Gruppe Sygestuer saaledes beliggende for hinanden, at de let kunde overses. Denne Type var — som omtalt — repræsenteret paa St. Hans Hospital og Middelfart. Adskillige Steder søgte man endda at sikre sig imod, at Opsynet et eneste Øjeblik skulde svigte, derved at man endogsaa anbragte Klosettet inde paa selve Stuen. Uden at der her skal gives en udførlig Skildring af Udlandets Forsøg i denne Retning, skal kun fremhæves, at paa Tysklands moderne, villaformede Anstalter har den lille Vagtpavillon paa sine Steder fuldstændig fortrængt den gamle Celleafdeling ligesom Sengenbehandlingen — ofte kombineret med permanente Bade — fuldstændig er traadt i den mekaniske Tvangs Sted.

Hvad vore hjemlige Forhold angaar, da er det allerede nævnt, at Selmer følte sig tiltalt af Tanken om de aabne Celledøre uden dog at kunne gennemføre Principet. Ligeledes at Selmer allerede i 1857 forsøgte at behandle legemligt raske sindssyge med Sengeleje. Men det blev dog først den noget yngre Steenberg og hele den følgende Generation af Sindssygelæger, der for Alvor bragte Sagen frem. Foruden Steenberg, der lod indrette de flere Gange nævnte Vagtafdelinger paa St. Hans Hospital, maa i denne Sammenhæng særlig nævnes Kr. Helweg og Knud Pontoppidan, der begge tillige i høj Grad interesserede sig for et Spørgsmaal, der stod i nær Forbindelse med hele Forandringen i Sindssygeplejen, nemlig Anvendelsen af uddannede Sygeplejersker og af kvindeligt Opsyn paa Mandsafdelingerne. Steenbergs foran omtalte lidt ubehændige Forsøg i denne Retning gav ikke i sig selv Anledning til nogen Efterligning.

Paa Oringe, hvor naturligvis Bygningernes een Gang foreliggende Konstruktion paa Forhaand maatte udelukke Tanken om at afskaffe Cellerne, anvendte Chr. Helweg megen Opmærksomhed paa Sengebehandlings Gennemførelse i alle friske

Tilfælde, og det lykkedes ham efterhaanden at tilvejebringe saa mange Pladser, at 70 Kvinder og 50 Mænd kunde behandles med stadigt Sengeleje under nogenlunde betryggende Opsigt. I 1896 gjorde Helweg det første Skridt til at hæve Plejepersonalets hidtil noget lave Niveau ved at søge Bevilling til nogle bedre lønnede Pladser for to mandlige og to kvindelige Sygeplejere. I 1897 ansattes paa Oringe de første 3 Diakonisser, der blev skudt ind imellem det menige Opsyn og Overopsynet som Ledere af enkelte Afdelinger. Siden er uddannede Sygeplejersker bleven mere og mere almindelige paa Sindssygeanstalterne, saavel paa Kvinde- som paa Mandsafdelingerne, og paa den for Tiden under Opførelse værende nye Anstalt ved Nykøbing paa Sjælland er det Hensigten at ansætte uddannede Sygeplejersker i saa stort Antal, at de ikke faguddannede saakaldte Plejersker kun i meget ringe Grad kommer i Berøring med Patienterne.

Som den anden, der med Energi bekæmpede Celleisolationen og arbejdede for bedre Sygepleje er nævnt K n u d P o n t o p p i d a n¹⁾. Da denne i 1888 udnævntes til Overlæge ved Kommunehospitalets 6. Afdeling, gennemførte han straks Behandling for aabne Celledøre, og fra Pontoppidans Tid skriver sig ogsaa den gennemførte Anvendelse af Sygeplejersker selv paa de uroligste Mandsafdelinger, som siden har kendetegnet 6. Afdeling og nu overføres paa St. Hans Hospital. I det hele var det først under Pontoppidans Ledelse, at 6. Afdeling undergik den egentlige Forvandling fra en gammeldags, uhyggelig, overfyldt Detentionsanstalt til en virkelig psykiatrisk Klinik, der, omend de lokale Forhold naturligvis hindrede en fuldt ud moderne Indretning, dog lededes efter moderne Principer og i moderne Aand. Sine Bestræbelser fortsatte Pontoppidan, da han d. 15. Februar 1898 udnævntes til Overlæge paa Sindssygeanstalten ved Aar-

¹⁾ Født 10. Juli 1853 i Ribe. Student 1870 i Randers. Cand. med. 1876 med laud. Kandidat ved jydsk Asyl 1876—77. Efter i Mellemtiden at have haft forskellige andre Ansættelser, var Pontoppidan 1882—86 Reservelæge paa Kommunehospitalets 6. Afd. 1886—87 Reservelæge paa St. Hans Hospital. 1879 fik han Universitetets Guldmedaille for en Besvarelse af den juridiske Prisopgave (Sindssyges Ansvarlighed) og 1883 Doktorgraden (Den kroniske Morfinisme). Af hans øvrige ret store Forfatterskab har navnlig hans 2 Samlinger af kliniske Forelæsninger i Psykiatri og hans Lærebog i Retsmedicin vundet en ikke ringe Udbredelse.

hus. Her havde R. A. Holm samvittighedsfuld og arbejdsom, men uden i nogen særlig Grad at være besjælet af Reformiver traadt troligt i Selmers Fodspor, og Anstalten var i Færd med at blive ikke blot gammel, men ogsaa forældet. Ved en gennemført Hovedreparation, hvorved samtidig de gamle Mure og høje Plankeværker om Gaardene erstattedes af Tjørnehække og aabne Gitre, søgte Pontoppidan at bringe lidt Frihed ind i den gamle lukkede Anstalt; og ved Indretningen af to Optagelsesafdelinger for hvert Køn, een for rolige og een for urolige, hvor Sengelejet kunde gennemføres, søgtes Tidens Krav tilfredsstillede. Celleisolationen blev afskaffet, og den gamle Celleafdeling anvendt efter sin oprindelige Bestemmelse med Dørene aabne; paa de fire Optagelsesafdelinger ansattes Sygeplejersker, ligesom der paa Mandssidens Sygeafdeling og delvis ogsaa andre Steder ansattes kvindeligt Opsynspersonale¹⁾.

Nu søger man paa alle vore Anstalter at overvinde de Skranke, som de gamle Bygninger idelig stiller, og omend det kan frembyde uoverstigelige Vanskeligheder i eet og alt at efterligne de moderne Former for Sindssygehospitalers Indretning, er de moderne Principer overalt holdt i Hævd, ofte med en Energi, der kun alt for meget hæmmes af de økonomiske Vanskeligheder og det, Kr. Helweg kaldte Sindssygelægens »daglige Kamp for at skaffe Plads til dem, der staar ved Døren og venter.«

Særlig kan de seneste Aar opvise ret omfattende og grundige Bestræbelser for at skaffe bedre Plejepersonale, dels gennem en Forøgelse af de egentlige Sygeplejerskers Tal, dels gennem en Forbedring af det menige Personales Kvalitet. Den forældede og utiltalende Skik, at Plejepersonalet sov i samme Stue som Patienterne, afskaffedes, der er rundt omkring bygget særlige Bygninger til Plejerne, hvor disse har faaet gode Værelser, og gennem højere Løn og bedre Levevilkaar søger man i det hele at skaffe sig et Personale, der ikke som tidligere rekrutteres udelukkende fra de mindst værdifulde Samfundslag, samtidig med at man ved en særlig Uddannelsestid, der afsluttes med en Eksamen, søger at bringe hele Institutionen ind under faste For-

¹⁾ Hallager: Jydske Asyl. Aarhus 1902.

Ansættelse af kvindeligt Personale og Sygeplejersker var dog saa smaat paabegyndt allerede Aaret før Pontoppidans Tiltræden.

mer. Den teoretiske Undervisning af Plejepersonalet, der ledes af Reservelægerne, begyndte i Middelfart 1906¹⁾).

Ogsaa de Nydannelser paa Anstaltsvæsenets Omraade, som de senere Aar kan opvise, røber umiskendelig Trang til at imødekomme Tidens Fordringer.

Det er nævnt, at Pladsmangelen efter Middelfart-Anstaltens Oprettelse hurtigt igen naaede en meget betydelig Grad. D. 5. Aug. 1897 nedsattes derfor af Justitsministeriet en Kommission, bestaaende af Sundhedskollegiets Dekanus J. C. Lehmann, Gædekken, R. A. Holm, Fr. Lange, Kr. Helweg og F. K. Hallager, der i 1895 havde afløst Gad i Overlægeposten i Viborg. Da Holm paa den Tid var syg, og hans Reservelæge P. C. F. Geill var konstitueret som Overlæge, traadte denne ogsaa ind i Kommissionen i Holms Sted. Det var denne Kommissions Hverv at overveje Midlerne til at afhjælpe Pladsmangelen, og i sin Betænkning (Marts 1898) kom Kommissionen til det Resultat, at hverken Middelfart-, Aarhus- eller Vordingborg-Anstalten egnede sig til yderligere Udvidelse, for den sidstes Vedkommende kunde dog den netop paa den Tid under Forberedelse værende Landbrugskoloni tilføjes. Derimod var Viborg-Anstalten, som den mindste af de 4 Statsanstalter, i Stand til at modtage en yderligere Udvidelse, der efter Kommissionens Mening burde bestaa dels i Plejeafdelinger for 240 uhelbredelige, dels i et Kurhus paa 120 Pladser, hvorved Viborg vilde blive omdannet til en kombineret Anstalt. Nogen Lettelse i Pladsmangelen kunde desuden ventes, hvis man var betænkt paa at oprette en særlig Afdeling for Epileptikere. Disse Foranstaltninger vilde dog kun lindre den værste Nød, og det vilde være nødvendigt straks at paabegynde Forarbejderne til en hel ny Statsanstalt, der maatte være færdig senest 1904. Der var indenfor Kommissionen Enighed om, at Sindssygevæsenet burde føres videre ad den engang betraadte Bane, og at Staten med Kraft burde løse den stillede Opgave, at sørge for alle sindssyge, hvorfor de amtskommunale Smaastater kun kunde betragtes med Mishag som en Nødhjælp, der ikke burde antage permanent Karakter. Kun Kr. Helweg anbefalede et Statstilskud til Smaaanstalterne, mod at disse til Gengæld underkaste-

¹⁾ Til dette Formaal er af F. Krarup og Th. Jacobsen udgivet en lille Lærebog: »Vejledning i Sindssygepleje.«

des Statskontrol, idet han hævdede, at Anstalterne som Plejestiftelser for uhelbredelige i Virkeligheden paa en forsvarlig Maade udførte en Del af den Opgave, der i sit fulde Omfang syntes uoverkommelig for Staten. I de følgende Aar fulgte Staten virkelig Helwegs Raad og ydede et ikke ubetydeligt Tilskud til flere af Amtsanstalterne, uden at det dog forløbig blev til noget med den statslige Kontrol.

Betingelsen for at Viborg-Anstalten kunde udvides¹⁾ var faa Aar i Forvejen bleven tilvejebragt, idet Banegaarden i 1894 var bleven flyttet og et stort, Staten tilhørende Areal derved bleven ledigt, ja der viste sig endogsaa Mulighed for at faa Anstaltens anden ildesete Nabo, Gasværket, fjernet. I Overensstemmelse med Kommissionen af 1897 udarbejdede Arkitekt K a m p m a n n nu i Forening med Overlæge Hallager ikke mindre end 2 Projekter, der begge gik ud paa Opførelsen af et Kurhus og Udvidelse af Plejestiftelsen. Der er ingen Anledning til at gaa nærmere ind paa Forslagene, da ingen af dem realiseredes. Det billigste var nemlig beregnet til Kr. 2,452,000, og i 1900—01 led de i Rigsdagen en brat Død. Det blev Overlæge Geill, der ved Hallagers Forflyttelse til Aarhus i 1901 overtog Ledelsen af Viborg-Anstalten, som kom til at iværksætte Udvidelsen, omend under en ændret og beskedenere Form. D. 29. Marts 1904 lykkedes det Justitsminister A l b e r t i at gennemføre en Bevilling paa Kr. 780,000 til Udvidelse af Viborg Anstalten; men da man for denne Sum ikke kunde faa et Kurhus, indskrænktes Udvidelsen til at omfatte 360 Pladser for uhelbredelige. Ved samme Lejlighed ophævedes dog Fællesregulativets Paragraf om, at kun de i Sløvhed dybest sunkne Patienter maatte optages, hvorved der gjordes et Skridt henimod Omdannelsen af Anstalten fra et Depot for haabeløse Vrag til et virkeligt Hospital.

Udførelsen af Nybygningerne overdroges til Arkitekt Kampmann; men det lykkedes dog Overlæge Geill i en ikke ringe Grad at faa ændret Arkitektens oprindelige, ikke ganske tidsvarende Planer, uagtet Autoriteterne mere og mere syntes at glemme den gode gamle Praksis, at en væsentlig Stemme ved Anstaltens Indretning burde overlades de Mænd, der fremtidig skulde lede dem. Ligesom man ved Middelfartanstaltens Opførelse ganske forbigik den vordende Overlæge, var man og-

¹⁾ Chr. Geill: Sindssygeanstalten i Viborg. 1911.

saa her nærmest tilbøjelig til at lade hele Udvidelsen iværksætte uden den fungerende Direktions Medvirkning, uden Blik for de Vanskeligheder, der derved beredtes de Mænd, af hvem man dog formentlig ventede, at de vilde bestræbe sig for at forvalte de dem betroede Institutioner paa en Staten værdig Maade. Udvidelsen, der var fuldført i 1905, kom til at bestaa for det første af 2 store Plejestiftelser for Mænd, hver paa 100 Pladser. Disse to Kaserner frembød udover den rent tekniske Indretning intet særligt nyt, hvorimod den øvrige Del af Udvidelsen indførte et nyt Element i vort Sindssygevæsen. De 160 Pladser fordeltes nemlig paa 4 smaa Pavilloner med 40 Patienter i hver. Af disse var de 3 (2 for Mænd og 1 for Kvinder) aabne Kolonihuse af en ganske enkel Indretning med en stor Spisesal og 3 store Opholdsstuer i Stueetagen, og paa første Sal et stort Paa-klædningsrum og 4 10-Sengs Sovesale. I Kvistetagen installeredes Opsynspersonalet. Disse Kolonihuse var beregnede paa rolige, arbejdende Patienter, der kunde færdes frit omkring, og bortset fra den Omstændighed, at Viborg-Anstalten ikke besidder noget Landbrug, og Friluftsarbejdet indskrænker sig til Vedligeholdelsen af selve det store Anstaltsterræn med Haver, Veje o. s. v., repræsenterer denne nye Del af Viborg-Anstalten vort første virkelige koloniale Anstaltsanlæg. Et større Landbrug vilde det forøvrigt næppe være muligt at drive med den i det mindste foreløbig til Raadighed staaende Arbejdskraft, idet Viborg fra ældre Tid besidder et uforholdsmæssigt stort Residuum af ganske sløve, uarbejdsdygtige Patienter.

Den 4de Pavillon indrettedes til Sygeafdeling for Mænd. I hver Etage anbragtes 3 større Sygestuer om en central Spise- og Opholdsstue, medens to smaa Isolationsstuer, eller om man vil Celler, lagdes nær op til de øvrige Lokaler. Som en Ulempe ved hele Anlægget maatte man beklage Bygningernes overordentlig lette Konstruktion, der gjorde dem uanvendelige til Opbevaring af meget voldsomme og farlige Patienter. Den gamle Anstalt undergik samtidig en gennemgribende indre Omdannelse. Den benytttes nu kun til Kvinder med Undtagelse af en lille Afdeling paa 8 Celler, der er bestemt for de til Observation indlagte Forbrydere.

Anstalten modtog i Løbet af 1906 138 Patienter fra de øvrige Statsanstalter og 175 fra Sygehuse, Fattiggaarde, Arrester, pri-

vate Plejesteder o. s. v.. Ved Aarets Slutning var Patientantallet 692. Omdannelsen til en Anstalt, der optager saavel friske Tilfælde som uhelbredelige, lod endnu vente nogle Aar paa sig, og først i 1913 gennemførtes den Bevilling, der muliggjorde Forandringen. Om Opførelsen af et fuldstændigt Kurhus var der dog ikke Tale; man indskrænkede sig til en mindre Pavillon med Optagelsesafdelinger; men blot den Omstændighed, at Anstalten aabnes for Tilgang af friske Tilfælde og faar sit eget særlige Opland (en Del af Nordjylland), er dog det vigtigste Skridt, der i Anstaltens Levetid er gjort bort fra det uhyggelige Standpunkt, den i sine første Aar stod paa.

I Sammenhæng med denne Udvidelse af Viborg-Anstalten skal nævnes den anden Udvidelse af Statens Anstalter, som de sidste Aar kan opvise. Det er det gamle Oringe, der har sprængt sine oprindelige Rammer og gjort Brud paa den Kontinuitet, der i gammel Tid ansaas for uomgængelig nødvendig. I nogen Afstand fra det gamle Komplex er anlagt to nye Optagelsespavilloner, een for Mænd og een for Kvinder. Hver Pavillon indeholder 2 adskilte Vagtafdelinger, der vel i Arrangementet minder om den flere Gange omtalte St. Hans-Type, men hvor dog de enkelte Sygestuer til Dels ved smaa mellembyggede Gange er trukken noget bort fra den centrale Vagtstue paa en Maade, der i ikke ringe Grad maa svække den bekvemme Oversigt over Afdelingen.

Som et nyt Forsøg i Retning af friere Forplejningsformer, der har set Lyset i de senere Aar og som synes at ville lykkes, maa til slut omtales Familieplejen ved Middelfart og Aarhus. Paa Oringe havde Familieplejen aldrig naaet nogen synderlig Udvikling, fordi Kr. Helweg var inde paa en forkert Vej. Han løsnede ikke Patienternes Forhold til Anstalten tilstrækkeligt, idet Patienterne arbejdede paa Anstalten og boede hos Anstaltens Funktionærer. Ret mange Aar fik Tanken imidlertid ikke Lov at hvile. I 1906 blev det atter bragt frem af daværende Reserverelæge paa Middelfart Sindssygeanstalt A. Helweg, der paa en Rejse i Tyskland og Schweiz i 1902¹⁾ havde haft Lejlighed til at se Familieplejen, og ved en ny Rejse, som han i 1904 med offentlig Understøttelse foretog i Belgien, Holland, England og

¹⁾ Erfaringer herfra offentliggjort i »Moderne Sindssygeanstalter«. Ugeskr. f. Læger 1903.

Skotland, havde sat sig grundigt ind i Spørgsmaalet. Helwegs Arbejde om Familieplejen, der udkom 1906¹⁾, er den grundigste og mest udtømmende Fremstilling, der herhjemme foreligger om dette Emne.

Allerede under Fr. Langes Ledelse var de første Planer lagt til Familieplejens Udførelse i Praksis, og da Helweg i 1907 efterfulgte Lange i Overlægeembedet, blev Arbejdet fortsat. Familieplejen organiseredes i Middelfart efter det tyske System. Patienterne flyttedes kun ud fra Anstalten, optoges ikke direkte udefra i Familiepleje. De anbragtes hos Folk af Haandværker- eller Bondestanden og optoges i disses Familie, ligesom de, hvis de var arbejdsdygtige deltog i Husets Arbejde. I det daglige Liv var Forbindelsen med Anstalten altsaa fuldstændig løsnet. Forbindelsen repræsenteredes af Anstaltslægerens regelmæssige Tilsyn (een Gang maanedlig) og af Patienternes regelmæssige Besøg paa Anstalten for at faa Bade. Denne Ordning medførte, at Patienterne højst kunde anbringes i 1—1½ Mils Afstand fra Anstalten, og denne Omstændighed i Forbindelse med den store Forsigtighed om Omhu, hvormed Helweg gik til Værks og den fynske Befolknings mindre gode Anlæg for Sindssygeplejen medførte, at Foretagendet hidtil ikke har naaet noget særligt stort Omfang. I 1907 anbragtes 6 Patienter i Familiepleje, og man er nu netop naaet til 20.

I betydelig større Maalestok udføres derimod Familieplejen ved den gamle Aarhus-Anstalt, hvor Overlæge Hallager i 1909 optog Tanken. Hvad der muliggjorde Familieplejens større Omfang ved Aarhus var den noget ændrede Plan, hvorefter den førtes ud i Livet. I Anstaltens umiddelbare Nærhed, hvor Bebyggelsen navnlig bestaar af udflyttede Bybeboeres Villaer, var det umuligt at arrangere Familiepleje. Denne forlagdes derfor ud i Djursland i stor Afstand fra Anstalten, og som Basis benyttede man to Plejeanstalter, der her faa Aar i Forvejen var oprettede. Paa Aarhus-Anstalten — som overalt paa Statsanstalterne — herskede der nemlig en overhaandtagende Pladsnød. I 1902 rummede jyske Asyl 538 Patienter, skønt det kun var bygget til 468, og endda stod 11 paa Ventelisten, og 104 var i Aarets Løb afviste. For dog at tilvejebringe nogen Lettelse, havde man

¹⁾ Familiepleje af sindssyge. Kbhvn. 1906.

(Justitsminister Alberti) i 1903 ladet to gamle, ledige Fattiggaarde i Djursland omdanne til Plejestiftelser for uhelbredelige Sindssyge. Den ene, Raamosegaard, blev i 1903 belagt med 40 Kvinder og den anden, Dalstrup, i 1904 med 60 Mænd. Disse Plejeanstalter maatte betragtes som en billig Nødhjælp overfor Pladsnøden; de var i sig selv ikke nogen flatterende Berigelse af vort Sindssygevæsen; men de gamle, uhensigtsmæssige Bygninger søger man dog nu med stor Iver ved stadige gradvise Omdannelser og Tilføjelser at bringe i Overensstemmelse med Tidens hygiejniske og psykiatriske Fordringer. Raamosegaard rummer nu ca. 50 Kvinder og Dalstrup ca. 90 Mænd, for største Delen uarbejdsdygtige, demente Patienter. Anstalterne staar under dagligt Tilsyn af to lokale praktiserende Læger og besøges kun med længere Mellemrum af Overlægen fra Aarhus.

Det var omkring disse to Plejeanstalter, at man i 1910 begyndte at anlægge Familiepleje. Plejeanstalterne vilde da være at betragte som Infirmier, idet der stadig holdtes nogle Pladser i Beredskab til Familieplejepatienter, som det af en eller anden Grund blev nødvendigt at tage hjem. Ligesom Plejeanstalterne staar ogsaa Familieplejepatienterne under de praktiserende Lægers stadige Tilsyn, og kun det overordnede Tilsyn besørges fra Aarhus-Anstalten. En mindre Familieplejekoloni uden Tilknytning til nogen Plejeanstalt, men ligeledes under Tilsyn af de praktiserende Læger, er anbragt oppe ad Randerskanten, og hele Foretagendet har, takket være Befolkningens Interesse for og Forstaaelse af Sagen, udviklet sig med stor Hurtighed. I April 1910 blev de første 5 Patienter anbragt, ved Aarets Slutning var 26 ude i Familiepleje, og Tallet har nu overskredet 100. Hvad der kan indvendes mod Metoden er væsentlig, at et stort Antal Patienter berøves stadigt psykiatrisk Tilsyn, samt at Moderanstalten ved at miste saa mange af sine rolige, arbejdende Patienter — thi fortrinsvis disse egner sig for Familieplejen — paa en uheldig Maade skifter Fysiognomi. Det lader sig heller ikke bestride, at Aarhus-Anstalten i usædvanlig høj Grad er bleven befolket med urolige Patienter, hvilket har nødvendiggjort en Omdannelse af adskillige Afdelinger. Men paa den anden Side er Familieplejens gunstige Indflydelse paa Patienterne meget energisk hævdet fra mange Sider, og den bil-

lige Anbringelse af over 100 Patienter er man under de forhaandenværende Omstændigheder nødt til at regne med¹⁾).

Den sidste officielle Bedømmelse af vort Sindssygevæsen foreligger fra 1910, da den i Følge Lov af 13. Marts 1908 nedsatte Kommission til Omordning af Statens civile Sundhedsvæsen afgav sin Betænkning. Den Dom, Kommissionen efter en omhyggelig Undersøgelse fældede, var haard omend ikke uberettiget. Kommissionen fandt, at Statens Sindssygevæsen var forældet og utilstrækkeligt og i flere Henseender stod tilbage for Nabolandenes. Statens 4 Anstalter raadede over 2268 Pladser, men var faktisk belagt med 2500 Patienter, og desuden var der anbragt 484 Patienter i de amtskommunale Anstalter, der var saaledes indrettede, at Patienternes Tilstand snarere forværredes end forbedredes. Endelig fandtes paa de to Plejestiftelser i Djursland ca. 140 Patienter foruden et mindre Antal i Familiepleje. Paa St. Hans Hospital og Kommunehospitalets 6te Afdl. fandtes noget over 1300 Patienter; men da det samlede Antal af sindssyge i Landet udgjorde mindst 5552, fandtes der — bortset fra København — mindst 1000 sindssyge, som ikke kunde faa Plads paa de bestaaende Anstalter. Kommissionen stillede sig ligesom den forrige Kommission afgjort paa det Standpunkt, at det var Statens Pligt at skaffe Plads til alle sine sindssyge, og det burde ske gennem en Udvidelse af Statens eget Sindssygevæsen, medens man burde søge at komme bort fra de kommunale Smaaanstalter. For saa vidt disse stadig skulde benyttes, burde de sættes under effektiv Kontrol af Statsanstalter-

¹⁾ Angaaende Familieplejen ved Aarhus se Hallager: Om Familieforplejning af Sindssyge. Ugeskr. f. Læger 1911, Pag. 1103.

I Sammenhæng med Familieplejen, den frieste af de hidtil anvendte Forplejningsformer skal nævnes, at de seneste Aar kan opvise Bestræbelser i Retning af at tilvejebringe et Baand, der knytter Patienterne til Anstalten selv efter Helbredelsen og Udskrivningen. Den psykiske Labilitet, som mange Patienter, selv efter at være udskrevne, befinder sig i, gør det ønskeligt, at de endnu i nogen Tid kan staa i en vis Forbindelse med Anstalten, raadføre sig med dens Læger ved Valg af Stilling, og i det hele mærke dens skærmende Virkning i Ryggen. Dette tænkes naaet gennem en særlig Hjelpeforening, der skal tage sig af de udskrevne Patienter. Ideen er benyttet mange Steder i Udlandet og var allerede kendt i forrige Aarhundredes første Halvdel baade i Tyskland og i Paris, hvor et société de patronage tog sig af de fra Salpêtrière udskrevne Kvinder.

nes Overlæger og i det hele være nøje knyttede til Statsanstalterne. Som den eneste rationelle Udvej til Ophjælpning af Pladmangelen foreslog Kommissionen Anlæggelsen af 2 nye Statshospitaler, eet i Nørrejylland og eet paa Sjælland. Forløbig kom dog kun det sidste paa Tale, og Nørrejyllands Krav søgtes imødekommet ved den førømtalte lille Udvidelse af Viborg-Anstalten og dens Omdannelse til en Anstalt for baade friske og kroniske Tilfælde. Kommissionen tænkte sig den nye Anstalt paa Sjælland opført efter det koloniale Villasystem og foreløbig beregnet til 600 Patienter med Mulighed for senere Udvidelse til 800, hvilket ansaas for det Tal, man ved en Anstalt af denne Art ikke ret vel kunde overskride. Man tænkte sig at knytte et mindre Landbrug samt en Familiepleje til Anstalten. Endvidere anbefalede Kommissionen, at der i Forbindelse med den nye Sindssygeanstalt blev oprettet et Asyl for sindssyge Forbrydere, der ved Dom henvistes til at tages i Forvaring, og som paa Grund af Farlighed ikke kunde forvares paa de almindelige Anstalter.

Det er Udførelsen af disse Planer, som i de sidste Aar har staaet paa Dagsordenen, og Staten vil derved have gjort et højst fornødent Skridt henimod Løsningen af sin Opgave, at skaffe Plads til alle sindssyge. Denne Opgave blev for Københavns Vedkommende løst under Steenbergs Ledelse, og gennem fortsatte Udvidelser af det unægtelig snart noget monstrøse St. Hans Hospital, holder Københavns Kommune fremdeles fast ved denne Tradition fra Steenbergs Dage. At Staten endnu har et stort Skridt tilbage, skyldes alene de økonomiske Hensyn. Afvejelsen af de forskellige Krav, der stilles til Staten, er altid en vanskelig Sag, og i Danmark har Omsorgen for de sindssyge til de fleste Tider maattet finde sig i at blive sat til Side for andre Krav, der af Lovgiverne ansaas for mere paatrængende. I 1913 paabegyndtes endelig det af Kommissionerne i 1897 og 1910 forlangte nye Statshospital ved Nykøbing paa Sjælland; men en ikke ringe Resignation har man af økonomiske Grunde allerede maattet udvise ved Planlæggelsen af Hospitalet, og at heller ikke denne Anstalt vil bringe det Antal af Pladser, som Staten raader over, op paa Højde med Befolkningens Fordringer, maa de Sindssygelæger, for hvem Afvisningen af en sindssyg Patient altid er en pinlig og ubehagelig Handling, allerede nu med Beklagelse erkende.

LITTERATURFORTEGNELSE

Her er kun medtaget trykte Kilder af nogen Betydning. Talrige Notitser i Aviser, Tidsskrifter, Haandbøger etc. er ikke anført enkeltvis. Desuden er benyttet en Del mundtlige Meddelelser samt Breve og Dokumenter særlig fra jydsk Asyls Arkiv.

1. Aarsberetninger, Sindssygeanstaltens.
2. — Sundhedskollegiets.
3. Allg. deutsche Biographie.
4. *Ahrensens* og *Kayser*: Anmeldelse af *Selmer*: Om Psykiatriens Tilstand i Danmark. Ugesk. f. L. 5.
5. Anmeldelse af Allg. Zeitschr. f. Psychiatrie. Ugeskr. f. L. II. 1.
6. Anmeldelse af Bibl. f. L. III Række. Københavnsposten 1847.
7. Anmeldelse af *Selmer*: Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning i Danmark. Nyt Aftenblad 1846 Nr. 208.
8. *Arnicaeus, Fred*: Disputatio medica de melancholia hypochondriaca. Hafniae 1653.
9. *Baden, G. L.*: Nogle Notitser om Hospitaler i ældre Tid, især for syge. Penia. 1821.
10. Betænkning afgiven af Kommissionen af 5. Aug. 1897 angaaende Tilvejebringelsen af yderligere Plads til Anbringelse af sindssyge. Kbhvn. 1898.
11. Betænkning angaaende Ordningen af Sindssygeplejen i Danmark, afgiven af Medicinalkommissionen af 13 Marts 1908. Kbhvn. 1910.
12. *Bleker, G. F.*: Diatribe inaugurale medica de melancholia hypochondriaca. Kiliae 1673.
13. *Blicher, J.*: Nogle Bemærkninger fremkaldt ved Anmeldelsen af cand. Selmers Brochure om Psykiatriens Tilstand i Danmark. Københavnsposten 1841.
14. *Brandis, J. D.*: Ueber psychische Heilmittel und Magnetismus. Kopenhagen 1818.
15. *Brand, Paulus*: De malo hypochondriaco. Hafniae 1676.
16. *Brandt, Chr.*: Kjøbenhavns Pesthuses Historie. Kjøbenhavn 1768.

17. *Bremer, Fr.*: Medicinalpersonalet og Medicinalanstalterne i det egentlige Danmark udenfor Kjøbenhavn. Kjøbenhavn 1840.
18. — Haandbog i Lægevidenskabens Historie. Kjøbenhavn 1844.
19. — Bidrag til det danske Medicinalvæsens Reform. Kjøbenhavn 1848.
20. *Bricka C. F.*: Dansk biografisk Lexicon.
21. *Brüch, A. Th.*: Beiträge zur Erkenntniss und Heilung der Lebensstörungen mit vorherrschend psychischen Erscheinungen. Herausg. v. J. D. Brandis. Hamburg 1827.
22. *Chemnitz, Matthaeus Chr.*: Ad theoriam alienatae mentis symbola. Kiliae 1804.
23. *Christensen, C.*: Stiftshospitalerne og Sindssygeplejen. Kjøbenhavn 1881.
24. Collegialtidende.
25. *Dahlerup, E.*: Nekrolog over Hübertz Bibl. f. L. IV 8.
26. *Dalhof, N.*: Bistrup. Kjøbenhavn 1881.
27. *Dedichen, A. Th.*: Die Heil und Pflegeanstalten für psychisch Kranke in den skandinavischen Ländern im Jahre 1900. Berlin 1901.
28. Denmark its medical organisation, Hygiene and Demography. (7 internat. congr. for Hygiene. London). Copenhagen 1891.
29. Dictionary of national Biography.
30. *Dohrnius, Nicolaus*: De cognoscenda et curanda melancholia. Kiliae 1815.
31. *Drachmann, A. G.*: Anmeldelse af H. Selmer: Om Psykiatriens Tilstand i Danmark. Bibl. f. L. II 5.
32. — Svar paa Hr. cand. chir. & med. Selmers Antikritik i Ugeskr. f. L. Bibl. f. L. II 5.
33. *Ehlers, Edv.*: Danske St. Jørgensgaarde. Bibl. f. L. 1898.
34. *Elmqvist, A. G.*: Om Anbringelsen af uhelbredelige sindssyge i Fattighusafdelinger. Ugeskr. f. L. 1908.
35. *Engelsloft, C. F.*: Odense Hospitals eller Graabrødre Hospitals Historie. Samlinger til Fyns Historie og Topografi. V. Odense 1871.
36. *Erslew, F. H.*: Forfatterlexicon for Danmark.
37. *Esquirol, E.*: Des maladies mentales. Paris 1838.
38. *Fehr, H.*: Betragtninger over vort Sindssygevæsen. Bibl. f. L. VIII 3.
39. — Vore Sindssygeanstalter. Hosp. Tid. IV. 10.
40. — Om vore Sindssygeanstalter. Hosp. Tid. IV. 10.
41. Forhandlinger, Borgerrepræsentationens.
42. — Medicinsk Selskabs.
43. — Philiatriens.
44. *Frank, Joseph*: Reise nach Paris, London und einen grosser Theil des übrigen Englands und Schottlands. Wien 1804—05.
45. *(Funder), X.*: Reorganisationskomiteen for St. Hans Hospital. Fædrelandet 1859. Nr. 117, 173, 247.
46. *Gad, C. A.*: St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse. Kbhvn. 1866.
47. *Gammeltoft, C.*: Kommunehospitalet. Kbhvn. 1870.
48. *Geill, Chr.*: Er en Reform paa vort Sindssygevæsens Omraade nødvendig. Ugeskr. f. L. 1894.
49. — Om Pladsmangelen paa vore Sindssygeanstalter. Ugeskr. f. L. 1902.
50. — Das Irrenwesen Dänemarks. Zeitschr. f. Psych. und psych. gerichtl. Med. Bd. 59.

51. *Giersing*: Sendebrev til Redaktøren. Bibl. f. L. III 3.
52. *Guldberg*: Udsigt over Virksomheden af Præstø Amts Sygehus som Helbredelses- og Bevaringsanstalt for sindssvage fra dets Stiftelse i Aaret 1817 indtil Udgangen af Aaret 1840. Bibl. f. L. II 5.
53. *Göriche, A. Th. V.*: Nogle Bemærkninger om Indretningen og Organisation af en Anstalt for afsindige, mest med Hensyn til Bistrupgaards Stiftelse. Bibl. f. L. II 2.
54. — Bør man tillægge de større eller de mindre Hospitaler for afsindige Fortrinet. Bibl. f. L. II 6.
55. *Gædeken, C. G.*: Om Tugthus og Sindssygehospital. Ugeskr. f. L. III 17.
56. — Om den paatænkte Forandring af Viborg Straffeanstalt til en Plejestiftelse for uhelbredelige sindssyge. Ugeskr. f. L. III. 17.
57. *Hallager, Fr.*: Jydske Asyl 1852—1902.
58. — Om Familieforplejning af sindssyge. Ugeskr. f. L. 1911.
59. *Hayner, D.*: Aufforderung an Regierungen Obrigkeiten und Vorsteher der Irrenhäuser zur Abstellung einigen schwerer Gebrechen in der Behandlung der Irren. Leipzig 1817.
60. *Heiberg, J. L.*: Sindssygdom i den klassiske Oldtid. Kbhvn. 1913.
61. *Helweg, A.*: Moderne Sindssygeanstalter. Ugeskr. f. L. 1903.
62. — Familiepleje af sindssyge. Kbhvn. 1906.
63. *Helweg, Kr.*: Om Sindssygeforplejningen ude og hjemme. Kbhvn. 1880.
64. — Blandede eller ikke blendede Asyl for sindssyge. Hosp. Tid. 1881.
65. — Lidt Anstaltsstatistik for Jylland. Hosp. Tid. 1882.
66. — Fra Agerbrugskolonier for sindssyge. Hosp. Tid. 1882
67. *Hempel & Engelsted*: Nekrolog over Hübertz. Ugeskr. f. L. Bd. 23.
68. *Hoffmann*: Foundationes.
69. *Holm, R. A.*: Tugthus og Sindssygehospital. Ugeskr. f. L. III 16.
70. — Om den paatænkte Forandring af Viborg Tugthus til en Plejestiftelse for sindssyge. Ugeskr. f. L. III 17.
71. — Endnu et Par Ord om Forandringen af Viborg Tugthus til en Plejestiftelse for sindssyge. Ugeskr. f. L. III 17.
72. — Nogle Rejseoptegnelser angaaende Sindssygeforhold. Hosp. Tid. 1871.
73. *Horn, Ernst*: Oeffentliche Rechenschaft über meine zwölfjährige Dienstführung. Berlin 1818.
74. *Hübertz, J. R.*: Om Daarevæsenets Indretning i Danmark. Kbhvn. 1843.
75. — Bemærkninger om Daarevæsenet, anstillede paa en Rejse i Danmark og Tyskland i Aarene 1841—42. Bibl. f L. II 10.
76. — Bistrupgaard. Fædrelandet 1843 Nr. 1450, 51, 52 og 56.
77. — Til Hr. Sager. »Ira furor brevis«. Fædrelandet 1843 Nr. 1453.
78. — Et Bidrag til Daarevæsenets Statistik i Danmark. Dansk Ugeskrift 1843.
79. — Den jydske Stænderforsamling af 1844 og Daarevæsenet. Dansk Folkeblad 1844 Nr. 29.
80. — Anmeldelse af Selmer: Alm. Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning. Kjøbenhavnsposten 1847 Nr. 173—74.
81. — De sindssyge i Danmark efter Undersøgelse af 1. Juli 1847. Kbhvn. 1851.
82. *Höck, I. D. A.*: Historische Nachrichten und Bemerkungen über die merkwürdigsten Irrenanstalten. Regensburg 1804.

83. *Isacius, Joh.*: De affectu hypochondriaco theses. Basiliae 1601.
84. *Jacobi, Maximilian*: Sammlungen für die Heilkunde der Gemütskrankheiten. Elberfeld 1822.
85. — Ueber der Anlegung und Einrichtung von Irrenheilanstalten. Berlin 1834.
86. *Jacobsen, A. Th. og Fr. Krarup*: Vejledning i Sindssygepleje. Kbhvn. 1910.
87. *Jensen, H. P.*: Bistrupgaards Helbredelses- og Plejeanstalt for sindssvage. Bibl. f. L. II 10.
88. *Jessen, P. W.*: De melancholia attonita. Kiliae 1847.
89. *Jönsson, Finnur*: Lægekunsten i den nordiske Oldtid. Kbhvn. 1912.
90. *Kirchhoff, Th.*: Grundriss einer Geschichte der deutschen Irrenpflege. Berlin 1890.
91. Kolonien Gheel. Efter Falret. Bibl. f. L. V 5.
92. Kommunehospital, Københavns. 1863—1888. Udg. ved Foranstaltning af Københavns Magistrat. Kbhvn. 1888.
93. Kommunehospital, Københavns. 1863—1913. Udg. af Københavns Kommunalbestyrelse. Kbhvn. 1913.
94. *Kratzenstein, C. G.*: De vi centrifuga ad morbos sanandos adplicata. Havniae 1765.
95. *Købke, J. P.*: Sindssygeanstalten for Nørrejylland. Kbhvn. 1866.
96. *Lange, C.*: Nekrolog. Hosp. Tid. II 7.
97. *Lange, Fr.*: Et Besøg i fremmede Sindssygeanstalter. Hosp. Tid. III 4.
98. — Vore Sindssygeanstalter. Ugeskr. f. L. 1901.
99. *Lauersen*: Kancelliets Brevbøger.
100. *Lehmann, I. C.*: Nekrolog. Bibl. f. L. VI 10.
101. Levnedbeskrivelse over de ved Københavns Universitets Firehundredaarsfest promoverede Doktorer og Licentiater. Kbhvn. 1879.
102. *Lütken, O. D.*: De afflictionibus spiritualibus. Hafn. 1821.
103. *Malling, Ove*: Beretning om St. Hans Hospitals og Claudi Rossets Stiftelses Forflytning til Bistrupgaard. Kbhvn. 1808.
104. *Marcher, Joh. Kofoed*: Dissertatio inaugurale medica sistens nosocomii vesanorum St. Johannis in Selandia Daniae delinationem. Halis. Saxonia 1828.
105. Medicinallovgivning, Den civile.
106. *Mumme, H. P.*: Bidrag til Odense Bys Historie. Odense 1857.
107. *Nicolai, Ernst Anton*: Gedanken von der Verwirrung des Verstandes, dem Rasen und Phantasieren. Kopenhagen 1758.
108. *Nielsen, O.*: Københavns Historie og Beskrivelse III. Kbhvn. 1881.
109. *Nissen, Mart.*: Extract Register over kgl. Forordninger fra 1670—1792. Trondhjem. Kbhvn. 1668—1793.
110. *Nostitz und Jänckendorf*: Beschreibung der königl. sächsischen Heil- und Verpflegungsanstalt Sonnenstein. Dresden 1829.
111. *Nyrup, Rasmus*: Københavns Beskrivelse. Kbhvn. 1800.
112. Om St. Hans Hospitals Flytning. Bibl. f. L. Bd. 1.
113. *Otto*: Galehospitalet Bethlem i London. Ny Hygæa 1826.
114. — Anmeldelse af Prichard: Om Sindssygdomme, oversat af Selmer. Bibl. f. L. II 3.

115. Philiatriens Fremstilling af Daarevæsenets Behandling i den jyske og roskildske Stænderforsamling, Kbhvn. 1845.
116. *Pinel, Ph.*: Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale II Edit. Paris 1908.
117. *Pontoppidan*: Danske Atlas.
118. *Pontoppidan, Kn.*: Betragtninger over vort Sindssygevæsen.
119. *Prichard, I. C.*: Om Sindssygdomme og andre sygelige Sjælstilstande. Oversat af H. Selmer. Kbhvn. 1842.
120. Program for Opførelsen af et nyt Kurhus paa Bidstrupgaard for sindssyge. Kbhvn. 1852.
121. *Rawert, Ole Jørgen*: Er Danmark tilstrækkeligen forsynet med Sygehuse, og ere disse saaledes, som de bør være. Penia 1821.
122. *Reil, J. Chr.*: Rhapsodien über die Anwendung der psychischen Kurmethode auf Geisteszerrüttungen. II Ausg. Halle 1818
123. *Riegels, Niels Ditlev*: Pesthuset som det er og hvorledes det skulde være. Kjøbenhavns Skilderi 1788.
124. — Pesthusets Skebne fra 1798—1796. Fornuftens og Menneskehedens Rettigheders Arkiv Nr. 9.
125. — Dog noget, men og kuns lidet om St. Hans Hospital. Kbhvn. 1800.
126. *Roller, C. F. W.*: Die Irrenanstalt nach allen ihren Beziehungen. Karlsruhe 1831.
127. — Grundsätze für Errichtung neuer Irrenanstalten. Karlsruhe 1838.
128. *Rosenvinge, Kolderup*: Samling af gamle danske Love. Kbhvn. 1821.
129. *Rüppell, J.*: Summarische Bericht über die Irrenanstalt bei Schleswig den Zeitraum von 1820 bis 1870 umfassend. Hamburg 1872.
130. *Sager*: Fædrelandet om Bidstrupgaard. Berl. Tid. 1843 Nr. 342.
131. — Om den forestaaende Reform af Anstalten for Sindssyge paa Bidstrupgaard. Ugeskr. f. L. II 9.
132. Samlinger af kgl. Rescripter, Love og Forordninger.
133. *Schneider, P. G.*: Entwurf zu einer Heilmittellehre gegen psychische Krankheiten. Tübingen 1824.
134. *Schönheyder*: Morbus hystericus gravissimus. Acta soc. med. Havn. I. Havnae 1779.
135. — Observationes de morbo hypochondriaco. ibid.
136. — Observationes circa, maniam. Collect. soc. med. Havn. II. Havniae 1775.
137. *Schröder, Johannes v.*: Geschichte und Beschreibung der Stadt Schleswig. Schleswig 1828.
138. *Selmer, H. P.*: Stamtavle over Familien Selmer.
139. *Selmer, Harald*: Om Psykiatriens Tilstand i Danmark med særligt Hensyn til St. Hans Hospital paa Bistrupgaard. Kbhvn. 1841.
140. — Bemærkninger om Anmeldelsen af H. Selmer: Om Psykiatriens Tilstand. Ugeskr. f. L. I 5.
141. — Antikritik mod Hr. Drachmanns Anmeldelse af Brochuren om Psykiatriens Tilstand i Danmark. Ugeskr. f. L. I 5.
142. — Replik til Dr. Drachmann. Ugeskr. f. L. I 5.
143. — Svar paa Hr. Blichers Bemærkninger i Kjøbenhavnsposten Nr. 243. Kjøbenhavnsposten 1841, 257.

144. *Selmer, Harald*: Anmeldelse af Bremer: Bidrag til det danske Medicinalvæsens Reform. Bibl. f. L. II 3.
145. — Anmeldelse af J. R. Hübertz: Om Daarevæsenets Indretning i Danmark. Ugeskr. f. L. I 9.
146. — Om Daarevæsenet med Hensyn til Dr. Hübertz' Forslag. Dansk Folkeblad 1844 Nr. 58—59.
147. — Daarevæsenet i de jydsk Stænder. Ugeskr. f. L. II 1.
148. — Om nogle gængse Vildfarelser og Fordomme betræffende de afsindige. Dansk Folkeblad 1845 Nr. 40—41.
149. — Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning. Kbhvn. 1846.
150. — Om den lægevidenskabelige Journalistik. Bibl. f. L. III 1.
151. — Om Anmeldelsen af alm. Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning. Bibl. f. L. III 1.
152. — Daaresagen i Viborg. Bibl. f. L. III 1.
153. — Daaretællingen. Bibl. f. L. III 1.
154. — Den jydsk Daareanstalts Beliggenhed. Bibl. f. L. III 2.
155. — Om Valget af den jydsk Daareanstalts Beliggenhed. Bibl. f. L. III 2.
156. — Jessen: Om de mod de afsindige herskende Fordomme. Bibl. f. L. III 2.
157. — Isaak Nathansen: En psykopathologisk Studie. Bibl. f. L. III 3. Særtryk. Kbhvn. 1848.
158. — Daareanstalters Bygningsforhold i Tyskland og England. Bibl. f. L. III 4.
159. — Den bidstrupgaardske Reform. Bibl. f. L. III 4, 5, 9. Særtryk. Kbhvn. 1848.
160. — Tilregnelighedsspørgsmaalet i det kgl. Sundhedskollegium. Bibl. f. L. III 6.
161. — Om Lægeposten ved den fynsk Daareanstalt. Bibl. f. L. III 7.
162. — Om Idiotisme og Idiotasyler. Bibl. f. L. III 10.
163. — Om politiske Bevægelers Indflydelse paa Sindssygdomme. Bibl. f. L. III 9.
164. — Den interimistiske Daareanstalt paa Møen. Bibl. f. L. III 10.
165. — Den jydsk Daareanstalt. Bibl. f. L. III 11.
166. — Den jydsk Helbredelsesanstalt for sindssyge. Kbhvn. 1852.
167. — Om Ægteskabsskilsmisse i Tilfælde af Sindssygdom. Kbhvn. 1866.
168. — Om Overlæge Salomons og Prof. Steenbergs Forslag til en Inddeling af Sindssygdommene. Ugeskr. f. L. III 14.
169. — Statistiske Meddelelser og Undersøgelser fra Sindssygeanstalten ved Aarhus i dens første 25 Aar. Kbhvn. 1879.
170. (*Selmer, H.*): Hvorfra skulle Lægerne til vore Sindssygeanstalter komme. Ugeskr. f. L. II 33.
171. *Smidt og Bladt*: Den danske Lægestand. 4. og 5 Udg.
172. *Sommer*: Helbredelsesanstalten for sindssyge i Prag. Ugeskr. f. L. II 7.
173. *Steenberg, Vald.*: Den syfilitiske Hjernelidelse. Kbhvn. 1860.
174. — Anmeldelse af P. Jessen: Das Asyl Hornheim. Hosp. Tid. 1862.
175. — Om Sindssygehospitalerne i Paris. Hosp. Tid. 1867.
176. — Om Danmarks Sindssygevæsen. Kbhvn. 1881.
177. — Om Danmarks Sindssygevæsen. Hosp. Tid. II 8.
178. *Steenberg og H. Meyer*: L'hôpital de Sct. Hans. Copenhagen 1884.
179. *Steenberg, Vald.*: Aperçu statistique sur les aliénés et les institutions psychiatriques de la scandinavie. Copenhagen 1884.

180. *Steenbergs Forslag til en Udvidelse af St. Hans Hospital. Sundhedskollegiets Erklæring over samme og Magistratens Skrivelse til Borgerrepræsentationen. Kbhvn. 1877.*
 181. *St. Hans Hospitals Omorganisation. Ugeskr. f. L. II 33.*
 182. *St. Hans Hospital paa Bidstrupgaard. Anmeldelse af Selmer: Psykiatriens Tilstand i Danmark. Kjøbenhavnsposten 1841 Nr. 243.*
 183. *Stændertidende. Roskilde 1838 og 1844.*
 184. — *Viborg 1844 og 1846.*
 185. *Thaarup, F.: Om St. Hans Hospital og Claudi Rossets Stiftelse paa Bidstrupgaard. Penia 1821.*
 186. *(Thornam) —p—: Anmeldelse af Hübertz: Om Daarevæsenets Indretning i Danmark. Fædrelandet 1843.*
 187. — *Anmeldelse af Selmer: Almindelige Grundsætninger for Daarevæsenets Indretning. Nordisk Litteraturtidende 1846 Nr. 3.*
 188. *Thornam, Aug.: Anmeldelse af Selmer: Alm. Grundsætninger. Bibl. f. L. II 15.*
 189. *Thurah: Hafnia hodierna. Kbhvn 1748.*
 190. *Thygesen: Ueber den Zustand der Irrenpflege in Dänemark. Allg. med. Centralzeitung 1847.*
 191. *Tryde: Bemærkninger om Sindssygekolonier. Ugeskr. f. L. II 40.*
 192. *Tuke, Samuel: Description of the Retreat, an Institution near York for insane Persons. York 1813.*
 193. *Wagnitz, H. B.: Historische Nachrichten und Bemerkungen über die merkwürdigsten Zuchthäuser in Deutschland. Halle 1791—94.*
 194. *Wendt, J. Chr. W.: Meddelelser om Anstalter for afsindige i Tyskland og Danmark. Kbhvn. 1827.*
 195. *Wendt: Johan Henrik Schönheider. Nyt Bibl. f. L. 4.*
 196. *x: Anmeldelse af Prichard: Om Sindssygdomme. Oversat af Selmer. Ugeskr. f. L. I 7.*
-

